د لوړو زده کړو وزارت
تنګرهار پوهنتون
ښوونې او روزنې پوهنځی
جغرافیې خانګه

د افغانستان سیاسي جغرافیه

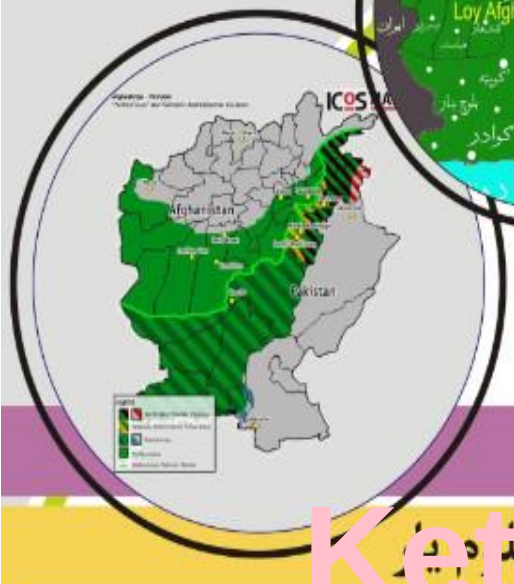

لیکوال:

پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

۱۳۹۴لمریز

Ketabton.com

د افغانستان سیاسي جغرافیه

پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان
سیاسي جغرافیه

لیکوال: پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار
کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه

دکتاب نوم: د افغانستان سیاسي جغرافیه
لیکوال: پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار
ډیزاین: شریف الله (للموال) ۰۷۸۷۲۲۷۵۸۵
چاپ کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز
دچاپ وار: لومړی
دچاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ چاپې: سلام خپرندویه ټولنه – جلال اباد

ترلاسه کولو ځایونه
جلال اباد: اصلاح افکارکتابپلورنځی، اسحق زی مارکیټ، لاندې پوړ، لومړی دوکان، جلال اباد. اړیکشمېره: ۰۷۹۰۲۰۲۲۲۱
سپین غر کتاب او قرطاسیه پلورنځی
خوست - سباوون کتابخانه، دیوبند کتابخانه، لیوال کتابخانه
لغمان - الفت قرطاسیه او کتاب پلورنځی، یونس کتاب پلورنحی
کندهار: کروړ کتاب او قرطاسیه پلورنځی، میرویس مارکیټ

دچاپ حقوق خپرندویه ټولنې سره خوندي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

- خپل قدرمن پلار ته چې د ژوند په هره برخه کې یې زما پالنه کړې او زه یې تعلیم کولو ته هڅولی یم او زما ملاتړ یې کړی دی.
- خپلې قدرمنې مور ته چې دعاګانو یې همیشه زما ژوند تاند ساتلی. او د ژوند په هره برخه کې یې کامیابي را په برخه کړې ده.
- خپلو هغو قدرمنو استادانو ته چې زما معنوي پالنه یې کړې. او زه یې ددې جوګه کړی یم چې نن ورځ د خپل ځان او د جامعې لپاره د خدمت مصدر وګرځم.
- خپلو زړه ته رانږدې ورونو او خویږو ملګرو ته چې هر وخت یې په خپلو نېکو مشورو سره سمې لارې ته تشویق کړی یم.
- هغه اتلو شهیدانو ته چې خپله وینه یې د اسلام او افغانستان د قلمرو د دفاع په خاطر او د خپلواکۍ د ویاړلي بیرغ د اوچتوالي او د وطن د آزادۍ په لار کې نذرانه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک مخ
سپارښت لیک ..... ک
تقریظ ..... م
تقریظ ..... س
پیل خبرې ..... ف
سریزه ۱
لومړی څپرکی ۹
(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه) ۹
۱ـ د جغرافیې پېژندنه ۹
۲ـ سیاست ۱۰
د سیاست تعریف او ماهیت ۱۰
د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه ۱۲
سیاسي جغرافیه ۱۷
د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل ۲۰
په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه ۲۲
په منځنیو پېړیو کې ۲۳
په نوې دوره کې ۲۳
دوهم څپرکی ۲۵
د افغانستان تاریخي نومونه ۲۵
۱.اریانا ۲۵
۲ـ یونان او باختر ۳۱
د یونان او باختري مدنیت ځانګړنې ۳۲
۳. خراسان ۳۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴.افغانستان ۳۷
دافغانستان لغت ۳۹
دریم څپرکی ۴۲
دافغانستان سیاسي جغرافیه ۴۲
دافغانستان څلورخواوې اوموقعیت ۴۲
دافغانستان جیوپولتیکي موقعیت ۴۴
دافغانستان جیوپولټیکي ارزښت ۴۴
دافغانستان مطلقه موقعیت ۴۷
د افغانستان نسبي یا جغرافیایي موقعیت ۴۹
دافغانستان ستراتیژیک موقعیت ۵۰
دافغانستان طبیعي اوتوپوګرافیکي جوړښت ۵۴
د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه ۵۸
څلورم څپرکی ۲۲
د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات ۲۲
دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرودوروکې ۲۲
دهېواد په سیاسي او اداري ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا ۲۲
د سیاسي اداري تقسیماتو اهمیت ۲۸
داریانا اداري وېش ۲۸
دخراسان اداري وېش ۷۱
دمعاصر افغا نستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه ۷۲
پنځم څپرکی ۹۱
دحکومت دري ګونې قواوې ۹۱
مقننه قوه (ملي شورا) ۹۱
په افغانستان کې دملي شوراتاریخي پس منظر ۹۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاریخي بهیر ۱۱۰
په افغانستان کې تصویب شوي قوانین ۱۲۰
مقرري او اساسنامې ۱۲۰
اجرایه ځواک(حکومت) ۱۲۱
دجمهور ریس دندې او صلاحیتونه ۱۲۳
دافغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکیلات ۱۲۳
دامنیت سکتور ۱۲۴
دحکومت داري چارواکې دقانون دحاکمیت او دبشر دحقوقو سکتور ۱۲۴
دطبعي زېرمو او زیر بناو سکتور ۱۲۵
دمعارف سکتور ۱۲۵
دروغتیا سکتور ۱۲۵
دزراعت او کلیو پراختیا سکتور ۱۲۵
داقتصادي ودې او خصوصي سکتور دپراختیا سکتور ۱۲۵
دټولنیزو ملاتړ سکتور ۱۲۶
قضایې ځواک (محکمې) ۱۲۸
شپږم څپرکی ۱۳۷
د افغانستان سرحدي کرښې ۱۳۷
د سرحدونو ډولونه ۱۴۰
لرغوني افغانستان(آریانا) پولې(د ۷۰۰ تر ۲۰۰ م ز پورې) ۱۴۵
دیونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې(د ۳۳۶ تر ۲۲۷ م ز) ۱۴۶
دخراسان پولې(د ۷۴۶ تر ۹۲۲ زېږدیز پورې) ۱۴۸
د هوتکیانو د واکمنۍ پولې(د ۱۷۰۹ م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې) ۱۵۱
(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې) ۱۵۲
د لوی افغانستان د پولو د نړیدو او بدلون بهیر ۱۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوسنۍ پولې ۱۲۲
د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې ۱۲۳
د افغانستان شمال ختیزې پولې ۱۲۴
شمالي پولې ۱۲۷
لویدیزې پولې ۱۷۱
د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد ۱۷۵
د ډیورنډ د کرښې تاریخ ۱۷۸
اووم څپرکی ۱۸۲
دسیمې له هېوادونو سره دافغانستان سیاسي اړیکې ۱۸۲
دافغانستان بهرنی سیاست ۱۸۲
په لومړۍ نړیوالې جګړې کې دافغانستان دریځ ۱۸۶
ددوهم نړیوال جنګ په دوران کې دافغانستان دریځ ۱۸۷
دافغا نستان او پاکستان سیاسي اړیکې ۱۸۹
دافغانستان او ایران سیاسي اړیکې ۱۹۲
دترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې ۱۹۸
دافغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې ۲۰۲
دچین او افغانستان سیاسي اړیکې ۲۰۴
دافغانستان او امریکا ستراتیژیکې اړیکې ۲۰۷
اتم څپرکی ۲۲۳
په افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې ۲۲۳
دافغانستان په اړه د پاکستان دریځ ۲۲۳
د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې ۲۲۵
د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل ۲۳۱
د ایران سیاسي موخې ۲۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازبکستان سیاسي موخې ۲۳۷
دتاجکستان سیاسي موخې ۲۳۸
د چین سیاسي موخې ۲۴۰
د هند سیاسي موخې ۲۴۲
د روس سیاسي موخې ۲۴۳
نهم څپرکی ۲۴۶
دافغانستان خارجي سوداګري ۲۴۶
ګاونډیانو سره سوداګري ۲۵۰
لسم څپرکی ۲۵۳
د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې ۲۵۳
.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه: ۲۵۹
دپورتنیو فکتورونو دحل لارې چارې ۲۶۰
دافغانستان دسیاسي جغرافیې اصطلاحات ۲۶۲
اخځلیکونه ۲۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپارښت لیک

دا یو څرګند حقیقت دی چې زمونږ د ټولنې د موجوده عیني شرایطو په پام کې نېولو سره دیو علمي اثر لېکنه د علمي نویو ،معتبرو او مرجع کتابونو او اثارو د نه شتون له امله څه ساده او اسان کار نه دی، د دې ستونزو سره سره محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) توانیدلی چې یو کتاب لوړوزده کړو د وزارت د نوي کریکولم او درسي مفرداتو سره سم د (افغانستان سیاسي جغرافیه) تر سرلیک لاندې چې د دریم (ټولګي) په (شپږم) سمستر کې تدریس کیږي تکمیل، محصلینو ته د استفادې په برخه کې وړاندې کړي.

د غه کتاب چې د ببلابېلو موضوعاتو لړونکی دی په یوه مناسبه سریزه پیل ورپسې اړوند موضوع پورې یو شمېر مختلف سرلیکونو ته ځای ورکړل شوی چې د مفرداتو په پام کې نېولو سره محصلینو ته ګټور او د هغوی د علمي پوهې د لوړاوي اوښه پوهاوي لپاره ډېر مهم او ضروري دی، په دې اثر کې لاندې موضوعاتو ته ځای ورکړل شوی دی:

لومړی څپرکی عمومي معلومات (سیاست، جغرافیه او د سیاسي جغرافیې پېژندنه)، دوهم څپرکی د افغانستان تاریخي نومونه، دریم څپرکی د افغانستان بېلا بېل موقعیتونه، څلورم څپرکی په افغانستان کې د حکومت طرز او اداري تشکیلات، پنځم څپرکی د افغانستان د ډې ګونې قواوې، شپږم څپرکی د افغانستان سرحدي کرښې، اووم څپرکی د سیمې له هېوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې، اتم څپرکی په افغانستان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګاونډیو هېوادونو سیاسي موخې، نهم څپرکی د افغانستان بهرنۍ سوداګري، لسم څپرکی په افغانستان کې شته ستونزې او د حل لارې.
د پورته موضوعاتو برابرول او لیکل محصلین، مینه وال او لوستونکوته ډېر ګټور او د اثر په وروستۍ برخه کې یو لړ مهم اصطلاحات او اخځلیکونه ځای ورکړل شوی دی. لیکونکي د اثر په لېکلو کې ډېرزیار ویستلی، دلیکوالۍ ټولو اصولو او معیارونوته یې د امکان تر حده پاملرنه کړې ،ژبه یې روانه، ساده او عام فهمه ده او د اثر په لېکنه د موضوع ګانو تسلسل یې پوره په پام کې نیولی دی، او د موضوعاتو د ښه پوهاوي په خاطر د اثر په مختلفو اولازمو ځایونو کې مختلف جدولونو، انځورونو او د موضوع په لمن لېکنو کې یې ماخذونه ځای ورکړی دی. د دې څېړنیز اثر لیکنه چې په پښتو رسمي ژبه ترسره شوی یو علمي او ګټور کار بولم، لیکونکي ته یې دلوی خالق له دربار څخه د نورو بریاو غوښتونکی یم.

په درنښت

پوهنوال عزت الله خان

د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې د علمي کادر غړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

الحمد الله رب السماوات والارض ورب العرش العظیم، والصلاة والسلام علی قائد المجاهدین وعلی اله واصحابه اجمعین.

امابعد: خوشحاله یم چې دننګرهار پوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي یوه ځوان علمي کادر محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) علمي اثر مې دترلاسه کړچې دخپل مسلک سره سم یې په زړه پورې موضوع (دافغانستان سیاسي جغرافیې) ترعنوان لاندې لیکلې دی، نوموړی اثر دعنوان له مخې دافغانستان سیاسي جغرافیې ته کتنه ده خو په منځ پانګه (محتوی) کې یولړ تاریخي مسایل هم په برکې لري چې د سیاسي جغرافیې سره نژدې اړیکې لري. زه د نوموړي په زړه پورې اثر په هکله خپل نظر په لاندې توګه څرګندوم.

۱ـ محترم پوهیالی مظلوم یار چې دنیکوا خلاقو ژوندی نمونه ده، دغه علمي لیکنه او په علمي ډګرکې دهغه هلې ځلې دخپل مسلک سره دبې ساري مینې ښکارندویه ده او زما دهمدې مدعا دثبوت لپاره همدومره کافي ده چې نوموړی اثر یې دترفیع داخېستلو څخه پرته دخدمت او مسلک سره دترڅو په غرض لیکلی دی.

۲ـ که محترم پوهیالی فیاض ګل دخپل مسکل او خانګې سره په همدې څپانده جزبې او احساس سره پاتې شي، نوهغه ورځ لرې نه ده چې دهغه لېکنې د افغانستان د سیاسي جغرافیې څخه وراخوا دنړۍ په کچه دولسونو او پرګنو په ګټه تمامه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ دنوموړي علمي اثریوه ځانګړنه داده چې دلیکنې دښه پوهېدولپاره یې جدولونه، مختلف انځورونه او په لمن لمنلیک کې یې اوهمداشان دلیکنې په پایله کې د اخذلیکونو څخه یادونه کړې ترڅنګ یې مهم اوضروروې اصطلاحات هم په ښه توګه روښانه کړي، چې دلیکونکي دعلمي استعداد یوه ژوندۍ بېلګه ده.

۴ـ دپوهنځي اواړوندې څانګې څخه مې هېله داده چې نوموړی اثر دترفیع دنورو شرایطو په نظرکې نیولوسره دلیکونکي په راتلونکوترفیعاتوکې محاسبه کړي.

دمحترم پوهیالي فیاض ګل (مظلوم یار) دلازیاتوبریاوو په هېله

په درنښت

پوهاند دوکتور دل اقا (وقار)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

دا یو څرګند حقیقت دی چې د درسي کتاب شتون په تېره بیا په پوهنتونونو کې د درسي پروسې د ښه پرمخ بیولو لپاره اړین کاردی، که درسي کتاب نه وي نو استاد به اړوي چې خپل ډېروخت د لکچرنوټونو په برابرولو تېرکړي، همدارنګه د درسي کتاب شتون چې د څانګې مفرداتو او علمي معیارونو سره سم لیکل شوی وي د استاد لپاره ښه اسانتیا ،د محصل لپاره شتمنه پانګه، ځوانو استادانو سره لویه مرسته اودیوشمېرنورولپاره غوره ماخذ کیدای شي. نو په پوهنتونونو کې دهمدې جدي اړتیاله مخې د درسي کتاب لېکنه نه یوازې ښه ګام بلکې یوه سخته اړتیاده. دیو علمي اثر لېکنه چې د عصر هراړخیزو غوښتنو ته ځواب برابروي زمونږ د هېواد موجوده حالاتو په نظرکې نیولو سره ډېرستونزمن کاردی.

د افغانستان سیاسي جغرافیې مضمون چې د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې د دریم ټولګي په شپږم سمستر په اونۍ کې (۲) کریډټه تدریس کیږي. د دې مضمون د تدریس لپاره په پښتوژبه تراوسه پورې د اسې کوم درسي کتاب نه وو لیکل شوی چې د څانګې او محصلینو غوښتنوته ځواب ووایې.

مانوموړی درسي کتاب په غورسره ولوست چې د نوي مېتود سره سم لیکل شوی او د کتاب په لومړي څېرکې کې د جغرافیې د علم پېژندنه، سیاست، د سیاست تعریف او ماهیت، د سیاست او جغرافیې ترمنځ نه شلیدونکې اړیکې، سیاسي جغرافیه او د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل په ډېر غور او دقیقه توګه څېړل شوي. په دویم څېرکي کې د افغانستان تاریخي نومونه لکه: اریانا ، یونان اوباختر، خراسان ،افغانستان او همدارنګه د افغان کلیمې په اړه رڼا اچول شوې ده. د اثر په دریم څېرکي کې د افغانستان په ببلا ببلو موقعیتونو لکه: د افغانستان مطلقه موقعیت، نسبي موقعیت، ستراتیژیک موقعیت، جیوپولیټیک موقعیت، طبیعي موقعیت او همداشان د افغانستان په تاریخي وضعې بحث شوی او په ورپسې څېرکو کې په ببلابېلو دوروکې د افغانستان اداري او سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويش، دافغانستان سرحدي کرښې، دافغانستان درې ګوڼې قواوې، دافغانستان اساسي قانون، دسيموله هېوادونو سره دافغانستان سياسي اړيکې، دافغانستان خارجي تجارت، په افغانستان کې بحران او د هغې حل لارې چارې اوداسې نور دکريکولم اودرسي مفرداتو دپرله پسې والي له مخې په ډېر دقيق اوعلمي ډول ترڅېړنې لاندې نيول شوي اوداثرپه وروستيو برخوکې اصطلاحاتواو ماخذونوته ځای ورکړل شوی دی. همدرانګه دکتاب په لېکنه کې دپښتو دژبې ښې، مناسبې اوعام فهمه کلمې کارول شوي.

داکتاب به دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافيې اوتاريخ څانګو د محصلينو ترڅنګ دحقوقو اوسياسي علومودمحصلينو ستونزې هم تردې بره بريده پورې حل کړي.

دافغانستان سياسي جغرافيه دغه درسي کتاب چې په پښتورسمي ژبه ليکل شوی دهېوادد لوړوزده کړو په علمي موسسوکې يوګټورکاربولم. ددې اثر هر څپرکی دعلمي اواکاډميکومعيارونو په پام کې نيولو تربېلابېلو سرليکونو لاندې ليکل شوی اودښه پوهاوي په خاطرمختلف جدولونه اولازم انځورونه دکتاب دمتن په مناسبوځايونوکې ځای پرځای شوي دي. نومورې ته ددې اثردليکلو مبارکي وړاندې کوم اوپه راتلونکې کې ورته په علمي چارو کې دلابريالیتوبونوهيله کوم.

په درنښت

پوهندوی ع، نبي(بصيرت)

دحقوقو اوسياسي علومودپوهنځي علمي کدرغړی

اودنړېوالواړيکودڅانګې امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل خبرې

الحمد لله رب العلمین والصلاة والسلام علي سید المرسلین وعلي اله واصحابه اجمعین وبعد !

له لوی او بښونکي لایزال خدای څخه شکرګذار یم چې ماته یې دا توانایي راپه برخه کړه څو د خپل ملي وجیبې او هیوادني ارمانونو د پوره کولو په لور ګام پورته ترڅودګرانو محصلینو ، مسلک خاوندانو اوجغرافیې مینه والو دا ړتیا د پوره کولو په خاطر د افغانستان سیاسي جغرافیې ترسرلیک لاندې یو درسي ممد د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې کریکولم اودرسي مفرداتو سره سم، د لیکوالۍ داصولو او علمي معیارونو په پام کې نبولو سره په پښتو رسمي ژبه چاپ ته اماده کړم.

د دې علمي اثر د لیکلو موخه داده څو محصلین او مینه وال د افغانستان سیاسي جغرافیې له موضوعاتو لکه: د افغانستان تاریخي نومونه، د افغانستان سیاسي اواداري وېش، د افغانستان سرحدي کرښې ،د سیمې له هیوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې ،په افغانستان کې د ګاونډیو هېوادونو موخې او داسې نورو مسایلو سره اشنایي او پیژندګلوی پیدا کړي، څو وکولای شي په کوم چاپیریال کې چې ژوند کوي د هغې په باره کې پوره او ګټور معلومات ترلاسه کړي. هیله لرم چې د یو درسي کتاب په څېر د پوهنتونونو ، د ښوونکو د روزنې مرکزونو ، تجروبوي علومو مرکزونو ، محصلینو او د مسلک خاوندانو لپاره لوړ او ګټور علمي معلومات ترلاسه کړي.

دلیکنې لپاره مې د موادو په راټولولو ، ترتیب کولو ، تحلیل او تجزیه کولو او بالاخره د عنوانونو په ټاکلو ، د یو او بل سره د اړونده موضوعاتو ځای پرځای کولو ، د جملاتو په ادبي او مناسب سکښت او آن د لمن لیکونو او اخځلیکونو په ترتیب کې، د ټولو هغو علمي او منل شویو اصولو او قواعدو پیروي کړي، چې داوسني عصر د علمي لیکنو سره برابر او نورو لیکوالانو په خپلو کتابونو او لارښود کتابونو کې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب دمتن په منځ کې هڅه شوې ده چې دمنابعوذکروشي، دکتاب په پای کې ماخذونو یو لیکلړ راغلی دی چې له محصلینو سره د لازیاتو معلوماتو د ترلاسه کولو په خاطرمرسته کولای شي.

د نوموړي لیکنې په بشپړولو کې مې ډېر ستونزې او مشکلات وګالل ځکه له علمي لیکنوسره مې اشنایې کمه وه نوځکه مې موضوع په اړه سلا مشورو ته ډېر زیاته اړتیا لیدل کېده ترخو زماستونزو دحل لارې په موندلو کې له ماسره مرسته وکړي.

شک نشته چې هره انساني هڅه له نیمګړتیاو خالي نه وي،زه هم پدې باوري یم چې زما دغه لیکنه به هم څه ناڅه تېروتنې ولري،خوبیاهم زه له خپلو ټولو قدرمنو محصلینو څخه هیله کوم چې په راتلونکې کې دلیکنې دلاښه والي په موخه خپل رغنده نظریات له ماسره شریک کړي،زه ژمن یم چې په خپل چاپ کې به ستاسې نیوکو اونظریاتو ته ځای ورکړم.

په پای کې لازم ګڼم چې د جغرافیې څانګې ټولو هغو استادانو ، دوستانو اود مسلک خاوندانو له مرستې او همکارۍ څخه د زړه له کومې مننه وکړم چې ماسره یې ددې کتاب د لیکلو په برخه کې ترسره کړې په تېره بیا له محترم پوهنوال عزت الله او له محترم پوهندوی کریم الله (بیدار)له مرستو او همکاریو څخه مننه کوم چې ددې کتاب د متن په اصلاح کې یې نه ستړې کیدونکې هلې ځلې کړې.ترڅنګ دښاغلي پوهنمل ولي الله (فاضل)څخه دزړه له کومې مننه کوم چې په وړین تندي یې زمادغه لېکنه ولیدله اودپښتو متن اوجمله بندي په سمون کې یې راسره مرسته وکړه له لوی او ښونکي خدای څخه ورته اجرعظیم ، اوږد ژوند او په علمي چارو کې د لابریو غوښتونکی یم.

په درنښت

پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار)

دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علي النبي الامین وعلي آله واصحابه اجمعین اما بعد ،

دتاریخ اوجغرافیي پوهانو افغانستان داشغالګرو هېوادونود تګ راتګ، ستراتیژیک پل ،دوربښمولاري تقاطع ،دنړۍ بام ،د هنددروازه ،داسلامي نړۍ دختیځي دروازي،دخندۍ سیمه،دتمدنونوځلورلاري،دنړیوالي سوداګرۍ د لویي لاري او په پای کې ځینو د اسیا د زړه په نومونو سره نومولی دی.

افغانستان د(۵۴۵)م ز څخه تر(۱۸۱۵)زېږدیز کلونو پورې د هندوستان په پراخه خاوره باندې د یرغلګرو د ځغل ډګر په نوم پېژندل کېده، په(۶ او ۷)زېږدیز پیړیو کې د هندوستان ،دپارس ساساني هېواد ،د ماوراء النهر د هېوادونو ،چین او د عربو د بحیرې ترمنځ یې وجود درلود چې د وربښمو لویه لار ورڅخه تېریدله او د هند ، پارس ، چین ، ماوراء النهر، عراق، جزیرة العرب او د مصر تجارتي قافلو د تګ راتګ لار وه.

افغانستان د تاریخ په اوږدو کې د خپلو لوړو او ژورو له کبله تل د ځانګړي جیوپولېټیکي ارزښت څخه برخمن دی چې دغې ځانګړتیا د تاریخ په بېلابېلو پړاوونو کې دوینوډک کړکېچونه هم د ځانه سره لرلي دي، افغانستان په(۱۹ زېږدیز)پیړۍ کې د روس او انګلیس ترمنځ د سیالۍ له املې د سیمې د خندۍ(د سیمې حایل) په نوم سوق الجیشي ځانګړی ارزښت پیدا کړ.

دې هېواد د(۱۸۱۵)زېږدیز څخه تر(۱۹۸۹)زېږدیز کلونو پورې په دې نوم چې د هند بحر تودو اوبو ته تر ټولو لنډه لار ده، د روسانو د حرص او طمعې ښکار وو ، دسړې جګړې پر مهال د حساسې سیمې په نوم د پام وړ ګرځیدلی و چې د سوړ جنګ وروستنۍ جګړه ددې خاورې په کنډوالو او د مظلومو بچو په ککړیو باندې ترسره شوه ، په دې جګړه کې که څه هم مجاهدین د خپل ولس په استازیتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګیدل خو د تودو وینو لښتي پرته له دې چې د افغانستان خلک ورځخه ګټه پورته کړي د نورو د ګټو دریاب ته توپ شوې.

لویدیځ چې د لومړۍ نړیوالې جګړې پر مهال د افغانستان ملاتړی و ، د شوروي د رنګبدو او د سړې جګړې په پای ته رسیدو سره بې له دې چې د جګړه وهلي هېواد او ددې ویرژلي او په وینو لړلي ملت په وړاندې مسؤلیت احساس کړي، خپل تغر یې ټول کړ او ددې ستړې جګړې له املې په وینو او خاورو لړلو شهیدانو دمړو ترخنګ تېر شول او افغانستان یې د سیمې واکمنۍ ته پرېښود. خو ډېر وخت لا نه ؤ تېر شوی چې چې په مرکزي اسیا کې د تېلو او ګازو د پراخو زېرمو موندلو افغانستان ته یو نوی جیوپولېټیکي ارزښت ورپه برخه کړ او د لوېې لارې په نوم چې په نړۍ کې د (نړیوالې سوداګرۍ د دروازې) په نوم نومول شوی ، د پام وړ وګرځید.

د افغانستان ستراتیژیک ارزښت تل ددې باعث شوی ترڅو دا هېواد د یرغلونو او خونړیو نښتو ډګر وګرځي او د تاریخ په هر پړاو کې د خپل حساس موقعیت ګران قیمت اداء کړي. هغه موقعیت چې دې هېواد د سترو سیمه ایزو ځواکمنو او له سیمې نه پرته د نورو ځواکمنو په سیالیو کې لاسته راوړی دی، دغه مقام په لومړي قدم کې د انرژي له زېرمو څخه سرچینه نیسي.

که څه هم افغانستان فعلاً د تېلو او ګازو پراخه او پربمانه زېرمې نه لري خو له دې امله چې د مرکزي آسیا د تېلو او ګازو له زېرمو څخه ډکو هېوادونو ته نږدې پروت دی، همدا راز منځني ختیځ ته د هغه نژدیوالی، ترکمنستان ، دهند او چین د نیمې وچې پر لاره موقعیت، افغانستان د پایپلانستان زړه نومولی دی، افغانستان د مرکزي آسیا د ګاونډیتوب او د کسپین[1] د تېلوبحیري په اورغورځوونکي خوله

[1] د کسپین سمندرګی له عرب خلیج او سایبیریا څخه وروسته د نړۍ په کچه د انرژۍ ستره سرچینه ګڼل کیږي ،د کسپین سمندرګي له جغرافیوي پلوه د اروپا او اسیا د پولو تر منځ پروت دی. ددې سمندرګي لویدیځ لور ته روسیه او اذربایجان، شمال لور ته قزاقستان، ختیځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې موقعیت لري، هغه بحیره چې د دوو نورو بحرونو ترمنځ پرته ده چې یو بحر د تبلو او ګازو دی او په بل بحر کې اسلام لامبو وهي او د اسلام په څپو څپانده دي.

افغانستان یو غرنی هېواد دی چې $\frac{1}{3}$ برخې څخه زیاته برخه یې د غرونو د لړیو په واسطه پوښل شوې ده. د غرونو دا لړۍ له یوې خوا د همالیا له غرونو[1] سره او له بلې خوا د لویدیځې اسیا د غرونو له لړیو سره اړیکې لري.

افغانستان د غرونو لړۍ په ځانګړې توګه د هغې مرکزي برخې چې له ختیځ څخه لویدیځ خواته امتداد لري او بالاخره د هریرود په حوزه کې پای ته رسیږي د هندوکش او د بابا د غره د شمالي او جنوبي برخو په منځ کې د اوبو د وېش بریدګاکي، لدې پرته مختلفې سیمې د افغانستان شمالي برخې په ځانګړې توګه د ترکستان او بدخشان سیمې د افغانستان د سویلي او سوېل ختیځو سیمو یانې کابل، ننګرهار، غزني او کندهار څخه بېلې کړې دي او د اړیکتیاو په لحاظ یې ستونزې پیدا کړې دي، په داسې حال کې چې نن ورځ دغه مشکلات د نقلیه وسایطو پرمخ د سالنګ[2] د سورنګ په کېندلو سره تر یوې کچې د ګټې په غرض له منځه تللي دي.

ته ترکمنستان او سویل ته ایران پراته دي. په ټولیز ډول کسپین سمندرګي ۱۴۳۰۰۰ میل مربع ساحه نیولې ده.

[1] د اسیایي غرونو یو سلسله ده چې لوړه څوکه یې مونټ ایورست نومیږي چې ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري تقریبا په هند، نیپال پاکستاني کشمیر او د اسې نورسیمو کې موقعیت لري.

[2] سالنګ تونل د هندوکش په غرونو کې تیرشوی د سمندر له سطحې څخه ۳۳۲۰ متره لوړوالی لري د اتونل ۲۷۷۲ متره اوږد ۷،۵ متره سور او ۷،۱ متره لوړوالی لري. د دې تونل دکېندلو کار د ۱۳۳۲ لمریزکال د لنیدئ په میاشت کې پیل او په ۱۳۴۳ لمریزکال د وږي په میاشت کې پای ته ورسید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بري(وچ)اقلیم لري، پدې هېواد کې د اوړي په وخت کې هوا ډېره توده او د ژمي په مهال ډېره سړه وي. په دغه هېواد کې کله ناکله ریږدلي (زلزلې) هم کېږي.

ددې هېواد په طبیعي شتمنیو کې مس، جست او اوسپنه د یادولو وړ عنصرونه دي، ددې ترڅنګ ارزښتمنې ډبرې او غمي لکه لاجورد، زمرود او لعل هم ددغه هېواد په سویلي برخو کې موندل کېږي. د نورو طبیعي شتمنیو تر څنګ نفت، ګاز او دتېلو موندل شوې زېرمې هم د یادولو وړ دي. که څه هم چې دغه زېرمې لا تر اوسه پورې نه دې راوتلي او په کار نه دي اچول شوي ښایي ددې سبب په افغانستان کې د روسانو یرغل او تر هغې وروسته په کورنۍ جګړه کې د هېواد ښکېل کېدنه وه خو بیا هم ددې هېواد لپاره همدا مهمه شتمني ده چې په راتلونکې کې د انرژۍ د لویو سرچینو په توګه راڅرګند بدلای شي.

افغانستان په غرونو کې راګېرهېواد دی چې د اسیا دلوې وچې په څلورلارې کې پروت دی. دا هېواد د منځنۍ اسیا[1] یوه برخه ده، خو کله ناکله بیا په داسې سیمه کې څرګند شوی چې نه په منځني ختیځ او نه پر سویلي اسیا پورې تړلی دی، او داپدې مانا چې دغه سیمه د منځني ختیځ او سویلي اسیا سره فرهنګي، ژبنیز، توکمیز او جغرافیې اړیکي لري. داهېواد په لویدیځ کې له ایران سره، په سویل اوختیځ کې له پاکستان سره، په شمال ختیځ کې له چین سره او په شمال کې له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره ګډې پولې لري.

---

۱ د ملګرو ملتو د یونسکو د سازمان د ټاکنې له مخې، په منځنۍ اسیا کې دا هېوادونه او سیمې شاملې دي، لکه مغولستان، لوېدیز چین، پنجاب، شمالي هند او شمالي پاکستان، شمال ختیځ ایران، افغانستان، د اسیایي روسیې سویلي سیمې، قرغزستان، تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان او قزاقستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

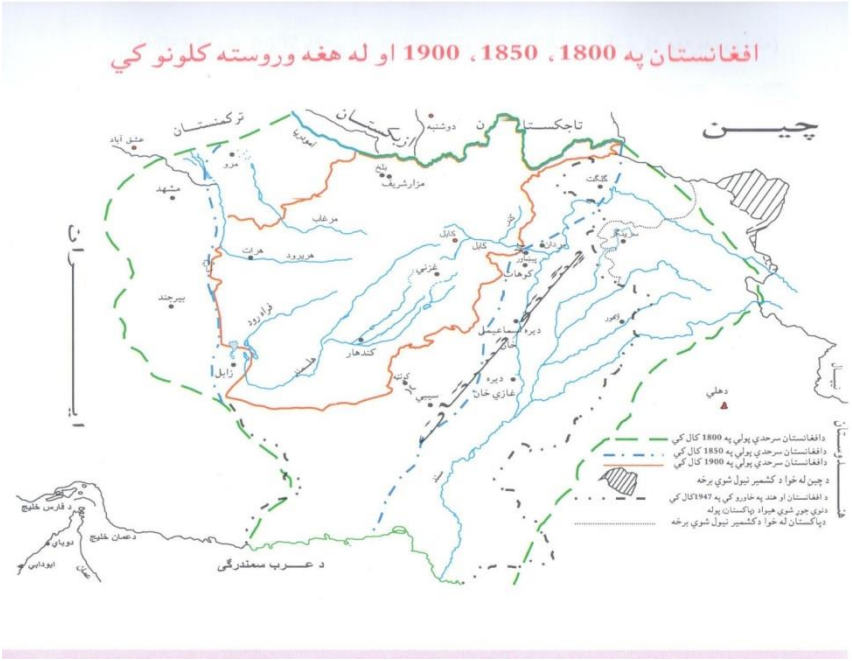

افغانستان یو ډېر لرغونی هېواد دی، د تاریخ له نظره دا یو لوی سوداګریز مرکز پاتې شوی او په همدې توګه په بېلابېلو وختونو کې دبېلابېلو قوتونو له خوا تر یرغـل لانـدې راغلی، لـوټ او تـالان شـوی دی. د تـاریخ پـه اوږدو کـې دا سـیمه دفارس، مقدونیانو، عربانو، مغولو، ترکانو، او یونانیـانو لخـوا نیـول شـوی. نـوی افغانسـتان د لـومړي ځـل لپـاره د افغـان-انګلـیس دریـم جګـړې[1] وروسـته پـه

---

۱ افغان انګلیس ترمنځ درې جګړې پیښې شوي دي چې یې ۱۸۳۹م څخه پیل کیږي. د افغـان انګلیس لومړی جنګ دوهـم د افغـان انګلیس د دوهـم جنـګ چې د ۱۸۷۸م څخه پیـل کیـږي .او دریـم یې د افغـان انګلیس دریـم جنـګ دی چې تر ۱۹۱۹م پورې دوام کوي پـه دې اړه زیـات تفصیل د (انګریزي استعمار او افغانستان) دمحترم اولس یار لیکنه، (د افغانسـتان او انګریز دوهمه جګړه) دښاغلي پوهاند حسن کاکړ لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۱۹زېږدیز)کال کې د یوه خپلواک هېواد په توګه هغه وخت راڅرګند شو کله چې بهرنیانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پرېښوده. په دغه هېواد د روسیې د یرغل وروسته، په هېواد کې بد امني، خپلمنځي جګړې، د طالبانو واکمني او بیا وروسته د سپتمبر دیولسمې پېښې د امریکا یرغل د دغه هېواد تاریخ ویجاړ کړ. ددغو ناخوالو په پایله کې اوس افغانستان د بیا ودانېدو په لوړې روان دی، دا یوه داسې هڅه ده چې د اوږدمهالې جګړې او د هغه ویجاړیو چې د کلونو کلونو وسله والو نښتو په نتیجه کې منځ ته راغلي ځواب ووایي او همدا نوی حکومت هم د ملت په یووالي او د هېواد د بیا جوړولو په درشل کې خپل ګامونه پورته کړي، خو لا تر اوسه پورې نه دی بریالی شوی چې په هېواد کې په بشپړه توګه امن او ورورګلوي راولي.

افغانستان د خورا ډېرو ستونزو سره مخامخ دی، دنړېدلي اقتصادي نظام نه رانیولې، دمیلونونو مهاجرینو د بېرته ستنېدو پورې، دمخدره توکو قاچاق، دجنګسالارانو شته والی او په شته حکومت کې د ښلابښلو سیاسي ګوندونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخالفتونه، هغه ټول لاملونه دي چې د اوسنی حکومت ورسره لاس او ګریوان دی او همدا ټولې ستونزې دي چې دیویشتمې پېړۍ د افغانستان څرګندونه کوي.

افغانستان یو بې جوړې منځنۍ-مرکزي سیمه ده چېرته چې اېروآسیایي تمدنونو[1] د یو بل سره معاملې کړي او ډېر ځله یې د یو بل سره جنګونه کړي اودډېر پخوا نه د تاریخ یو مهم ځای پاتې شوی. د تاریخ په بهیر کې دغه سیمه چې اوس د افغانستان په نوم یادیږي، د ببلابېلو خلکو لخوا نیول شوی چې پدغو کې آریایان، لرغونی ایرانیان، هندوآریایان، یونانیان، ماوریان، کوشانیان، هېپتالیان، عربان، مغول، ترکانو، انګرېزانو، روسانو او پدې تازه وختونو کې امریکایان هم شامل دي. ډېر لږ ځل داسې پېښې شوي چې داسیمه دې په بشپړه توګه د یوه توکم د واک لاندې راغلې وي. ډېرځله داسې هم پېښې شوي چې د افغانستان وطني ګروپونو د خپل د هېوادځلور خواپرتې سیمې دلاس لاندې کړي او خپله پاچایي یې جوړه کړې.

داسې ویل کېږي چې (۲۰۰۰ او ۱۲۰۰)م زکاله مخکې د هندو-اروپایي ژبې د کورنۍ خلکو چې آریایان نومېدل، اوسني افغانستان ته مخه کړه او په همدې سیمه کې مېشت شول، اودیوه ملت بنسټ یې کېښود. او ددې نوم مانا ""د آریایانو خاوره""، ده. داسې هم ویل شوی چې د زردشتي دین[2] په افغانستان کې د عیسی (ع) د راتګ نه مخکې د (۱۸۰۰ نه تر ۸۰۰)کالونو پورې په همدې سیمه کې زېرېدلی وي. لرغونې ژبه او پستایي هم په همدې وختونو کې ددې سیمه ژبه وه. په همدې توګه ویل کېږي چې د لرغوني هندو-آریایي ویدي تمدن[3] هم ددغه هېواد له

---

[1] هغه تمدنونه چې په اسیا او اروپا کې منځ ته راغلي دي.

[2] زردشتي دین د نړۍ له سترو ادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسیله (۱۲۰۰ کاله قبل المیلاد) د افغانستان په سویل لویدیځ کې بنسټ کېښودل شو.

[3] ه افغانستان کې د اریا ئیانو تر ټولو لرغونی مدنیت د ویدي په نوم یادیږي. دا مدنیت ځکه ویدي یادشوی، چې مالومات یې د هغو څلورو کتابونو څخه په لاس راغلي چې د ریګویدا،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختیځو سیمو سرچینه اخیستې خو پدې اړوند د لانورو څېړنو او پایلو اړتیا لیدل کېږي.

اتهرو ویدا ، ساما ویدا او ویجورو ویدا په نومونو یادیږي ، او ټولګه یې د ویدي سرودونو په نوم شهرت لري. د دې سرودونو پیل تر زېردیز دوه زره کاله وړاندو مهالونو پورې اړه لري چې په شفاهي ډول د اریا ئیانو له خوا را نقل شوي او وروسته په سانسګریت ژبه لیکل شویدي. په ریګویدا کې د هغو سیمو نومونه شته چې د اریا ئیانو تر واک او ځواک لاندې وه. د دې سیمو زیاته شمیره په اوسني افغانستان کې د تاریخي جغرافیا پوهانو له لخوا پیژندل شویدي. د بیلګې په توګه ،هریوا (هرات) هیراوتي (دهراوت) بلهیکه (بلخ) او نور یادولای شو. د سیمو پر نومونو سربیره په ریګویدا کې د سندونو او غرونو نومنه هم راغلي چې بیلګه یې د منجوان د غره نوم دی چې د اوسني نورستان او بدخشان ترمنځ پیژندل شوی دئ. په ویدي سرودونو کې د اریا ئې قبیلو په اړه زیات مالومات شته. د الینا په نوم قبیله یاده شوېده چې د اوسني الینګار اوسېدنکي وه ، د بولان اوسېدونکي یې د بهالانه په نوم یادکړیدي. دپکتها نوم هم ډیر یاد شوی چې د پښتون د کلیمې پخوانۍ ډول دی. په ریګوېدا کې داسي توري هم شته چې په لږ بدلون اوس معمول دي ، د بیلګې په توګه کورنۍ یې دکولا (کهول) په نوم یادول ، د قبیلو مشر ته یې پتي ویل اود څو یو ځای شویو قبیلو مشر یې د ګرامه په نوم یاد کړیدئ ، چې د ګرام کلیمه چې د ستر او لوی مانا لري اوس هم په زیاتو نومونو لکه باګرام او نورو کې لیدل کیږي. د ویدي مدنیت پر مهال اریا ئیانو د چوپانۍ او کرهڼې له لارې خپلې اړتیاوې پوره کولې. د حیواناتو د پوستکي به یې د تودو جامو او څپلیو په جوړولو کې کار اخستی. د ښکلوخاورینو لوښو جوړول دود وه. ښکلي ګاڼې به یې جوړولې. د جنس په جنس راکړې ورکړې چارې یې هم زده کړې وې ، حیوانات به یې سره بدلول او هغه به یې د تبادلې لپاره بنسټ ګاڼه چې د پیسو په نوم به یادیدل. بیلا بیلې دانې غلې او د څښلو خوندور بوټي یې هم پیژندل چې په ویدي سرودونو کې یې په وار وار یادونه شوېده. داسي بریښي چې د ویدي سرودونو ویل او په یادول د زماني پلوه ډیر پخوا پیل شویدي. خو په سرودونو کې تر ټولو پخوانۍ یادي شوي پېښې په (۱۸۰۰) یو زر اته سوه کاله د مخ تر میلاد زمانې پورې اړه لري. ویدي مدنیت په پرله پسې توګه تر (۱۰۰۰) زر کاله د مخه تر میلاد دوام درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه)

۱ـ د جغرافیې پېژندنه

جغرافیه د انګریزي ژبې د (Geography) معادله کلیمه ده چې یوناني ریښه لري. عربي بڼه یې (الجغرافیه) ده چې په پښتو کې یې مور (جغرافیه) لیکو او په پارسي کې یې (جغرافی یا جغرافیا) لیکي. په انګریزي ژبه کې د Geo لفظ د ځمکې، خاورې او کله کله خپله د جغرافیې په مانا هم کارېږي. همدارنګه د Graphy لفظ د هنر، لیکلو، تشریح او ښودنې په مانا ده او د علم او پوهې مانا هم لېږدوي.

د برنارد وارینوس په نوم په (۱۸۸۳) زېږدیز کال یو جغرافیه پوه د جغرافیې د پېژندنې په اړه وایي: جغرافیه هغه پوهه ده چې په کې د ځمکې ډول، د ځمکې سطحې او برخې لوستل کېږي.

د فردریک راتزل په نوم (د نولسمې پېړۍ دویمه نیمایي) کې یو بل جغرافیه پوه وایي: جغرافیه د ځمکې له سطحې او د هغه پدیدو څخه بحث کوي چې د ځمکې له سطحې سره علمي اړیکې لري.

د ریچارډ هارتشون په نوم (۱۹۲۹) زېږدیز کال یو بل جغرافیه پوه وایي: جغرافیه د ځمکې د سطحې د بدلېدونکو اړخونو استدلال، بدلون او توصیف کوي.

جغرافیه هغه علم دی چې مونږ ته زمونږ د ځمکې کره له ښلابښلو طبیعي او ناطبیعي بدلونونو او احوالو سره راپېژني. د بدلونونو لپاره دلایل په ګوته کوي او د طبیعي او غیرطبیعي بدلونونو او شرایطو ترمنځ خپلمنځي اړیکې پیدا کوي او لولي.[۱]

جغرافیه پوه فزیکي نړۍ ارزوي او د سیمو ترمنځ اړیکې تحلیلوي، چې په دې ډول په ښو او طبعیت یا د بشري ټولنو په څرنګوالي رڼا اچوي، په دې ډول جغرافیه د انسان او طبیعي چاپېریال ترمنځ متقابلې اړیکې تحلیل او ارزوي، په همدې ډول

---

[۱] سیاسي جغرافیه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۴.۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمه ایز توپیرونه ارزوي او دهغوی لاملونه پیدا کوي. کله چې د سیمو ترمنځ دواټن اندازه رسمه کړي دهغوی ترمنځ اړیکې څېړي.

۲. سیاست

د سیاست تعریف او ماهیت

په انګریزي ژبه کې د سیاست هم مانه(انډول) لفظ Ploitics دی چې پوهان یې ریښه دیوناني ژبې له Polis کلیمې څخه اخېستل شوې ګڼي. په یوناني ژبه کې د Polis دښار ـ دولت یا City_State مانا ورکوي. له دې لفظي پېژندنې څخه داسې معلومیږي چې د سیاست د انګلیسي ژبې همغسې لفظ Politics په ښار او دولت پورې اړوند وچاروته ویل کېږي.[۱]

د سیاست دښستونو په اړه چې تر دې دمه کومې څېړنې شویدي، پوهانو یې بنسټونه لرغوني یونان د سقراط او افلاطون په کتابونو کې موندلي دي، دوی فکر کوي چې دیونان ښاري دولتونه د عملي سیاست ترټولو لومړني ډګرونه ول، دغه څېړنې زیاتره دلویدیځ والو نامسلمانو له خوا شویدي، چې دوی د خپلو څېړنو فکري او عقیدوي لید پربنسټ د سیاست لپاره بېلا بېل تعریفونه هم کړي دي. خو په مقابل کې یې مسلمانو پوهانو چې له خپلې ګروهې اولید سره سم د سیاست لفظ او مفهموم څنګه څېړلی او کوم تعریف یې ورته کړیدی، هغه نه یواځې دلویدیځ والو پوهانو له تعریفونو څخه بېل دی، بلکې د مسلمانو پوهانو د تعریف له مخې د سیاست پوهنې یا سیاست بنسټ هم دلرغوني یونان څخه ډېر وړاندې ځي او هغه مهال ته رسیږي. کله چې څښتن تعالی(ج) پرښتو ته خپله اراده څرګنده کړه، چې غواړي انسان د ځمکې پرمخ خپل خلیفه وګرځوي په قاموسونو کې د خلیفه مانا نماینده او استازی، مشر او تنظیمونکی ښودل شویدی.

---

[۱] سیاسي جغرافیه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمسلمانانو پوهانو له آنده سیاست داصلاح اوښایسته کولو په مانا دی، لدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) په خپله اراده کې دانسان لپاره دځمکې دمخ دښایسته کولو چاره غوره کړې وه، که څه هم پرښتو دځښتن تعالی دارادې دخرګندولو پرمهال خپل تشویش ښکاره کړاو الله تعالی ته یې عرض وکړ، چې تاسو پرځمکه هغه څوک پیدا کوئ چې فساد به کوي اود خپلو هم جنسوو ینې تویوي، خوالله تعالی یې په ځواب کې وویل: زه چې پرڅه شي پوهیږم تاسې پرې نه پوهیږئ. په تفسیرونو کې راغلې دي، چې دځمکې پرمخ دانسانانو څخه وړاندې پیریانوژوندکاوه، چې دوی په فساد ککړ اودیوبل وینې یې تویولې، چې دغه وضعیت دځښتن تعالی(ج) دناخوښۍ سبب شو، همغه وو چې دځمکې دښکلا لپاره یې حضرت آدم(ع) پیدا کړنو مونږله همدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) دانسانانو پلار حضرت آدم(ع) ته دځمکې دسیاست چارې دلومړي ځل لپاره وسپارلې او له همدغه ځایه دسیاست پیل وشو. کله چې حضرت آدم(ع) له جنت څخه ځمکې ته راغی اوپرځمکه باندې دتولد اوتناسل سلسله شروع شوه. دحضرت آدم ع اولادونه دځمکې پرمخ زیات اوخپاره شول، له هغه مهاله دوروستي پیغمبرحضرت محمد(ص) تربعثت پورې څښتن تعالی دځمکې پرمخ دخپلوبندګانو داصلاح اوتنظیم چارې وخت په وخت خپلو پیغمبرانو ته سپارلې دي اوهغوی به دخپلووینااوو اوعمل پواسطه خلک ښوکارونوته رابلل، دځښتن تعالی احکام به یې ورته رسول او دهغه ستاینې اوعبادت ته به یې هڅول په اسلامي کتابونوکې راغلې دي، چې حضرت نوح(ع) خپل قوم ته(۹۵۰) کاله تبلیغ وکړ، چې هغوی اصلاح کړي اوداالله تعالی احکام پرې ومني اوله بدیو څخه یې وژغوري. کله چې په اومه زیږدیزه پیړۍ کې نړۍ اودنړۍ انسانان دوروستي پیغمبرحضرت محمد(ص) پربعثت باندې نېکمرغه شول نودپیغمبرۍ لړۍ تمامه شوه الله تعالی(ج) ته پېغام ورکړچې ستاسې دین مې بشپړکړاوخپل نعمتونه مې پرتاسې تمام کړل. مفسرین ددې آیت شریف معنا اوتفسیرهمدغه دپیغمبرۍ لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای ته رسېدل بولي چې پرانسانیت د الله(ج) له خوا څخه نعمت واونور تمام شو، د حضرت محمد(ص) څخه راوروسته دانسانانو ترمنځ د چارو تنظیم، دالهي احکامو تبلیغ اوخلکوته درسولو چارې دهغود وارثینو(دیني عالمانو غاړې ته ولویدي). د حضرت محمد(ص) له وفات څخه وروسته دهغو دځلورو یارانو دخلافت او اسلامي سیاست، اسلامي حکومت والی، اسلامي عدالت، د اسلامي لید له مخې دانسانانو د اصلاح کوونکي او د چارولە تنظیم ترټولو غوره بیلګې دي، ددوی په خلافت کې د اوسني اصیل سیاست ټول اړخونه اورنګونه موجود ول، دنړیوالو اړیکولپاره یې اصول درلودل، وقف، صدقات، اوزکات په اسلامي ټولنو کې دخلکو د اقتصادي رشد لپاره دنړۍ ترټولو پرمختللي بنسټونه دي لنډه داچې په اوسني سیاست اوورپورې اړونده چارو کې هېڅ داسې مسله نشته چې اساس اوبنسټ یې د اسلام په مبارک دین کې او د حضرت محمد(ص) او دهغه دیارانو په خلافتونو کې په عملي توګه شتون ونلري، د سیاست دکلمې لغوي معنا او اصطلاحي تعریفونه د اسلامي علماوو له نظره په لاندې ډول دي:

۱:- د سیاست لغوي مانا: سیاست د امارت په وزن (ساس، یسوس) د (قال، یقول) په وزن سره د مصدر صیغه ده، نود سیاست مانا اصلاح کول اوښایسته کول دي او دهمدې لغوي مانا پر اساس دغه دریاست اوحکومت دچارو لپاره په زیاته توګه استعمالیږي، داځکه چې دریاست اوحکومت هدف هم دخلکو د حالاتو اصلاح اوبهترو الی دی نو په منظمه توګه د حکومت او دریاست دچارو پرمخ بیولو ته سیاست ویل کیږي. همدارنګه اسلامي پوهانو هم سیاست ته مختلف تعریفونه کړیدي، چې په لاندې ډول دي:

ابن خلدون (رح) چې په(۸۰۸هـ ق) کال کې وفات شوی د سیاست په هکله داسې لیکي: (فالسیاسته والملک هي کفالته للخلق وخلافت الله فی العباد لتنفیذ احکامه فیهم) سیاست اوحکومت دمخلوق دساتنې او دهغوی دګټو کفالت اوضمانت نوم دی او دا ډول سیاست د الله(ج) نیابت دی چې دهغه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندګانو دهغه (عزوجل) احکام نافذ کړای شي، همدارنګه امام غزالي(رح) چې په(۵۰۵هـ ق)کال کې وفات شوی دی دسیاست په هکله داسې وایي(استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجي فی الدنیا والاخرته) یانې دالله دبندګانو اصلاح اوهغې لارې ته دهغې لارښونه چې ددنیا اوآخرت دخلاصون یواځنی ذریعه ده سیاست ویل کېږي. په همدې توګه په بل ځای کې یې داسې تعریفوي(وهی التالف والااجتماع علی اسباب المعشیته وضبطها)یانې سیاست هغه تدبیر دی چې دژوندانه دوسایلو اودهغو په ګرد راګرد کې دافرادو اوټولنې ترمنځ دمحبت، یووالي اویوله بل سره دمرستې دپیداکېدو وسیله ګرځي.ابن منظور افریقایي چې په (۷۱۱هـ ق) کال کې وفات شوی دی سیاست دارنګه تعریف کړیدي(والسیاست القیام علي الشی بما یصلحه والسیاسته في الساسس) یانې دیوشي داصلاح لپاره ملاترل اوکلک دریدل دسیاست څخه عبارت دي چې دایو مدبرکار دی.امام راغب اصفهاني(رح) دسیاست په تعریف کې ددریو شیانو یادونه کړیده اودانساني فعالیتونو دارو،مدارېې په دریو شیانو پورې مربوط بللی دی:

۱:- امارت الارض: یانې دځمکې پرمخ دساختماني اوتعمیراتي تمدن منځ ته راوړل.

۲:- مکارم الشریعته: یانې دښواخلاقو اختیارول.

۳:- تنفیذ احکام الله: یانې دالله(ج) داحکامو نافذول.

امام ابوالحسن ماوردي چې په(۴۶۰ هـ ق)کال کې وفات شوی دی په لازیاتو صافو الفاظو کې یې دامطلب بیان کړی دی(الا امامته موضوعته في حراسته الدین والسیاسته الدنیا) یانې اسلامي حکومت یوډول قیادت دی چې ددین په

(c) ketabton.com: The Digital Library

حفاظت اوددنیا په سیاست بنا دی، ددین له حفاظت څخه وروسته په چارو کې برخه اخیستل په سیاست پورې موقوف دي. حضرت ابو الوفا ابن عقیل بغدادي (رح) چې په کال (۵۱۳هـ ق) کې وفات شوی دی وایي: سیاست دهغو تدبیرونو نوم دی چې دهغې پواسطه خلک له یوبل سره داصلاح اومصلحت پرلورنږدې کوي، فساد اوخرابي له منځه وړي. حضرت شاولی الله دهلوی (رح) وایي چې سیاست اوحکمت دهغه فن نوم دی چې دیوهبواد دوګړو ترمنځ دټولنیزو اړیکودځرنګوالي څخه بحث کوي. علامه ابو البقي حنفي (رح) سیاست داسې تعریفوي: هرهغه تګلاره چې په حال اوراتلونکې کې دانسان دښېګڼې اونېکمرغۍ ضمانت کوي سیاست نومیږي. ابن تیمیه (رح) وایي: حکومت یو امانت دی چې سیاست اوعدل ساتل یې دنده ده.

دپورته تصریحاتو په بنسټ دسیاست مانا مکر، فریب، غولول، اوجنګول ندي، بلکې سیاست دهغې پوهې نوم دی چې دخلکو ترمنځ وروروليي، مینه اومحبت رامنځ ته کوي. حقیقي سیاست پوه هغه څوک دی چې دښه نظم اوتدبیر نه پرته بهترین مصلح اوداخلاقو ښه معلم هم وي. دپورتنیو تعریفاتو څخه داسې نتیجه په لاس راځي چې سیاست یوفن اوپوهه ده چې دحکومت اوریاست نظم او نسق یې موضوع اومهمه دنده تشکیلوي. غرض اومقصد یې دمصالحوساتنه اودخلکو ترمنځ اړیکې اوارتباط دیوې قاعدې اوقانون په توګه کنترول دی، مسلمانانو ترمودومودو سیاست اوحکمت څراغ روښانه وساته اوزمور باور دی چې دنړۍ په اوسني سیاسي شعورکې چې دعمومیت اوحکومت په قالب کې داختیاراتو کوم قوت ښکاري په هغه کې داسلام دسیاسي دورې برلوی لاس دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي پوهانو پرته غربي پوهان هم شته چې د سیاست په اړه یې نظریات ورکړي دي چې معاصر پوهان سیاست د قدرت تر لاسه کولو لپاره هلوځلو او کوښښ ته وایي.

جرمني سیاستپوه ماکس ویبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰) زېږدیز کلونو کې ویلي دي ((سیاست یانې په قدرت کې دګډون کولو لپاره کوښښ یاهم پرقدرت دنفوذ درلودلو لپاره کوښښ، هغه کـه د دولـت پـه مـنځ کـې وي او کـه د سیاسـي ډلو پـه مـنځ کـې)) یادنوموړي پوه لـه انده هره هغـه هڅه چې د قدرت تر لاسه کولو او یاهم پرقدرت دنفوذ یا اغېز درلودلو په خاطر ترسره کېږي له سیاست څخه عبارت دی.

یوبل جرمني سیاست پوه مورګانتا (۱۹۰۴-۱۹۸۰) زېږدیز کلونو کې ویلي دي: ((سیاست یوازې د قدرت لپاره مبارزه ده، نو د قدرت لوستنې ته سیاستپوهنه وایي)) ددې پوه پراند هر هغه مبارزه چې د قدرت لپاره وي سیاست دی، نوموړی وایي چې انساني ټولنه د قدرت پرسرله مبارزې څخه نه خالي کېږي او د قدرت لپاره مبارزه د انساني ټولنې خاصه ده. ارسطو هم ښایي انسان له همدې امله (سیاسي ژوی) ګڼلی وي چې د قدرت لپاره مبارزه یې په ختمه کې اغېزلې ده، هغه بې سیاسته انسان ته بې خاصیته ښاري ویلای دی یانې هغه انسان چې په ښار یا ټولنه کې ژوند کوي او په یونه یوډول په سیاست کې دخیل نه وي، داسې دی چې ګواکې هغه د ټولنې یا ښار خاصیت اوصفت نه لري.[۲۱]

---

[۱] سیاسي جغرافیه ،د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۲.۵مخونه

[۲] کولای شي د سیاست پـه اړه زیـات معلومـات د (اسـلام او سیاسـي اندونـه) لیکـوال: مفتي محمـد تقي عثماني، (پولیټیکـل سـاینس تـه یـوه کتنـه). لیکوال محمد معصـوم هوتـک (.بین المللـي سیاسـت تـه یـوه کتنـه .)ژباړه محمد صـدیق ظهیر (.تـاریخ افکار سیاسـي): لیکـوال. دوکتور عنایت الله خلیل هدف. (اسلام و سیاست). لیکوال: استاد سیاف کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دجغرافیې سره د سیاست دعلم اړیکه

دجغرافیې علم دبشري ژوندانه دطبیعي محیط څخه بحث کوي او څرنګه چې جغرافیه دژوندانه محیط دی نو دیو هېواد جغرافیایي جوړښت په انساني خویونو، عاداتو، کلچراو سلوک باندې تاثیرلري، چې همدا انساني مواصفات په سیاست باندې ستره اغیزه لري. دلوړو غرونواوبې سروپایانه درواوسیدونکي داستعمارپه مقابل کې دکلک اوپیاوړي دریځ خاوندان وي. چې زمونږ دګران هېواد تاریخ اوجغرافیه دواړه ددې حقیقت ښه ثبوت دی. دلوی سکندر څخه نیولې ترمغلو، فرنګیانو، شورویانواونورو غربي وحشي یرغلګروپه مقابل کې زمونږ دغیورقوم نه ماتیدونکی مقاومت اومبارزه اوددښمن ته غاښ ماتوونکې ماتې ورکول دهغه جغرافیایي لورینې نتیجه ده چې لوی الله جل جلاله زمونږپرملت کړې ده.

دبلې خواپه پرله پسې ډول په افغانستان باندې دنړۍ دسترو یرغلګرو او اشغالګرو دیرغل لوی لامل هم ددې هېواد جیوپولیتیک اهمیت دی، چې دشرق په لورې دپرمختګ دروازه اودنړۍ دبام موقعیت هم دلویو عواملو دجملې څخه ګڼل کیږي. دخیبردره، دهرمزتنګی، دطارق ابنا، دنړۍ بام اوداسې نورهغه جغرافیایي موقعیتونه دي چې دنړۍ په سیاست کې یې ستربدلونونه راوستي دي[1]

[1] دسیاسي افکارو تاریخ، دپوهندوی ع، بصیرت لیکنه:۲۱-۲۲مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه دبشري جغرافیې یوه څانګه ده چې په جغرافیایې چاپېریال باندې د سیاست او قدرت له اغېزو څخه بحث کوي. او پر جغرافیایې چاپېریال د سیاسي پرېکړو اغېز ترڅېړنې لاندې نیسي. دنومورې تعریف له نظره سیاسي جغرافیې دنده داده چې د ځمکې مخ پر محلي، ملي او سیمه یېزو بېلا بېلو برخوویشي.

- سیاسي جغرافیه د سیاسي تصمیمونو اغېزې په جغرافیایې چاپېریال باندې د څېړنې او پلټنې لاندې نیسي.
- د سیاسي جغرافیې ځانګړی رول محلي، ملي، سیمه ایزه کچې د سیاسي فضا سازماندهي کول دي.
- سیاسي جغرافیه دفزیکي چاپېریال او د سیاست متقابلو اغېزو (تاثیرات) څخه بحث کوي.
- داخري تعریف له مخې د جغرافیې ځانګړی رول د سیاسي پدېدو، د فضایې تحلیل او د سیاسي کړنلارو د پېژندنې څخه عبارت دی.
- سیاسي جغرافیه سیمه ایزتوپیرونه او سیاسي ورته والی د دې برو نورو جغرافیایې توپیرونو او ورته والیو سره څېړي.
- سیاسي جغرافیه د سیاسي قدرت نقش (رول) زېرونه په جغرافیایې چاپېریال کې څېړي.
- په سیاسي جغرافیه کې د انسان اغېزې په لاندې مواردو کې مطالعه کېږي لکه: موقعیتونه، سرحدونه، ملکونه، ملتونه او منطقې.
- سیاسي جغرافیه د قدرت د صاحبانو د سیاسي تصمیمونو مطالعه (څېړنه) په جغرافیایې چاپېریال کې ده. لکه د مملکت سیاسي وېش او د جغرافیې پر مخ سیاسي سرحدونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسیاسي جغرافیې موضوع: دسیاسي جغرافیه اصلي موضوع ملک (هېواد) دی ،سیاسي جغرافیه ،سیاسي پدېدې دیوهېواد په داخلي فضا کې څېړي. په سنتي ډول لاندې مفاهیم مطالعه کوي:

هېواد ،سرحد ،ملت، حکومت او ځمکه.

دسیاسي جغرافیې قلمرواوماهیت: سیاسي جغرافیه دانساني جغرافیې یوه څانګه ده چې دننې آخرین تعریف له مخې دسیاسي جغرافیې ځانګړی نقش دسیاسي پدېدو دفضاتحلیل اودسیاسي لرلیدونو پېژندنه ده.

هارتشورن (Hharthishorn) په (۱۹۵۴ زېږدیز) کال کې دسیاسي جغرافیې لومړنی اوټولوته دمنلو وړ لاندې منسجم تعریف وړاندې کړی.

(سیاسي جغرافیه منطقوي سیاسي توپیرونه اوورته والی اونورډ ېری جغرافیایې توپیرونو اوورته والیوترمنځ اړیکې څېړي) .دسیستماتیکې(تدریجي) او تیوریکې (نظري)جغرافیې په پراخوالي سره نوي تعریف ته اړتیالیدل کېدله د شپېتمې لسیزې په اوآخروکې دتعریف اوځرګندوتغیراتوپه نتیجه کې داعلم بربنډ اوپایدار شو.

جکسون دسیاسي جغرافیې اساسي پدېدوځېړنه په منطقه کې بولي.دوه تنه دجغرافیه پوهان دکوهن اورزنتال په نامه دنوې مېتودولوژي له مخې الګویې(نمونه) طرحه وړاندې کوي چې دانسان سیاسي نقش په ټولنه کې اودهغه اړیکې له ملک سره اوهمدارازدغواړیکودحاصل نتېجې دسیاسي نظام په تشکېل کې رغنده ونډه لري.پدې الګوکې دانسان سیاسي نقش دسیاسي ایډیالوژي په صورت، سیاسي ساختار او اجرائیوې تصمیمونو کې ښودل شوی دي.سیاسي لرلیدونه دټولنیزوقوتونه سره نه شلېدونکې اړیکې لري، ځکه همدا ټولنیز قوتونه دسیاسي بنسټونوته شکل ورکوي اوسیاسي جریانونه دهمدې بنسټونوله مخې عمل کوي. په همدې بنسټ سیاسي نظام دټولنیزو قوتونو ، سیاسي جریانونو او جغرافیایې فضاځخه جوړېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي نظام هم پراخ طیف(ګروپ یاډله)لري چې یو سریې کاملاً ارت اوبل سریې تړلې نظامونه جوړوي. تقریباً ټول نظامونه خپل ځای ددغو ارتو - تړلو نظامونو په منځ کې لري.د سیاسي نظام اړیکې دملک سره مستقیمې اوپراخه دي.
دارت(خلاص) نظام محصول متقابله تړاو(وابستګي)ده مثلاً د سکونت کولو الګو (نمونه)،منابعو څخه دګټو پورته کولو تمرکزبنسټونه ،ورودي بندرونو پراخول اونړیوالوعدالتونو پیدا کول دارت نظام څرګندونه کوي.
د تړلې نظام هدف خودکفایې ده.د سکونت پراګنده الګو (غیرې مجتمع) او دمنابعو څخه په غیرې متمرکزاوپراخ ډول ګټه اخیستنه لیدل کیږي.پدې نظام کې رفاهي تسهیلات(سهولتونه) اوامکانات مرکزي بنه لري اود نړیوالو عدالتونواوشعارونوځای ملي عدالتونوته ورکول کیږي .پدې اساس دارت اوتړلې نظام په وړاندې مشترک لیداولرلید دهغو عدالتونوله کچې څخه اټکل کیدلی شي.
جغرافیایې سیاست دجغرافیایې عواملو داغیزومطالعه دقدرت دصاحبانوپه سیاسي تصمیم نیونه کې ده.لکه:دعوارضو ،جغرافیایې موقعیتونو اوطبیعي زېرمونقش په هغوبرنامه جوړونوکې چې سیاسي هدف پکې په مخ بیول کیږي.
جغرافیایې سیاست(جیوپولیټیک)دقدرتونوترمنځ دهمکاریو داړیکو اویادرقابت دمطالعې ته دهغو امکاناتو پربنسټ وایې چې دجغرافیایې چاپېریال اویا جغرافیایې شرایطو رامنځته کړي وي.چې په سنتي ډول داطلاعاتو لپدلوروته اوجغرافیایې تکنیکونوپراساس دهېوادونو دخارجي سیاست مسائل څېړي، له بله پلوه دنړیوالومسائلوپه حوزه کې چې د جیوپولیټیک دمطالعاتو قلمروبلل کیږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتوپه نړیواله سطحه جهاني قدرت ته درسېدولاړې چارې اودقدرت دزیاتولواوټینګولوڅخه بحث اوخېړنه کوي.
اوسمهال چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونونه رامنځته شوي دي د جیوپولیټیک بحثونوته یې زیاته تنوع ورکړېده اوداڅانګه نوې اوتازه مفاهیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې لاندې نیسي. ددې مفاهیمو څېړنه دزمان اومکان په بستر کې دهېواد دامورو داداري لړۍ سره توجیح زیاته مرسته کوي له همدې کبله ځېنې خلک جیوپولېټیک دسیاسي جغرافیې مترادف مانا کوي اما په حقیقت کې دوی اصلي مانا دقدرت مندوهېوادونو په منځ کې رقابت ته وایې اویا لوی قدرتونه دلوړوالي ترلاسه کول په کوچني بعد (ارخ، خوا) کې بولې، ولې په ستراتیژیک بحث کې جیوپولېټیک دخاورې دعرضې بشپړتیادساتنې په مانا اطلاق کېږي.

دسیاسي جغرافیې دبحث وړمسایل

سیاسي جغرافیه سیاسي پدېدې دیوهېواد په داخلي فضاکې څېړي په سنتي ډول دلاندې مفاهیمو لرونکې وي لکه خاوره ،ملت ،حکومت اوسرحد.

نظردې ته چې یوهېواد دسیاسي جغرافیې دمطالعاتو په منځ کې ځای لري درې عواملو (ملت، حکومت اوخاورې) له اړیکي څخه هېواد تشکلیږي په همدې ډول ټول هغه موضوعات چې له دې مفاهیمو سره اړیکي لري لکه دقومي مسایلو درېنسوپیداکول دمهاجرتونو جریانات، دنباري نواحیو دسیاسي قدرت تحلیل ،دهېواد په کچه دسیاسي قدرت فضایي تحلیل دهېواد تقسیمات اومکاني رقابتونه ،محلي دولت، دسیاسي قدرت تمرکزاوعدم تمرکز، د انتخاباتو جغرافیه داټول هغه مسایل دي چې په هېواد پورې تړلي دي چې نن ورځ په سیاسي جغرافیه کې دپاملرنې اوڅېړنې لاندې قرارمومي له بله پلوه دنړیوالومسایلو په حوزه کې چې دجیوپولېټیک مطالعاتو قلمروبلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتو په اړه په نړیواله کچه اوجهاني قدرت ته درسېدوتینګښت اودقدرت زیاتوالي څخه بحث اوڅېړنه صورت مومي اوس وخت چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونه منځته راغلی جیوپولېټیک مسایلوته يې نوې لاس ته راوړنې وربخښلي اودسیاسي جغرافیې داځانګه نوي او تازه مفاهیم تربحث لاندې نیسي. ددغومفاهیمو څېړنه دزمان اومکان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسترکې د هېواد دامورودارایي سره توجیهي مرسته کوي چې په لاندې ډول دغومفاهیموته اشاره کوو.

ملت:دانسانانوهغه ډلې ته ویل کېږي چې دشریک فرهنګ ،نژاد ،رسنیواودیوې ژبې اویووواحد حکومت لرونکي اویادواحدلرلوپه هڅه کې وي.

حکومت:حکومت دسیاسي جغرافیه دیوه برخه ده مګرله یوه پلوه سیاسي جوړښت دجغرافیایي چاپېریال اداره کوي اوله بله پلوه دایومفهوم دی چې دسیاست نقش اورول په جغرافیایي چاپېریال کې متمرکزکوي اوسیاسي بڼه لري.

- حکومت شکل نیونه اواغېزې په چاپېریال باندي جغرافیایي بحث دی.
- دحکومت دټېنګښت اعمال حقوقي بحث دی.
- دخاورې اداره دحکومت له پلوه په سیاسي علوموپورې ترلی بحث دی.

خاوره (سرزمین) :خاوره دیوه هېواد افقي اوفزیکي ځېره ده،خاوره هم سیاسي مفهوم اوهم جغرافیایي مفهوم بلل کېږي.ځرنګه چې دځمکې دجغرافیه ځېره دسیاسي جلاوالي ښودونکې ده دسیاسي جریانونوله خوا سازمان ورکول کېږي هغه څه چې په مکان کې قرارنه لري هغه وجودهم نه لري. (ارسطو)

هېواد :دنړۍ ننۍ هېوادونه په یوځل ندي راغلي بلکې داهېوادونه په ځېنومواردوکې دپېړیوپه ترڅ کې پراخوالی موندلی اومنځته راغلي اوپه ځېنومواردوکې ممکن هېوادونه دنوروهېوادونوپه خوښه اوغوښتنه په آني ډول منځ ته راشي.مثلا:دالبانیې هېواد په(۱۹۱۳ زېږدیز) کال کې دجهان په نقشه کې رابنکاره شو(منځ ته راغی)داځکه چې اروپایي قدرتونو ،نه غوښتل ددغه مهمې سوق الجیشي منطقې باندي دکنترول په سرخپل منځ کې په شخړولاس پورې کړي.

دیوشمېرهېوادونوپه اړه تصمیمونه دخارجي قدرتونولخوادهغوی داستعماري ګټودتامین په خاطر نیول کېږي لکه:فسطین ،سوریه ،عراق اوکینیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېواد تعریف: هېواد یو سیاسي واحد دی او د دغو سیاسي واحدونو مجموعه دنړۍ سیاسي نقشه تشکیلوي یو هېواد د جوړښت له اړخه په دریو عناصرو پورې تړلی دی.

۱. خاوره

۲. ملت

۳. حکومت

د حکومت له خوا د خاورې اداره کولو مېکانیزم پر اساس دملت اداره دغه درې عناصر یوله بله سره پیوند (یوځای) کوي او د دغو درې عناصرو د پیوند لوسره دهېواد مفهوم واقیعت مومي او دغو عناصرو له ډلې څخه دهریو له منځه تلل دهېواد مفهوم ترسوال لاندې راولي.

په نړۍ کې د سیاسي جغرافیې بدلونونو ته یوه کتنه

د سیاسي جغرافیې پیدا ېښت دیوې منسجمې انساني جغرافیې دیوې څانګې په توګه د دې پېړۍ له پد بدو څخه ده. ولې دا په دې مانا نه ده چې پخوانیو فیلسوفانو اولویو لېکوالانو د سیاست متقابلو اغېزو ته په هراړخیز شکل اوهم فزیکي چاپېریال کې کومه پاملرنه نه لرله، دهرودت، افلاطون، ارسطو، فتسکیو او هیګل له لېکنو څخه داسې معلومیږي چې لیکوالانو سیاسي جغرافیې لید لوری له خبرتیا پرته دا ډول مستقله څانګه دانساني جغرافیې ترعنوان لاندې تحریر کړې ده. متقدمانو له منځه ارسطو په ځانګړې توګه دیوایډیال دولت ته په شکل ورکولو سره د سیاسي جغرافیې ځېنو مفاهیمو ته ژورې پېښې پیدا کړې هغه دیو ښاردپلازمېنه کېدو لپاره یو ډول شرطونه لازم ګڼل او د پوځ ترکیب او سمندري ځواکونو د سرحدونو څرنګوالی، د ډېرې عواملو په اړوند بحث کړی دی او په دې ټولو بحثونو کې د فزیکي چاپېریال ماهیت په ځانګړې ډول د اوبو او هوا په عنوان یو تعین کوونکي عامل ته اشاره کړېده. د ارسطو څخه درې پېړۍ وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

استرابو یوناني جغرافیه پوه یو کتاب په (۱۷) ټوکونو کې لیکلی چې په واقعیت کې دهغه وخت د پېژندل شوي نړۍ څخه یو ښکارنده توصیف ؤ.

په منځنیو پېړیو کې

په منځنیو پیړیو کې علم او پوهه په اروپا کې د مذهب ترسېوري لاندې راغله په داسې حال کې چې په اسلامي نړۍ کې جغرافیې د سوداګرو، تاریخ لیکونکو، سیلانیانو او مسلمانو فیلسوفانو په منځ کې رواج وموند. ابن خلدون یوه تن مسلمان مورخ فیلسوف او جامعه پېژندونکي یوله هغه لیکوالانو څخه ووچې داوږدو سفرونو څخه وروسته په ۱۴ پېړۍ په خپل کتاب کې د قبیلې او ښار په اړوند لېکنه کې د طبیعي چاپېریال په رول کې دغه واحدونوته تعین کوونکو عواملو په توګه اشاره کړېده.

۱۹ پېړۍ په وروستیو کې کارل ریټر په برلین کې د دولت د پرمختګ نظریه د ابن خلدون له نظریې سره مشابې وبلله چې ۵ پېړۍ مخکې یې له ده څخه وړاندې کړې وه خو په دې توپیرسره چې دا نظریه یې دژوندي موجودسره قابل د قیاس ګڼله په همدې دلیل دې نظریې ته Organism نظریه وایې.

په نوې دوره کې

په سیاسي جغرافیه کې بدلون دالماني فریدریک راتزل څخه پیل کېږي. راتزل په سیاسي جغرافیه کې دنویو مفاهیمو او مبتودولوژي پلارګڼل کېږي. راتزل د سیاسي جغرافیې کتاب لومړنی کتاب دی چې ترهمدې عنوان لاندې لیکل شوی دی. راتزل د جیوپولېټیک بنسټ اېښودونکی څخه شمېرل کېږي.

که څه هم راتزل په خپله ځان ته دغه اصطلاح نه ده کارولې، راتزل د هغه جغرافیه پوهانو له ډلې څخه دی چې په ټولنیزو اړونیزم باندې عقیده درلوده هغه په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب کې دوه عواملو ته یانې وسعت (پراخوالی) اوبل جغرافیایې موقعیت ته اشاره کړې ده دجیوپولیټیک دپرمختګ سره سم دسیاسي واحدونوپه ځانګړې توګه ددولت دمطالعې باندې تمرکزدوره پیل کېږي اوترننپوري دغه لړۍ روانه ده د۲۰ پېړۍ دېرو پیاوړوجغرافیه پوهانودخپلونظریاتوپه وړاندې کولوسره ددولتونو دپیدایښت اوبقاځرنګوالی ددوی مطالعاتوپه وړاندې بیولوکې رغنده رول لري د۲۰ لسیزې په پیل کې دسیاسي جغرافیه کې دځو نویو لارو چارو پیدایښت دذکروړدی دغه بدلونونه کولای شوپه څلوروعمده برخوکې وڅېړو.

۱.دڅېړنې وړدموضوعاتوپه مقیاس کې تغېر:پخواسیاسي جغرافیه پوهانوپه سنتي ډول په لوی مقیاس کې دمسایلوڅېړل ددولت په سطحه په مستقله توګه په نړیواله کچه ترجیح ورکوله په داسې حال کې چې نن سل په سلوکې څېړنې په محلي سطحه اویاکوچني مقیاس کې صورت مومي.

۲. دڅېړنې وړمطالعې وړموضوعاتوکې ځای پرځای والی.

۳.دنوې مېتودلوژي (تګلاره) پلي کول.

۴.نویونظریوته دپام وړتوجه..[۱]

[۱] دسیاسي جغرافیې په اړه کولای شئ زیات معلومات د(جغرافیه سیاسي) دپوهاند حمیدالله امین لیکنه او(جغرافیې سیاسي جهان) دپوهاند عبدالقدیر رویان لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی
دافغانستان تاریخي نومونه

۱.اریانا

افغانستان په پخوازمانه کې داریانا په نوم یادیده، دغه نوم دهندو اروپایې دیوې قبیلې دنوم څخه اخستل شوی،چې البته نومورې قبیله دنوروشاه وخوا نږدې قبیلوپه پرتله ځان شریف ،بادار،داختیاراتوخاوند اودیادولو وړ صفتونو څښتنه وه.[۱]

اریانادافغانستان ډېرلرغونی نوم دی چې داویستا(له میلادڅخه زرکاله مخکې)

له وخته ترپینځمې زېږدیزې پېړۍ پورې،دیونیم زرکلونوپه ترڅ کې دغه هېواد ته ورکړل شوی و ، اریا و چې د (اریااوسیدونکي) مانایې ورکوله،په اویستاکې دغه نوم دایریانا په بڼه راغلی دی ،چې دهغه په وړاندې بیادتورویانانوم و ،یانې

[۱] دافغانستان جغرافیه ،دپوهاند محمد ظریف تنیوال لیکنه،۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توریایې اریائیان چې له جیحون څخه پورې غاړه یې زوړ ژوند درلود. په هرحال دافغانستان همدغه نوم دایریانا او اریانانوم و، چې وروسته بیاد پارسه (فارس) په هېواد کې دلېږدلون په راوستلوسره د (ایران) په بڼه ومنل شو.[۱]

د هغې لویې جغرافیایې منطقې پخوانی نوم چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی په تاریخي اثارو کې د اریانا په نامه ثبت شوی دی او د ۵۰ او ۷۰ درجو شرقي طول البلد او ۲۵ او ۳۵ درجو شمالي عرض البلد په منځ کې موقعیت لري.

د افغانستان لومړی نوم آریانا دی. مشهور مؤرخ ویلسن H.H.Wilson لیکي چې په پخوانیو وختونو کې افغانستان د هغه ځمکو څخه عبارت ؤ چې د هند او فارس تر منځ پراته وه، پخوانیو یونانیانوورته اریانا Ariana په پخواني فارس کې ورته ایریا Airya یا ایریانا Airyana په سانسګرت کې ورته اریا Ariya او په زند کې د اریاویجو Eriveejo په نامه یاد شوی. دا کلیمه او د اریا Arya کلیمه د سانسګریت نه اخیستل شوې.

اریا د لوړ، د قدر وړ او ښاغلي په معنا راغلې او اریانا د لوړو خلکو ځای و. یونانیانو یوازې دسکندر او یا د هغه نه لږ وروسته دا کلیمه افغانستان ته استعمال کړې.

د اریانا نوم د ۱۰۰۰ کال قبل المیلاد نه تر ۵۰۰ میلادي کلونو پورې استعمالیده.

د اریایانو ژوند په زراعت ولاړ ؤ، دوخت پرمختللي خلک وو. کلاګانو یې برجونه درلودل او په برجونو ببراغونه رپیدل چې د دوی د دبدبې نماینده ګي یې کوله.

کلمه چې دا ریایې ژبونوم اخستل کېږي، په هغو سره مطلب کلمه هندو اروپایې (پیرسیک ـ لویدیځي، باختري ـ مرکزي باختر او هندي ختیځي) ژبې وي. او کله کله ورنه مطلب یوازې باختري او پیرسیک ژبې وي، چې په عنعنوي ډول د (ایراني ژبو) په نامه هم یادیږي. (ایراني ژبې) دغوګروپونوته ویل یوازې یوه اصطلاح ده، چې په علمي دلیل برابره خبره نه ده. یانې که پیرسیکو ژبوته (ایراني)

---

[۱] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د میر غلام محمد غبار لیکنه، د پوهاند دودیال ژباړه. ۹ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل شي مجازلري، اما باختري هیڅکله ایران ته نشي منسوبیدلای. ځکه نو دغه ډله ژبې زه د (اریایې) په نامه یادوم اودریوا ړو ګروپو مجموعه (هندو اریایې) بولم.

اریایې مړې ژبې دادي: اویستا، منځنۍ پارسي، سوغدي، لرغوني خوارزمي، باختري، ساکې، میدي ژبه، سکیفي ژبه او پارتیاني ژبه[1]

د اریانا کلیمه د اریایانو دټاټوبې له پاره استعمال شوې ده. اریایان سپین پوستي خلک وه چې د لوی مهاجرت (۲۰۰۰-۲۵۰۰) ق.م په شا او خوا کې یې د چین د شمال له د ښتو او منګولیا څخه د لویدیز او جنوب لویدیز په لور مهاجرت وکړ، لومړی د اکسوس په شمال کې په هغه ځای کې چې د اریاویجه په نامه یادیده، ځای په ځای شول. د دوی شمېر د وخت په تېریدو سره زیات او د امو سیند جنوب ته را تېر شول چې له هغه ځایه یوې برخې د جنوب او جنوب ختیځ خوا ته د هند په لوړې او بلې برخې د لویدیځ په لوړې پارس او وړاندې د اروپا قارې ته مهاجرت وکړ.

د امو دسیند په جنوب کې د هندوکش په شمالي او جنوبي درو کې له مېشته کېدو وروسته د اریاییانو لوی مدنیت او دولتونه جوړ شول. هغه لومړني اریایې دولتونه چې په تاریخ کې د هغوی په هکله څه ناڅه معلومات شته د پیشدادیانو، کیانیانو او اسپه کورنۍ د دولتونه د یادیدو وړ دي چې د موجودیت وخت یې د (۲۰۰۰-۷۰۰ ق.م) تر منځ اټکل شوي دي.

په هرحال همدا ایریانا اویا اریانا نوم ؤ چې په راتلونکې کې په ډېر اندک توپیر سره د فارس په هېواد (ایران) تبدیل او قبول شو.

د اریانا ښارونه عبارت دي له بلخ، کابل، کاپیسي، اوپیان، ارتکانا، بست، فراه، پروفتازیا، اراکوتس، ازولا یا وزولا، فوکلیس، نیسایا، نګار، هیلو، ناکې او بامیکان څخه دي.[2]

---

[1] د افغانستان ژبې او توکمونه، د سرمحقق دوست محمد دوست شینواري لیکنه، ۹۸ مخونه

[2] اریانا، د کهزاد لیکنه ژباړنه مشتري. ۹۰-۱۱۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله وړاندې په اریانا کې (باختریانه) د نفوسو د زیاتوالي له امله دوه قبیلې د ماد او فارس پنوم لویدیځ خوا ته د نویو څړځایونو او اوسېدو ځایونو د پیدا کولو د پاره وخوځیدي.

په اوومه (۷) م ز پیړۍ کې د ماد قوم چې اریایې توکمه او اریایې ژبې ټبر وو. په اسوري ډبر لیکونو کې د دوی مرکز هګمتان، دهیرودوت په لیکنه کې اګماتان، (همدان) و. د هیرودوت په وینا له (۷۰۱ م زکال څخه ۵۵۰ م ز) پورې څلور مادي پاچاهانو حکومت کړي دی.

۱- دیوکس، Deiocas د هیاکو زوی (۷۰۸-۶۵۵ م ز)

۲- فریا اورتس د دیوکس زوی. (۶۵۵-۶۳۳ م ز)

۳- استیاګس، Asteyages (اژدهاک) دهووخشتر زوی (۵۸۵-۵۵۰ م ز) د ۳۵ کاله پاچاهۍ وروسته د ماد دولت پای ته ورسېده، اوځای یې هخامنشیانو ونیو، هیرودوت په وینا د ماد دویم پاچا فرورتیش د اریان استوګنو ټولې ختیځې ځمکې د باختر او جیحون تر غاړو پورې نیولې وې.

د ماد پر پېر د اریایې خلکو یو ټبر چې پارسوا نومېده، له شمال څخه جنوب ته لاړ هغو ځمکو کې مېشت شول، چې وروسته د همدغه ټبر د نامه له امله پارس وبلل شو.

د پارسي شپږو ټبرونو په منځ چې په ښار کې اوسېدل یو هم پارسا ګاد وه، چې مشر یې هخامنش (۷۰۰-۶۷۵ م ز) نومېده، او د ده له پښته د هخامنشیانو په نامه پاچاهان وزیږېدل.

تاریخ پوهان د دې تابلو په جوړښت یوه خوله ندي، خو هغه څه چې ایران باستان ترتیب کړي ترنورو غوره ښکاري.

هخامنشي پاچاهانو له (۷۰۰ م ز) څخه د ایالتي امیرانو په توګه د مادي پاچاهانو تر اداري لاندې په ایلام کې حکومت کاوه، او د ماد وروستي پاچا ستیاګس چې یو ناپوه سړی و، خپله لوریې دریم داریوش هخامنشي کمبوجیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکړي وه ،چې دهغې له نسه کوروش (سیروس) وزیږیده ، هغه د ستیاګس په ضد پاڅېده او له منځه یې یوړه ، په(۵۵۹ م ز)کې د یوې لوې شاهنشاهۍ بنسټ کېښود چې د ایران د فلات ټولې سیمې پکې راتللې.

کله چې د کوروش د هخامنشي کورنۍ اووم پاچا و ،خو د دې کهاله لومړی لوی فاتح ګڼل کېږي،وروسته تر هغې چې لویدیځ خواته یې د مدیترانې تر غاړو پورې هېوادونه ونیول،د فارس ختیځ خوا ته یې مخه کړه، ګرګان،پرثوه(پارت) اریا(هریو ،هرات)چې پلازمېنه یې ارته کنه Artacana وه،زرنګه(درنګه ، درنګیانه) اوسنی سیستان داتماندروس(هیتومنت، هلمند) سیند په غاړه ، هاوروتیش(هرووتتي ،ا راکوزیه) ارغنداب ،دکوفن(کوبهه ،کابل) د سیند ناوه،داوپیري سیند (پارپامیزاد ، هندوکش) غرونه،دګندهارا ولایتونه (له ننګرها ترسندترغاړې پورې) ،باخترش (بکتریه ، بلخ) ،سکاهومه ګاو (پامیر) تر غرونو پورې،اوهمدارنګه یې دامو اخوانه سوګودو (سغد) تر اورکسارتس (سیردریا) ،د حینوه او (هوارزمه)اومرګیانا(مرو) ډاګونه او دښتونه له هخامنشي هېواد سره وترل.کوروش په(۵۲۹ م ز)کال په یوه جګړه کې ووژل شو ،دریم کمبوجیه د ده په ځای کېښناست،دده فتوحات یې تعقیب کړل،چې د مړینې په وخت یې هېواد دلویواو پراخه هېوادونو څخه وو . داریوش ددې کورنۍ نهم پاچا(۵۲۲ م ز)دپلار وروسته په تخت کېښناست د یونان څخه تر هند پورې پدې لویه ساحه کې یې حکومت کاوه.

درایوش په(۴۸۶ زیږدیز)کال کې مړ شو ،دهخامنشي واکمني د مدنیت او فرهنګ اثار په افغانستان کې هم پاتې شویدي.په پارس،شوش،مصر،اوالوند په غره او نورو ځایونو کې دداریوش ځېنې لېکنې پاتې دي،چې په مصري، شوشي، او میخي لیکدود لیکل شوي وو.د دغو ډبرلېکنو څخه غوره لېکنې د پارس په نقش سېتم او بستون کې له داریوش څخه پاتې دي په هغې کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داریوش د هغو هېوادونو نومونه لیکلي دي، چې د ده تر واکمنۍ لاندې وو، هغه چې زمونږ د هېواد تاریخ پورې اړه لري دادي.

۱- پرتوه (خراسان او ګرګان)
۲- باختریش (بلخ)
۳- سوغوده (سغد) او سني سمرقند.
۴- کرمانیه (کرمان)
۵- ګدوزی (د افغانستان سویلي سیمې تر سمندر پورې.
۶- زرنګه (زرنج)
۷- هره یوه (هرات)
۸- او ارزامیه (خوارزم)
۹- ګرارن (کابل او پېښور)
۱۰- هندوش (سیند)
۱۱- ته ته ګوش، (د کوهاټ، بنو او ختیکو سیمې)
۱۲- سکه هو مه ورکه، د پامیر خواشاه سیمې.
۱۳- سکه تیګر خنوده (د تېره خوله خاوندان)، ساکه یان.
۱۴ سکه تیه تر دریا (د سند خواته ساکیان.
۱۵- هراورتیش، (ارغنداب، اراکوزیه)

د داریوش پراخه هېواد ۳۱ ولایتونه (ساتراپي) درلودل، په هغې کې ټول اوسنی افغانستان، پورتني ټول ولایتونه او څېرمه ځمکې شاملې وې. یوازې همدومره ویل کېدای شي چې له (۵۵۰ م ز) یانې د داریوش له راتلو څخه بیا تر (۳۳۱ م ز) پورې د هخامنشي شاهنشاهي د سکندر مقدونې په لاس له منځه تللي، داریانا خاوره، د هخامنشي لوې شاهنشاهۍ یوه برخه وه، او ان د سند ه اخوا پنجاب یوه برخه هم ورپورې تړلې وه[1]

[1] د افغانستان لنډ تاریخ، د پوهاند عبدالحی حبیبي لیکنه مخونه ۳۵-۳۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ یونان او باختر

هغه وخت چې مقدوني سکندر په (۳۳۶ م ز) کې پردې خاوره یرغل وکړ، ددې هېواد په تاریخ کې یو بل څپرکی پرانستل شو، پدې مانا چې د سکندر د یرغل وروسته یو شمېر یونانیان پدې هېواد کې مېشت شول چې ددې خاورې د وګړو سره یې په فرهنګي، فکري او ټولنیزو حالاتو کې د پیوستون له امله دا پایله شوه چې یوناني وګړو ددې خاورې د اوسیدونکو سره یو ځای د یو نوي کلتور یا فرهنګ مدنیت بنسټ کېښود، دا فرهنګ چې د دوه اریایي او یوناني تمدنونو او فرهنګونو څخه د اختلاط په پایله کې را پیدا شوی و د یونان او باختري تمدن (Greeco Bactrian) په نوم یې شهرت پیدا کړ چې پدې وخت کې دا خاوره د یونان باختري دولت یا باختري په نوم نومول شوې وه[۱]

[۱] د افغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۷مخ ددې موضوع په اړه نور معلومات (افغانستان ترشاهنامه) لیکوال: ښاغلي احمد علي کهزاد، (اریانا یا افغانستان) لیکوال: ښاغلي نجیب الله، (اریانا) لیکوال: احمد علي کهزاد، (لرغوني اریانا) لیکوال ښاغلي رحمت اریا، (لرغوني اریایان) لیکوال: ښاغلي خیرمحمد ساد لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان اوباختري مدنیت ځانګړنې
لرغونی افغانستان د زیات شمېر مورخینو او څېړونکو له نظره خورا ارزښتمن ټاټوبی ګڼل شویدی. انګلیسي نامتو مورخ تاینبي افغانستان دلرغونو مدنیتونو دیوځای کېدلو د ټاټوبي په نوم یاد کړی دی. جاپاني لرغونپوه ماوریز یوتوزي لرغوني افغانستان ته د سوداګرۍ او راکړې ورکړې څلور لارې نوم ورکړی دی. علامه حبیبي افغانستان په سیمه کې د لرغونو مدنیتونو د زانګو په نوم نومولی دی. په دې ترتیب نور القاب او عناوین هم د لرغوني افغانستان د ارزښت او وړتیا په اړه یادشوي دي. د هغو لرغونو مدنیتونو له شمېره یو هم د یونان باختري مدنیت دی چې په افغانستان او سیمه کې د یوه نامتو تاریخي مدنیت په توګه پېژندل شویدی. یونان باختري مدنیت له اړه د دو مدنیتونو ټولګه ده، دا دوه مدنیتونه چې یو یې د یونانیانو په وسیله د هغوی سر یوځای افغانستان او سیمې ته را رسیدلی مدنیت، او بل یې په باختر کې دځایې اوسیدونکو مدنیت وو چې د لرغونو اریایې مدنیتونو پر بنسټ یې وده کړې وه. ددې دواړو مدنیتونو یوځای والي په سیمه او لرغوني افغانستان کې د نوي مدنیت بنسټ کښېښود، چې په تاریخ کې د یونان – باختر مدنیت په نوم پېژندل شویدی.
یونانیانو په خپل هېواد کې دلوړو فکرونو اوآندونونامتو پرانه یو په بل پسې تېر کړي و، چې یو پرانوېي د هیراکلت، افلاطون، بطلیموس اونورو فیلسوفانو پرانو و، دا پرانو د یوناني امپراتورۍ سره یوځای وغوړېدي. د ودانیزو چارو ببلابېلې تجربې یې ازمویلې او کارولې وې، چې داریک، ایونیک او کورنتین ببلګو یې نړیوال نوم وګاټه د پڅې جوړولو هنر د یونانیانو له لورې په خورا لوړ کیفیت پیل او او هغه ته یې پایښت ورکړ، مایرن، پولې کلیتوس، پیدیاس او یوشمېرنورو یې د پڅې جوړولو هنر په برخه کې د شهرت لوړو پوړیو ته ورسیدل، او په دې ډول نورې مدنې لاس ته راوړنې یې په خپل هېواد کې درلودې، یونانیانو دخپلو فتوحاتو سره یوځای خپل مدني لاس ته راوړنې هم د ځان سره تر واک لاندې سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لېږل. چې ببلګې يې په ټولو تر لاس لاندې سيمو او په ځانګړې توګه لرغوني افغانستان کې څرګندې دي.

يوناني معمارانو د عسکر کوټونو لپاره داسې ځايونه غوره کول چې ددو يادرو لورو به دطبيعي موانعو په مرسته ساتل کېدل او يا يې د ساتنې شونتياوې درلودې، او يوه خوابه يې دخپلوځواکونو په مټ ساتل. د ودانيو دا ډول د افغانستان په ببلا ببلو برخو کې ليدل کېږي، چې دببلګې په توګه د ای خانم لرغونې سيمه چې د کوکچې او آمو سند په تقاطع کې ودانه شوېده. دبګرام لرغونې سيمه يوه بله ببلګه ده چې د شتل او پنجشېر سيندونود تقاطعو پرټاټوبي جوړ شويدی.ددې ترڅنګ په آی خانم کې کورنتين ډوله سرستونيو شتون ديوناني معماري صنعت اغېزه جوته وي. پژې جوړول ديوناني هنر يوه بله ببلګه ده چې په لرغوني افغانستان کې يې د افغاني هنر مندانو په مټ زياته وده وکړه. دا هنر د بامیانو او نورو پژيو په شتون سره په ورستيو دورو کې د نړيوال فرهنګي ميراث په توګه پېژندل شويدي. د يوناني ليکدود زياتې ببلګې د ډبرليکونو پر مخ زياتې ليدل کېږي چې هغه مهال د هېواد په ببلا ببلو برخو کې معمول و.دا ليکدود نه يوازې د لرغوني افغانستان د تاريخي پېښو په اړه ډاډمن اخځونه دي، بلکې په افغانستان کې د يوناني علمي بهېرد غوړېدلو استازيتوب هم کوي.د يوناني تمدن ببلا ببلې ببلګې چې ودانيو جوړولو په مېتودونو، د پژيو جوړولو په مهارتونو او دليکدودونو په کارونو کې ليدل کېږي، دافغانانو په مټ يې په افغانستان او سيمه کې وده او پراختيا وموندله، لومړی اولسونو دا نوښتونه ومنل او بيا يې په خپلو سيمو کې د تعميم او زياتولو لپاره کار او زيار وګاله.دهمدې امله په يونان باختري دوره کې ټولې يوناني مدني لاس ته راوړنې يوناني پاته نه شوې، په افغاني بڼه يې وده وکړه او ديوه ګډ مدنيت ثمره يې پيدا کړل، چې په لرغوني تاريخ کې د يونان–باختر مدنيت په نوم پېژندل کېږي. http://www.salaamtolana.org/fullstory.php?id=۳۴۴۲ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. خراسان

خراسان د دوو تورو مرکب دی چې "خور" د لمر او اسان د ځای مانا ورکوي. ښایې دانوم په پارس کې د هغې سیمې لپاره کارول شوی چې د دې په ختیځ یا لمرخاته اړخ ته پراته وو.

د خراسان کلیمه چې د لمرخاته او ختیځ مانالري وروسته تر دریمې زېږدیزې پېړۍ راپیدا شوا وله پېنځمې زېږدیزې پېړۍ څخه تر نولسمې مسیحي پېړۍ پورې د یونیم زرکلونو په ترڅ کې د افغانستان نوم وو.[۱]

دا تمې پېړۍ مورخ ابوالفدا لیکي: خر(خور) د لمر او (اسان) دیوه شي د ځای مانا ورکوي. یانې مطلع الشمس یا ختیځ. نورو عربي مورخینو هم د دې کلیمې په ژباړه کې د فارسي اصلي مانا مراعات کړې ده او په غالب ګومان د خراسان یا افغانستان هېواد یې د ختیځ او ځینې افغاني پاچاهان یې هم د ختیځ د پاچاهانو په نامه یاد کړي دي.[۲]

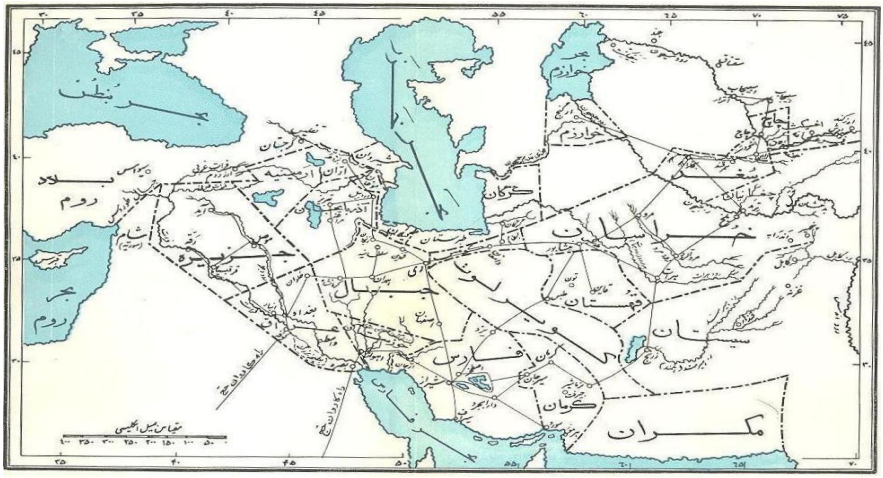

[۱] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د غبارلیکنه، ژباړه پوهاند دودیال. ۹مخ

[۲] خراسان، د میر غلام محمد غبار لیکمه، ژباړه، رحمت الله هوتک ۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس سلطنت په درېم مېلادي پېړۍ کې د خپلې خاورې شمال ختیځې برخې د خراسان په نوم یادولې. د سلطنت د پراخېدو او کمېدو سره سره د خراسان خاورې هم بدلون موندلو. د ترکمنستان، مروه، د افغانستان فاریاب، هرات او د ایران نیشا پور او د طوس (مشهد) ښارونه به تل په خراسان کې شامل وو. هرات د خراسان د ملغلرې په نوم شهرت لرلو.

د اسلامي خلافت په امیه او عباسي دورو کې خراسان په څلورو برخو وېشلی و چې په ټولو کې یو یو ښار مهم مرکز و. دا د نېشاپور، مرو، هرات او د بلخ ښارونه وو.

په وروستیو کې په خراسان کې د ایران سبزوار، د ازبکستان ثمرقند او بخارا، د تاجکستان ترمیز او بلخ پکې شامل شول او دا به یې د لوی خراسان به نوم یاد ول. د (۱۴ او ۱۲ پېړۍ) تاریخونه وایي چې کندهار، زابل غزني او کابلستان د خراسان او د هندوستان تر منځ پراته ملکونه وو.

په شپاړسمې مېلادي پېړۍ کې مغلي بابر پخپلو یادښتونو کې لیکي چې د خراسان نه کومې تجارتي قافلې هندوستان ته روانېږي نو په کابل کې ضرور ایسارېږي. د غبار تاریخ وایي چې خراسان هغه و، چې په ختیځ کې د بلخ په شمال کې او د مروې په جنوب کې سیستان نېشا پور او د هرات په لویدیځ کې و. د خراسان لویه برخه اوس د افغانستان او د مرکزي اسیا ملکونو کې پاتې ده خو ایران دا نوم ځان سره وساتلو. اوس د دې یوه صوبه د خراسان په نوم یاد ېږي[1]

د خراسان کلیمه په زړه پارسي کې د ختیځ یا ختیځو ملکونو په مانا استعمال شوې ده او د اسلامي دورې او له هغه نه مخکې مورخینو او لیکوالو په اثارو کې

---

۱. تزک بابري- اردو ژباړه- رشید اختر ندوي، ۸۲ مخ.

۲. جغرافیای تاریخی افغانستان- دښاغلي پوهاند علامه عبد الحی حبیبي لیکنه- ۳۰۸ مخ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس ختیځې ځمکې ته وېل شوی چې په غالب ګمان لومړنی استعمال یې د ایران د ساسانیانو د وخته شوی دی.

د خراسان نوم لومړی د افغانستان د شمال لویدیزې یوې محدودې ساحې ته او وروسته بیا ټول افغانستان ته ویل شوی دی.

د تاریخ په هغه دوره کې چې د اجغرافیایي سیمه چې او سنی افغانستان پکې پروت دی د خراسان په نامه یادیده، دا لاندې دولتونه او امپراطوري تېرې شوي دي:

۱- د خراساني ابو مسلم دولت(۷۴۶-۷۵۴ زېږدیز)کلونو پورې پلازمېنه یې د مروي ښار

۲- د طاهریانو دولت(۱۸۲-۸۷۲ زېږدیز)کلونو پورې پلازمېنه یې لومړی هرات،وروسته نېشاپور

۳ - د صفاریانو امپراطوري(۸۲۰-۹۱۰ زېږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې زرنج

۴- د سامانیانو امپراطوري(۸۹۲-۹۹۹ زېږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې لومړی بلخ بیا بخارا

۵- دغزنویانو امپراطوري(۹۲۲- ۹۹۹زېږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې غزني

۶- د غوریانو امپراطوري(۱۱۴۸- ۱۲۱۴ زېږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې غور

۷- دکرت د ملوکو سلطنت(۱۲۴۵-۱۳۱۸ زېږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې هرات

۸- د هرات د تیموریانو امپراطوري(۱۴۰۴-۱۵۰۷ زېږدیز) کلونو پورې پلازمېنه یې هرات

کله چې عربو په اوومه مېلادي پېړۍ کې لومړی ایران ونیو او بیا یې افغانستان ته مخه کړه، دعربې خلافت په جیوپولېټیکي وېش کې خراسان هغې سیمې ته ویل کېده چې د ایران او سنی خراسان ایالت (استان خراسان) پکې پروت دی او وروسته بیا دا مفهوم وسیع او دختیځ لورې ته پراخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه شخړه اوغلط فهمي داخبره پېښوي چې له اتمې مېلادي پېړۍ را وروسته کوم خپلواک دولتونه چې په دې سیمه(خراسان)کې جوړشوي وه،هغه ټول خالص افغاني دولتونه وو چې موسسین یې هم افغانان و. دخراساني دولتونولویدیځه ځمکه چې دننې ایران زیاته برخه احتواکوي په عربي خلافت پورې تړلې وه،مګرایرانیان اوس دغه ټول افغاني(خراساني) دولتونه او امپراطوري خپلې بولې او نړۍ والو ته یې هم همدغسې ور معرفي کوي. مخصوصا لویدیزتاریخ پوهان دافغانستان د پخواني تاریخ په هکله چې داریانا اوخراسان په دورو پورې اړه لري یا هیڅ معلومات نه لري اویا یې معلومات غلط اوناقص دي. په دي نسبت له اتلسمې پېړۍ نه مخکې دافغانستا ن تاریخ معمولا یا هند یا ایران ته نسبت ور کول کېږي.[۱]

۴.افغانستان

غلام محمد غبار لیکي: د افغانستان کلیمه دلومړي ځل دپاره په دیارلسمه پېړۍ کې دهېواد ځینو ختیځو ولایاتو ته ویل کېده چې په څوارلسمه پېړۍ کې دسلیمان دغره دشاوخوا سیمې او د هېواد شرقي علاقې په دې نامه یادیدلې،په شپاړسمه پېړۍ کې دکابل دایالت جنوبي سیمې دافغانستان په نامه یادیدې اوپه اتلسمه پېړۍ کې له اباسینه تر کابله،له کشمیر او نورستانه تر قندهاره او ملتانه پورې د افغانانو ټاټوبی وو.

---

[۱] محترمولوستونکو دخراسان په اړه زیات معلومات د(شناخت افغانستان)لیکوال:رسول پویان، (تاریخ رویدادهای سیاسي واقتصادي وروابط اجتماعي خراسان،افغانستان و کشورهای همردیف اسیایې)لیکوال:ښاغلي الحاج عبدالواحد سیدي،(بازشناسي افغانستان) لیکوال:ښاغلي عبدالواحد سیدي، (خراسان) لیکوال: میرغلامحمد غبار ژباړه: رحمت الله هوتک لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غالب ګمان دا کلیمه د لومړي ځل له پاره په (۱۲۴۰ زېږديز). کال کې د هروي سيفي په تاريخ کې په داسې ډول ذکر شوي وه: اولجايتو خطهً هرات را تا اقصاي افغانستان و رود امو به ملک غياث الدين کرت مفوض کرد.

(اولجايتو د ايران د ايلخانيانو پاچا او ملک غياث الدين د افغانستان د کرت ملوکو د سلسلې پاچا وه چې کرتان په لومړي سرکې د ايلخانيانو باجګذاره وه چې بيا همدغه ملک غياث الدين خپله بشپړه خپلواکي اعلان کړه).

کله چې د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ نيمايې کې افغانانو وکولی شو وروسته له دوو سوو کلونو تجزيې او درپه دري په خپله خاوره کې خپل ملي حاکميت بېرته ژوندی کړي نو دا نوم بيا د پرعام شو. په هغه ليک چې د افغانستان ستر مشر لوی احمد شاه بابا يې د عثماني ترکيې امپراطور دريم مصطفي ته لېږي، هغه داسې عنوانوي "از طرف ايل جليل افغان".

د افغانستان رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوريت چې د مرکزي اسيا په وچې پورې تړلی يو هېواد دی د اهېواد د مرکزي اسيا سره، سويل لويديځې اسيا او منځني ختيځ ترمنځ فاصل حد دی چې پلازمېنه يې کابل دی. د افغانستان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سویل اوختیځ کې پاکستان په لویدیځ کې ایران، په شمال کې تاجکستان، ازبکستان اوترکمنستان اوپه شمال ختیځ کې چین سره ګډې پولې لري. د افغانستان خاوره دوربښمولاراوانساني مهاجرتونومرکزي نقطه ده لرغون پېژندونکي داسې شواهدوړاندې کوي چې له مېلاد څخه(۵۰۰۰۰)کاله پخوا په دې خاوره کې انسانان مېشته وه ښاري تمدن په دې قلمرو کې ممکن ددوه څخه تردرې زره کاله پخوا له مېلاد څخه شروع شوي وي.

دافغانستان لغت

دافغانستان لغت له دووبرخو څخه(افغان اوستان)جوړشوی دافغان لغت دپښتون یاپښتولپاره مستعارنوم دی چې دفارسي ژبولخوا دستان وروستاړي په واسطه ابداع شوی دی چې په فارسي ژبه کې ستان دځای یاخاوړي مانا لري.

دافغانستان لغت دهېواد نوم په عنوان په (۱۳۰۲ل ل چې د ۱۹۲۳ زېږدیز)کال سره سمون خوري دامان الله خان په اساسي قانون کې تصویب شوی دی.

دافغان لغت په(۱۳۴۳ل ل ۱۹۶۴زیږدیز)کال کې دظاهرشاه په اساسي قانون کې په نوي اوتازه تعریف سره تصویب شوی دی اودافغانستان هېواد دټولوتابعیت لرونکووګړوپه مانا کارول شوېده.

افغانستان دیوه هېواداویوه ملت په توګه نوی تاریخ لري اماداخاوره دتاریخي قدامت له مخې دنړۍ دلرغونوهېوادونوله ډلې څخه شمېرل کېږي.

دننې افغانستان ټاټوبی چې دوربښمودلارې په مسیر کې دنړۍ دلویو تمدنونو پیوند ځای ګڼل کېږي دپېړیوپه اوږدوکې دپرلپسې نویو قشرونو، هویتونو، فرهنګونو ،باورونودپېژندګلوي سبب شوی دی.

دامهم اوستراتیژیک اوژیوپولیټیک موقعیت افغانستان ته دفرهنګونو او سترو تمدونونو (ایراني،یوناني ،بین النهریني اوهندي) بڼاینه زرپه برخه کړېده اود لرغوني فرهنګي میراث څېره په دې هېواد کې ترسیموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیونانې پیکرونو(بوتانو)اوبودایې ګندهاراڅخه نیولې دبامیانوتردیوالي مغارو پورې بیادمذهبي نقشونواو خوشنوبسي پورې چې داسلامي لومړنیو ودانیوته یې ښکلاورکوله اودې بروپه عصراونوروتاریخي دوروکې دافغانستان خلک دنړۍ دادیانوپه معرفي اوپراخوالي کې ځانګړی ځای اورول لري اوپه سوداګرۍ او راکړه ورکړه کې هم دپام وړاوکله کله په اسیاکې دسیاسي اوفرهنګي مسایلو زانګوبلل کېږي له همدې کبله افغانستان دتاریخ په اوږدوکې دنړۍ نیوونکو اویرغلګروتربریدلاندې نیول شوی چې داوسمهال شخړې هم په دې تاتوبي کې په دې امرګواهي کوي.اماداافغانستان نوم دلومړي ځل لپاره په ۱۳ مېلادي پېړۍ کې ځینوختیځولایتونوته اطلاق کېده چې بیاپه ۱۴ مېلادي پېړۍ کې دتخت سلیمان علاقې اودهغه چاپېریال علاقې ته ویل کېده بیاپه ۱۶ مېلادي پېړۍ کې دکابل سهیل ته دافغان هېواد ترعنوان لاندې وغزېداوپه ۱۸ مېلادي کې دسیندله دریا څخه ترکابلستان اودکشمیراونورستان څخه ترقندهاراوملتانه دافغانانو مسکن (تاتوبی)وبلل شو.وروسته کله چې داخاوره دیوه ابتدائي سیاسي حکومت په(۱۹۴۷ زېږدیز)کال کې دترک نادرافشار[1] څخه وروسته داحمدشاه دورانۍ ترقیادت لاندې جوړشو.خاندان سالاري قومي تفوق طلبي، په دې هېواد څوملتیزه ټولنه کې ځای ونیوپه دې ترتیب په دغه ۲۵۰ کلنۍ تاریخي دوروکې ملي وحدت اوملي ګټې دخاندانې، قبیلوي اوقومي تمیزونوقرباني شوی.قومي، ژبني اومنطقوي تبعیزبې عدالتي اواستبدادچې له همدې خود خواهیو اوتفوق طلبیو څخه راپورته شوی ؤ دکلونوکلونوپه اوږدوکې محسوس اوښکارنده ؤ. اوهمدارنګه دداډول ملي ناسمون والي ته افغانستان دملي وحدت دښمنانو لخوا له بهرڅخه هم لمن وهل کېده اودطرفینو دمغرضانه موخو تائید او ترغیب صورت نیوه. دهېواد په اداري اوسیاسي امورو کې دټولوملیتونو

[1] کولای شئ چې ددې موضوع په اړه زیات معلومات (دافشاري استبدادونو پرضد دافغانانو پاڅونونه) دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمداعظم سیستاني کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساویانه ګډون او دملي مسئلې د حل په لاره کې مبارزه په هروخت کې دملي شخصیتونو او سیاسي رجالو لخواصورت نیولی چې نن دیوې سالمې اندیښنې په شکل کې دملي مسئلې دبنیادي حل په لاره کې ستراغیز لري.[۱]

[۱] کولای شئ د افغانستان د تاریخي نومونو په اړه زیات معلومات د (جغرافیه تاریخي افغانستان) دښاغلي پوهاند عبدالحی حبیبي په کتاب کې وګورئ
همدارنګه د افغان کلیمې دلرغونتوب په اړه زیات معلومات (افغان او افغانستان) د پوهاند حبیبي لیکنه، (چګونه نام ایجادبه کشورافغانستان) دښاغلي پروفیسوردوکتورلعل زاده، (پښتون ،افغان،افغانستان) دښاغلي پوهاند ډاکترمحمد حسن کاکړلیکنه، (د افغانستان لنډتاریخ) د پوهاند حبیبي لیکنه ،(افغانستان تاریخي) د پوهاند ډاکترمحمد حسین یمین لیکنه،(جغرافیاي تاریخي افغانستان) د میرغلام محمد غبار لیکنه (د افغانستان د تاریخي جغرافیې څرنګوال)، د شهسوار سنګروال لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د افغانستان سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه د بشري علومو یوه څانګه ده چې په جغرافیایي چاپیریال کې په سیاست او قدرت باندې د اغېزکولو او اغېزکولو موندلو څخه بحث کوي. او جغرافیایي چاپېریال باندې د تصمیمونو اغېزتر څېړنې او ګرویژنې لاندې نیسي د سیاسي جغرافیې ځانګړی رول یا نقش په ملي او سیمه ایزه او محلي کچې د سیاسي فضاء د سازمان ورکول دي او د سیاست او فزیکي چاپیریال له متقابلو اغېزو څخه بحث کوي.

افغانستان په تېرو دوو پېړیو د ختیځ او لویدیځ امپراطوریو ترمنځ د حایل په توګه په رول کې پاتې شوی، د دې سیمې بېلدل له ایران څخه د افغانستان په نامه هېواد د دې موخې لپاره و چې د ختیځ او لویدیځ ترمنځ یو ټینګ دیوال موجود د ی ان تر دې چې په شمال لویدیځه برخه کې د واخان تنګي یا نې خیبر یې د افغانستان په توګه له دې لپاره ساتلی چې د هند (چې د انګلس تر استعمار لاندې ؤ) د مرکزي اسیا سره (چې د روسي تر استعمار لاندې ؤ) یو ه فاصله بېلتون رامنځ ته کړي اوس مهال چې د منځنۍ اسیا له سرحدونو سره افغانستان نښتی دی او د دوی هېوادونو د طبعي زېرموانتقال د افغانستان د خاورې له لارې ټولې تېرې، د ارنګه د ایران سره د ګاونډیتوب او د امریکا متحده ایالاتو نو د هغه ایران سره د بد بېني حالات او په افغانستان د مخدره توکو د یو پردوه[۱] تولېد او د امریکې اوجورج بوش سره د سیاسي ا و نظامي دیپلاماسۍ کامیابي په یوه ویشتمه پېړۍ کې اراده د افغانستان د بیارغونې لپاره د نړیوالو محفلونو او ګاونډیو دولتونو پاملرنه راګرځولې ده.

د افغانستان څلورخواوې اوموقعیت

افغانستان په شمالي نیمه کره کې واقع شوی او په وچې پورې تړلی هېواد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په جنوبي اسیا کې یو هېواد دی په شمال کې د جیحون (اباسیند) دریا د اهېواد د مرکزي اسیا څخه جلاکوي، د سویل له خوا د بلوچستان پواسطه د لویدیځ (غرب) سره وصل دی په ختیځ کې د سیند دریا (د ګلګیت څخه د هند تربحره) افغانستان له هندوستان، (هند او پاکستان) څخه جلاکوي، د لویدیځ له لورې د ایران د هېواد، د بلوچستان، سیستان او خراسان ولایتونو په واسطه له دغه هېواد سره وصل او د شمال ختیځ له لورې د چین سره نښلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان جیوپولتیکي موقعیت

افغانستان(۶۵۲۲۲۵)کیلو متره مربع پراخوالي په لرلو سره په وچې پورې ترلی او په جنوبي اسیا کې قرار لري او د منځني ختیځ له هېوادونو څخه شمېرل کېږي د افغانستان منځنۍ خاوره د ستر لوې اریانه او تاریخي خراسان په لحاظ د خپل جغرافیایي جیوپولتیک موقعیت له مخې فرهنګ سوداګري د منځنۍ اسیا د پراخو دمهاجرتونو او د نړۍ د تسخیر اویرغلونو په مهمه څلور لارې کې پروت او ستر اهمیت لري ددې ټاټوبې جیوپولتیک جوړښت دوربښمو د سوداګري په سرلارې کې دی ځکه د تیانشان او همالیا د غرونو لارې ستونزمنې دي نو په ختیځ کې د منځني اسیا دهندوستان ترنیم قاري پورې او دایران او د مدیتراني حوزه ترچین پورې او د روسیا د چین ختیځو ملکونو تر بریده پورې ترټولو لنډه لار تشکېلوی.

د افغانستان جیوپولېټیکي ارزښت

افغانستان د اسیا په جنوب کې پروت یو غرنی هېواد دی، چې تل یې د خپل مهم ستراتېژیک دریځ له امله د پردو نیواګرو درانه ګوزارونه په ځان زغملي دي.

افغانستان د مرکزي آسیا هېوادونو، د هند نیمه لویې وچې او منځني ختیځ هېوادونو سره د نښلوونکي پول په توګه خورا ارزښتناکه سیمه ده، چې په ښه بېلا بېلو وختونو کې د وخت پراختیا غوښتونکو یرغلګرو د اخاوره د خپلو سیاسي او ستراتیژیکو اهدافو د لاسته راوړلو په موخه د یوې وسیلې په توګه کارولې ده.

افغانستان د دنګو غرونو، څپانده سیندونو، بډایه کلتور، لرغوني تاریخ، مېړنیو خلکو او هم د وخت زبرځواکو هېوادونو لپاره هدیره او د اجل د کندې ټاټوبی پېژندل شوی دی.

هغه مهال چې د هند سمندري لارې نه وه کشف شوې، نو افغانستان د وخت لویو امپراتوریو لپاره یوازېنۍ اجباري معبر(لېږدوونکې لار) وه، چې دا هېواد یې د یوې وسیلې په توګه کاروه، خو زمونږ میړني ولس د هرزبرځواک پروړاندې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرولږوامکاناتودپردیوظلم اوزیاتې هېڅ ندي زغملي اودوخت سترځواکونه لکه: چنګېزیان، صفویان[۱]، اسکندریان، انګلیسان او روسان په ګونډو او را څملولي دي، که څه هم دتاریخ په اوږدو افغانستان صفر ځواک هېواد پېژندل شوی خو تل یې زبرځواک هېوادونه ځانته سلامي کړي دي اوتور مخ یې لدې خاورې شړلي دي، افغانستان هغه مهال نړیوال پام ځانته راوګرځاوه، کله چې په اتلسمه پېړۍ کې انګلیسانو پر هندوستان خپلې ښکېلاګرې منګولې ښخې کړې نو افغانستان ته یې هم لاس راوغځاوه، چې دې کار افغانستان له ډېرو بدو توپاني څپو سره مخامخ کړ[۲].

کله چې احمد شاه بابا دپاني پت په جګړه کې سکانو ته حیرانوونکې ماتې ورکړه، نوانګلیسانوته داویره پیدا شوه چې افغانستان په سیمه کې یو ستر ځواک دی.

دامهال انګریزانولا هند بشپړه توګه نه و اشغال کړی، خو وروسته کله چې داحمدشاه بابا لمسی شاه زمان، دهند پرلوړې د ورپورته کېدو تصمیم ونیو، نوانګلیسانو ته داویره ورپیدا شوه چې ګواکې هندوستان چې ددوی لپاره یې زیات ارزښت درلود له لاسه ورنکړي، نوانګرېزانو دهند دخوندي ساتلو په موخه چټک ګامونه پورته کړل ترڅو خپل مستعمره هېواد (هند) له هر راز تېري څخه وژغوري، همدا لامل و چې شاه زمان یې په کورنیو جګړو اخته کړ او دنومورې پلان یې شنډ کړ.

په اتلسمې پېړۍ کې روسانو هم غوښتل چې دافغانستان له لارې هند ونیسي، ځکه پرته له افغانستان څخه روسیې ته بله لاره نه وه چې هند ته وردننه شي.

---

[۱] دصفویانو ددولت په ضد پاڅون د (دکندهار پاڅون اودایران صفوي دولت ړنګیدل) دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمد اعظم سیستاني لیکنه وګورئ

[۲] کولای شئ چې په افغانستان دخارجیانو یرغلونو په اړه زیات معلومات د (افغانستان دیرغلونو په لار) نومې کتاب چې ښاغلي پوهاند دوکتور خیرمحمد ماموند لیکلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په تاریخ کې ددې هېواد مهمې ستراتیژیکې سیمې، چې حساس جیوپولیټیکي جوړښت لري او تل یې نړیوال پام ځانته اړولی دی هغه هرات، غزني او دکابل ولایتونه دي چې دوخت لوی ځواکونو ورته دحرص سترګې کړې وې او داولایتونه دهند دروازو په نوم یادشوي دي، همدارنګه دفارس امپراطورنادر افشار دهرات په باره کې وایې:

(هرات د داسې یوې توري حیثیت لري، چې دهرچا لاس ته ورغله نو دهند نیمه لویه وچې په ډېرې اسانۍ سره نیولی شي.)

همدارنګه انګلیسانو هم هرات دهندوستان کلي بلله او ډېر کوښښ یې کاوه چې په هرډول وي هرات په خپله ولکه کې راولي، همدارنګه ځینو انګلیسي پوځي ماهرینو هم دا باور درلود، که چېرې هرات دروسیې او یاکوم بل هېواد لاس ته ورغی نو پرته له کوم مقاومت څخه به لدې ځایه هند په ډېرې اسانۍ سره ونیسي. همدا لامل وچې انګرېزانو په افغانستان درې ځله ناکامه یرغلونه وکړل چې ماتې یې وخوړلې.

داتلسمې پېړۍ په وروستیو کې یانې په (۱۷۸۹ زېږدیز) کال، کله چې دفرانسې لوی انقلاب بریالی شو، نو انګلیسانو ته داویره پیدا شوه، هسې نه چې فرانسویان به ددې انقلاب دبریا پرمټ له دوی څخه هندوستان ونیسي.

دهمدې احتمالي خطرونو په موخه انګریزانو دپرمختګ(فارورډ پالیسۍ) له مخې مخ په افغانستان راځغاستل، ترڅو پرهند دروسیې داحتمالي یرغل مخه ونیسي، دانګلیس پوځي ماهرینو دا ټینګار کاوه چې دهندوکش دغرو لمنې باید دیوه ټینګ سنګر په توګه عیار شي او پدې توګه به دروسیې دخطر مخه ونیول شي، ځکه افغانستان دانګرېزانو لپاره دخطر لوی ټکی و.

په نولسمه پېړۍ کې په مرکزي آسیا کې ستره لوبه پیل شوه، چې ددې سترې لوبې عمده لوبغاړي انګلیس او روس و، اوددې لوبې اصلي محراق افغانستان و، دې لوبې هله زور واخیست کله چې دامیر شېرعلي خان دواکمنۍ پرمهال دجنوب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړې انګرېزانو د سلیمان غرونه شاوخوا سنګرونه ونیول او د شمال له لوړې روسانو دآمو سیند شاوخوا سیمو کې ځای پرځای شول، دا لوی توپان چې پر افغانستان را الوتی و ،کابو شپږ لسیزې یې دا هېواد دورانوونکو څپو قرباني کړ. روسانو داسې انګېرله، چې که انګلیسان دهندوکش غرو په لمنو کې سنګرونه ونیسي نو دا کار به په مرکزي آسیا کې ددوی دنفوذ مخه ونیسي او هم به یې ځینې ګټې له لاسه ووځي.

انګرېزانو هم داسې فکر کاوه، هسې نه چې روسان دآمو له سیند څخه راتېر شي او دهندوکش درې به یې ګوتو ته ورشي او له هغه ځایه بیا په اسانۍ سره هند لاندې کړي. دنولسمې پېړۍ په نیمایي کې، کله چې روسانو د شمال له لوړې دآمو سیند شاوخوا سیمې لاندې کړې، او انګرېزانو هم د جنوب له لوړې د سلیمان دروشاوخوا دېره شول، نو داسې باور کېده چې ددواړو لوړو به یوه خونړۍ جګړه وشي، خو بالاخره ددواړو هېوادونو ترمنځ له اوږدو خبرواترو وروسته پدې سلا وشوه، چې باید ددواړو زېرځواکونو د نفوذ سیمو ترمنځ یو بفر (حایل) یا خنثی سیمه وي، چې بالاخره ددواړو امپرطوریو ترمنځ افغانستان د بفر په توګه وټاکل شو او په مرکزي آسیا کې دالوبه پای ته ورسېده. دانګلیسانو او روسانو ترمنځ افغانستان د بفر په توګه ټاکل یو ډېر شوم امر و ،نه یوازې دا چې دې هېواد خپل طبیعي سرحدونه دانګلیسانو او روسانو په لویه لوبه کې له لاسه ورکړل، بلکې له مادي او اقتصادي پلوه یې هم ددې هېواد د پرمختګ ټولې چینې ور وچې کړې.

http://larawbar.com/nazeem/?p=۴۳

د افغانستان مطلقه موقعیت

د یوه هېواد مطلقه موقعیت د جغرافیایي کوارډینیټونو د شمېرنې پر بنسټ محاسبه او په پام کې نیول کېږي چې نومورې هېواد د طول البلد او عرض البلد په کومو درجو کې واقع دی؟ داستوا د کرښې شمال او یا سویل ته په کومه اندازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واقع شوی او یا دا چې د نصف النهار د کرښو له مبداء یانې ګرینویچ د ختیځ یا لویدیځ خواته په څو درجو کې موقعیت لري.

مطلقه موقعیت په بنیاد دیوه هېواد اصلي سیمه په شمال، سویل، لویدیځه اویاختیځه نیمه کره کې په سمه توګه ښودل کېږي او دهمدې موقعیت په بنسټ داقلیم په اړه معلومات هم لاس ته راځي او بیا وروسته پوهېږو چې نومورې هېواد په کوم ډول اقلیمي سیمه کې ځای لري.

افغانستان داسیا په لویه وچې کې هغه هېواد دی چې بحرته لار نه لري او دغوره طبیعي ځانګړتیاوو په لرلو سره په مرکزي اسیا کې یو غرنی هېواد ګڼل کېږي.

افغانستان په شمالي نیمه کره کې تخمیناً(۶۵۲۲۲۵)کیلومتر مربع پراخوالي په لرلو سره له روسیې پرته نورد ټولو اروپایي هېوادونو څخه پراخ هېوادی او د

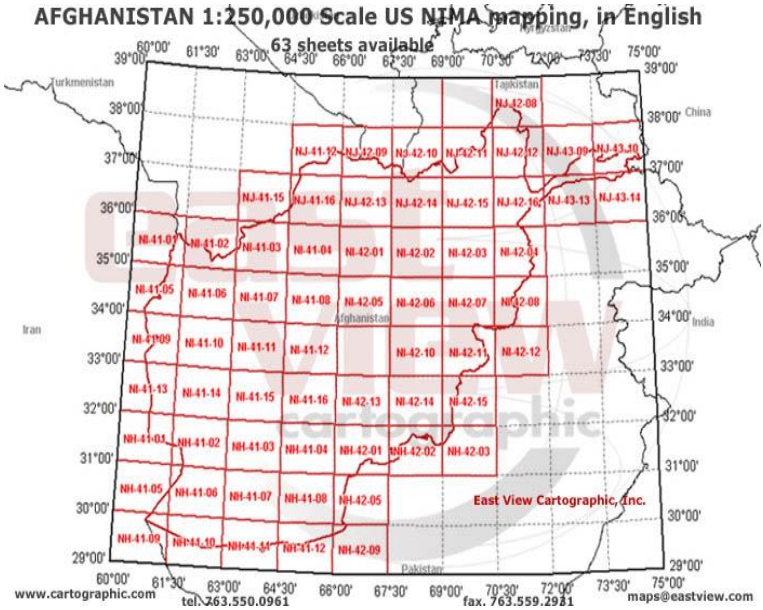

اسیایي ملکونو سره د پرتله کېدو له مخې له چین، هند ، سعودي

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربستان،ایران،منګولیا ،اندونیزیا ، پاکستان، ترکیې او برما څخه وروسته په لسمه درجه کې راځي او د پراخوالي له مخې د نړۍ ثلو ښښتم هېواد دی.
د مطلقه موقعیت له مخې افغانستان په لاندې طول البلد ونو او عرض البلد ونو کې ځای لري.
نو موږی هېواد د جغرافیایې طول او عرض له مخې په شمالي عرض البلد ونو کې له جنوب څخه د شمال په لوري د ۲۹ درجو ، ۲۲ دقیقو او ۵۳ ثانیو او د ۳۸ درجو ، ۲۹ دقیقو او ۳۷ ثانیو او د شرقي طول البلد دایرو ، ۶۰ درجو ۲۸ دقیقو او ۴۱ ثانیو او د ۷۴ درجو ، ۵۱ دقیقو او ۴۷ ثانیو په منځ کې موقعیت لري.
د افغانستان زیات اوږدوالی له شمال ختیځ څخه جنوب لوېدیځ لوري ته یا نې له یولې درې څخه تر ملک سیاه غر پورې(۱۵۳۰)کېلو متره او زیات پلن والی یې له خم اب څخه تر چګایې غرونو پورې(۹۱۲)کېلو متره دی.
اوس مهال چې افغانستان په وچې کې راګېر هېواددی دغې هېواد ته تر ټولو نژدې بحري بندر د کراچۍ بندر دی چې له تورخم څخه(۱۱۲۳)کېلو متره واټن لري .پداسې حال کې چې دهند بحر او افغانستان تر منځ په سیده توګه (نېغ په نېغه) واټن تردې ډېر کم دی یا نې له هلمند ولایت څخه تر د کراچۍ شمال لوېدیځ لوري پورې(۳۹۰)کېلو متره واټن شتون لري.
دافغانستان په شمال کې تاجکستان ، ازبکستان او ترکمنستان جمهوریتونه، لوېدیځ ته یې ایران او ختیځ لوري ته یې د چین سیکیانګ ولایت سره ګډه پوله لري.[1]

د افغانستان نسبي یا جغرافیایې موقعیت

نسبي موقعیت دیوه هېواد پرتله ایزه برتري،لوړوالی،سیاسي او اقتصادي ارزښتونه دبل هېواد په پرتله څرګندوي.د بېلګې په توګه د نړیوال استعمار په

[1] دافغانستان سرحدونه،دپوهندوی کریم الله لیکنه،۲.۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د هند سمندرګرمو اوبو ته د پخوانۍ شوروي اتحاد نسبي موقعیت اولاس رسی د امریکاد متحده ایالاتو او انګلیستان په پرتله لږو. نوځکه د شوروي اتحاد دغې نسبي موقعیت نومورې هېواد دګوابښ سره مخامخ کړۍ هماغه وچې ویې غوښتل ترڅو د مرکزي اسیا د هېوادونو او افغانستان له لارې د هند سمندرګرمو اوبو ته ځان ورسوي خو په پای کې پخپله د سیاسي ټوټې کېدنې سره مخ شو. همدارنګه په ۱۹ز پیړۍ کې انګلستان اوبرتانوي هند غوښتل چې د تزاري روسې د قدرت په مقابل کې د اسیا په جنوب او د خلیج په هېوادونو کې نورې ډېرې برلاسۍ لاس ته راوړي نوځکه یې په افغانستان کې د پراختیا غوښتنې سیاست(Forward Policy)عملي کړ چې په پای کې د تزاري روسې سره ترخبرواترو وروسته افغانستان دحایل په توګه ومنل شو. او په نسبي توګه یې خپل پرمختګ او پراختیا غوښتنه تثبیت کړه. هماغه وچې روسانو د مروې او پنجدې په اخبستنه او انګلیستان اوبرتانوي هند د ډیورنډ کرښې پرتحمیلولوخپله نسبي استعماري سیمه تثبیت کړه.[1]

د افغانستان ستراتیژیک موقعیت

دا ټولو ته مالومه ده، چې افغانستان دخپل جغرافیایې موقعیت په اړه د نړۍ بحري اوبو ته لاره نه لري.

افغانستان هم په آسیا کې د وربښمو د لارې پر سر پروت دی او د سیمې د ملکونو او ځبرځواکونو د سیاسي غوښتنو دیوې ځلورلارې حیثیت لري، چې د سابقه شوروي اتحاد له رنګبدو وروسته یې جیوپولیټیک ارزښت نور هم زیات شوی دی او اوسمهال د کسپین چاپېریال د شوروي آزاد جمهوریتونو او د هند و پاکستان تر منځ یې له شماله جنوب ته د ځمکني ترانزیټي لارې په توګه یو ځانګړی موقف خپل کړی دی.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان پخپله هم ګڼ شمېر کانونه، مېنرالي زېرمې، ګازاو تېل لري، له بل پلوه دافغانستان جغرافیوي موقعیت د روسیې، چین او هند د ځېرځواکونو د څارلو لپاره لوړ پوځي مورچل ګڼل کېدلی شي او په دې سیمه کې دموجود وطبیعي زېرموپه اړه په نړیواله کچې لوېې پیسې ګټل کېدلی شي، چې افغانستان ته یې ستراتیژیک ارزښت هم ورکړی او هم د نړیوالو کمپنیواوځېرځواکونو د سیالۍ ډګر ګرځېدلی دی. له بده مرغه چې نړیوال ځېرځواکونه لکه: امریکا، روسیه او چین هر یو له نړیوال مارکېټ سره د دغوزیرمودلوټلواودخپلې ګټې اخېستلو لپاره ببلې ببلې طرحې لري، چې ډېرپه ټبلو ماړه ملکونه یې قرباني دي او خلک یې له ستونزو سره لاس او ګریوان دي.

د افغانستان موقعیت له ایران سره دامریکا او اسرایلو په سیاسي لوبو کې هم یو ځانګړي حالت ته رسېدلی دی. ایران غواړي خپل اتومي بم جوړ کړي او اسرایل له امریکا سره وېره لري، چې ګواکې د ایران دولت ثابت نه دی او له خپل ایراني اتمي بم سره نړۍ ته د امنیت خطره رامنځ ته کوي او ددې ګوابنس هم شته چې په ایران نظامي عملیات تر سره شي، خو د ایران د اقتصادي تجربدولو لپاره د کسپین د نفتو، ګازو او تېلو د ترانزیټي لارې په اړوند سره دایران د ګونبه کولو لپاره هم کولی شي د افغانستان له موقعیته ګټه پورته کړي، ځکه نو امریکا ته افغانستان لکه یو ستراتیژیک دوست هېواد ډېر مهم دی، چې په دې توګه کولی شي ایران هم د منځنۍ آسیا له ترانزیتي لارې ګونبه کړي او هم د سیمې د انرژي ترانسپورت له ګاونډو ملکونو څخه تر سره کړي.

له همدې امله امریکایانو لادطالبانو دواکمنې پرمهال غونبتل چې د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان، هندوستان نللیکې وغزوي، خوهغه مهال په سیمه کې دامریکایې اوارجنټاینې کمپنیو درقابتونواوپه افغانستان کې د ناامنیو له کبله دغه پروژه پلي نه شوه چې وروسته په (۲۰۰۱ زېږدیز) کال دغه پروژه په ټپه ودرېده، مګرپه (۲۰۱۰ زېږدیز) کې دګازو دنللیکې دپروژې په اړه دامریکې په ملاتړ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکمنستان کې د افغانستان، پاکستان، هند او ترکمنستان د دولتونو ترمنځ یو ترون لاسلیک شو او د (۲۰۱۱ زېږدیز) کال په اپریل کې د افغانستان پارلمان هم نومورې پروژه تایید کړه، خو د افغانستان جنګي حالت د دغه پروژې کار په ټپه درولی.

د اټولوته څرګنده ده، چې افغانستان د خپل رسمي تاریخ پیل د لوی احمد شاه بابا له واکمنۍ یانې (۱۷۴۷ زېږدیز) کاله څخه را شروع کړی، خو ځینې بیا د تاریخ پرا او د پښتنو د آزادي لومړني مقاومت ته وراړوي، چې د مېرویس نیکه له سیاسي، نظامي او ټولنیز خوځښت سره تړاو لري.

د لوی مشر میرویس نیکه خوځښت تاریخي ارزښت دی، خو د هوتکو د ټبر حکمر وایې، د احمد شاه بابا واکمني بیا د افغاني امپراتورۍ جوړېدل، چې شمزۍ (اساس اوښت) یې دوه انیو جوړه کړې وه او دریم تاریخي نظر بیا د هغو ایتنیکي (نژادي) ډلو دزړه خبره ده، چې د ننني افغانستان تاریخ هر څو مره چې کېږي عمر یې ورلنډ کړي، نو پایله داده، چې د افغانستان په خاوره کې د اسې ټبریز امکانات شته، چې دغه ټولنه په خپل لاس په اور کې ډاډه کړي، نو صرف یو اورلګیت ته اړتیا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د تزاري روسیې او انګریزي امپراتورۍ تر منځ د بفر یا (ناپېلې) سیمې موقعیت تر لاسه کړ، په دې کې دوخت د دغه دوو ځبرځواکونو رول ډېر غوره ؤ، ځکه چې که روسیه رامخ ته شوه، نو دافغاني مقاومت تر شاه انګرېزان درېدل او که به انګرېز رامخ ته شو، نو روسیې به د انګریزي امپراتورۍ دخپرېدو مخنیوی کاوه، نو افغانان د دغه جګړې د سوخت مواد ول او تر ننه هم دي، خو باید یاددونه وشي، چې موږ به په خپله خاوره کې دومره انګرېزان او یا روسان هغه وخت نه وي وژلي څومره مو چې خپل افغانان ووژل.

په شلمه پېړۍ کې افغانستان د شوروي اتحاد او لویدیزوالو په اخ او ډب کې ښکېل ؤ، مګر بیا هم په یوه ټاکلي دوره کې په افغانستان کې داسې واکمني وه، چې افغانستان یې لږ تر لږه د ۵۰ کلونو په بهیر کې په نسبي توګه کرار وساته او دافغاني اداري بنسټیز اساسات یې کېښودل او په دویمه نړیوالې جګړه کې یې افغانستان د هټلري جرمني له تېریو، د روسیې له بدمرغیو او د نړیوال امپرېالیزم له خوړلو وساته، خو څه وشول، چې دغه ټول یو ځل له منځه ولاړل او دا دی موږ لږ تر لږه ۳۵ کاله کېږي چې د جنګ په حالت کې ژوند کوو او د دریو لسیزو په بهیر کې د دوو ځبرځواکونو سره مو پنجې نرمې کړې او د سیمې هېوادونو د سیاسي لوبو قرباني شوو[۱].

دنړیوالو امپراطورانو او یرغلګرو په لومړنیو مرحلو کې لکه کوردیش، او داریوش (هخامنشان) هندي موریا اشوکان او مقدوني سکندر د دریمې نه تر پنځم میلاد څخه مخکې پېړیو کې له دې ټاټوبې په لور د شمال او د سویل څخه تېر شوي دي او د دې ټاټوبي د مرکز او شوق الجیشي موقعیت څخه په ګټه اخیستنې سره منځنۍ اسیا او هند کې دیو جنګي قرارګاه په توګه استفاده کړې ده او بیا په

---

[۱] لس کلنه ډیموکراسي او دافغانانو سیاسي بې وسي. د مقالو ټولګه په نیدرلنډ کې افغاني کلتوري ټولنه. ۲۱۹_۲۱۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو پېړیوکې د اسلام د اسپاهیانو تر فتوحاتو او چنګیزیانو (مغولیانو) ترکانو (امیرتیمورګورګاني) او ډېرې سیمه ایزو قدرتونو ترحملولاندې راغلي دي.

د افغانستان طبیعي او توپوګرافیکي جوړښت

توپوګرافي جوړښت دځمکې خارجي شکل ته ویل کېږي چې مختلف موضوعات لکه (لوړې، ژورې، سرحدات، اوداوبوشبکې) ترمطالعې لاندې راولي، دسرحدونو اساس، مبنا، شکل اوخط سیرمتفاوت اوپه مختلفو ډولونو دي چې دا دامنیت، تاریخي مېراث، موافقت ناموانظامي شخړوپه نتیجه کې ټاکل شوي دي اوپه حقیقت کې دیوهېواد د قلمرو حدود مشخصوي چې همدغه حدودبیا دیوهېوادارضي تمامیت بلل کېږي او نومورې هېواد دیوسیاسي خپلواک واحد په توګه د نړۍ په سیاسي نقشه کې خپل ځای مشخصوي.

په جیوپولیتیک مطالعاتوکې هېواد ته ډېراهمیت ورکول کېږي اوپه بحثونوکې دستنې حیثیت لري، چې هېواد بیا دجوړښت له پلوه ددریومهمو عناصرو (قلمرو، ملت، حکومت) تشکیلېږي اوکه چېرې ددې دریو نه یو هم په یوې سیمې کې نه وي نو هغه سیمه نشي کولای په نړیوال کلي کې د پام وړ رول ولوبوي اوکه چېرې هېواد یو ددې دریوعناصرونه له منځه ولاړشي نودولت یې ناقص اودهغه عضویت په نړیوال کلي کې دیوسیاسي واحد په توګه تر پوښتنې لاندې راځي.

افغانستان دتوپوګرافیکي وضعیت له پلوه اکثراً په غرونوپوښل شوي دي او $\frac{4}{5}$ حصه یې غرونه تشکیلوي، دهندوکش غرونه یې په مرکزي ساحه کې واقع دي چې ۲۰۰کیلومتره اوږدوالی لري او دیوې لېندۍ په شکل پراته دي، ختیځ هندوکش د دوو موازي لوړوځوکولرونکی دی چې ۱۰ نه تر ۱۵ کیلومتره پورې یو له بل نه لرې واقع شوي، نومورې ځوکې د خاواک په سیمه کې یوه لاره تشکیل کړې چې مقدوني سکندر اوګورګاني تیمور د همدې لارې پرهندیرغل کړی وو، ددې غرونو لوړې ځوکې تر ۷۰۰۰ مترو او لمنې یې تر ۳۵۰۰ مترو پورې ارتفاع لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومورې غرونه دلويديځ خواته قرار قرار ټيټ شوي اوپه بامیانوکې د بابا غرونو په نامه یاد شوي او نورې برخې ترې جلاشوې د مثال په توګه د بابا د غر په شمال لويديځ کې د تېربند ترکستان غرونه د لويديځ لورې ته سفید کوه او سویل خواته تور غر موقعیت لري،ددې غرونو وسطي ارتفاع د ۵۰۰ نه تر ۲۰۰۰متروپورې ده او د شمال نه سویل ته یې زیات پراخوالی ۲۰۰ کیلومتره تخمین شوی دی.ددې غرونو پرځنډو ژور سیندونه واقع شوي دي چې دتګ راتګ قابلیت نلري،دافغانستان په سویل ختیځ کې د سلیمان غرواقع شوی دی چې منځنۍ ارتفاع یې ۲۰۰۰متروته رسیږي.

د سپین غر مشهور غرونه چې د کابل سیند د هغه له لمنوسرچینه اخلي اودخیبرمشهوره لاره یې د دغه تېریږي تر ۴۵۰۰متروپورې ارتفاع لري،دهېواد جنوبي سیمه یوه پراخه بیدیا تشکیلوي چې ۲۰٪ د هېواد خاوره په برکې نیسي.

دهلمند سیندنومورې بیدیا په دوو برخو ویشي لومړی غربي بیدیا دمارګو دښته او دوهم شرقي بیدیا او ریګستان او همدارنګه د کویت،پسني،قلات او غزني

(c) ketabton.com: The Digital Library

غرونه د یوې قوي شبکې په توګه د سویل لویدیځ خواته راکښته شوي دي د هلمند سیند په وسیله سره جلا شوي دی.

د داسې یو توپوګرافیکي شکل په لرلو سره افغانستان یو خاص حالت غوره کړی دی دهندوکش غرونو د شمال ختیځ په لوري دوام لرونکی لوړوالی لري لکه څرنګه چې د هېواد اکثره سیندونه د مرکزي لوړونه سرچینه اخلي او څلورو خواووته جریان پیدا کوي، بنا یرغلګرو همېشه د لویدیځ او سویل لویدیځ نه پر افغانستان حمله کړي او ختیځ خواته دهند دنېولو لپاره مخکې تللي دي خصوصا د بلخ ښار موجودیت چې په یوه وخت کې داوو امپراطوریو مرکز وو، د ډېروفاتحینو توجه ځان ته را اړولې وه، لکه څرنګه چې نومورې ښار ۲۲ ځلې ویجاړ او د دوهم ځل لپاره رغول شوی دی او دیوې پراخې سیمې مرکز تاکل شوی دی، په مرکز کې د ګڼو غرونو موجودیت د فاتحینو د حرکت خط په دوو برخو وېشلی دی چې د هغوی تر منځ ارتباط کم شوی دی، لکه څرنګه چې مقدوني سکندر د هرات د نېولو نه وروسته د بلخ د نېولو لپاره لومړی د شمال له لارې او بیا د مجبوریت په اساس د سویل له لارې حمله کړې، تر دې وروسته اسلامي فتوحات هم د همدې دوو سوق الجیشي استقامتونو له لارې تر سره شوي، چې په هغه وخت کې اسلامي قواوو د نېشاپور نه پر هرات، بلخ او تخارستان حمله وکړه او هغه یې فتح کړل او د زرنج له لارې یې سیستان، کندهار، کابل او کاپیسا فتح کړي دي.

د افغانستان طبعي توپوګرافیکي وضعیت د طبیعي عوارضو له حیثه په دریو برخو وېشل شوی دی.

۱- لوړ ساحات (غرنۍ او لوړې ساحې چې د دوو نه تر شپږو زرو مترو د سمندر د سطحې نه په لوړوالي کې واقع شوي دي.)

۲- ټیټ ساحات (هغه سیمې چې نسبتا کم ارتفاع لري او ارتفاع یې د سمندر د سطحې نه ۳۰۰-۵۰۰ مترو پورې تخمین شوي دي.)

۳- هوار ساحات (هغه سیمې دي چې د ډېره کمه ارتفاع لري او معمولاً هوارې دي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کم ارتفاع لرونکې سیمې په دریو حوزو وېشل شوي دي.

۱- د آمو حوزه

۲- د هلمند حوزه

۳- د ننګرهار حوزه

د آمو په حوزه کې د خم آب سیمه چې په جوزجان کې واقع ده د سمندر د سطحې نه (۲۸۵) متر ارتفاع لري اود تخار د درقد ساحه بیا د سمندر د سطحې نه په (۴۲۵) متري کې واقع شوې ده چې د آمو په حوزه کې تر ټولو ټیټې واقع شوي دي، د هلمند په حوزه کې اکثره سیمې په ټیټه کې پرتې دي د ګود زره دښته، د جهنم دښته ،د چخانسور ساحه، د پوزک هامون او زرنج هغه سیمې دي چې ریګستاني او وچ اقلیم لري چې د کرهنې لپاره مؤثر نه دي اما په جیولوجیکي لحاظه د آمو د حوزې سره نږدیوالی لري، د ننګرهار په حوزه کې کم ارتفاع سیمې د جلال آباد د سویلي سیمو نه شروع او تر لعل پورې او سرحده پورې جریان پیدا کوي.

د افغانستان زیات اوږدوالی د واخان نه بیا تر ملک سیا غره پورې چې د نیمروز په سویل کې واقع شوی دی (۱۵۳۰) کیلومتره محاسبه شوی او همدارنګه د دې هېواد پلنوالی د شمال د خم آب د سیمې نه د کندهار د ګواران تر سیمې پورې (۸۷۰) کیلومتره محاسبه شوی دی چې د اپلنوالی بیا د بدخشان د اشکاشم نه تر باریک درې پورې تر (۳۰) کیلو مترو پورې راکم شوی دی.

که د نړۍ د سیاسي نقشې له رویه د افغانستان موقعیت ته وګورو افغانستان د آسیا په منځنۍ برخه کې د مرکزي اسیا او جنوبي اسیا د یوځای کېدو په ساحه کې واقع شوی او د هغه شمال ته د ترکستان بیدیاوې او سویل ته یې د بلوچستان سیمه او په هغه پسې د هند سمندر موقعیت لري چې د همدې کیلې په پخوا کې هند ته د رسیدو یوازنۍ لار بلل کېده.[1]

---

[1] د افغانستان د طبیعي جوړښت په اړه زیات معلومات د (د رامدي برجغرافیایي طبیعي افغانستان) لیکوال: محمد عظیم عظیمي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه

افغانستان د اسیا په زړه کې یو غرنی هېواد دی چې د تاریخ په اوږدو کې د ډېلا ډېلو تمدنونو مرکز و. زمونږ د هېواد تاریخ د ډېرو عصر ته رسېږي. د اسې شواهد شته، چې هغه مهال خلکو د هندوکش د غرونو په شمال کې ژوند کاوه. د برونز په دورکې (له ۳۰۰۰ څخه تر ۲۰۰۰ قبل المیلاد پورې) افغانستان له ټولو تمدنونو سره د بحرالنهرین تمدن د پرې کولو ځای و. همدارنګه افغانستان دلویدیځ، هندوستان او چین تمدنونو د تقاطع ځای هم وو. په سیمه کې موجوده شتمني او د افغانستان ستراتیژیک موقعیت د ډېرو تمدنونو د پاملرنې لامل شو. کولای شو د باختري یونانیانو، کوشانیانو، ساسانیانو، تیموریانو او مغلو د تمدنونو یادونه وکړو. د تاریخ په اوږدو کې افغانستان د سوداګرو، کروندګرو، علماو، اویرغلګرو د پام وړ وو او د دغه ټولو د زیانونو ترڅنګ د افغانستان د کلتوري او مذهبي بډاینې لامل شو. د ورېښمو لارې افغانستان پرته ده، چې د هېواد له مرکز څخه تېرېږي او د ختیځ او لویدیځ تمدونونه یې د اوږده وخت لپاره سره ننبلولې دي.

مختلفو دینونو لکه زردشتي، بودایې او اسلام په افغانستان کې وده کړې. زردشتي دین د نړۍ له سترو ادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسیله (۱۲۰۰ کاله قبل المیلاد) د افغانستان په سویل لویدیځ کې بنسټ کېښود ل شو. بودایې دین، چې زمونږ په هېواد کې وپېژندل شو تر لسمې پېړۍ پورې تر میلاد وروسته د سیمې له سترو دینونو څخه و. صومعه بودایان، چې په بامیانو کې د (۴ او ۵ پیړیو) په منځ کې جوړ شول له هغو لومړنیو اقداماتو څخه وو، چې بودایې دین یې د انسان په شکل ښکاره کړی دی. د کوشانیانو په زمانه کې د ګندهارا کلتور خپل اوج ته ورسېد، د ګندهارا مرکز د اوسني ننګرهار د هډې ښار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اوومه زېرديزه پېړۍ کې د اسلام سپېڅلی دين د عربو په وسيله افغانستان ته راغی او ترهغې وروسته افغانستان د اسلامي تمدن نو او ځواکونو د تقاطع نقطه ده. لوی لوی اسلامي ساينس پوهان، فيلسوفان، شاعران، هنرمندان، مهندسان له همدې ځای څخه راتوکېدلي دي. بوعلي سينا په (۹۸۰ زېرديز) کال کې په بلخ کې وزېرېد. جلال الدين بلخي د افغانستان لوی شاعر او فيلسوف دی.

په ديارلسمه زېرديزه پېړۍ کې مغلو په دغه سيمه بريدونه وکړل او ټوله شتمني يې له منځه يووړه. د مغلو د امپراتورۍ په له منځه تللو سره د تيموريانو دوره پيل شوه. د هرات ښار د تمدن او فرهنګ په مرکز بدل شو. په واقعيت کې د تيموريانو دوره د رنسانس دوره وه، ټول هنرمندان، شاعران، فيلسوفان او موسيقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هلته راټول شوي وو. کېدای شي، چې له هغې جملې څخه د بهزاد (لوی میناتوریست) او جامي یادونه وکړو.

په (۱۲) زېږدیزه پېړۍ کې ظهیرالدین بابر لویه امپراتوري جوړه کړه او افغانستان هم د هغه په امپراتورۍ کې شامل شو. د مغلو تر امپراتورۍ وروسته افغانستان ورو، ورو کمزورۍ شو.

او سنی افغانستان په (۱۱۲۲ هـ ش) کال کې د احمد شا ابدالي له خوا د لویې جرګې د پرېکړې په نتیجه کې رامنځ ته شو. احمد شاه بابا ۲۵ کاله واکمني وکړه او لویه

لوی احمد شاه بابا (1747 – 1773)
د دُرانیانو له سلسلی نه

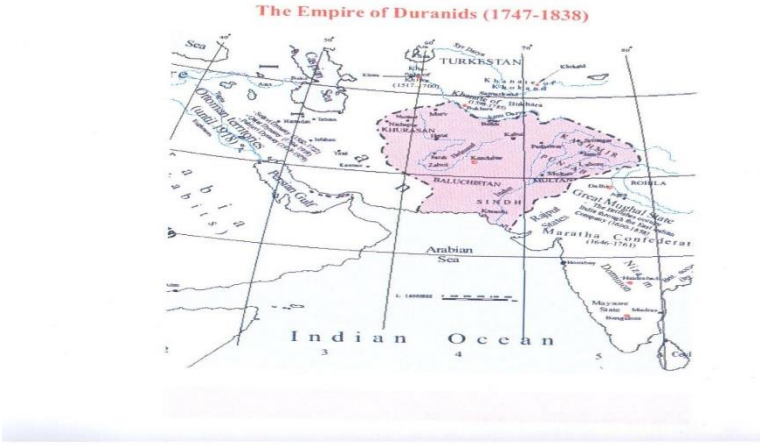

امپراتوري یې جوړه کړه. د هغه دواکمنۍ څلور خواوې له اموسیند څخه تر عرب بحیرې او له هرات څخه تر پنجاب پورې پراخې وې. د احمد شاه بابا تر وفات وروسته افغانستان په کورنیو جګړو کې ښکېل شو. په (۱۹ پېړۍ) کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت زبرځواکونو په افغانستان کې کلیدي ارزښت درلود. د انګلیس او روسیې تر منځ کشمکشونو دافغانستان اوسني بریدونه وټاکل.
په(۱۸۳۸ زېږدیز) کال انګلستان پر افغانستان یرغل وکړ چې ماتې یې وخوړه.[۱] دا د افغان او انګلیس لومړۍ جګړه وه چې انګریزانو ته په کې ډېر تاوانونه

واوښتل. واک ته د غازي امان الله خان په رسېدو سره افغانستان په(۱۲۹۸ هـ ش) کې خپلواکي واخیسته. غازي امان الله خان په هېواد کې دچټکو اصلاحاتو غوښتونکې و چې هغه د دودپالو کړیو د سرغړونې لامل شو او په پایله کې په(۱۳۰۸ هـ ش)کال کې د هېواد پرېښود و ته اړ شو.

تردې وروسته نادرخان په هېواد کې نظم راوست او په(۱۳۱۲ هـ ش)کال کې ووژل شو. د نادرخان یو اځینی زوی ظاهرشاه دپلار تر وژلو وروسته واک ته ورسېد. نومورې په څلویښت کاله واکمنۍ کې ناپېلې پالیسي خپله کړه او غوښتل یې چې په عین وخت کې د شوروي اتحاد له جمهوریتونو او دامریکا له متحدو ایالتونو څخه امتیازات واخلي. په(۱۳۴۳ هـ ش) کال کې د اساسي قانون په تصویب سره افغانستان د مشروطه شاهي لرونکې شو.

---

[۱] کولای شئ چې دافغان او انګریز دلومړۍ اودوهمې جګړې په اړه (انګریز استعمال او افغانستان لیکوال: اولس یار، دافغانستان او انګریز دوهم جګړه لیکوال: پوهاند حسن کاکړ)کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۴۴او ۱۳۴۸)لمریزکلونوکې په هېواد کې تاکنې وشوې.سردارداود دیوې سپینې کودتا په پایله په(۱۳۵۲)لمریزکال کې واک ترلاسه کړ او شاهي نظام یې په افغانستان کې له منځه یووړ او جمهوری نظام یې تېنګ کړ.سردار محمد داود پر مرکزیت تمرکز کاوه او غوښتل یې چې افغانستان ورو ورو په خپلو پښو ودروي.نوموړی په(۱۳۵۷لمریز)کال د غویې په اومه په یوه خونړۍ کودتا کې ووژل شوو.دخلق ډیموکراتیک ګوند[1] واک ته ورسېد. د افغانستان سیاسي وضعه ورځ په ورځ مخ پرخرابېدو وه،همغه وو چې دشوروي اتحاد سرولښکرو د(۱۳۵۸لمریز)کال د جدي پرشپږمه پرافغانستان وسله وال یرغل وکړ.

د شورویانو یرغل لس کاله دوام وکړ چې دادوام د ولس د بدمرغۍ او د هېواد دتباهۍ لامل شو. دافغانستان ټول کلي د شورویانو چورلکو بمبار کړل او په مقابل کې د افغانستان د خلکو[2] جهاد ورځ په ورځ پیاوړی کېده،اوپه پایله کې میخایل ګورباچوف دې ته اړ شو چې له افغانستان څخه خپلو لښکرو ته د وتلو امر وکړي. د روسانو وروستی غوندۍ په(۱۳۶۸لمریز)کال کې له دوشي[3] پله څخه واوښت او افغانستان یې پرېښود.[4]

---

[1] په دې اړه زیات معلومات د(دحزب دیموکراتیک خلق افغانستان کودتا ،حاکمیت وفروپاشي:لیکوال محمد اکرم اندیشمند

[2] دمحمد ظاهرشاه اوسردارمحمد داود خان دواکمنۍ په اړه تفصیلي معلومات د(افغانستان ددیموکراسۍ اوجمهوریت په کلونوکې) دښاغلي عبدالغفارفراهي لیکنه وګورئ

[3] دبغلان ولایت په دوشي ولسوالۍ کې دیوپل نوم دی

[4] کولای شئ دروسي استعمارپه اړه ریات معلومات د(K.G.B په افغانستان کې)په نوم کتاب چې ښاغلي رحمت اریازبارلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۷۱لمریز)کال کې مجاهدینو واک لاس ته راوړ او اسلامي دولت یې جوړ کړ. خو د جهادي ګوندونو ترمنځ ډېر ژر کورنۍ جګړه ونښته او د زرګونو بې ګناه افغانانو د وژلو لامل شوه.پلازمینه ویجاړه شوه. اردو له منځه لاړه او اقتصادي بنسټونه ونړېدل. په(۱۳۷۳لمریز)کال کې د طالبانو حرکت د افغانستان په سویل لویدیځ کې راپیل شو.په(۱۳۷۴لمریز)کال کې د کابل ترنېولوورسته طالبانو هغه تعبیر چې له اسلام څخه یې درلود پر خلکو ومانه.

د(۲۰۰۱زیږدیز)کال د اکتوبر تر ۹ وروسته د امریکا متحدو ایالاتو له خپلو متحدینو سره په ګډه د تروریزم پرضد مبارزه پیل کړه. د طالبانو نظام راونړېد. لنډ مهالې اداري چې په بن کې جوړه شوې وه واک په لاس کې واخیست. د(۲۰۰۲ زیږدیز)کال په اپریل کې بېرنۍ لویه جرګه جوړه شوه. او د افغانستان منځمهاله اداره یې جوړه کړه. نوی اساسي قانون تصویب او د هغه په پایله کې د ولسمشرۍ او ولسي جرګې ټاکنې وشوې.[۱]

---

[۱] کولای شئ د افغانستان د تاریخ په اړه نور معلومات د(تاریخ سیاسي مختصر افغانستان) لیکوال:سید محمد باقر مصباح زاده،(شرح زماني رویدادهای مهم سیاسي افغانستان) لیکوال:ډاکتر محمد ثنا متین نیکپي ،(تاریخ تجزیه شاهنشاهي افغانستان) لیکوال: علامه حبیبي ،(تاریخ مختصر افغانستان)لیکوال:پوهاند سید سعدالدین هاشمي (د افغانستان لنډ تاریخ)لیکوال:پوهاند حبیبي،(افغانستان د تاریخ په تګلوري کې) لیکوال:میر غلام محمد غبار کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

داحمد شاه باباڅخه دحامد کرزي پورې دافغانستان دولسمشرانونوم لړ او واکمنۍ نېټه

شماره	پاچانوم	واکمنۍ پیل	واکمنۍ پای
۱	احمد شاه بابا	۱۱۶۰ه ق	۱۱۸۶ه ق
۲	تیمورشاه	۱۱۸۶ه ق	۱۲۰۷ه ق
۳	شاه زمان	۱۲۰۷ه ق	۱۲۱۶ه ق
۴	شاه محمود	۱۲۱۶ه ق	۱۲۱۹ه ق
۵	شاه شجاع	۱۲۱۹ه ق	۱۲۲۴ه ق
۶	دشاه محمود دوهم ځل دوران	۱۲۲۴ه ق	۱۲۲۴خو میاشتی
۷	امیر دوست محمد خان	۱۲۲۴ه ق	۱۲۵۶ه ق
۸	شاه شجاع دوهم ځل دوران	۱۲۵۶ه ق	۱۲۵۹ه ق
۹	امیردوست محمد خان دوهم ځل دوران	۱۲۵۹ه ق	۱۲۷۹ه ق
۱۰	امیر شېرعلی خان	۱۲۷۹ه ق	۱۲۸۳ه ق
۱۱	محمد افضل خان	۱۲۸۳ه ق	۱۲۸۵ه ق
۱۲	محمد اعظم خان	۱۲۸۵ه ق	۱۲۸۶ه ق
۱۳	امیرشېرعلی خان دوهم ځل دوران	۱۲۸۶ه ق	۱۲۹۶ه ق
۱۴	امیرعبدالرحمن خان	۱۲۹۷ه ق	۱۳۱۶ه ق
۱۵	امیرحبیب الله خان	۱۳۱۶ه ق	۱۳۳۷ه ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۶	امیر امان الله خان	۱۲۹۷ه ش	۱۳۰۷ه ش
۱۷	حبیب الله کلکاني	۱۳۰۷ه ش	۱۳۰۸ه ش
۱۸	محمد نادر خان	۱۳۰۸ه ش	۱۳۱۲ه ش
۱۹	محمد ظاهر شاه	۱۳۱۲ه ش	۱۳۵۲ه ش
۲۰	سردار محمد داود خان	۱۳۵۲ه ش	۱۳۵۷ه ش
۲۱	نور محمد ترکي	۱۳۵۷ه ش	۱۳۵۸ه ش
۲۲	حفیظ الله امین	۱۳۵۸ه ش	۶ جدی ۱۳۵۸ه ش
۲۳	ببرک کارمل	۱۳۵۸ه ش	۱۳۶۵ه ش
۲۴	داکتر نجیب الله	۱۳۶۵ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۵	صبغت الله مجددي	۱۳۷۱ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۶	برهان الدین رباني	۱۳۷۱ه ش	۱۳۷۵ه ش
۲۷	ملا محمد عمر (مجاهد)	۱۳۷۵ه ش	۱۳۸۰ه ش
۲۸	حامد کرزی	۱۳۸۰ه ش	۱۳۹۴ه ش
۲۹	محمد اشرف غني	۱۳۹۴ه ش	

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات

د افغانستان د حکومت طرز او اداره په تېرو دوروکې

افغانستان د اسې هېواد دی چې لرغونی اوروښانه تاریخ لري. د الرغونی تاریخ دېډاینې ګواهي ورکوي چې لرغونتوب یې دنن څخه (۵۰۰۰) کاله پخوا پورې رسیږي.

په یو قول ویل کیږي چې د میلاد څخه (۱۴۰۰) کاله وړاندې او په بل قول (۲۰۰۰) کاله مخکې له میلاد څخه د اتاتوبی دا ریایانو تر بریدلاندې راغلی او (۵۴۵) کاله ترمیلاد دمخه دهخامنشایانو مقتدر پاچا د کورش کبیر تر یرغل لاندې راغلی، اریایان چې په دې جغرافیې سیمې کې کوم حکومتونه جوړ کړي و چې د ببلا ببلوډلو، قبیلوي او قومي شوراګانو څخه عبارت و چې د کورنیو، طایفو، قبیلو او قومونو څخه به جوړیده د دې شوراګانو دنده داوه چې په دې ساده ټولنه کې د شخړو د حل په موخه به یې هلې ځلې کولې له هغه وروسته چې په ژوندانه کې څه بدلونونه ترسترګو شوي د قومونو او قبائلو مشرانو به د خپل منځ څخه یو تن د پاچا په توګه ګمارلو چې بیا به ځېنې کوچني حاکمان د قومونو او قبائلو اداره کولو په موخه چې د فرمان روایې د اطرز د مرکزي حکومت (شاهي حکومت) یادداریوش تر فرمان روایې پورې دوام پیدا کړ چې بیا په (۵۲۱) قبل المیلاد کې داریوش کبیر د خپلو درباریانو سره د شورا په ترڅ کې دیوداسې قدرت منډ (ځواکمن) او مضبوط حکومت د جوړلو په فکر کې شو چې د ټولو خلکو اراده تمثیل کړي. اما یو شمېر خلکو به ویل چې حاکمیت باید د لږو خلکو په واسطه رامنځته شي.

د هېواد په سیاسي او اداري ویشنه کې د عواملو اغېزمنتیا

۱-طبعي عوامل

-د ځمکې د مخ توپوګرافیکي جوړښت

-د ځمکې پرمخ د ونو بوټونا ډوله وېش

(c) ketabton.com: The Digital Library

-سیندونه، غرونه ، جهیلونه ، جبه زارې ، سمندرګي او خلیجونه
-صحرا ، لوړې ، ژورې ، ځنګلونه ، داوبو تیت اوپرک والی
۲-انساني عوامل
په اداري او سیاسي تقسیماتو کې دانساني عواملو اغېزې دهغه دماهیت په پام کې نېولوسره په دوو ډلو ویشل شوي.
الف- هغه انساني عوامل چې له طبعیت سره دګټې اخستنې په برخه کې اړیکې لري او له هغه څخه ګټه پورته کوي او دژوند دځرنګوالي په نظرکې نېولوسره په دریو برخو ویشل شوي.

- ګرځنده ژوند یانې کوچېتوب
- کلیوالي ژوند
- ښاري ژوند

۲_هغه انساني عوامل چې دانسانانو ځانګړتیاوو سره اړیکې لري

- نژاد ،ډولونه اودهغې تیت اوپرکوالی
- ژبه ، ډلې او دهغو ډولونه
- دین او دهغه پراخوالی

په سیاسي او اداري تقیسماتو کې اغېزلرونکې معیارونه

- انساني ټولنه
- دسیمې اوسیاسي مفکوروترمنځ فاصله اواړیکې
- طبعي یووالی
- فرهنګي یووالی
- دژوند اومعېشت طریقه
- د مرکزي سیمو د نفوذ ساحه
- امنیتي مسایل
- ددولت ستراتیژیک لیدلوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي اداري تقسیماتو اهمیت

ناحیوي او سیاسي تقسیمات له هغو مهمو مسئلو څخه دي چې د هېواد په کچې په برنامه جوړولو ،سیاسي، ټولنیزه او اقتصادي برخو کې دملک داداره کولو ،دموجوده امکاناتو څخه د ګټې پورته کولو ،داستعدادونو د روزلو ،د منطقې دودانولواو پر مختګ په لاره کې تري کار اخیستل کېږي.

خدمت کوونکي دولتونه د سیاسي،اقتصادي ،ټولنیز او فرهنګي کړنلارې په پلي کولو کې دهېواد ،په اداره کولو کې غوره اسانتیاوې رامنځ ته کوي،د خاورې د بشپړتیا او خپل حکومت دقلمرو څخه ساتنې په موخه د طبیعي اوبشري ځانګړتیاوو پربنسټ خپل هېواد په کوچنیو سیمو(اداري واحدونو)تقسیموي البته دا تقسیمات ثابت ندي او دطبیعي عواملو ،سیاسي،ټولنیز،اقتصادي مسایلو او امنیتي و ضیعتونو له کبله تغیر مومي،دافغانستان په پخوانیو سیاسي تقسیماتو کې فتوحات،نظامي مسایل،مالیاتو راټولول ،درقیبانو کنترول ، دتاج او تخت مدعیانو ،انحصار طلبیو اودخلکو د عدالت غوښتنې په نتیجه کې شویدي.

داریانا اداري وېش

د اریانا حدود په لویدیز کې د ایران له مرکزي فلات[1] هغې کرښې چې د پارت ایالت یې د میدیاله ایالته اوکارمانیا یې د پارس له ایالته جلا کول،په ختیځ کې د سنکیانګ اوکشمیرترایالتونو پورې،په جنوب کې د هند ترنیمې وچې اوعرب ترسمندرګي پورې،په شمال کې داکسوس(جیحون یاامودریا)شمال ته د منځنۍ اسیا د جلګو په شمول د اورال تر سمندرګي پورې و.د لومړي ځل دپاره دانوم د

[1] دځمکې هغه لوړې چې د سیند له سطحې لوړې وې،کیدای شي چې فلات په څلورخواوکې لوړغرونه قرار ولري.دځمکې د سطحې لوړترین فلات دتبت فلات دی چې دهمالیااواورست لړې په برکې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني اراتسفن په کتاب کې له میلاد نه مخکې په دریمه پیړۍ کې داریانا په شکل راغلی.

د اویستا د متن په حواله د اریانا دا لرغوني اوتاریخي سیمه له شپارس تو تو څخه جوړه شوې وه چې دهندوکش لوې غره څلورو خواوته پرله پسې پرتې وې، ترکومه ځایه چې پرې څېړنه شوې، هغه سیمې چې ددې غره له بېلا بېلو ځایونو څخه خړوبېدلې هغه داویستایې ځمکې مقدسه برخه وه.

-اریانم ویجو (Airyanem, Vaejo) ددې دوه کلمو تحت لفظي (کټ مټ) معنا (داریایانو تخم ځای) دی او په اصطلاحي ډول کولی شو (اریایې تعلیم ځای) ورته ووایو چې پو هانو دا ځای دامو سیند (جیحون) او سیر سیند (سیحون) ترمنځ سیمه یا اوسنۍ فرغانه رابنایې.

-سغده (Sughdha): دا د سغدیان سیمه ده چې د امو سیند ښي څنډو ته پرته ده.

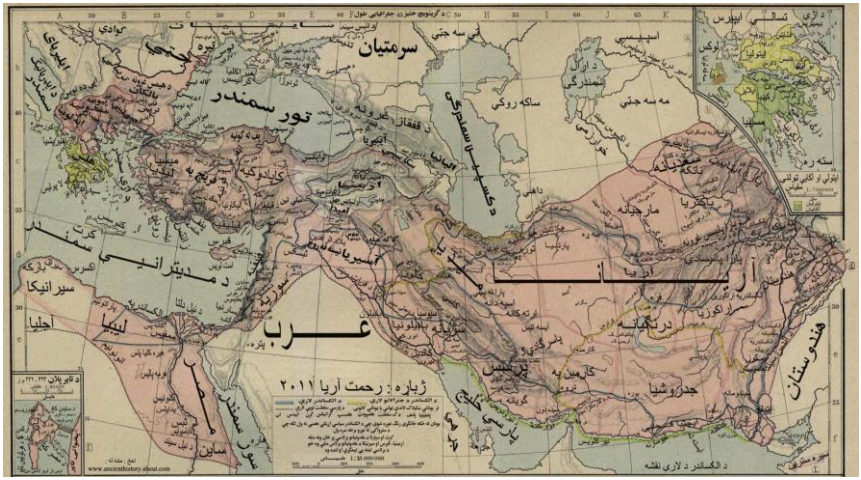

-مورو (Mouru): دادمروې دسیمې یا ارغنداوڅخه عبارت ده چې منځنۍ افغانستان له غرونو څخه سرچینه نیسي او د مروې له شاو خوا څخه تېریږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

-بخدي (Bukhdi) : چې د بښکلې خاورې په نوم یاده شوې دا هماغه (بلخ الحسنا) اویا (بلخ ګزمن) ده چې د لرغوني اریانا له غوره ټوټو څخه وه.
-نیسایا (Nisaya) :چې موقعیت یې د مرغاب او بلخ تر منځ ټاکل شوی ،ځینې وګړي یې عشق اباد ولې زیات شمېر یې میمنه بولي.
-هروي وه (Haroya) : ددې ټوټې ځمکې دموقعیت ټاکنې په اړوند عالمان شک او ګومان نه لري،داله هغې سیمې څخه عبارت ده چې عادتاً د هرې رود په نوم یادیږي، په وروستیو کې یې نوم کې څه بدلون راغی،دانوم تر اوسه پورې په دې سیمه کې څرګندیږي (اوسنۍ هرات سیمه)
-ویکره ته (Vackerata):هغه پوهان اوشنونکې چې لرغوني دورې په جغرافیه پوهېږي دا سیمه یې د اوسني کابل سیمه ښودلې.
-اوروا (Urva) : یو شمېر تاریخ پوهان پدې آند دي چې یاده شوې سیمه (طوس) یا دغزني سیمه ده، په ځینو ماخذونوکې (ارګون) اودهغې شاوخوا سیمې (اوه)یاده شوې.
-خننتا (Khanenta) : یوشمېر پوهانو یاده شوې سیمه د (هیرکانیا) یا ګرګان په سیمه تعبیر کړې ده.
-هرې ویتي یا(اراویتي) (Haravaiti): د ارغنداب د سیند ګوتې نوم و.
-ای تومنت یاهیتومنت (Haetumant) : تومنت هماغه ((ایتو مندرس)) ده چې یوناني جغرافیه لیکونکو یې یادونه کړې اودهلمند سیند غاړې ترې مطلب دي،داسیمه په اسلامي دوره کې (نیمروز) بلل کېده.
-راغا یا ره ګه (Ragha) : ددې سیمې ځینې برخې یې (ری) بولې چې کنډوالې یې د ایران ترختیځې سیمې پرتې دي ، په بدخشان کې هم د (داغ) په نوم یوه سیمه لرو.
- کخره (Kakhara) : ډامستر فرانسوي ددې سیمې موقعیت په غزني کې ښایې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

–ورنا یا ورنه (Varena): ځینې تاریخ پوهان ددې سیمې موقعیت بامیان او د دبند امیر سیمه ګڼي.
–هپته هندو (Hapte Hindo): یا اوه سیندونه یعنی او سنی پنجاب.
- رانګا (Ranga):ځینې پوهان یې موقعیت دسیرسیندرابنایې. ولې ځینې نور یې په دې اند دي چې دا سیمه نامعلومه ده.
په هر حال لکه څرنګه چې د پخوانیو او سنیو نومونو له یادونې اولنډې شرحې څخه یې معلومیږي ددې شپاړس سیمو موقعیت د هندوکش شاوخوا او داکسوس (اموسیند) او اندوس (سند سیند) ترمنځ ټاکي چې د افغانستان ټوله خاوره پکې راګډه ښودل شوې ده.[1]
بطلیموس اریاناپه اووه ولایتونو وېشلې ده.
۱ـ مارجیانا(مرغاب حوزه) ۲ـ بکتریانا(بلخ اوبدخشان)۳ـ اریا(هرات)۴ـ پارومیزوس (هزاره جات اوکابل دنورستان اودارد ستان په ګډون داندوس ترغاړو پورې۵ـ درانجیانا(سیستان اوکندهار)۶ـ اراکوزیا(غزني اودسلیمان غرونولړۍ تراندوسه) ۷ـ جدورزیا(کچ اومکران یابلوچستان)[2]
دخراسان اداري وېش
دتاریخي شواهدوپراستنادبایدوویل شي چې دخراسان سیمې په لومړیو وختونوکې یوه محدوده سیمه احتواکوله،خوورو سته یې کرارکرار داریایانو لومړني حدودخپل کړل،سره له دې چې دخراسان دخاورې پراخوالی اوپولې په مختلفو تاریخي دوروکې(له پنځمې ترنولسمې) زېږدیزې پېړۍ پورې ځکه معلومې نه دي چې یووخت به یې سیمه ډېره لویه اوبل وخت به بیاکوچنۍ وه، خوبیاهم دغانګړي خراسان حدودځلوربرخې درلودې چې په لاندې ډول دي.

---

[1] دافغانستان سرحدونه،دپوهندوی کریم الله لیکنه،۳۴-۳۶مخونه
[2] اریانا ،احمدعلي کهزاد ،ژباړنه،څېړنیازه ملکه مشتري،۵۷ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دنښاپور اوشاریاخ ربع: په دې کې نښاپور کوره، طوس او مشهد، سهیق او سبزوار، جوین، جاجرم او اسفراین، استوا او کوچان، رادکان اونساوابیورد، کلات او خابران او سرخس شامل و.

۲ـ دمرو ربع: دمرغاب سیند، لویه مرواو کلي یې په شمول دخوارزم چې په جیحون اومروالرود کې داخلیدل.

۳ـ دهرات ربع: چې دهرات رودیاهریرود، دهرات ښارمالن اودهریرود دپورته برخې ساحلي ښارونه، پوشنج، داسفرارولایت، دبادغیس ولایت اوښارونه یې، ګنج، رستاق، دغرجستان ولایت، غوراوبامیان پکې شامل وو.

۴ـ دبلخ ربع: دفاریاب اوشبرقان (شبرغان)، انباراواندخوی، دتخارستان ولایت، خلم، سمنګان اواندراب، ول اوایز اوتالقان پکې شامل وو.

په ټول خراسان کې پورته څلورېرخې شاملې وې اودهندوکش دسویل ځمکو، باباغره، فیروزغراودهند ترسمندرپورې یې امتداد درلود.[۱]

دمعاصر افغانستان سیاسي او اداري تقسیماتوته یوه کتنه

(۱۷۷۳زېږدیز) کال راپدې خوا کله چې تیمورشاه کابل خپل پایتخت وګرزاوه، دولایتونوشهزاده ګانو ته یې یوڅه خپلواکي ورکړه دهماغه ولایتونو کنترول لکه کابل، قندهار، هرات، ترکستان، قطغن اوبدخشان له شهزادګانو سره و. امیر عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱م) بیا دا واک تر هرات، ترکستان، هزاره جات، نورستان اوبدخشان پورې وغزاوه.

شاه امان الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹زېږدیز) کلونوکې د استقلال په لاس ته راوړلو سره د هېواد په اداري سېستم کې ځینې بدلونونه راوستل چې حکومت یې دهماغه وخت له دیموکراتیکو نظامونوڅخه شمېرل کېده، هغه داهېواد په پنځه اصلي ولایتونواوڅلوراعلی حکومتونو ووېشه.

---

[۱] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۲۳-۲۴مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي ولایتونه: کابل، قندهار، هرات، مزارشریف، قطغن او بدخشان
اعلی حکومتونه: دختیځ اعلی حکومت (شرقي)، دسویل اعلی حکومت (جنوبي)، د فراه اعلی حکومت، میمنې اعلی حکومت
مشروطه حکومت او د اساسي قانون له تصویب څخه وروسته په کال (۱۳۴۳ لمریز) چې د (۱۹۲۴ زیږدیز) سره سمون لري، محمد ظاهر شاه د سلطنت په موده کې (۱۹۳۲-۱۹۷۳ زیږدیز) کلونو کې افغانستان په (۲۲) ولایتونو تقسیم کړای شو اود پرمختګ او ځانګړنې له مخې ذکرشوي ولایتونه په (۱، ۲ او ۳) درجو تقسیم بندي کړای شول.
لومړی درجه مرکزونه: دکابل، غزني، ګردیز، جلال اباد، مزارشریف، هرات اوقندهار ولایتونو ؤ
دوهمه درجه مرکزونه: ارزګان، هلمند، فاریاب، جوزجان، فراه، بغلان، بدخشان، تخار او پروان ولایتونه ؤ.
دریمه درجه مرکزونه: کنړ، وردګ، زابل، غور، بامیان، بادغیس، نیمروز، سمنګان، کاپیسا اولغمان ولایتونه شامل وو.
هر ولایت دفرمانرو (والي) لخوا اداره کېده چې دکورنیو چارو وزارت ته منسوب ګڼل کېده. دغه راز هرولسوال په خپله حکمراني کې دځو علاقدریو اداري صلاحیت او امکانات لرل. علاقادارانو چې په کلیو او بانډو کې وجود درلوده، دولسوالۍ ترځنګ دکړنو مستقیم مسؤلیت یې درلوده او دټولنې دوګړو په نسبت په څلورو ګروپونو تقسیم شوي وو.
احمدشاه بابا دیوه امیراوافغاني امپراطورپه توګه دخپلولسونظامي او ستراتیژیکوسفرونوپه ترڅ کې دافغانستان پولې داریانا دپخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې اوداسیاپه زړه کې یې دافغانستان نوم یوځل بیاژوندی کړ، هغه له لاسه تللي پخوانۍ اریایې ځمکې بیاونیولې اودافغانستان دفتحې اوبري بیرغ یې دمرکزي اوسویلي اسیاپه مهمو ښارونوکې رپانده کړاوپه همدې توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان سیاسي پولې دپخوانۍ اریاناد سرحدونو سره برابرې کړې،[۱] داحمدشاه بابا پـه وخت کې دافغانستان قلمرو (پولې) لـه مروې (دازبکستان د هېواد یوه برخه) څخه دعربو ترسیند پورې او ددهلي څخه ترمشهده پورې د ۸ ولایتونو او ۱۵ اعلی حکومتونو څخه تشکیل شوی ؤ ولایتونه یې: قندهار، کابل ،هرات، مزارشریف، خراسان، بدخشان، پنجاب او کشمیر ؤ.

اعلی حکمتونه: ۱-فراه ۲-بلوچستان ۳-میمنه ۴-لغمان ۵-پېښور ۶-غزنی ۷-ډېره اسماعیل خان ۸-ډېره غازي خان ۹-شکارپور ۱۰- سیوي ۱۱-سند ۱۲-چچې هزاره ۱۳-لیه ۱۴- ملتان ۱۵- سرهند و.

احمدشاه بابا سربېره پردې چې یولوی فاتح اودپراخـه متحدافغانسـتان پـلار و ،ده هېواد په تاریخ کې دیوه ډېرپوه، زمامدار او وتلي اداره کوونکي پـه توګه هم پیژندل کېږي، هغـه دخپلې واکمنۍ پـه وخت کې داپـراخ هېواد پـه بشـپړې پـوهې سـره پـه منظمـو اداري واحدونوویشـه، چې هـر ولایت یااعلی حکومت په محلواوهره محله یـې پـه سیمواوکلیووبشـله، چې اداري کارونو ته رسیدنه به په کې ښه ترسره کېده، دولایتونواویااعلی حکومتونو حکمرانانواویاهم هغه ځایونه چې حاکم به پکې و ټول دپاچادفرمانونو په واسطه مقرریدل. همدارنګه دنظامي قواو قوماندانان چې دلښکردامیریا سردارپه نامه یادیدل دشاهي فرمانونو پـه واسطه ټاکل کېدل، پـه داسې حال کې چې دولایتونـو اواعلـی حکومتونـو مـامورین بـه دسیمه ایزو

[۱] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۰ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمرانانو او یادمرکزي حکومت دوزیرانو په وسیله دپاچاداوامرو په رنړاکې ټاکل کېدل.

احمدشاه بابا دهېواد په پلازمینه کې دادارې چارودانتظام لپاره ډېر دفترونه جوړل کړل.چې ځینې یې داو:اعلی دیوان یاوزارت(دصدارت غوندې)خزانه داري(دمالیې وزارت)،دظبط بیګي دفتر(څارندوی اوکوټوال)، نسقچې باشي ګري(دمجازاتو تطبیقونکې)،داروغه ګي(اطلاعات)میراخورباشي(دځارویووړل راوړل) اوداسې نورلوی اوکوچني دفترونه چې دهېواد په اداره کې یې ډېرې اسانتیاوې رامنځ ته کړې وې.

احمدشاه بابا دافغانستان په اداره کې دسیاسي یووالې بنسټ کېښود،دې موخې ته درسیدلوپاره یې دافغانستان دخلکوترمنځ حقوقي برابروالی په پام کې ونیو، حال داچې داحمدشاه بابا تردورې وروسته دتیمورشاه اوزمان شاه په وخت کې نه یوازې داچې دهېوادعمومي وضعې اواداري برخوکې کومه پراختیا رامنځ ته نه شوه بلکې دکورنیوجنګونوله کبله چې په ځانګړې توګه دبارکزیو او سدوزیوترمنځ پېښې شول اوهم دورونوترمنځ بې اتفاقۍ اودانګلیسانو اوروسانو دپرمختلنې سیاست دهېواد نه شمالي،ختیځې اوجنوبي برخې بیلې کړې او افغانستان په وچې کې ایسارپه یوه وړوکي هېوادبدل شو.دانګېرنه ځکه پیداشوه چې تیمورشاه ډېرودونه وکړل اوډېروخت په خپل شخصي ژوندته متوجه و اودهېواداداري ته یې به یې دومره پاملرنه نه وه.[1]

دامیر شېرعلي خان دوره:کله چې امیر شېر علي خان واک ته ورسیده دقدرت د تمرکز اودفیوډالانودځپلو هڅه یې کوله که څه هم یې دلاس څخه د وتلو ولایتونو اوسیمو په ببرته نېولوکې خوراکوښښونه وکړل خو دانګلیس (انګریز) دمداخلې

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه،دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه،۳۳-۳۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صورت کې یې کامیابې ترلاسه نه کړه. دده د حکمراني په دوره کې دهېواد دولایتونو شمېر پینځو ته ورسیده.

ولایتونه:۱:کابل ،۲: قندهار ،۳:افغاني ترکستان، ۴:هرات ،۵:فراه

امیرشېرعلي خان دهېواد اداري د تنظیم په برخه کې ډېره هڅه وکړه ،اجرائیه قوه چې د احمدشاه بابا څخه وروسته له منځ تللې وه په دویم ځل بیا جوړه او منظمه شوه، اجرائیه قوه چې په سرکې یې صدراعظم و ،له پاچا وروسته یې بشپړواک درلود. همدرانګه ګڼ شمېر وزارتونه لکه: د دفاع وزارت، د بهرنیو چارو وزارت، د مالیې او خزانو وزارت په غوره ډول د دندو د ترسره کولو لپاره جوړ او تنظیم شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېواد د چارو د اسانتیا لپاره نوې اداري لکه د مخابراتو او پست اداري یې د ولایتونو په مرکز او حتی بهرکې جوړې کړې او دلومړي ځل لپاره یې دولتي شورا اولویه جرګه تاسیس کړه، دولتي شورا چې دولس دایمي غړي یې درلودل د شاه له خوا غوره کېدل او دهېواد په مهمو چارو کې به یې غوراوفیصلې کولې، په داسې حال کې چې لوې جرګې دوه زره غړي درلودل چې د ټول هېواد څخه ټاکل کېدل او هېواد داخلي او بهرنیو موضوع ګانو په برخه کې به یې پریکړې کولې باید یادونه وشي چې د دواړو مجلسونو مشري به پخپله پاچا کوله[1]

تر امیر شېرعلي خان وروسته امیر محمد یعقوب خان منځ ته راغی، دهېواد چارې یې خپلو نږدې خپلوانو ته وسپارلې او پخپله به یې دیوه لټ اداره کوونکي په بڼه نندارې کوله د اداري چارو نظم چې د امیر شېرعلي خان په وخت کې بنه شوې وه، یوځل بیا ګډوډ شو، په ځانګړې ډول د کیوناري په راتګ سره دهېواد اداري چارې عملا انګلیسانو په لاس کې ونیولې. د احالت چې د افغانانو لپاره د زغم وړنه و، نو ځکه د کابل بلوا پیل شوه. او د افغانستان خلک او غیرتي عسکر د انګریزانو په مقابل کې پورته شول او ټول انګلیسي عسکر یې د کیوناري په ګډون د کابل په بالاحصار کې ووژل، چې په نتیجه کې د افغان-انګلیس دویم جنګ پیل شو. د انګلیسي عسکرو به لا د داخلیدو دوه میاشتې نه وې شوې چې یوځل بیا

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۲-۳۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان خلکو پاڅون وکړ. کله چې انګلیسانو دچریکي جنګونو په مقابل کې خپل توان له لاسه ورکړ، نوهماغه و چې دسولې وړاندیزیې داسې وکړ چې دانګلیس دولت دانه غواړي چې دافغانستان دخلکو سره جنګ ته دوام ورکړي، نوځکه دافغانستان خلک چې هرڅوک ټاکي، دانګیسانو دمنلوړ به وي، اوهغه به په رسمیت پېژني. هماغه و چې امیرعبدالرحمن خان له روسیې نه کابل ته راغی، باید یادونه وشي چې هغه هم دانګیسانو په اشاره منځ ته راغی، خودنړیدلواداري جوړښتونو په لړکې یې یولړپروګرامونه مطرح کړل، ده یو مطلق العنان مرکزي دولت جوړښت اوبل په ټولنیزه برخه کې ریفورمونه، خوپه دواړو برخوکې امیرعبدالرحمن خان بهرنۍ خپلواکي نه درلوده، اود برتانوي هند[1] تحت الحمایه و.

امیرعبدالرحمن خان دپورتنیو دوو پروګرامونو په تطبیق کې دهیڅ ډول ظلم اوتیري څخه ډډه ونه کړه. دامیرشېرعلي خان اداري جوړښتونه یې ټول ردکړل اوټول دولتي دفترونه یې جلا جلاخو په خپلواکه ډول جوړکړل. په عمومي توګه دټولواداروتهایې چارې دهغه ترڅارنې لاندې ترسره کېدې. دهېواداداري، نظامي اوملکي جوړښتونو دپخواپه پرتله دپاملرنې وړپرمختیا وکړه. داپه دې مانا چې دسیمه ایزې حمکرانۍ ډېرتوان محدودشو، اوددنظامي قوې په مستقیمه مرسته دمرکزي حکومت تراغېزې لاندې راغی اوتقریبا دټولوکلیوالو سیمواداره دمحلي حکومتونو ترکنترول لاندې شوه. کله چې مرکزي حکومت ټینګ شو، نوورځ په ورځ به ځکه ځواکمن کېده چې فیوډالي قدرت تردې بري کچې کم شو. دقدرت اونفوذ خاوندان یې په مختلفو طریقوله منځه یوړل.

---

[1] کولای په افغانستان کې دبرطانوي هنددسیسو په اړه زیات معلومات د(په افغانستان او دهند په نیمه وچه کې دانګریزانو دسیسې او جاسوسان) دښاغلي ډاکترعبدالرحمن زماني لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې په اداري حال کې ډېربدلونونه رامنځ ته شول، یانې سربېره پروزارتونودکاردچټکتیالپاره لاندې دفترونه جوړشول.

دمالیې اواستیفادفترونه،دنظام لوی دفتر، دمخکښنیو اواوسنیو محاسباتو دکنترول دفتر، دمال شمېرنې اواداري، پوسته، پاسپورټ، څارندوی، مالیې، حیاتي، صکوک اوداسې نور...

دامیر عبدالرحمن خان اداري یاملکي وېش دامیرشېرعلي خان ددوري سره ډېرتوپیر درلود، یانې افغانستان دپنځو ولایتونو پرځای په شپږو ولایتونو په لاندې ډول وېشل شوی وو.

ولایتونه:کابل، فراه، قندهار، هرات، بدخشان، خان اباد، افغاني ترکستان (چې داموا و هندوکش ترمنځ سیمې یې په برکې نیولې) چې دري ولایتونه (میمنه، ترکستان او بدخشان) ویشل شوي وو.[1]

دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې دبدخشان سیمه دترکستان له ولایت څخه جلا اودبېل ولایت په توګه وپیژندل شوه، همدارنګه دکابل ولایت دپایتخت په توګه ډېره سیمه ونیوله، اودفراه، ګرشک، زمینداور اوچخانسورځېنې سیمې چې مخکې یې دکندهارپه ولایت پورې اړه لرله ورسره یوځای شوې، همدارنګه دارزګان اونورستان (کافرستان) اداره په کابل پورې وترل شوه اودنورو ټولو ولایتونوسیمې وړې شوې، په داسې حال کې چې دکابل ساحې لویه سیمه درلوده.

---

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه اواداري وېش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۲-۳۸ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرولایت په محلو (Topas) وېشل کېده، ځینې محلې لویې اوځینې کوچنۍ وې. دکابل ولایت دخپل وړپراخوالې له املې په ډېرو لویو اووړواداري واحدونوو وېشل شوی و، لکه غزنی، کونړ، لغمان، پروان، بامیان اوداسې نور... اداري واحدونه دیوه حاکم یامقتدر حکمران په وسیله چې دپاچاله خوا تاکل کېده، اداره کېدل.

امیرعبدالرحمن خان تر۲۱کلونوپاچاهۍ وروسته په کابل کې مړشواوخپل زوی امیرحبیب الله خان ته یې یوتحت الحمایه، منونکې خودیوه ځواکمن پوځ اوپه اداره جوړهېواد په میراث پرېښود، مګردې ونه شوکړای چې دافغانستان سیاسي خپلواکې ترلاسه کړي[1]

کله چې امیرحبیب الله خان قدرت ته ورسیدنودهېواد اداره یې دورونو او زامنو ترمنځ ووېشله اوقرار قرار هغه منظمه اداره چې امیرعبدالرحمن خان جوړه کړې وه دانارشۍ بڼه یې غوره کړه اودفسادلورې ته یې مخه کړه. داداري واحدونوپه جوړښت کې هېڅ ډول بدلون منځ ته رانغی، تردې چې وضع یې دامیرشېرعلي خان له وخت نه مخکې حالت ته ورسیده، خوددې سره سره ددربار د دبدبې اوسترتیا په برخه کې ډېربدلونونه منځ ته راغلل.

امیرحبیب الله خان چې ددربار دتنظیم سره ډېره علاقه درلوده، نوپه دربارکې یې نوی نظم راوست، لکه: سرمنشي، دحضورمنشي، داخله منشي لپاره ببل دفتر اودایشک اقاسي حضور ملکي، نظامي اوخارجه لپاره یې دخارجه دفترمنځ ته

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۸ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړ.[۱] خو دې پرو مې رمنو او دزیاتې عیاشیو له کبله یې دهېواد خپلواکۍ او نورې پرمختګ کې ارزښتمنه وندې وانخیستلای شوه.

کله چې امان الله خان قدرت ته ورسید، نو دخپلواکۍ ترګټلو او دسیاسي موضوعګانو تراوزګارتیا وروسته یې دهېواد دټولو چارو په برخه کې یو شمېر اصلاحات طرح کړل. د افغانستان خلکو چې دهېواد له پرمختګ سره بې کچې مینه درلوده، نه یوازې داچې د دې اصلاحاتو هرکلی یې وکړ، بلکې هرډول مرستې ژمنه یې هم وکړه، هماغه و چې دافغانستان دخلکو په ملاتړ دهېواد درغونې په لومړۍ مرحله کې له (۱۹۱۹نه د۱۹۲۴) زېږدیز کلونو پورې نومورې اصلاحات په بریالیتوب سره سرته ورسیدل، خو اصلاحاتو دویمه مرحله چې د (۱۹۲۸) زېږدیز کال نه پیل شوه دانګریزانو دارتجاعي قوې دد سېسوله املې دناکامۍ سره مخ شوه.

لکه چې وویل شو امان الله خان دلومړني پلان په عملي کولو بریالی شو او هغه درانه پیټۍ چې مخکې دبزګرانو، مالدارانو او کسبګرو پراوړو بارو له منځه یوړل او یاهم یوڅه سپک شول. دبیلګې په توګه جنسي مالیې، دغلو دانو حوالې، خریداري، په زورسره دلرې واټن نه خوراک رسونه، دفیوډالانو، خانانو یادخلکو او حکومت ترمنځ دفیوډالانو په وسیله دمالیې راټولونه او اجاره کول، کلیوالي ملکي، دنه شمارل شوې خارویو مالیه، جبري اوبیګاري کارونه، هېڅ په هېڅه بې شمېره ټیکسونه او داسې نور چې پرکسبګرو او تجارانو وضع شوي وو، ټول له

---

[۱] افغانستان معاصر، دسید سعدالدین هاشمي لیکنه، پوهنتون کابل پوهنځی تعلیم او تربیه ۱۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځه لاړل او یا کم شول. نغدي مالیې وتاکل شوې، چې مالیه ورکونکو به نیغ په نیغه پرته دخان او فیوډال له لاسوهنې د دولت ملي دفترته مالیې ورکولې، سربېره پردې دهغه وخت حکومت دهېواد دملي وحدت تینګښت ته ډېره پاملرنه وکړه اودا موضوع یې دوروليِ اودخلکو دمساوي حقوقو پربنسټ خبروته وړاندې کړه. غلامي چې دامیر عبدالرحمن خان اوله هغه نه مخکې دوري مېراث وه له منځه یوړه. ټولې وینځې اوغلامان خپلواک شول، توکمیز، مذهبي اوژبنې توپیرونه له منځه ولاړل. دمحمدزیو، خانانو اوروحانیونو استعماري معاشونه اوامتیازات لغوه شول، اهل هنود چې لږه کې وو. دیوشان حقوقو خاوندان شول اوهغه جزیه چې پخوا پرې وضعه شوې وه په ټوله مانا له منځه ولاړه.

دلومړي ځل لپاره په افغانستان کې درې قوې (اجرائیه، مقننه او قضایه) په منظمه توګه منځ ته راغلې اودهېواد ټولې چارې دغو درې قوو په څرخ ګرځیدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـه هغـې وروسـته چـې امـان الله خـان دخپلـواکۍ غوښـتنې دانـدونو پـه پلـوی د افغانستان خپلواکي لاس ته راوړه، نوددې لپاره چې عنعنوي ارزښتونه دوخت دقـانوني، حقوقي اومـدني بڼـه معرفـي کړي، دافغانسـتان اساسـي قـانون چـې دافغانستان دخلکو دخپلواکۍ اوپـه ځانګړې توګـه دروښانفکرانودغوښتنوسره برابـر و دلـومړي ځـل لپـاره پـه (۱۳۰۳ه ش) کـال کـې مـنځ تـه راغـی. سـربېره پـردې دهېوادداداري واحدونو جوړښت چې ترهغه وخته لاپه منظمه اوقانوني بڼه تدوين شوی نه و، په(۱۳۰۰) لمریزکال کې دافغانستان داساسیه تشکیلاتوپه نامه تدوين شـو، په دې اساسـنامه کـې ټول افغانسـتان پـه (۲۱۲) اداري واحدونووو ېشـل شـو. نومـورو اداري واحـدونو ولایـت، اعلی حکومـت، لوی حکومـت، لومړی، دویم اودریمه درجه حکومت اولومړی اودویمه درجه علاقداری درلودې.[1]

دامان الله خان په دوره کې هېواد د پخـوا نیـو حکـو متونـو څخـه پـه تـو پیـردقدرت غیر تمرکز والي اصولو پر بنسټ ددندو، مسولیتونواوصلاحیتونوپواسطه اداره کېده او هېواد یې پـه ۵ ولایتونـو او ۴ اعلی حکـو متونـو ویشـلی وو. ولایتونـه: ۱ =کابل۲ =قندهار ۳=هرات۴=بلخ ۵= بدخشان

اعلی حکومتونه: (شرقي، جنوبي، میمنه او فراه) اعلی حکومتونه

په دې توګه دافغانسـتان اداري واحدونوپنځـه ولایتونـه اوځلوراعلی حکومتونـه لرل، چې هرعمـده واحدبیاپـه کوچنیـواداري واحـدونویانې (۸) لویـو حکومتونـو (۲۹)لـومړی، دویـم اودریمـه درجـه حکومتونـواو(۱۰۳) لـومړی، دویمـه اودریمـه درجه علاقداریو باندې وېشل شوی و، ترټولوکوچني اداري واحدونه کلي، محلې اوکندي وو، چې نفوس به یې له (۲۵۰-۲۰۰۰) یاله دې ډېرو. چې دهرې قریې پـه سرکې به ملک یاقریه دارو.

---

[1] دتاریخ پـه اوږدوکـې دافغانسـتان سرحدونه اواداري ویش، دپوهاند غلام جیلانـي عـارض لیکنه ۳۹-۴۰ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولایتونه دنایب الحکومه او اعلی حکومتونه به داعلی حاکم داداري لاندې و، یوازې دکابل ولایت امر دوالي په توګه پیژندل کېده. دلویو حکومتونو په سرکې لوی حاکم، دسیمه ایزو حکومتونو مشر حاکم او دعلاقداریو مسولین به علاقداران وو. دقریې اړونده چارې به دقریه دارپه وسیله سرته رسیدې، چې دحکومت اوخلکو ترمنځ یې ارتباط درلود. اودخلکو او حکومت اړیکې یې تامینولې.

دامانې دورې څخه په راوروسته کلونوکې بیادهېوادتردریم اساسي قانون په (۱۳۴۳) لمریزکال پورې دافغانستان اداري وېش دنایب الحکومګۍ داعلی حکومتونو او یالویو ولسوالیو په شکل پاتې شوی دی یانې په دې موده کې (کابل ،کندهار، هرات، مزارشریف، قطغن، ننګرهار او پکتیا) نایب الحکومګۍ او (غزنی، پروان، فراه، میمنه، بدخشان، شبرغان او ګرشک) اعلی حکومتونه او (خوست، شینوارې او کونړ) لوی ولسوالۍ وې.[۱]

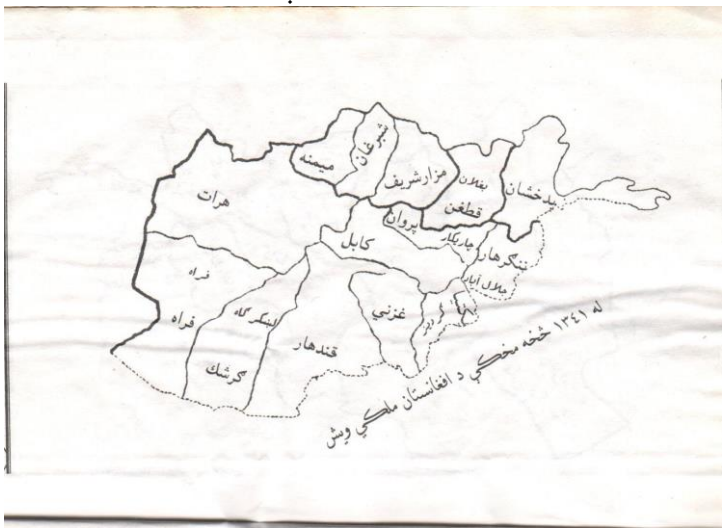

[۱] دافغانستان پیژندنې لنډه لار، دپوهاند نورالله ځل لیکنه، ۲۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۴۳) لمریزکال دلومړي ځل لپاره د اساسي قانون او دیموکراسۍ د تطبیق په خاطر افغانستان په اداري تشکیلاتو کې بنسټیزبدلونونه ځکه راغلل، چې د پخواني اداري وېش په برخه کې د اداري واحدونو ترمنځ رقابت ډېرو. ځینې ولایتونه دومره پراخه و چې د طبیعي خنډونولکه د سوځونکو اولوړودښتو له کبله یې اداره دهغه وخت په وسایلوګرانه وه. داداري کسانو کاراوبوختیادوره ډېره وه چې په ګرانه یې کولای شول چې د خلکو غوښتنلیکونو ته ورسیږي. سربېره پردې عرفاني اوټولنیزې موضوعګانې چې باید ډېره پاملرنه ورته شوی وی، دهېرېدو په حال کې وې. همدارنګه په پخواني ملکي وېش کې مرکزونه دومره لرې اوستونزمن و چې خلک په اسانه نه شوورسیدلای اود خپلوستونزود حل لپاره مجبورو چې ډېرواټونه لنډ کړي. دې وضعې، نه یوازې داچې په خلکو جسمي اوفزیکي ستړیاتحمیلوله، بلکې دهېواد د ناتوانوپرګنووخت اوپانګې ته یې ډېرزیان رساوه.

دپورتنۍ ټکو په پام کې نیولوسره هېواد لومړی په (۱۳۴۳) لمریزکې په (۲۹) ولایتونو ووېشل شو. اداري واحدونه بیاپه لویو ولسوالیو، لومړی، دویمه، دریمه او څلورمه درجه علاقدارېوچې هرې یوې یې عدلي اوابتدایه محکمې، دمالیې اونورې څانګې درلودې ووېشل شو.

هر ولایت دیوه والي په واسطه چې دمرکزسره یې تماس درلوداداره کېده. همدارنګه هرولایت یواداري مرکز درلود، چې دې رسمي اداري ببله حوزه درلوده، چې له همدې حوزې بېه دوړو اداري واحدونولکه لویې ولسوالۍ، ولسوالیواوعلاقدارېوترمنځ دکارونودښه انسجام لپاره اړیکې تنظیمېدلې، چې شمېر یې (۲۴۳) اداري واحدونو ته رسیده، وروسته له یوه کال یانې په (۱۳۴۴) لمریز کې دکټوازاوارګون ولایت دغزنې اوپکتیاسره یوځای کړای شول. یانې افغانستان په (۲۸) ولایتونوووېشل شواونوراداري واحدونه په خپل حال پاتې شول. اداري واحدونه دپراخوالي، دنفوسودشمېراونوروسیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاملرنوله امله په مختلفو درجو وېشل شوي وو. دبیلګې په توګه لومړی، دویم او دریم درجه ولایتونه، اوپه همدې ترتیب ولسوالۍ. هم په لومړۍ، دویمه، دریمه او څلورمه درجه وېشل شوي وې. داویشنه په ډېره اندازه دنفوس دشمېر او جغرافیایي ساحې پربنسټ ترسره شوې وه. علاقدرایو تشکیل اودرجه بندي نه درلوده.

دافغانستان په اداري جوړښت کې له (۱۳۴۴ـ۱۳۵۲المریز) کلونو کې پورې دپاملرنې وړبدلونونه رانغلل، حال داچې له (۱۳۵۲ـ۱۳۵۷المریز) کلونوپورې په اداري جوړښتونوکې لږبدلونونه پیښ شول.

له (۱۳۵۳المریز) کال کې دکونړاوکاپیساولایتونه لویې ولسولای شوې، کونړپه ننګرهاراوکاپیسا په پروان پورې وترل شوه. خوپه (۱۳۵۷) لمریزکال کې یوځل بیادکونړلویه ولسواي له ننګرهار څخه ببله اوولایت شو. سربېره پردې په اداري واحدونوکې هم واړه بدلونونه منځ ته راغلل.

له (۱۳۵۷) لمریزکال کې څخه وروسته اداري موضوعګانې دنورو ټولنیزو او اقتصادي موضوعګانو په څېرپه پام کې ونیول شوې. له (۱۳۵۷) لمریزکال څخه را وروسته لکه څنګه چې په ټولټولنیزو اواقتصادي برخوکې بدلونونه ترسترګو کېدل اوپه راتلونکې کې تطبیق دملیتونواوقومونو داقتصادي، ټولنیزو، کلتوري، سیاسي، جغرافیایي اوتوپوګرافي غوښتنو دمعیارونو په پام کې نیولوسره تنظیم اوتعدیل شول، چې دقومي اوقبیلوي نفاق په برخه کې سترعامل ګڼل کېږي. دوزیرانوشورا (۱۴ـ۱۰ـ۱۳۵۹) نېټې دملکي وېش په غونډه کې درې نوي اداري واحدونه لوګر، کاپیسا اووردګ دولایتونوپه توګه منظورشول. په دې توګه په (۱۳۶۰) لمریزکې دهېواداداري جوړښت د (۱۳۴۳) لمریزکال په څېرېیاپه (۲۹) ولایتونو، دوهن لویوولسوالیو (۱۸۳) ولسوالیو او (۱۰۱) علاقداریو جوړشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړنۍ نفوس شمېرنې پر اساس دهېواد ټول اداري واحدونه(۲۳)ښاري او (۳۵۳۲۴) اصلي اوفرعي قریې لري[۱]

ددیموکراتیک جمهوریت دوره:دکمونېستانوله کودتاڅخه وروسته چې د جمهوري نظام په وړاندې وکارول شوه،کمونیستي رژیم د ګوندد طرحو د ښه پلي کولو او سخت امنیتي کنترول په موخه پداسې حال کې چې ولایتونه یې په خپل عادي حال پرېښودل،نوي اداري تشکیلات د زون تر نامه لاندې رامنځ ته کړل او شمېره یې تر ۹ زونونو ورسوله.

۱: شمالي زون(د بلخ ،سمنګان،جوزجان ،او فاریاب)ولایتونه پکې شامل و.

۲ شمال ختیځ زون(کندز،بغلان،تخار،او بدخشان)ولایتونه پکې شامل وو .

۳ _شمال لویدیځ زون(هرات ،بادغیس اوغور)ولایتونه په کې شامل وو.

۴ _ جنوبي زون(هلمند ،قندهار،زابل اوارزګان) ولایتونه په کې شامل وو.

۵ _ سویل لویدیځ زون(فراه اونیمروز)ولایتونه په کې شامل وو.

۶ _ جنوب ختیځ زون(غزني ،پکتیا او پکتیکا)ولایتونه په کې شامل وو.

۷ _ ختیځ زون(ننګرهار،کنر،اولغمان)ولایتونه په کې شامل وو.

۸_مرکزي زون:کابل ،پروان،کاپیسااو بامیان)

۹ _ دکابل ښار: چې پکې یولس ناحیې شاملې وې.

په(۱۹۷۰ زیږدیز)کال کې افغانستان په ۳۲ ولایتونو ۲ لوی ولسوالیواو ۱۷۵ ولسوالیو او ۱۱۸ علاقداریو تقسیم شوی و.دخلقیانو(کمونیستانو)په دوره کې پکتیکااوسرپل ولایتونه دافغانستان په سیاسي نقشه کې زیات کړې شو.دمجاهدینو په دوره کې دخوست اونورستان دولایتونو په زیاتولو سره دولایتون شمېره ۳۲ ته ورسیده.

---

[۱] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش،دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه.۴۰-۴۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حامد کرزي په راتګ سره پنجشېر (چې د کاپیسا دولایت یوه ولسوالي وه په (۲۰۰۴ زېږدیز) کال ولایت ته پورته کړی شوه، همدا راز دایکندي (چې دارزګان ولایت یوه ولسوالي وه) د (۲۰۰۴ زېږدیز) کال په مارچ کې په ځانګړي ولایت واړول شوه په دې توګه په کال (۲۰۰۴ زېږدیز) کې دافغانستان سیاسي نقشې ته دادوه نور ولایتونه هم ورزیات شول چې اوس مهال (۱۳۹۴ المریز) کال کې دافغانستان دولایتونو شمېر ۳۴ اوولسوالیو شمېر ۳۶۴ ته رسیږي.[۱]

[۱] دافغانستان اداري ویش اوسرحدي کربنوپه اړه کولای شئ نور معلومات د (تشکیل سرحدات، وواحدهای اداري افغانستان درمسیرتاریخ) دښاغلي پوهیالي فهیم (کوشاه)، سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، دښاغلي سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان د سیاسي او اداری تقسیماتو جدول

کنه	ولایت	مرکز	مساحت په کیلو متر مربع	د ولسوالی کانو تعداد	د تشکیل درجه	د ولایت کود
۱	ارزگان (Uruzgan)	ترینکوت	۱۲۲۴۰	۴	۳	۳۰
۲	بادغیس(Badghis)	قلعه نو	۲۰۰۴۸	۲	۳	۲۳
۳	بامیان(Bamian)	بامیان	۱۴۱۲۱	۲	۳	۲۳
۴	بدخشان (Bdakhshan)	فیض آباد	۴۷۴۰۳	۲۷	۲	۱۴
۵	بغلان(Baghlan)	پل خمري	۳۰۳۲۲	۱۴	۲	۱۲
۶	بلخ(Balkh)	مزارشریف	۱۲۸۴۰	۱۴	۱	۱۹
۷	پروان(Parwan)	چاریکار	۵۸۲۸	۹	۲	۰۳
۸	پکتیا(Paktia)	گردیز	۲۲۵۹	۱۰	۲	۰۸
۹	پکتیکا (Paktika)	شرنه	۱۹۳۳۲	۱۸	۲	۰۷
۱۰	پنجشپر (Punisher)	بازارک	۳۵۳۱	۶	۳	۳۳
۱۱	تخار (Takhar)	تالقان	۱۲۳۷۲	۱۲	۲	۱۵
۱۲	جوزجان (Jowzjan)	شبرغان	۱۰۳۲۲	۱۰	۲	۲۰
۱۳	خوست Khost	خوست	۴۰۲۹	۱۲	۳	۰۹
۱۴	دایکندی(Daykandy)	نیلي	۱۲۲۵۵	۸	۳	۳۴
۱۵	زابل (Zabol)	قلات	۱۷۲۹۳	۹	۳	۲۹
۱۶	سمنگان(Samangan)	ایبک	۱۱۲۱۸	۶	۲	۱۸
۱۷	سرپل Sarpool	سرپل	۱۲۳۶۰	۶	۳	۲۱
۱۸	غزني (Ghazni)	غزني	۲۳۳۷۸	۱۸	۲	۰۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹	غور (Ghor)	چغچران	۳۸۲۲۲	۹	۳	۳۱
۲۰	فاریاب (Faryab)	میمنه	۲۱۱۴۲	۱۳	۲	۲۲
۲۱	فراه (Farah)	فراه	۴۷۸۷۲	۱۰	۲	۲۵
۲۲	قندوز (Kunduz)	قندوز	۷۸۲۷	۲	۲	۱۷
۲۳	قندهار (Kandahar)	قندهار	۴۷۴۷۲	۱۵	۱	۲۸
۲۴	کابل (Kabul)	کابل	۴۵۸۵	۱۴	۱	۰۱
۲۵	کاپیسا (Kapisa)	محمود راقی	۱۸۱۷	۲	۳	۰۲
۲۶	کنړ (Konar)	اسد آباد	۴۳۳۹	۱۴	۲	۱۱
۲۷	لغمان (Loghman)	مهترلام	۳۴۰۸	۴	۳	۱۲
۲۸	لوګر Lowgar	پل علم	۳۹۵۵	۲	۳	۰۵
۲۹	ننګرهار Nangarhar	جلال آباد	۷۲۱۲	۲۱	۱	۱۰
۳۰	نیمروز (Nimruz)	زرنج	۴۱۳۵۲	۴	۳	۲۲
۳۱	نورستان (Nuristan)	پارون	۹۹۴۲	۷	۳	۱۳
۳۲	وردک (Wardak)	میدان شار	۹۰۲۳	۸	۳	۰۴
۳۳	هرات (Herat)	هرات	۶۳۰۹۷	۱۲	۱	۲۴
۳۴	هلمند (Helmand)	لشکرګاه	۲۱۸۲۹	۱۲	۲	۲۷
مجموعه			۲۵۲۲۲۵	۳۲۴		

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د حکومت درې ګوني قواوې

حکومت په مجموع کې له درې قواو وڅخه تشکیل شویدی چې دولت د دغو درې ګونو قواوو په وجود کې، چې د هریوه ځواک واکونه اودندې د قواوو د تفکیک اصل په پام کې نېولو د اساسي قانون او نورو قوانینو په رڼا کې ځانګړي شوي ترڅو دهرې یوې برخې جوړښت، واکونه او مسوولیتونه به په جلا توګه تشریح او توضیح شي.

مقننه قوه (ملي شورا)

ملي شورا په هرهېواد کې په مختلفو نومونو یادېږي لکه: مجلس الشعب الوطني، نیشنل اسمبلي... او پارلمان یې مشهور نوم دی، پارلمان له فرانسوي کلیمې (Parliament) څخه اخستل شوی چې د خبرو اترو، مباحثې او نظریاتو د تبادلې ځای ته وایي، پارلماني دندې اوواکونه، پارلمان دغړو ټاکلو څرنګوالی او نورې اړونده مسلې دهرهېواد د قوانینو پر بنسټ تشریح او پارلمانونه دهماغو قوانینو پر اساس خپل فعالیت کوي.

پارلمانونه د جوړښت اوواکونو له پلوه په مختلفو هېوادونو کې توپیرلري چې دغه توپیرونه دهېوادونو په اساسي قوانینو کې مشخص شویدي، لکه په ځینو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادونوکې پارلمان یومجلس لري لکه:بنګله دیش، چین، کیوبا، صربستان، اوکراین اودمالدویا په هېوادونوکې خودنړۍ په اکثروهېوادونوکې پارلمانونه دوه مجلسه دي چې دانګلستان،فرانسې،کاناډا او استرالیا هېوادونه او په دودیز شکل زمونږ د هېواد پارلمان نوم اخستی شو چې زمونږ هېواد پارلماني تاریخ په اوږدوکې دوه مجلسه سنا(مشرانوجرګه) او داستازو مجلس(ولسي جرګه)وو،دنوي اساسي قانون یو اتیایمې او دوه اتیایمې مادې پربنسټ دافغانستان اسلامي جمهوري دولت ملی شورا،دستر تقنیني ارګان په توګه دافغانستان دخلکو دارادي څرګندونه او دټول ملت نمایندګي کوي،همدارنګه دافغانستان ملي شورا ددولت تقنیني قوه ده چې دقانون سره سم دوه مجلسه یانې ولسي جرګه او مشرانو جرګه ده چې د داخلي کړنلارو پر بنسټ خپلې چارې تر سره کوي.

ولسي جرګه: ولسي جرګه دافغانستان ملي شورا یو څانګه ده چې د اساسي قانون د درې اتیا یمې مادې د حکم پر بنسټ د ولسي جرګې غړي دخلکو دازادو، عمومي،پټواومستقیمو ټاکنو له لارې انتخابېږي،دهمدې مادې د څلورم جزد حکم پر بنسټ دولسي جرګې دغړیوشمېردهرې انتخاباتي حوزې د نفوسو دشمېر په تناسب ،زیات نه زیات ۲۵۰کسانوپورې دي.

ددې مادې دمحتویاتو پر بنسټ د ټاکنو په قانون کې باید داسې لارې چارې وسنجول شي چې انتخاباتي نظام په ټاکنوکې دګډون لپاره دخلکوعمومي اوعادلانه استازیتوب تأمین کړي اودنفوسوپه تناسب له هر ولایت څخه په اوسط ډول لږ تر لږه دوه تنه ښځینه وکېلانې د ولسي جرګې غړیتوب تر لاسه کړي.

ترکیب او هیأت:ولسي جرګه ۲۴۹غړي لري چې یادوشویوچوکیوپه جمله کې ۲۸ ښځې هغوڅوکېوته انتخابېږي چې داساسي قانون له خوا هغوی ته ځانګړې شوېدي،په۲۴۹څوکېوکې لس څوکۍ دکوچیانو استازیوته خاص شوي او نورې پاتې څوکۍ هرولایت ته دنومورې ولایت دوګړو د نفوس په تناسب ولسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې ته د استازو د استولو حق ورکړ شویدی. دهرې کاري دورې په پیل سره، دملي شورى دواړه مجلسونه د خپلو غړولـه منځ څخه یو یو غړی د تقنیني دورې (پنځو کلونو) لپاره د مجلس د ریس په توګه، دوه دوه غړي د ریس د لومړي او دویم مرستیال په توګه، او دوه دوه غړي د منشي او منشي د مرستیال په توګه د یو کال لپاره ټاکي.

دا کسان باید د ولسي جرګې او مشرانو جرګې لپاره اداري ټولګي (ګروپونه) وټاکي.

ولسي جرګه واک لري چې دمجلس دیوه ثلث دوړاندیز پربنسټ دحکومت دفعالیتونو او کړنود څارنې او څېړنې په غرض یوخاص کمېسون وټاکي. پاتې دې نه وي چې ولسي جرګه خپلو چارود سمون له پاره په داخل کې مختلف کمېسونونه دداخلي کړندود سره سم رامنځ ته کوي چې ولسي جرګه اتلس کمېسونونه لري اوپه مختلفو څانګو کې د هرې اداري اعمال او کړنې تر څېړنې او ارزونې لاندې نیسي.

نقش او مسؤولیتونه:ولسي جرګه چې د ولسواکۍ اصل ساتنې په پام کې نیولو او اساسي قانون څلورمې مادې پربنسټ یوائې منتخب کسان کولی شي دولس استازیتوب وکړي، په همدې بنسټ ولسي جرګه داساسي قانون یونوي یمې مادې سره سم لاندې واکونه او صلاحیتونه لري:

۱- له هریوه وزیر څخه د استېضاح په برخه کې داساسي قانون ددوه نوي یمې مادې له حکم سره سم تصمیم نیول.

۲- دپرمختیایې پروګرامونو او دولتي بودیجې په باب تصمیم نیول.

۳- داساسي قانون له حکمونو سره سم دمقرریو تائیدیا رده ول.

د اساسي قانون د دوه نوي مې مادې پر بنسټ، ولسي جرګه په سلوکې دشلو غړو په وړاندیزهروزیر داستېضاح لپاره ولسي جرګې ته وربللی شي، یانې د هغو مسالو په باره کې چې وزیران یې مسؤولیت لري، له هغو څخه توضېحات غوښتلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي.لکه: ددفاع او کورنیو چارو له وزیرانو څخه د نا امنیو د زیاتېدو د لامل په هکله پو ښتنې وکړي، یادعامې روغتیا له وزیرڅخه دناروغیو دخپریدو په باره کې توضېحات وغواړي. که ورکړل شوې توضېح دقناعت وړ نه وي، ولسي جرګه د نه باور(عدم اعتماد)رأیه ورکوي. وزیر ته د نه باور رأیه باید صریحه، مستقیمه اودمؤجه دلایلو پربنسټ ولاړه وي.دنه باور رأیه هم دولسي جرګې د غړو د رأیو په اکثریت سره ورکول کېږي.

د اساسي قانون د اته نوي یمې مادې پر بنسټ، د دولت بودیجه اودحکومت پرمختیایې پروګرام دمشرانو جرګې له لارې دهمدې جرګې له مشورتي نظریې سره یوځای ولسي جرګې ته سپارل کېږي.دولسي جرګې پرېکړه د جمهور رئیس تر توشیح وروسته، بې له دې چې مشرانو جرګې ته وړاندې شي، نافذه ګڼل کېږي.

داساسي قانون دځلور شپیتمې مادې په یوولسمې او دولسې فقرې کې راغلي دي چې د ولسي جرګې په تائید د وزیرانو ،لوی څارنوال، دمرکزي بانک، د ملي امنیت او سرې میاشتې درئیسانو ټاکل او د هغوی استعفاء منل. یا په بل عبارت ،دغه هر یو چارواکی دې ته اړ دی چې دجمهور رئیس له خوا تر معرفي کېدو وروسته دولسي جرګې د اعتماد رأیه تر لاسه کړي خو ولسي جرګه دکوم وزیر یارئیس دعزل کېدو واک نلري..

د مشرانو جرګه: مشرانوجرګه یاد سنا مجلس چې دافغانستان اساسي قانون ددوه اتیایمې مادې پر بنسټ ملي شورا له دوه جرګو څخه چې یوه یې هم مشرانو جرګه ده، جوړه او د پارلمان د دوه جرګو دلیل پدې اساسي قانون او نوروقوانینو کې د پوه او تجربه کاره تقنینیه ځواک تکمیلول او ددې پخاطر دولسي جرګې تر غړیو دمشرانو جرګې دغړوعمر ډېروي (ولسي جرګې غړي۲۵کلن او دمشرانو جرګې غړي۳۵کلن وي) دیادونې وړ ده چې مشرانو جرګه خپلو چارو دسمون او فعالیتونوترسره کېدو پخاطرغړي دداخلي کړندود له مخې په کمېسونونو وېشل کېږي چې بیا دغه کمېسونونه په مختلفو برخو کې خپل فعالیتونه ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب او هیأت: اساسي قانون دځلور اتیایمې مادې پر اساس دمشرانو جرګې غړي په لاندې ډول ټاکل کېږي:

د هرې ولایتي شورا له غړو څخه یوتن د مربوطه جرګې په انتخاب سره دځلورو کلونو له پاره چې دځلورد برشو ولایتونو څخه ۳۴کسه انتخابیږي.

دهر ولایت د ولسوالیو شوراګانو له غړو څخه یوتن د هرولایت مربوطه ولسوالیو شوراګانودغړوپه انتخاب د درې کلونو لپاره چې څلور د برش کسه انتخابیږي.

پاتې دریمه برخه دهمدې مادې دحکم پربنسټ څلورد برش کسه دجمهورله خوادمعلولینو ،معبوبینواو کوچیانو په استازیتوب دوه تنواشخاصو په ګډون دهبواد پوهو او باتجربه اشخاصو له منځ څخه د پنځو کلونو له پاره انتصابیږي.

دیادې مادې دحکم پراساس جمهوررئیس له دغواشخاصوڅخه په سلوکې پنځوس سلنه ښځې انتصابوي، څوک چې دمشرانو جرګې دغړي په توګه د مربوطه جرګې لخوا انتخابیږي، په مربوطه جرګه کې خپل غړیتوب له لاسه ورکوي او دده پرځای د قانون له حکمونو سره سم بل شخص ټاکل کېږي.

نقش او مسؤولیتونه:لکه څنګه چې مو مخکې هم یادونه وکړه دغه برخه دملي شورا(مشرانو جرګه)له یوه اړخه مسلکي اوباتجربه جرګه ده چې دخپلې پوهې او تجربې پربنسټ دولسي جرګې قانوني مصوبې او پریکړې څېړې او له بله پلوه اکثرا مشرانو جرګه،حکومت اوولسي جرګې ته په مختلفو برخوکې سلامشورې ورکوي چې پدې ترتیب سره ویلی شو مشرانو جرګه نسبت ولسي جرګې ته کموا که جرګه ده.[۲۱]

---

[۱] دافغانستان دولسي جرګې په اړه نورمعلومات د(نګاهي به ترکیب جدید مجلس نماینده ګان افغانستان(دښاغلوعباس حسیني اونوراالله فیضي لیکنه وګورئ

[۲] دملي شورادد ندواوصلاحیتونوپه اړه زیات معلومات داساسي قانون په پنځم فصل د۸۱مادې څخه تر۱۰۹مادې په اړه تفصیلي معلومات کتلی شئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې دملي شوراتاریخي پس منظر

په هرعصراو زمانه کې دافغانستان دخلکودایوه ځانګړتیاوه چې محلي، قومي، اوملي مهم کارونه یې په مجالسو، محافلواوقومي جرګو کې حل او فصل کړي اودابتدایې ترینو دورو د ژوندکولو نه تر قبیلوي ژونداو بیا تر نباري ژوند پورې یې همېشه دا ځانګړتیاساتلې ده، مشوره اودنظر تبادله کول همېشه زمونږ دملک د خلکو د توجه وړګرځیدلي دي، مجلسونه داجتماعي اوقبیلوي وضعې اوحالاتو په نظرکې نېولوسره فرق لري کله په کوچني شکل او کله بیا په لوی شکل سره جوړې شوي دي.

دځانګړتیاله هغه وخته چې باختري اریایان د ځارویو دځرولودژوندله وخت څخه قبیلوي ژوند ته داخل شول نو د سبها د مجالسو په جوړولو یې لاس پورې کړ چې سبها د مجلس په مانا وه سبها چې په کلي کې جوړیده نو په هغه کې په کوچنیو سیاسي مسایلو باندې بحث کېده اوهمداسې مسایل په کې حل اوفصل کېدل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره یو معین اوطاق موجود وو چې د کلي ټولو خلکو به په هغې کې ګډون کاوه په پخوانۍ اریایې ژبه کې دسبها کلیمه د مجلس لپاره استعمالېده ځکه چې تراوسه پورې دغه کلیمه اوبعضې نورې پخوانۍ کلیمې په هندي ژبه اوپاکستاني ژبه کې مروجې دي،نن ورځ په هندوستان کې ملي مجلس ته لوک سبها (ملي مجلس) وایې دغه رسم او رواج د پخوا نه دارایې قومونو په منځ کې مروج و اوخپل مجلسونه به یې دسبهاپه نوم یادول دسبهاترځنګ اریایې قبایلو او طایفو یو بل ډول قومي مجلس هم درلود چې د سمتي په نوم یادیده ولې دسبها غوندې ټولو خلکو په کې ګډون نشو کولای.سمتي مجلس له حقوق پوهانو ، نجباو او دقوم له پوهوخلکوڅخه جوړ شوی و. تحقیق کوونکو ددې دواړو مجلسونو اهمیت په ویدي عصرکې یوګڼلو او عقیده یې درلوده چې اریایان دخپلو مهمو مسایلو دحل اوفصل لپاره پرته دکومې استثناء څخه دې مجلس کې شامل کېدل یا ګډون کاوه.[۱] ولې بعضې فکرکوي چې دې مجلسونو یودبل څخه توپیر درلود په سمتي مجلس کې پخپله پادشاه هم ګډون کاوه او حتی انتخاب کېده هم سمتي مجلس ته لکه چې زیمر الماني تحقیق کوونکي پدې باره کې وایې چې په پخوانۍ اریایې ټولنه کې پادشاه د سمتي مجلس لخوا څخه انتخابیده.

په شپږمه قبل المیلاد پیړۍ کې دهند په نیمه وچې کې دبودامذهب رامنځته شو چې په تدریجي توګه همسایه هېوادو ته ورسید د کنشکا په تخت کېناستو سره ددې مذهب د پخوانیو اصولو دتعدیل اواصلاح په خاطر یو مجلس دکنشکا له خوا جوړ شو ،چې دغه مذهبي مجلس دکشمیرپه ښارکې جوړشو چې پنځه سوه تنوعالمانو او راهبانوپه هغه کې عضویت درلود ،دغزنویانو دوخت لوی مجلس چې ددولت لوړو چارواکو او د لښکر د مشرانو ترمنځ جوړشواو د هغې په نتیجه کې ناصرالدین سبکتګین دپادشاه په حیث انتخاب شو دغه شخص د غزنویانو د

---

[۱] ،شوری پارلمان .(دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه مخونه ۲۵، ۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت موسس یا بنیاد ګذار او د افغانستان په تاریخ کې یې ډېر مهم کارونه ترسره کړي دي د(۱۷۰۹ زېږدیز)کال مجلس چې دقندهار ښار د شمال شرق په دېرش میلې کې دمانجه په نوم ځای کې دایر شو چې پدې مجلس کې تصمیم ونیول شو چې ګرګین باید ووژل شي، اوازادي اعلان شي پدې مجلس کې د رهبرانو وظایف او د مربوطه قبایلو وظایف تعین شو چې ترڅو د ازادي د ساتلو او د صفوي دولت د هر رنګه نظامي حملې لپاره چمتو واوسي د پخوانیو مجالسو له تجربو څخه په استفاده خلکو د(۱۷۱۷زېږدیز)کال د تاریخي مجلس چې په هرات کې وو په جوړولو لاس پورې کړ دغه مجلس په ملي مسایلو باندې دمشورې له حیثه با اهمیته ګڼل کېده دمجالسو جوړول د قومي غرور، خودخواهۍ او نوروکې موثر او مفید واقع شوی دی د هرات مجلس کولای شو ددغو مهمو او موثرو مجلسونو له جملې څخه حساب کړو چې دحکومت مشران یې په خپلو کړنو کې په ښه توګه رهبري کړل یو بل مهم مجلس چې د افغانستان د تاریخی او مهمو مجلسونو له جملې څخه ګڼل کېږي، د قندهار د(۱۷۴۷زېږدیز) کال مشهور مجلس دی دغه مجلس پدې تاریخ د شېر سرخ په مزارکې جوړ شو چې نهه ورځې یې دوام پیدا کړ چې بالاخره وروسته له نهو ورځو څخه احمد خان ابدالي د افغانستان دپادشاه په حیث انتخاب شو یو بل مهم مجلس د(۱۸۴۱زېږدیز)کال دکابل مجلس دی چې دا جرګه د افغان انګلیس دلومړۍ جګړې د شدت په وخت کې چې ددې خاورې خلکو دهرکنج اوکنار څخه دازادۍ دلاس ته راوړلو په خاطر د جنګ میدان ته راوتلي وو جوړه شو دخلکو رهبرانو په هرځای کې مجلسونه جوړول چې ترڅو په یوه طریقه د انګلیسانو د مخته تګ مخه ونیسي.[1] خپل مجلسونه یې په دوامداره توګه جوړول او د کابل د ښار نه بهرون یې هم د خلکو سره رابطه درلوده، دجهاد مشرانو ټول کارونه په مشوره سره سرته رسول د(۱۸۴۱زېږدیز)کال دنومبر د میاشتې په اول د شپې په مجلس کې محمد زمان خان درئیس په حیث تعین شو د

[1] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۲۲، ۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرحبیب الله خان سلطنت په وخت کې یوه دولتي شورا تشکیل شوې وه چې دهغې غړي خپله د پادشاه له خوا یانې شهزادګان د دولت عالي رتبه مامورین او د کابل ښار بعضې مشهور کسان دبادشاه له خوا انتخابېدل.

په لومړۍ نړیوالې جګړه کې چې په (۱۹۱۵زېږدیز) کال اکتوبر په میاشت کې دالمان، استرالیا، اوترکې نمایندګان افغانستان ته راغلل او دانګلیس په ضد یې داتحاد غوښتنه وکړه چې له مونږ سره یوځای شئ د انګلیس پرضد خوامیرحبیب الله د شوری څخه مشوره وغوښتله چې یوتعداددې غوښتونکي وو چې افغانستان په لومړۍ نړیوالې جګړه کې داخل شي او په نتیجه کې دافغانستان دولت دلومړۍ نړیوالې جګړې څخه بې طرفه پاتې شو داپورته مجلسونه چې ذکر شو دوی یوائې په ملي او سیاسي مهمو مسایلوکې رایه ورکوله په افغانستان کې پارلمان یا ملي شورا وروسته د امان الله د حکومت څخه د دولت د نظامنامې مطابق تشکیل شواونیمه مستقل دولتي کارونه یې ترسره کول پدې مانا چې ددولتي نظامنامې دموادوپه اساس دولتي شورا منځته راغله چې د پادشاه د اوامرو مطابق تعین شوي دولتي کارونه د غوراو بررسۍ لاندې نیول وو ،ددې نظامنامې په اساس پادشاه غیرمسول وه اووزیران پادشاه ته مسئول وو مګر دولتي شورا ته یې کوم مسولیت نه درلوده او دغه دولتي شورا د(۵۰)غړو څخه جوړه وه چې پنځه ویشت تنه غړي یې دخلکولخوا څخه انتخاب کېدل او پنځه ویشت تنه نور یې د پادشاه لخوا څخه انتصاب کېدل، دغه شوراچې په اول کې ددولت نوم هم ورسره و ،نه د ملت نوم ترڅو چې وروسته د دولت پرځای د (ملي) کلیمه راغله.

که څه هم په افغانستان کې پارلمان دومره پخوانۍ سابقه نه لري اما ددې په خلاف پارلمان چې په اروپایې هېوادونو کې یې سابقه څوپخوانیو پیړیو ته رسیږي، په افغانستان کې دغه نوعه مجلسونه دلویې جرګې په نوم یادیږي چې دغه لویې جرګې تقریبا(۲۵۰) کاله پخوانۍ سابقه لري په افغانستان کې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدغه لویو جرګو کې به دمهمو موضوعاتو په باره کې تصمیم نیول کېده که څه هم دغه لویو جرګو ته به یې ملي لویې جرګې ویلې خو په حقیقت کې دغه لویو جرګو دیوې خاصې طبقې څخه نمایندګي کوله، نه دافغانستان دټولو موجودو طبقو څخه یا په بل عبارت پدغو لویو جرګو کې اصولا دشاهي کورنۍ طرفدارو خلکو ګډون کولای شو اوتنها دپادشاه نظریاتو اوغوښتنوته یې احترام کاوه اوهغه یې تائید کولو اپداسې حال کې و چې ددولت قدرت دمختلفو ارګانونو ترمنځ تقسیم شوی نه و او ددولت ټول قدرت د وخت دمیراثي پادشاه په لاس کې و او دقواوود تفکیک مسئله اصلا وجود نه درلوداوکه چابه داسې کوم پېښنهاد مطرح کولونوهغه به دشاهي کورنۍ لخوا څخه د تهدید لاندې نیول کېده او د دیموکراسۍ اصل او د والسواکۍ ننۍ اصطلاح په قطعي توګه په نظر کې نه نیول کېده اودغو جرګو پادشاه په پوره ډول غیرمسول اوواجب الاحترام ګڼلو خلک او دولتي لوړ پوړي چارواکي یې داسلامي احکاموا ومقرراتو په خلاف دشاه په وړاندې مسئول ګڼل چې داخپله دجامعې دخلکواو د پادشاه دکورنۍ ترمنځ غیرعادلانه تبعیض ګڼل کېده.

په پخوا وختونو کې چې دیکتاتور رژیمونه د نړۍ په هېوادونو کې حاکم وو، ټول واک (اجرایه قوه، مقننه قوه، او قضایه قوه) دیوټولواک پاچا په لاس کې وه چې د شاه احکاموا وفرامانونو به دقانون حیثیت درلود. دیادولو وړ ده چې په همدغه دیکتاتوري نظامونو کې په شکل د اشکالو سره شوراګانې موجودې وې چې وخت ناوخته به یې دچارودسمبالښت لپاره د شاه سره مشورې کولې چې په تاریخي لحاظ ددې شوراګانو ریښې دیونان او روم دسنامجالسو ته رسیږي. افغانستان هم د نورو هېوادونو په شان ددیکتاتوري رژیمونو ترسېورې لاندې وخت تېرکړی دی اوهرکار به یې چې زړه وغوښت په ولس باندې به یې منلو اودخلکو ازادي یې سلب کړې وه خو سره لدې چې ټولواک نظامونه موجودو د ولسونو ترمنځ سیمه ایزې جرګې اوشوراګانې هم موجودې وې چې دکلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرانو اوسپین ګیرو به یې رهبري کوله چې د خلکو په لانجو او منازعاتو په حل او فصل کې یې رغنده ونډه اخیسته او په عرفي ډول د خلکو د احترام وړ ګرځیدلې وې چې دوخت په تېرید وسره پدې شوراګانو او جرګو کې نوښت او بدلون نه رامنځته شو چې کولای شو د لویې جرګې څخه یادونه وکړو خو البته ملي شورا چې د دیموکراسۍ د اصل له مخې او د درې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس چې(اجرایه قوه،مقننه قوه،قضایه قوه)چې اوس شتون لري نه وو موجود ،دوخت دغوښتنې اوسیاسي بدلونونو په اساس د افغانستان څخه پرته په نورو هېوادونو کې ریفورمونه اول په ترکیه او ورپسې په افغانستان کې د قوانینو دتدوین روحیه د امیر شېرعلی خان په ځانګړې توګه دامیر حبیب الله خان په وخت کې ګړندۍ شوه خو په عمل کې پلي نه شوه. وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان ددیموکراسۍ د اصل په توګه اوددرې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس ترهغه ځایه چې ممکن وو په عمل کې پلي کړه چې په لنډه توګه تر یادونه کوو.

د امان الله خان په دوره کې مقننه قوه: د(۱۳۰۳المریز)کال د اساسي قانون اوددولت دتشکیل کوونکي نظامنامې مطابق د دولت د درې ګونو قواوو تفکیک رامنځته شو چې البته دغه جوړښت او تشکیل ځانته خپل یو ځانګړی خاصیت درلود یو له دغو قواوو څخه مقننه قوه وه چې د(۱۳۰۳المریز)کال د اساسي قانون تر تصویب پورې په مختلفو نومونو یاده شوه لکه داعیانو شوری ،د شوری کور یا خاصه شوری او بالاخره د دولتي شوری په نوم یادیده د اساسي تشکیلاتو دنظامنامې په تصویب سره دلومړي ځل لپاره د افغانستان دولت د افغانستان د دولتي تشکیلات په تاریخ کې د قانون جوړونې موسسه چې تر یوه حده پورې په خپلو کارونو او صلاحیتونو کې مستقله وه، رامنځته شوه[۱] چې دغه موسسه هماغه دولتي شورا وه چې غړي یې په انتخابي او انتصابي شکل تعین کېدل،

[۱] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه مخونه ۲۹، ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

دولتي شورا قانوني پروژې ترتیبولې او د تصویب لپاره یې د وزیرانو د مجلس له لارې یې د صحت لپاره پادشاه ته لېږل او د دولت بودیجه او خارجي معاهدا تو او ټرونونو ته به یې رسیدګي کوله د غه شوری په حیث او د عمومي ملکي مصلحتو او خبرو چې ۵۰ تنه غړي یې د رلودل په مساوي توګه نیم غړي یې انتخابي او نیم غړي یې انتصابي و ، انتخابي غړي چې د دولتي شوری نیم غړي یې جوړول د افغانستان دولت د اساسي تشکیلاتو د نظامنامې د ۲۷ مادې مطابق دولایاتو د خلکو او د حکومت څخه انتخابېدل او بیا شوری ته لېږل کېدل ، د شوری مختلف غړي د درې کلو لپاره د خلکو لخوا انتخابېدل د نظامنامې د ۲۴ مادې مطابق د دولتي شوری وظایف په دوه برخو ویشل کېدل.

الف _ ملکي تنظیمات

ب _ د ملکي مامورینو محاکمه

د غه شوری دیو نفر رئیس ، درې معاونین (اول ، دوهم ، دریم) یو نفر منشي ، یو نفر سرکاتب او د ضرورت په اساس کاتب او همدارنګه یو څو تنه مسلکي غړو تر ریاست لاندې ورسپارل شوي وظایف سرته رسول د دولتي شوری رئیس او معاونین د منتخبو خلکو څخه انتخابېدل او د پادشاه منظوري هم شرط وه چې باید تائید یې کړی.

د دولتي شوری منشي د رئیس په انتخاب او د پادشاه ترمنظوری وروسته مقرږده ، سرکاتب او کاتبان د دولتي شوری د معاونینو په انتخاب او د رئیس له منظوری نه وروسته مقرږدل هغه څه چې د ذکر کولو وړ دي چې د دولتي شوری په ایجاد سره او د هغې شرکت د قوانینو په رامنځته کولو کې او د حکومت په کارونو باندې د کنترول او نظارت حق او همدارنګه د عالي محکمې د وظایفو څخه برخوردار و کوم چې به د دولتي مامورینو لخوا جنایات ترسره شو د یوې نیمه مستقلې او نیمه نماینده موسسې په حیث او پرته له شک څخه په هغه وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

یې د افغانستان سیاسي سېستم دلیبرال کېدو په شکل ښکاره کوو[۱] دیادولوړ ده چې د (۱۳۰۳المریز) کال د افغانستان اساسي نظامنامې د قانون جوړونې او داجرایه قوې ترمنځ فرق نه و کړی، ځکه چې حکومت په عین حال کې هم اداري وظایف اوهم دقانون جوړونې وظایف تطبیقول اما دا دوه حالته د امیر د کنترول لاندې و د دولتي شوری انتخابي غړي چې د ولایتونو د مجلس د غړو څخه او دحکومت څخه د هر ولایت د نفوسو په تناسب او د حکومت څخه دولتي شوری ته راتلل او د دولتي شوری غړو په مرکزکې خپل مرکز جوړاوه دکابل ولایت څخه پنځه تنه دهرات ولایت څخه څلورتنه دقندهار ولایت څخه څلورتنه دترکستان ولایت څخه درې تنه د بدخشان او قطغن ولایت څخه دوه تنه د مشرقي سمت څخه درې تنه د جنوبي سمت څخه دوه تنه دمیمنې د اعلی حکومت څخه یوتن د فراه د اعلی حکومت څخه یو تن وو.د دولتي شوری د مشورتي مجلس انتخابي پس له هرو درې کالو څخه بدلیدل او دهغو په عوض په انتخاباتو کې بل وکیل نومورې دولتي شوری ته لېږل کېده د(۱۳۰۷المریز)کال لویې جرګې پخپلو پنځه ورځنیو جلسو کې زیات مسایل تر بحث لاندې ونیول چې له هغې جملې څخه د دولتي شوری بدلول په ملي شوری باندې غټ تغیر و دمقننه قوې د استقلال د دولت په ساحه کې.

ځکه چې د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې یوه لویه قانون جوړونې موسسه ایجاد شوه چې په هغه کې د خلکو ټولو انتخاب کړو وکیلانو ګډون درلود د ملي شوری غړولویې جرګې دفیصلې او تصویب نه وروسته د یو جداګانه قانون د موادو مطابق انتخاب کړ او خپل فعالیت یې شروع کړ، ولې متاسفانه بایدووایو چې دغه شوری د امان الله خان د حکومت په دوران کې ونشو کولای چې شوری دایره کړي او خپل فعالیت شروع کړي.[۱]

---

[۱] شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری ،لیکنه مخونه۷۰ ،۷۱

[۱] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۲ ،۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

دنادرخان په دوره کې شوری: نادرخان وروسته لدې چې قدرت ته ورسید ده دخپلو کارونو دښه پرمخ وړلو لپاره خپله تګلاره په لسو مادو کې دافغانستان خلکو ته اعلان کړه چې لسمه ماده یې د ملي شوری د وکیلانو د انتخاب په رابطه وه او په دغه ماده کې راغلي وو چې: د ملت وکیلان د ټولو خلکو څخه مرکزته راځي انتخاب یې په پخوانۍ طریقه وو ،وکیلان له خلکو څخه پوه اوصادق عالمان او هغه کسان کوم چې ملت وروباندې پوره اعتماد ولري انتخاب کړي د دولت وزیران او مسول چارواکي به د ملت وکیلان وو د شوری ریاست د تفتیش حق درلود او دغه شوری د ملت د نمایندګانو څخه انتخاب کېدله دغه مسوده د لویې جرګې لخوا چې په(۱۳۰۹المریز)کال کې د نادرخان د حکم پواسطه تشکیل شوه د غور او بررسۍ لاندې ونیوله.

پدې شوری کې دوکالت دوره درې کاله وه اواول یې د ملي شوری د مجلس دافتتاح ورځ ده پدې توګه د افغانستان پارلمان د لومړنۍ تقنیني موسسې په حیث چې له دوو مجلسونو څخه (انتخابي ملي شوری)اود(اعیانو عالي مجلس) جوړ او وروسته د انفاذ ددې لایحې په (۱۳۱۰المریز) کال کې پخپل کارپیل وکړ.

د ملي شوری مجلس :د(۱۳۱۰_۱۳۱۲لمریز) کال مطابق د لویې جرګې په فیصله دافغانستان ملي شوری د(۱۳۱۰المریز)کال د سرطان په ۱۴ مه نېټه د یوې لویې ملي موسسې په حیث د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې افتتاح او په کار یې پیل وکړ د افغانستان د اساسي اصولنامې د ۲۷ مادې د حکم پر اساس ۱۱۰ تنو د خلکو انتخابي نمایندګانو دهېواد له هرګوټ نه په کې اشتراک کړی و[1] او د ملت نمایندګانو د خپل کار په لومړۍ مرحله کې قسم نامه امضاء کړه،ولې بیاهم دغه نمایندګان د نورو جرګو د نمایندګانو په څېر د خاصو طبقو څخه شوری ته لاره پیدا کړې وه اودنفوسو توازن او دملیتونو تعادل په نظر کې ونه نیول شو او دغه شوری د بلې شوری ترتاسپس یانې تر(۱۳۴۳المریز)کال پورې دشاهي مشروطه په

[1] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۴، ۷۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوروکې دشاهي کورنۍ دغړو دمیل اورضا مطابق دقواوو د تفکیک څخه پرته خپل اجراءت مختـه وړل او د خپلوکارونو په اجراء کولو کې یې استقلال نه درلود ،نو پدې خاطر د هغې شوری ټول اجراات دظالم پادشاه د فرمان مطابق ترسره کېدل او د ننې پارلمان چې خلک یې تصورکوي حیثیت یې نه درلود .[۱]

دظاهرشاه پـه دوره کې ملي شوری:د(۱۳۴۳المریز)کال اساسي قانون ددولت ددرې ګونو قواوو دتفکیک اصل منځتـه راوړ چې داعمل دافغانستان په تاریخ کې بې ساری اوپه مخکنیو اساسي قوانینوکې نه وو بیان شوې، ددې قانون د ۲۵ مادې مطابق حکومت د ولسي جرګې پـه وړاندې مسول و ،دحکومت کړنلاره اواعضاء یې د صدراعظم لخوا ولسي جرګې ته معرفي کېدل،ولسي جرګې دبحث څخه وروسته داعتماد رایه حکومت ته اعلانوله،داعتماد درایې پـه صورت کې شاهي فرمان دحکومت درئیس اودغړوپه باره کې اعلانوله،باید یادونه وشي چې داساسي قانون هدایت دشوری درایې اعتماد پـه باره کې حکومت تـه دهغـه پـه فعالیت یې واقعي اثرکاوه د(۱۳۴۳ه ش)کال اساسي قانون صدراعظم اووزیران دحکومت دکارونو پـه موردکې چې د هغې پـه باره کې داساسي قانون مطابق شاهي فرمان ترلاسه کاوه مسول ګڼلودذکرور ده چې دحکومت او پارلمان متقابله رابطـه پـه دوه متضادو اصلونو باندې ولاړه وه لـه یـوه طرفـه دپارلمان قدرت ظاهرامنل شوی و او هغه ته یې حکومت تـه دعدم اعتماد حق ورکړی و اولـه بل پلوه حکومت دشاه لخواڅخـه تعین کېـده اود خپلوکارونو پـه هکلـه د شاه پـه وړاندې مسول و او په همدې ډول د اساسي قانون د ۵۹ مادې مطابق حکومت د شوری دفوق العاده غونډې دجوړیدودوړاند یزحق اود۵۷ مادې مطابق دجلسې

[۱] شوری پارلمان. عبدالحمید فقیری لیکنه ۷۲، ۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبحثونو دپټوالي درخواست او د قانون جوړونې دحق څخه برخوردار و او پدې توګه يې کولای شو دپارلمان په کارونو اثر وکړي او په همدې ترتیب اساسي قانون د اظطرار په حالت او په انتقالي دوره کې لوی صلاحیتونه ورکړي و ، داساسي قانون د ۱۱۴ مادې دحکم پراساس پدې حالت کې شاه کولای شو ټول او یابعضې صلاحیتونه دشوری حکومت ته انتقال کړي او په انتقالي حالت کې په صراحت سره په ۱۲۵ ماده کې راغلي دي چې: دانتقال په دوره کې د شوری صلاحیتونه حکومت ته سپارل کېږي. د(۱۳۴۳لمریز)کال اساسي قانون په څلورم فصل کې د فعالیت کړنلاره او د پارلمان حقوقي اوضاع د تنظیم لاندې نیوله پدې قانون کې لکه پخوانی اساسي قانون دوه مجلسه یا دوه اطاقه پارلمان په افغانستان کې پیش بیني کړي و ،ولې دپخوانیو اصولو برخلاف په طرزالعمل د مشرانوجرګې او ولسي جرګې کې یوسلسله تغیرات رامنځته کړل د اساسي قانون ۴۱ ماده د شوری په باره کې داسې حکم کاوه :دافغانستان شوری دخلکو دارادو ښکارندوی ده اودټول ملت څخه نمایندګي کوي اوپدې ماده کې د خلکو شرکت د مملکت په سیاسي امورو کې داسې ذکرشوې وه: دافغانستان خلک د شوری پواسطه دمملکت په سیاسي امورو کې برخه اخلي.دشوری هر غړی پداسې حال کې چې دیوې معینې حوزې څخه انتخاب شوي دي د رایې ورکولو په وخت کې د افغانستان عمومي مصالح د خپل قضاوت محور ټاکي د (۱۳۴۳لمریز) کال اساسي قانون په لومړي ځل دافغانستان په تاریخ کې عمومي،پټ،ازاداومستقیم انتخابات دولسي جرګې ټینګښت پیدا کړ ددې اساسي قانون مطابق هرکاندید چې په خپله حوزه کې ډېرې رایې ترلاسه کولې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکیل پېژندل کېده، د اساسي قانون د ۴۴ مادې مطابق دولسي جرګې غړي د ځلورو کالو لپاره چې یوه تقنیني دوره ده انتخاب کېدل.

د پارلمان وکیلان د حکومت اوسترې محکمې په وړاندې د قانون جوړونې د حق څخه برخوردار دي او دا دوني ورډه چې د دې اساسي قانون د احکامو مطابق شاه د قانون جوړونې د حق لرونکی نه وه او هغه د قوانینو د توشیح حق د رلود ونکی و کوم چې د پارلمان لخوا په تصویب رسیدل د (۱۳۴۳ لمریز) کال اساسي قانون او د (۱۳۱۰ لمریز) کال اساسي اصول د پارلمان د مجالسو ترمنځ د اختلافاتو د حل او فصل لپاره په لاندې ډول کړنلاره ترتیب کړه.

د دې اساسي قانون ۷۳ ماده په دې مورد کې داسې حکم کولو: هرکله چې د یوې جرګې تصویب د بلې جرګې لخوا رد شي، د دې اختلاف د حل لپاره په مساوي توګه د دواړو جرګو څخه یو مشترک هیئت د قانون د احکامو مطابق جوړېږي د مشترک هیئت فیصله د شاه د توشیح څخه وروسته نافذ ګڼل کېږي په هغه صورت کې چې مشترک هیئت نشو کولای اختلاف حل کړي تصویب رد شوی ګڼل کېږي هرکله چې تصویب د ولسي جرګې لخوا سرته رسیده نوې تقنیني دورې د ولسي جرګې کولای شو په اکثریت د اعضاو د رایو تصویب کړي دغه تصویب پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړ شي وروسته د پادشاه د توشیح څخه نافذ ګڼل کېده.

هرکله که د دواړو جرګو اختلاف د مالي قوانینو د طرحو په باره کې وو او په هغه صورت کې چې مشترک هیئت د هغه حل نشو پیدا کولای نوې ولسي جرګې کولای شو چې پخپلې وروستۍ غونډه کې هغه طرحه په اکثریت د رایو تصویب کړي نو موږې طرحه پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړه شي وروسته د پادشاه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

توشیح څخه نافذ ګڼل کېږي د پارلمان دغه دوره په ۹ د میزان د(۱۳۴۴ه ش)کال د ظاهرشاه لخوا افتتاح شوه او پخپل تقنیني کار یې شروع وکړ.

د پارلمان د ۱۳ دورې لنډه بررسي او دهغې سقوط د(۱۳۱۰_۱۳۱۲المریز) مطابق دلویې جرګې دفیصلې(۱۳۰۹المریز)کال دافغانستان ملي شورا دلومړي ځل لپاره دافغانستان په تاریخ کې په(۱۳۱۰لمریز)کال د سرطان په۴نېټه افتتاح شوه،دغه پارلمان په ۱۳ دورو کې خپلو فعالیتونو ته ادامه ورکړه او ددغې شوری ۱۳ دوره په(۱۳۴۸لمریز) کال دمیزان په ۲۲ تاریخ د ظاهرشاه په وینا افتتاح شوه چې په حقیقت کې ۱۳ مه دوره ددې شوری اخري دوره حسابېږي.چې ددې دورې په مختلفو وختونو کې مختلف بحرانونه ایجاد شول چې په نتیجه کې سیاسي بې ثباتي او سخت بحثونه ددولت او پارلمان،لومړی شاهي وزیرانو ونشو کولای چې اوضاع کنترول کړي چې په نتیجه کې یو په بل پسې تبدیل شول او حالت نور هم خرابېدل،بالاخره دپارلمان ۱۳ مه دوره د یو تعدادروشن فکرو وکیلانو پرته درایې ورکولو په ماشین تبدیل شو چې د ملت په ضد اعمال او په چپاول ګره اوغارت ګره دستګاه باندې تبدیل شو،هر هغه څه چې حکومت پارلمان ته وړاندې کول نوپارلمان مخکې لدې چې موضوع باندې غوروکړي چې دا موضوع د خلکو په ګټه ده او که په ضرر هغه به یې تصویب کوله.

په دې شرایطو کې ددولت اتباع چې دمختلفو طبقو څخه وه دحکومت او پارلمان څخه چې دهغوی دارزو یو اځبنی کور و،مایوس او نا امیده شول او دهغوی پرضد ولاړ و.دې عمل ددولت سیاسي ثبات او اجتماعي ثبات ورځ په ورځ ضعیف کاوه او په نتیجه کې د خلکو اعتماد ورځ په ورځ په حکومت باندې کمیده.چې بالاخره د(۱۳۵۲المریز)کال د سرطان په ۲۲ نېټه دملي اردو افسرانو چې په حقیقت کې دشوروي اتحاد څخه رهبري کېدل قیام وکړ،ځکه چې شاهي نظام په اجتماعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سیاسي بحرانونو کې ککړو اودخلکو په حال یې هیڅ توجه نه کوله نو په همدې وجه ونړول شو ،شاهي او استبدادي نظام پر ځای چې د ډېر اوږد وخت څخه را په دې خوا جمهوري حکومت اعلان شو.

نوي دولت چې د خلکو په اوږو ولاړ و په او ایلو کې دروسي دولتدارانو په لاس کې وو داود خان دافکارو په تغیرسره په یو خدمتګار دولت باندې تبدیل شو چې د نوي دولت د فرمان په اساس د(۱۳۴۳لمریز)کال اساسي قانون لغوه او پارلمان تعطیل شو باید ووایو چې په ۱۳مه دوره کې د نمایندګانو تعداد ۲۱۳ تنه وو.[۱]

څرنګه چې مخکې موهم اشاره ورته وکړه د(۱۳۴۳لمریز)کال اساسي قانون له مخې د لومړي ځل لپاره دمحمد ظاهرشاه په دوره کې ملي شورا د څارنې واک تر لاسه کړ چې شورا کولای شي چې هر وزیر او یا هم په مجموعي ډول کابینه تر استیضاح لاندې ونیسي او ددې قانون په اساس دافغانستان سیاسي رژیم مشروطه شاهي اعلان شو ،چې بالاخره (۱۳۵۲لمریز)کال د چنګاښ دمیاشتې ۲۶ نېټه کودتا مشروطه شاهي دولت په جمهوري رژیم بدل کړ پدې موده کې ملي شورا د تعالیق په حالت کې وه ترڅو چې په(۱۳۵۵لمریز)کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړه چې له هغې نېټې راهیسې تر(۱۳۸۴لمریز)کال ترپارلماني ټاکنو پورې دافغانستان خلکو منتخبه ملي شورا نه درلوده ،کله چې په(۱۳۸۲لمریز) کال کې نوی اساسي قانون رامنځته شو دملي شورا منځته راتګ یې لازم وګانه نو په همدې اساس (۱۳۸۴لمریز)کال دټولټاکنو په اساس نوې ملي شورا رامنځته شوه چې د دوه مجلسونو څخه جوړه شوه چې ولسي جرګه او د مشرانو جرګه نومول شوي دي.

[۱] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۸۳، ۸۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاریخي بهیر

قانون دیوناني کلیمې Cannon څخه اخیستل شوی چې دډبرو معناؤ ترڅنګ دقاعدې او ترتیب مانا هم لري او قانون له لفظي مانا له نظره دمقیاس اوانداز ه کولو په مانا سره تعریف شوی چې قوانین یې جمع دي.

دقانون کلیمه په عام مفهوم سره دکارقاعدې ته وایې په ټولو علومو او اړخونو باندې اوهم عالم اوحاکم په ټولو شیانو باندې.

قانون په ځانګړي مفهوم سره :دټولنیزژوندانه دستوردی چې دباصلاحیته مقام لخوادعرف اوعاداتوپه اعتبارسره دحق اوناحق،سزا،جزا،نیک اوبددتشخیص په اړوند داجرایوي ضمانت په واسطه مقدر اوبیان کېږي چې موخه یې دټولنیز نظم او دوګړو اودولتي مقاماتو دپې مورده اوپې ځایه لاسوهنو څخه مخنیوی دی.

قانون په اصطلاح کې عبارت دی له هغو مقرراتو، دساتېرو او احکامو څخه چې ددولت اوملي شورا د مجلس له خوا دسمونونو او دټولنیزو چارو داداره کولو په موخه نافذ کېږي.

اساسي قانون دیو هېواد دستري اوملي وثیقې په توګه دهغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې په ځانګړیو شکلیاتو اوتشریفاتو سره وضع کېږي، اساسي قانون دیوهېواد سیاسي اقتصادي اوټولنیز نظام مشخص کوي اود حکومت بنسټ اودعدالت پلي کول په ټولنه کې دعمومي نظم دساتلو او دافرادو دآزادۍ دملاتړلپاره منځ ته راځي، همدارنګه دمقننې قوې دصلاحیت دپولو تعین اود هغې اړیکې دقضایه قوې اواجرائیه قوې سره داساسي قانون د صلاحیتونو څخه دي نو پدې سره اساسي قانون ته ځانګړی ارزښت ورکړی دی چې د عادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون جوړونې مجلس د فسخې حق او تجدید نظر په هغه کې نلري او د هغه د قواعدو څخه پیروي کوي

غازي امان الله او دهېواد لومړی اساسي قانون: دافغانستان لومړې اساسي قانون یا اساسي نظامنامه چې د امان الله خان لخوا د (۱۳۰۱) لمریز کال د حمل د میاشتې په ۲۰ نېټه ملت ته وړاندې شو، په نومورې اساسي قانون جوړولو کې ترکي پوهانو لکه جمال پاشا، یوري یګ او محمود طرزي هم برخه درلوده. امان الله خان په جلال آباد کښې یوه جرګه چې د دولتي شورا له غړو څخه تشکیل شوې وه جوړه کړه، په دغه یاده شوې جرګه کې چې د (۱۳۰۱ لمریز) کال د کب د میاشتې په (۸) نېټه اساسي قانون او یو څو نورې نظامنامې په پښتو ژبه تصویب او تسوید کړي، نومورې اساسي قانون ۷۳ مادې لرلې چې په لسو څپرکو کې ورته ځای ورکړل شوی وو چې د هغه له ډلې څخه درڅیم بڼه، عامه حقوق، اجرایه قوه، قضائیه قوه، د دولتي شورا مالي مسایل او نور متفرقه مواد شامل وو. یاد شوی اساسي قانون بیا د پغمان په جرګه کې (۱۰۵۰) کسانو په وړاندې د (۱۳۰۳ لمریز) کال په چنګاښ کې تصویب او د همدې کال د سلواغې په ۸ نېټه د پلې کېدو وړ اعلان شو، چې دا اساسي قانون د هېواد لومړی اساسي قانون ګڼلی شو چې وروسته یې د پیچلو مسایلو د حل لپاره ځانګړي قوانین چې شمېره یې تر ۷۷ اوړي تدوین او تصویب شوي دي په دې کې هیڅ شک نشته چې غازي امان الله خان دزړه له تله غوښتل چې دې هېواد ته په مېړانه سره خدمت وکړي او خپل هېواد په نړیوالو کچې د نړیوال پرمختګ له کاروان سره برابر کړي. له بده مرغه د دې په ځای چې د تولنیز پرمختګ بنسټیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

معیارونوته پاملرنه شوې وای، داسې مسایلو ته زیاته پاملرنه وشوه چې نه یوا ځې اغیزمن نه وو بلکې دنورو دکرکې لامل وګرځیدل.

د افغاني ټولنې دکلتورپه خلاف یې خپلې هڅې ترنورواړتیاوو زیاتې ګړندۍ کړې په ولسي کچه یې خپل ملاتړ له لاسه ورکړ، هېوادبې مشر تابه پاتې شواودسقاوزوی حبیب الله واک ترلاسه کړ، دامان الله خان قوانین یې له منځه یوړل اوله ځانه یې تګلارې ترتیب کړې چې زمونږ لاس یې اصلي نسخو ته ونه رسیده، ددې اصلي لامل داوو چې دسقاوزوی له ملي پاڅون سره مخ اوورو سته دمرګ کندې ته ولویدا ونادرشاه په سیاسي ډګر نوې لوبه پیل کړه.

دنادرشاه دواکمنۍ پرمهال دافغانستان دوهم اساسي قانون:دافغانستان دوهم اساسي قانون چې دسپه سالار محمدنادرشاه خان لخوا په (۱۳۰۹ لمریز) کال منځ ته راغی د دوهم اساسي قانون داعتبار موده دلومړي اساسي قانون داعتبار دمودې په نسبت لنډه یانې شپږکلنه دوره نه بلکې دایوه اوږد مهاله دوره وه چې له (۱۳۰۹ لمریز) کال څخه پیل په کال (۱۳۴۳ لمریز) کې پای ته ورسیده. په دې اوږدمهاله دوره کې هېواد له ببلابېلو کورنیو او بهرنیو بدلونونو سره مخ شود قانون ببلابېل چلوونکي اوواکمنان چې هریو ځان ته لاري اوځانګړتیاوې درلودې راغلل اولاړل اوداساسي قانون پلي کېدلوهم له دې بدلونونو سره ببل ببل حالتونه درلودل. په هرحالت نومورۍ اساسي قانون په ۱۴ څپرکو کې لیکل شوی وو چې ۱۱۰ مادې یې درلودې، چې دایران اوترکي په اساسي قوانینو سربېره دامانې دورې داساسي قانون څخه هم په کې ګټه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

دنادرشاه دواکمنۍ اساسي قانون دامان الله داساسي قانون څخه ډېر سخت او شدیدوو ، کومه آزادي چې دامان الله خان په اساسي قانون کې نغښتې وه ، د نادرشاه په اساسي قانون کې مقیده شوه ، چې مونږ یې ببلګه دځانګړي (شخصي) ازادي ، درسنیوازادي اودملي شورا صلاحیتونه یادولی شو.دنادرشاه خان دوخت دغه قانون تر(۱۳۴۳)لمریزکال پورې نافذ وو ترڅو برمهاله پورې دکاغذ پر مخ پاتې شو ترڅوچې نادرشاه په یوه ناوړه پېښه کې مړ اودظاهرشاه خان دواکمنۍ دوره پیل شوه.

دظاهرشاه خان واکمنې اودریم اساسي قانون:(۱۳۴۳)لمریز کال دسنبلې دمیاشتې په ۱۸ نېټه لویه جرګه له پروګرام سره سمه په سلام خانه کې دایره شوه.داعلیحضرت دراتګ سره سم دهېواد ملي سرود وغږول شو ، شاهي سلام پرځای شو ، ترتلاوت وروسته شاه خپله پرانستې وینا برخوالوته واورولە .نومورې جرګې دسنبلې تر ۲۸ نیټې پورې دوام درلود ، ورپسې داساسي قانون مسوده دګلخانې په مانۍ کې توشیح اونافذه شوه اودهمدې مسودې پرانفاذ سره د(۱۳۰۹)لمریز کال اساسي قانون سره له ټولو ضمایمو لغوه اعلان شو.دظاهرشاه ددورې یادریم اساسي قانون په ۱۲۸ مادواویوولسوڅپرکیوکې لیکل شوی وو ، دظاهرشاه دواکمنۍ پرمهال یولړ نور قوانین هم دتصویب پراوته رسیدلي وو

دااساسي قانون چې کله له تصویب څخه راووت دخلکو له خوا څخه په ډېردرناوي سره یې هرکلی وشو ، خلکوته یې ددیموکراسۍ روحیه اوډېری آزادي ورکړه .نومورې اساسي قانون کې څه هم ترپخوانیومدرن اویوڅه دخلکو دغوښتنو اواړتیاوو په بنسټ ولاړ وو بیاهم هغه څه چې دوخت اړتیاوه جمهوریت وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

ګوندونو دخپلې ازادۍ نه چې قانون ورکړي و ددې هیلې لپاره یې هڅې کولې چې دشهید محمد داؤد خان په لاس دغه هیلې په حقیقت بدلې شوې او دجمهوریت بنسټ یې کښښود.

دهېواد لومړي جمهور رئیس اودهېواد څلورم اساسي قانون:دافغانستان څلورم اساسي قانون دنومورې هېواد دلومړي جمهور رئیس سردارمحمد داؤدخان لخوا په(۱۳۵۵لمریز)کال دکب دمیاشتې په(۵) نېټه په پلازمېنه کابل کې توشیح شو.سردارداود خان دسیاسي قدرت دترلاسه کولو نه یو اونۍ وروسته په یوه مطبوعاتي غونډه کې یوژورنالیست ته څرګنده کړه چې دشاهي دورې اساسي قانون نوردا اعتبارورځندي او پرځای به یې نوی اساسي قانون دجمهوریت په رنا کې تصویب شي.دهمدې اړتیا له مخې د(۱۳۵۵)لمریز کال دسلواغې دمیاشتې په ۱۰ نېټه یې لویه جرګه راوغوښته چې دکابل په انصاري واټ کې یې څلورورځې دوام وکړ.

دې جرګې ته ۲۲ کسان دجمهور رئیس اوصدراعظم په فرمان انتخابي وټاکل شول عزیزالله واصفي یې رئیس وټاکل شو اوشکلاً دغه اساسي قانون په یوه دیموکراتیکه فضاء کې تصویب شو،سردارمحمد داؤد خان یې دجمهور رئیس په توګه وټاکه دکب دمیاشتې په(۵) نېټه دنومورې اساسي قانون دتصویب له پرڅاونو تېرشول چې ۱۳ څپرکې او ۱۳۲ مادې یې درلودې.ددې قانون ډېرمواد یې(۱۳۳۴ لمریز)کال دقانون څخه په لږ ادلون اوبدلون رااخیستل شوي وواویوځه نور قوانین لږوراندې دجمهوررئیس د فرمانونو پربنسټ رامنځ ته شوي وو ،چې ددې پر لږ مهال لپاره پلي شول دبېلګې په توګه دپولېسي تادیب مقررات په تورغونډي، هرات،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

شېرخان بندر او دحیراتان بندرونو لپاره اساسنامې دافغانستان دتېلو دملي موسسې قانون اودعراده جاتو دحق العبور قانون دسردارمحمد داود خان دوخت مدني اوجزايي قوانین ترډېره مهاله په هېواد کې نافذ وو اوپخپله سردارمحمد داودخان دسرووحشیانو په ناوړه او شوم پلان سره په یوه بدمرغه اوخونړۍ کودتا کې دواک له ګدۍ ولویداوپه شهادت ورسیده چې پدې سره واک دسره لښکر بدرنګه اوددې خاورې تاریخي دښمن پلوه غلامانو ته په لاس ورغئ.

ببرک کارمل او دهېواد پنځم اساسي قانون: دافغانستان ددیموکراتیک جمهوریت اصول یادهېواد پنځم اساسي قانون چې(۱۳۵۹)لمریز کال دغوایې په لمړۍ نېټه دانقلابي شورا داعلامې مطابق نافذ اوخپورشو ،دغوایې داوومې نېټې دبدمرغې کودتا څخه ورسته چې دین پلورونکي اودهېواد پلورونکي واک ته ورسیدل ورسره جوخت نورمحمد ترکي پرلپسې فرمانونه صادرول چې افغاني ټولنې او وګړوته دمنلو وړ نه وو چې شمېره یې ۳۲ ته رسیدله.

دسردار محمد داود خان دوخت اساسي قانون یې داستبدادي او دکتاتوري قانون په نوم لغوه اعلان کړ اودفرمانونو پرلپسې لړۍ د نوموړي اساسي قانون ځای ناستی شو دسره لښکر غلامان او لاس پوڅي خپلو کې سره وران شول او پرلپسې یې یواوبل له منځ څخه یوړل،تره کې په همدې اړودورکې له منځ څخه لاړ،حفیظ الله امین واک ته ورسیده چې په دې دوره کې هم دقوانینو په اړه کوم پرمختګ و نشو ورپسې ببرک کارمل د سرو لښکرو په بدرګه هېواد ته راغئ هر څه یې د خاورو سره خاورې کړل ډېرې وینې یې توې کړې چې په دې سره یې په وړاندې دهېواد په ټولوبرخو کې دمسلمانانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڅونونه پیل شول.ببرک کارمل غوښتل خپل تاریخي خیانت په خلکو باندې هیر کړي نو په ۱۰ څپرکو کې یو قانون چې ۲۸ مادې درلودې خپور کړ خو په دې سره یې د ولس رضایت راخپل نه کړ، ولس یې لاپه وړاندې سنګرونه ټینګ کړل وروسته په(۱۳۶۶)لمریزکال کې کمونستي رژیم له منځه لاړ یا په بل عبارت سرې لښکري ماتې شوې ،ډاکتر نجیب الله ملي سوله اعلان کړه نو په دې موخه د ببرک کارمل اساسي قانون لغوه شو او نوی اساسي قانون یې نافذ کړ.

ډاکتر نجیب الله او د هېواد شپږم اساسي قانون:دافغانستان شپږم اساسي قانون د(۱۳۶۶)لمریز کال د لینډۍ دمیاشتې په ۸ او ۹نېټه ۱۳ څپرکو او ۱۴۹ مادو کې د لویې جرګې لخوا تصویب او د تصویب دنیټې څخه نافذ اعلان شو ، ډاکتر نجیب الله په (۱۳۶۵) لمریز کال کې لویه جرګه جوړه کړه او په ۱۴۹ مادو او ۱۳

څپرکو کې د ملي روغې جوړې اساسي قانون یې تصویب کړچې تر ډېره حد پکې دپخوانیو اساسي قوانینو مادې ځای پرځای شوې وې.داهغه وخت وه چې شوروي اتحاد یو ځواکمن قدرت ګڼل کېده ،چېرته چې یې د قدرت پل ایښی وه چا یې د لرې کولو وسه نه درلوده خو افغان میړني ملت داسې غاښ ماتونکی ځواب ورکړ چې د شوروي اتحاد څو رهبران یو په بل پسې له منځ څخه لاړل د شوروي اتحادیوځوان رهبر ګورباچوف دافغانستان موضوع دنومورې اتحاد لپاره دناسورزخم وباله اودنبولو له هوس څخه یې ډډه وکړه نوریې نه غوښتل چې دغه زخم ژورشي اوځواکونه یې په افغانستان کې پاتې شي چې افغان ولس یې په وړاندې کلک سنګر نیولی وو ،په دغه وخت کې داقانون توشیح کېدلو چې د جګړې په بېړنیو شرایطو اوحالاتو سره دقانون دانفاذ ساحه محدوده شوه .چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپسې د ډاکتر نجیب الله حکومت هم سقوط وکړ او اسلامي انقلاب دبري پرا
او درشل ته ورسیده مجاهدین هېواد ته راستانه شول او پلازمېنه یې تر واک لاندې
راوسته دهېواد ټولې اداري رنګې شوې او پخواني مامورین وتښتیدل،
ډګر دپردیو دموخود ګټلولپاره پاتې شو دفرمانونولړی لاتراوسه دوام لري تر داود
خان وروسته ټول راتېرشوي حکومتونه ولس ته دمنلوورنه وه اونه یې دچاقانون
ته په درنه سترګه کتل چې ترنن پورې همداسې ده.

حامد کرزی اودهېواد اووم اساسي قانون: دبن دترون له مخې انتقالي حکومت ته
دنده[1] وسپارل شوه چې دنوي اساسي قانون دمتن دبرابرولو په موخه یو کمېسون

جوړکړي اوهغه دبحث څېړنې
اوتصویب لپاره لویې جرګې ته
وړاندې کړي، دبن ترون موخه
داوه چې نوی اساسي قانون باید
دنړۍ والو معیارونو پربنسټ
جوړشي ترڅو په هېواد کې
ددیموکراسۍ د واکمنۍ، دبشر
دحقوقو اونورو مدني ټولنو لپاره دفعالیت زمینه مساعده شي چې دافغانستان
ستونزو ته دپای ټکی کېږدي، ورسره ملي روغه جوړه پرمختګ وکړي ترڅوتل
پاتې سوله ټینګه اوپه هېواد کې دبشر حقوق خوندي اوتاءمین شي دبن په ترون
کې یادونه شوې وه چې هروګړی حق لري ترڅو خپل برخلیک اودهېواد سیاسي
راتلونکی داسلامي اساساتو، دیموکراسۍ، اکثریت پالنې اوټولنیزعدالت
پربنسټ وټاکي، دبن په ترون کې دایادونه هم شوې وه چې دافغانستان دولت
باید پراخ بنسټه وي اوجنسي توازن او انډول باید په نظرکې نیول شوی وي
، داساسي قانون دتسویدبهیرباید مشارکتي وي اودسلا مشورې له لارې پرتېرو

---

[1] اخلاقي یاقانوني ژمنتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

ټپونو ملهم کېږدي ترڅو افغانان بریالي شي او په خپل هېواد کې سول ایز ژوند وکړي نوله دې کبله ددغه بهیر له پیله تر اوسه هڅه شوې ده چې دتسوید بهیر داسې برابرشي چې دهېواد وګړي پکې دیونوي پرا و پېلامه وګوري او خپلې راتلونکې ته هیله من وا ؤ سي.

پدې اړه د دولت رئیس د(۱۳۸۱)لمریز کال دتلې دمیاشتې د ۱۳ نیټې ۷۴ګڼې د فرمان له مخې اساسي قانون دتسوید لپاره دولت ریس دمرستیال ښاغلي پوهاند نعمت الله شهراني په مشرۍ ۹ کسیزه کمېسون جوړکړ چې دتسوید دنده یې درلوده ترڅوداساسي قانون مسوده چمتو اوورو سته یې دغورا وڅېړنې لپاره دتدقیق کمېسون ته وسپاري دغه کمېسون د(۱۳۸۲) لمریزکال دورې په میاشت کې دمسودې لومړۍ نسخه چمتو کړه اوداسلامي انتقالي دولت ریاست ته یې وسپارله داساسي قانون دتدقیق کمېسون (۱۳۸۲)لمریز کال دغوایې په میاشت کې ددولت دریاست دبل فرمان له مخې جوړشو چې ۳۵غړي یې درلودل او پوهاند شهراني هم دتسوید اوهم داساسي قانون دتدقیق دکمېسون دریس په توګه وټاکل شو.

دتسوید دکمسیون ترڅوا ددارالانشابرخه هم جوړه اوپه کارې پیل وکړچې دنده یې دلوژستیکي،اداري، څېړنیزو اسانتیا وو برابرول،درسنیو سره داړیکونیول اودعامه پوهونې اوتګلارو پلي کول وو ترڅو په دې سره دقانون جوړولو په بهیردنوروبرخوبرابري اوهمغارېتوب رامنځ ته کړي چې دغې برخې دډاکترفاروق وردګ تریاست لاندې وکولی شول چې خپلې دندې په ښه توګه سرته ورسوي داساسي قانون ددارالانشاددرندو مسولیتونو ساحې ددې غوښتنه کوله چې باید دافغانستان دوګړو سره او په نړیواله کچې خپلې اړیکې پراخه وساتي چې پدې برخه کې یوناماپه افغانستان کې دملګرو ملتونو په مرسته په اتو ساحواود ایران اوپاکستان په څلورو ښارونوداساسي قانون ددارالانشاه خپل ساحوي دفترونه په لاندې ښارونولکه:کابل،جلال اباد، ګردیز، بامیان، قندهار، هرات، مزارشریف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کندوز، پښور، کویټه، تهران او مشهد کې جوړکړل دغه اساسي قانون تر یو لړ پراوونو وروسته په (۱۳۸۲ لمریز) کال د مرغومي په ۱۴ نېټه عملاً د جمهور ریس حامد کرزي لخوا توشیح او نافذ شو نومورې اساسي قانون ۱۲ څپرکي او ۱۲۲ مادې لري[۱]

د اساسي قانون د نافذکیدو په وخت کې د حکمرانۍ دور (د وخت حاکم)	د اساسي قانون د جوړیدو کال
له برتانې څخه د خپلواکۍ ترلاسه کولو وروسته د امان الله خان په واسطه توشیح شو.	۱۹۲۳ زیږدیز
د ۱۹۲۹ کال بلوا او د امان الله خان له لرې کېدو وروسته د نادرشاه په واسطه توشیح شو.	۱۹۳۱ زیږدیز
د ظاهرشاه له لورې نافذ او د ۱۹۷۳ کال د داود خان د کودتا په پایله کې تعلیق شو.	۱۹۲۴ زیږدیز
د حکومتي اړو دوړې په اوږدو کې د داود خان له خوا نافذ شو.	۱۹۷۷ زیږدیز
پر افغانستان باندې د شوروي له یرغل وروسته د ببرک کارمل په واسطه تصویب شو.	۱۹۸۰ زیږدیز
د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته د ډاکټر نجیب الله د حکومت په وخت کې د ملي پخلاینې په موخه تصویب شو.	۱۹۸۷ زیږدیز
د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته او د کمونستي وروستي ځلې پنګیدو وروسته د ۱۹۸۷ کال اساسي قانون تر ډېرې اندازې تعدیل شو.	۱۹۹۰ زیږدیز
د بن د ۲۰۰۱ کال د هوکړې وروسته په ۲۰۰۴ زیږدیز کال کې نافذ شو[۲]	۲۰۰۴ زیږدیز

[۱] کولای شئ په دې اړه زیات معلومات د (د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي) په نوم کتاب وګورئ
همدا شان د افغانستان په اړه هر اړخیزه معلومات د (الف څخه تر یا د افغانستان لپاره مرستندویه لارښود) په نوم کتاب وګورئ
[۲] د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي صفحه ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې تصویب شوي قوانین

- دحقوقو تحصیل د ډول قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره) کې نشر شویده.
- ددولت دقضایاو قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره) کې نشر شویده.
- دمدافع وکېلانو قانون(رسمي جریده ۹۳۴ شمېره) کې نشر شویده.
- دمعاملاتو دلارښوونې قانون (رسمي جریده شیمره کې ۷۸۲)نشر شویده
- دټولنیز و سازمانونو قانون (رسمي جریده ۸۰۴ شمېره)
- دسیاسي ګوندونو قانون (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره کې)
- دمحبسونو او توقیف خانو قانون (رسمي جریده ۹۲۳ شمېره)
- دکوچنیانو سرغړونه ته دلاس رسي قانون (رسمي جریده ۸۲۲ شمېره)
- دعرایضو دکتنې اوڅېړنې قانو (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دافغانستان اسلامي جمهوریت دتقنیني اسناد دنشرولو اوتطبیقولو قانون (رسمي جریده (۷۸۷ شمېره)
- دعلمي کدرونو دحقوقو او امتیازونو اودقانون جوړونې دچارودانستیتوت قانون (رسمي قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دکوچنیانو داصلاح او روزنې دمرکز قانون (رسمي جریده)

مقرري او اساسنامې

- ✓ دعدلې وزارت د کړنو ،هڅواوتنظیم مقرره (رسمي جریده ۷۸۲شمېره)
- ✓ دتقنني اسنادو د برابرولو وړاندېزونو دطرز العمل مقرره (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- ✓ کوچنیانو دروزنې او اصلاح مرکزونو دچارو تنظیم مقرره (رسمي جریده ۹۷۴ شمېره)
- ✓ دسیاسي ګوندونو دثبتولو دطرز مقرره (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره)
- ✓ دمحبسونو او توقف خانو دچارو مقرره (رسمي جریده ۸۸۳ شمېره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

✓ دقانون جوړونې او علمي حقوقو څېړنو دانستیتوت دچارو اساسنامه(رسمي جریده ۹۲۴ شمېره)

✓ دحقوقي اسانتیاؤ مقرره)

اجرایه ځواک(حکومت)

ددولت درې ګونو قواوو څخه یو هم حکومت یا اجرائیه قوه ده چې د دولت هغه سازمان ته ویل کیږي چې په یوه ټاکلې سیمه کې قانوني واک او د قانون په تنفیذ کې مستقلانه واک او اختیار ولري.دحکومت دمفهوم لپاره ډول، ډول تعریفونه شوي چې لدې جملې څخه یو هم حکومت د یوه دولت د تصمیم نېولو قوت او مرکزیت بلل کیږي اویا په بل عبارت اجرایه قوه یاحکومت دهېواد په داخل کې دسیاسي او اداري واکونو په اعتبار سره د دولتي حاکمیت(په یوه قلمرو کې ترټولولوړقدرت) داجراء او تطبیق مرجع ګڼل کیږي چې دنورو ملکونو په وړاندې د دولتي واکمنۍ استازیتوب اوورځخه دفاع کوي. حکومت له درې ډوله قواو ،اجرائیه،مقننه اوقضائیه ځواک څخه جوړاو دافغانستان ددولت په اجرائیوي سېستم کې ولسمشر دحکومتي ریاست ترڅنګ د دولت رئیس هم دی چې په تقنیني،قضائې اواجرائیوي برخو کې خپل قانوني صلاحیتونه دقواوو دتفکیک اصل ته په پام کې نېولو سره کاروي.دافغان دولت اجرائیوي برخه دیوه ځواکمن ولسمشر او دولسمشر له دوه مرستیالانو څخه جوړه شوې ده.

ترکیب اوهیأت:داساسي قانون دیواویایمې،درې اویایمې او وه اویایمې مادې پر بنسټ دافغانستان اجرائیه قوه یا حکومت له وزیرانو یا کابینې څخه د ولسمشر تر ریاست لاندې جوړ اوهر وزارت یو اداري واحد دی چې د مربوطه وزیر په واسطه اداره کیږي ،دملي شورا غړي پدې شرط کولی شي د وزیر په توګه انتصاب شي چې د ملي شوراغړیتوب یې سلب اودهغه پرځای بل کس دقانون له حکم سره سم ټاکل کیږي .همدارنګه وزیران د ولسمشرپرواندې دخپل رئیس په توګه اوله سیاسي اړخه د ولسي جرګې پر وړاندې مسوول او ځواب ویونکي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

نقش او مسوولیتونه:اجرایه قوه یا حکومت د دولت هغه ارګان دی چې د قانون د پلي کولو او تنفیذ دنده لري. د اجرایه قوې غړی عموماً د وزیرانو په نامه یادېږي چې د اساسي قانون له حکمونو سره سم په مختلفو برخو کې لاندې مسوولیتونه او دندې لري:

۱ـ د اساسي قانون د احکامو ،قوانینو او محکمو د وروستیو پریکړو اجراء کول.

۲ـ افغانستان خپلواکۍ ساتل،له ځمکنۍ بشپړتیا څخه دفاع،په نړیواله ټولنه اونړیوالو سازمانونو کې د افغانستان د ګټو او حیثیت څخه دفاع کول.

۳ـ د هېواد په کچې د عامه نظم او امنیت ټینګول او د هر راز اداري فساد پر ضد مبارزه او له منځه وړل .

۴ـ د بودیجې ترتیبول،د دولت د مالي چارو تنظیمول او د عامه شتمنیو ساتل.

۵ـ د پرمختیایې پروګرامونو طرحه او پلي کول البته د ملي شورا له تائید وروسته.

۶ـ ملي شورا ته د ترسره شویو چارو او د نوي مالي کال د مهمو پروګرامونو په اړه ګذارش وړاندې کول.

۷ـ د حکومت اداري ریاست او اداري چارو د سمون له پاره اداري مقرراتو جوړول اوپلي کول چې باید د دغه شان اداري قواعدو او مقرراتو تدوین او تطبیق د اساسي قانون اونورو قوانینو له نص او رحي سره په مخالفت کې نه وي .

۸ـ د هغو نورو دندو ترسره کول چې د اساسي قانون او نورو قوانینو له مخې د حکومت له دندو او مسوولیتونو څخه شمېرل کېږي.[۳۱]

---

[۱] د دري ګونو قواو ځانګړتیاوې اووا کونه،د فیضان الله پټان لیکنه،۲-۳مخونه

[۲] د اجرایه قوې(حکومت)د دندو ،تاکلو او صلاحیتونو به اړه زیات معلومات د اساسي قانون په څلورم فصل د ۷۱مادې څخه تر ۸۰مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

دجمهور ریس دندې او صلاحیتونه

څرنګه چې داساسي قانون په ۶۴ ماده کې جوته ده جمهوري ریس لاندې صلاحیتونه او دندې لري.

- داساسي قانون له پلي کېدو څخه مراقبت کول
- دهېواد دسیاست داساسي خطوطو تعینول چې شورا تصویب کړي وي
- دافغانستان دټولو قواو سرمشري
- دمشرانوجرګې اوملي شورادغونډو پرانستل
- دوزیرانواولوی څارنوالانو ټاکل
- دمرکزي بانک ریس ټاکل
- دځارګړي اداري دریبس ټاکل
- دولسي جرګې په تائید دستري محکمې دغړو اوریس ټاکل
- دمشرانودجرګې ۳/۱ غړیو ټاکل
- دسولې اویاجنګ اعلانول
- دلوی جرګې تشکیل اودهغې لپاره انتصابي غړیو ټاکل
- دټاکنو دخپلواک کمیسون دغړیو ټاکل[۱]

دافغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکیلات

داساسي قانون د ۱۳۶ مادې له مخې دافغانستان اسلامي جمهوریت اداره دمرکزي، محلي واحدنواو ادارو پربنسټ دقانون مطابق تنظیمېږي.

مرکزي اداره په یولړاداري واحدونه وېشل شوې ده، چې دهریوپه رازکې یووزیرقرارلري.محلي اداري واحدونه، ولایتونه دي چې شمېر، ساحه اجزادولایتونو تشکیلات اواړونده ادارتوپراساس دنفوسواندازه، ټولنیزه

---

[۱] ددرې ګونوقواو ځانګړتیاوې اووا کونه،دفیضان الله پټان لیکنه،۴-۲مخونه

[۲] دولسمشرددندواوصلاحیتونوپه اړه داساسي قانون ددریم فصل ۶۰څخه تر ۷۰پورې مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴
وضعه، اقتصادي وضعیت او جغرافیې موقعیت پورې اړه لري او دقانون پواسطه تنظیمیږي.
دافغانسان جمهوري دولت دنافذه قوانینو په نظري کې نهولو سره په لاندې سکتورونو کې فعالیت کوي.
دامنیت سکتور
۱=دملي دفاع وزارت
۲=دکورنیو چارو زارت
۳=دملي امنیت عمومي ریاست
دحکومت داري چارواکې دقانون دحاکمیت او دبشر دحقوقو سکتور
۱=لویه څارنوالي
۲=دعدلې وزارت
۳=دبهرنیو چارو وزارت
۴=دسرحدونو قومونو او قبائلو چارو وزارت
۵= دحج اواوقافو وزارت
۲=ددولت ریاست، دمقام ددفتر ریاست
۷=دچارو داداري او دوزیرانو دشورا ددارلانشاء عمومي ریاست
۸=په پارلماني چارو کې ددولت دوزیر دفتر
۹=دمحلي ارګانونو مستقله اداره
۱۰دملکې خدمتونو او داداري اصلاحاتو مستقل کمېسون
۱۱=داداري فساد په وړاندې استراتیژي دتطبیق او نظارت عالي اداره
۱۲= دټاکنو خپلواک کمېسون
۱۳= دمرکزي احصایې عمومي اداره
۱۴= دکنترول او تفتیش اداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

دطبعي زېرمو او زیر بناو سکتور

۱=دمعدن وزارت

۲=دمخابراتواومعلوماتي تکنالوژي وزارت

۳=داوبو او بریښنا وزارت

۴=دفوایدعامې وزارت

۵=دترانسپورت او هوایې چلند وزارت

۶=داریانا دافغان جوړښت شرکت

۷=دښاري پراختیا وزارت

دمعارف سکتور

۱= دښوونې او روزنې وزارت

۲= دلوړو زده کړو وزارت

۳=داطلاعاتو او فرهنګ وزارت

۴=دعلومو اکاډمي

۵= دبدني روزنې سپورت عمومي ریاست او دالمپیک ملي کمیټه

دروغتیا سکتور

۱_دعامي روغتیا وزرات

دزراعت او کلیو پراختیا سکتور

۱=دکرهنې،اوبو لګولو اومالداری وزارت

۲=دکلیو دپراختیا اوبیارغونې وزارت

۳= مخدره توکو پرضد دمبارزې وزارت

داقتصادي ودې او خصوصي سکتور دپراختیا سکتور

۱=دمالې وزارت

۲=تجارت اوصنایع وزارت

۳= داقتصاد وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴= دافغانستان بانک
۵=دچاپېریال ساتنې ملي اداره
۲=دافغانستان دپانګې اچونې دملاتړ اداره
۷= دستندر ځانګړې اداره (انشا)
۸= دجیودیزي اوکارتوګرافي عمومي اداره.
دټولنیزو ملاتړ سکتور
۱= دمهاجرینو او بېرته راستنیدونکو چارو وزارت
۲= دښځو چارو وزارت
۳= دکاره ټولنیزو چارو شهیدانو او معلولینو وزارت
۴= دکابل ښاروالي
۵= دافغاني سرې میاشتې ټولنه
۲= دکوچیانو دچارو او تنظیمولو مستقل ریاست
۷= دپېښنو سره دمبارزې دتیاري ملي اداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

[۱] سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، دسرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنه، م ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

قضایي ځواک (محکمې)

له هغې ورځې نه چې انسان ټولنیزاو مدني ژوند ته مخه کړې، دهماغه وخت راهیسې ټولنیز نظم دټینګښت ،لانجواوشخړودحل اوفصل له پاره دا اړتیا لیدل کېده څو لانجې په یوشکل حل او فصل او دنورواحتمالي شخړومخنیوی وشي، همدغوموخو ته درسیدو له پاره کوم منظم عدلي او قضایي سېستم شتون نه درلود بلکې په پخوازمانو کې به اکثرا دقبېلوي سېستم یانې جرګو او مرکو څخه کار اخستل کېده او په هره کورنۍ کې به مخورو ،او هوښیارو کسانو ته دستونزو او لانجو دحل له پاره مراجعه کېده، هغوی به دخپلو تجربو او پوهې په مټ دعوې او لانجې حلولې .دبشري ټولنوله پرمختګ سره سم مختلف حقوقي اوعدلي سېستمونه رامنځ ته شول لکه:

۱_فقهي حقوقي سېستم په دغه سېستم کې قانون دفقهاوو اوعلماوو نظریات دي چې دمحکمو په واسطه اجراء اوعملي کېږي، دغه حقوقي سېستم ته داسلام حقوقي سېستم ویل کېږي، په دې سېستم کې قانوني قواعد اومقررات داسلامي فقهاوو نظریات تعریفوېږي چې باید دغه نظریات د قرآن او نبوي احادیثو سره په ټکر کې نه وي.

۲_قضایي حقوقي سېستم چې په هغه کې قانون دمحکمو پخوانۍ پریکړې اوقضایي چال چلند دی چې دمحکمو په واسطه تطبیق کېږي چې دغه سېستم دکامن لا(Common Law) انګریزي حقوقي سېستم سره اړخ لګوي.

۳_تقنیني حقوقي سیستم دغه حقوقي سېستم لیکلی اوقانون، دیوه تقنیني ارګان په واسطه تدوین او دمحکمو په واسطه تطبیق کېږي، دغه حقوقي سېستم ببلابېلو ټولنو دپرمختیا سره، عصري دولت دحقوقي تقنیني ماډرن سېستم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پربنسټ رامنځته او دایې ثابته کړه چې دنورو سېستمونو د منځپانګې دشمولیت له پاره مناسب دی، دوضاحت، یووالي او نظم له پلوه او قانوني قاعدې جوړونې له مخې ډېر اغېزمن اوکارنده دی، مهمه ځانګړنه یې داده چې ددولت دځواکونو، مقننه، قضائیه اواجرائیه ځواکونو تشکیلات او توازن بیانوي. چې اوسمهال ټولو حقوقي سېستمونو په مادرنو سېستمونو پیل کړی او په اسلامي نړۍ کې هم دغه تغیرات اوبدلونونه په اتلسمه پېړۍ کې هغه مهال پیل شول چې عثماني خلافت، تنظیمات او مجلة الاحکام العدلیة یې دمادرن قانون په شکل سره وړاندې کړل، باید ووایو دغه حقوقي مادرن سېستم ته رومن ژرمنیک (Roman Zhrmnyk) ویلی شي.

دشلمې پېړۍ له پیل وروسته (۱۹۲۰زېږدیز) کې چې د (۱۲۹۹) لمریزسره سمون خوري، دمصر هېوادخپل لومړنی مدني قانون چې د (عبدالرزاق السنهوري) دالازهرعلمي موسسې فقهیه غړي په واسطه ترتیب اوولیکل شو، دغه قانون دحنفي فقهي او نورو مذهبونو دفقهو پربنسټ او دفرانسې له مدني حقوقوسره سم تصویب کړ، دا مدني قانون د ډېرو اسلامي هېوادونو (ټولو عربي هېوادونو او افغانستان له پاره یو بنسټ وګرځید.

پس له هغې چې په (۱۷۴۷زېږدیز) کال کې احمدشاه درانې رسما د افغانستان پادشاه شو د قضا حکم په ثابت او انحصارې ډول دعلماو په صلاحیت او اختیار کې و یا په دقیق عبارت دقاضیانو او مفتیانو په واک کې ؤ. مرکزي دولت چې زیات اختیارات او امتیازات یې علماؤ ته ورکړې و او دهغوی تاثیرات یې زیات کړي و نوعلماو به هم ددولت څخه حمایت کاوه. علماو اصولاً د عدالت په تطبیق د خپلو تفاسیرومطابق زیاته توجه نکوله په تېرو قرن (۱۹۲۰-۱۹۷۰زېږدیز) کلونوکې دعدالت د اجراء د مدیریت ساده کونه او متمرکزکولو هدف داجرایه قوي دقدرت کمولو ته په توجه او قضایه قوي ته داستقلال په ورکولو ترسره شو. امیر عبدالرحمن خان د حاکمیت نوي دکتورین وړاندی کړل د هغه په اند او فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

.هغه د یو اسلامي ټولنې رهبر او د خپلو اتباعو په نسبت د خدای تعالی په وړاندې مسؤل دي پدې اساس هغه د علماؤ قدرت د خپل قدرت په وړاندې یو تهدید ګڼي. هغه په علماؤ باندې د حکومتي کنترول د اعمال په منظور د قضاتو مقام ته یې په دولتي استخدام کې اداري پروسه تغیر کړه پدې شکل سره چې هغوی نور صرف د مذهبي اقتدار لرونکي ندي، امیر د دې هدف دلاسته راوړلو لپاره د وقف ارګان چې مذهبي او مالي نهاد ګڼل کیده له منځه یوړ او پدې سره یې د مذهبي قضاتو مالي پشتیوانه ګڼل کیده رنګه شوه .د هغه وخت نه وروسته قضاتو باید قضا د منصب لپاره د دولت تر کنترول لاندې یو امتحان ورکړای وای چې پدې سره د قضاتو مذهبي علمیت تعینیده او د هغوی د معاش تعینوونکی هم و ،کله به چې یوچا د قضا وظیفه ترلاسه کړه بیا د دنیوي کارونو او علومو د زدکړې نه منعه کیده ،همدارنګه امیر عبدالرحمن خان د محاکمو یو شرعي نظام را منځته کړ چې د معینو اصولو په چوکاټ کې د دولت لخوا د اساس القضات تر عنوان لاندې را منځته شوی و ،فعالیت کاوه د امیر اقدامات اګرچې د عدالت د اجرا د رسمي کیدو موجب شو او په دې طریقه مرکزي دولت قدرت یې په قضایي امورو کې زیات کړ مګر د قضایه قوې خصوصیت ته یې دیوې کلا په حیث کومه صدمه وارده نکړه .د امیر عبدالرحمن نه وروسته امیر حبیب الله خان د ده سېستم پرته له تغیر څخه تعقیب کړ وروسته له دې غازي امان الله خان د غربي هېوادونو څخه په تقلید کوښښ وکړ ترڅو یو کامل حقوقي نظام د قانون د حاکمیت په منظور ایجاد کړي په(۱۹۲۳ز ېږدیز)کال کې یې یونوی اساسي قانون وضع کړ چې د هغې په اساس د افغانستان حکومت په مشروطه شاهي باندې بدل شو ،د امان الله خان قضایي اصلاحات چې په نظام نامه باندې ونومول شو تر یوه حده د ترکیې هېواد د اصلاحاتو څخه چې د نولسم قرن په اواخرو کې را منځته کړي و الهام اخستی و ،امان الله خان د دولتي محاکمو یونوی نظام، سېستم اونوی د جزا قانون را منځته کړ ،د امان الله خان د اساسي قانون ۲۱ تمې مادې د اسې حکم کاوه چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضایاوې باید د اسلامي شریعت، جزا قانون او مدني قانون په اساس وخېړل شي اوورته رسیده ګي وشي د امان الله خان دوخت جزایي قانو ن غربي نړۍ څخه نه وو ،بلکې دیوه اسلامي مدون قانون شکل یې درلود ،چې په دې اساس علماؤ ته په خپل سرد تفسیر حق نه ورکول کېده باید نومورې مدوین قوانین یې تفسیر کړی وای.د امان الله خان نه وروسته د حبیب الله کلکاني د لنډې دورې په پای ته رسېدو نادرشاه چې کله قدرت ته ورسېده هغه د امان الله خان د نظامنامې هغه برخې چې زباتې جنجالي او مناقشې وړ وې ملغا کړې او هغه مذهبي قوانین او موازین چې په یو شکل سره د حبیب الله لخوا په شرعي محاکمو کې رامنځته شوي ؤ محدود کړل.دنادرشاه د(۱۹۳۱زېږدیز)کال د اساسي قانون ۸۷ او ۸۸ مادو د اسې حکم کاوه چې ټول عمومي مرافعات باید شرعي قوانینو سره په وفق کې تنظیم شي او د حنفي فقهې د احکامو مطابق باید مسایلو ته رسیدګي وشي.[۱]

د داود خان دوره:د داود خان ریاست جمهوري په اعلان سره سترہ محکمه منحل شوه او د هغې صلاحیتونه د عدلې وزارت د عامه عدالت کمېټې ته چې نوم یې قضایي عالي شوری ته تغېر شوي ؤ انتقال شول.د قاضي القضات صلاحیتونه د عدلیې وزیر ته منتقل شول ،او نورد ټولو محاکمو تشکیلات د(۱۹۲۷زېږدیز) کال د محاکمود تشکیلاتو او صلاحیتونود قانون مطابق په خپل ځای پاتې شول. د(۱۹۷۷زېږدیز)کال مصوب اساسي قانون مطابق بیا سترہ محکمه رامنځته شوه او خپل صلاحیتونه یې دوباره لاس ته راوړل ،خو ددې قانون په ۱۰۱ او ۱۱۲ مادو کې د قضایه قوې د استقلال تقلیل ښکاره کېده ،دغه اساسي قانون قضایه قوه د یو حکومتي ارګان په حیث معرفي کړی و او د(۱۹۶۴زېږدیز)کال اساسي قانون په ځېر یې د قضایه قوې د استقلال څخه یادونه نوه کړې.ریښې جمهور به قاضي

---

[۱]- رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان،(چاپ سوم،حمل ۱۳۸۸ هـ ش)صـ۱۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

القضات اودستري محکمې قضات منصوبول (۱۰۷ ماده)، علاوه پردې ددې اساسي قانون د ۱۰۴ مادې په اساس ریئس جمهور کولای شول چې پس له پنځو کلونو قضات بدل کړي په داسې حال کې چې د (۱۹۲۴زېږدیز) کال اساسي قانون دغه موده لس کاله تاکلې وه.[۱]

کمونستي رژیم په وخت کې د (۱۹۷۷ زېږدیز) کال اساسي قانون ملغا شو اوټول امورات باید دانقلابي شوری د اجرایوي فرمانونو او مقرراتو په اساس تنظیم شوی وای.

انقلابي شورا داخبره اعلام کړه چې د (۱۹۷۷ زېږدیز) اساسي قانون پرته، نور قوانین دې د اجرا لاندې ونیول شي ځکه دا قوانین د دوی حکومت او انقلابي شوری سره په تضاد کې نه واقع کېدل. د انقلابي شوری دفرمان د دوهمې مادې په اساس یوځل بیا دستري محکمې اختیارات عالي قضایي شوری ته چې په سرکې یې دعدلیې وزیر قرار درلود او انقلابي شوری ته مسؤل ؤ وسپارل شول ،ددې تر څنګ اومې مادې د عسکري ځواکونو یو انقلابي محکمه ایجاد کړه چې هغه جرایمو ته رسېدګي وکړي چې دعسکري ځواکونو، سیاسي اشخاصو او انقلاب دمصالحو په ضد واقع کېدل او نامحدود اختیارات یې درلودل، دغه محاکمو څوځله تغیروکړ بلاخره په (۱۹۹۰ زېږدیز) کال کې لغوه شول .دکمونستانو رژیم یوځل بیا ستره محکمه ایجاد کړه اوداساسي قانون په **۵۲** ماده کې دقضایه قوې استقلال اعلام کړخو په **۵۵** ماده کې راغلی ؤ چه ستره محکمه باید په منظم شکل انقلابي شورا ته راپورورکړي.دټولوعادي محاکمو قضات په علاوه د ستري محکمې دقضاتو دانقلابي شوراد ریس له خوا منصوبېدل، وروسته دخلکو دملاترډلاسته راوړلو په منظوریې په (۱۹۸۷زېږدیز) کال کې یو نوی اساسي قانون وضع کړچې یوځوجزوي تغیرات یې رامنځته ته کړل، ددې

---

[۱]- رامین ،مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محکم افغانستان،(چاپ سوم،حمل۱۳۸۸) ص۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

قانون په ۱۰۷ مه ماده کې داسې راغلي ؤ چې قضایه قوه یو مستقل ارګان دی او ستره محکمه یو عالیترین قضایي ارګان دی چې په ټولو محاکمو د نظارت او د قوانینو د برابر تطبیق مسولیت لري. او د ۱۱۰ مې مادې په اساس قاضي القضات د ریېس جمهور لخوا د شپږ کلونو لپاره منصوبېده.

د داخلي جنګونو په دوران کې د (۱۹۹۰ زېږدیز) کال د اساسي قانون مطابق قاضي القضات جمهور ریېس ته مسؤل ګڼل کېده او د محکمو د تشکیلاتو او صلاحیتونو قانون نوی وضع شو. د طالبانو په رژیم کې د کمونستي رژیم اکثره قوانین لغوه شول او د ظاهر شاه دوخت قوانین د اجرالاندې ونیول شول. د طالبانو د رژیم څخه وروسته د بن د توافقنامې په اساس د (۱۹۲۴ زېږدیز) کال اساسي قانون دوباره برقرار شو البته تر هغه ځایه چې باید بن د توافقنامې، افغانستان سره د نړیوالو معاهداتو او نورو موازینو سره په مغایرت کې قرار ونلري، چې بلاخره د (۲۰۰۴ زېږدیز) کال جنوري په شپږو بشتمه نېټه او سنی اساسي قانون وضع شو. د بن په توافقنامه کې د قضایه قوې په رابطه په ۳-۲ مادو کې داسې صراحت موجود ؤ (د افغانستان قضایه قوه باید مستقله وي او د دسترې محکمې لرونکی وي او نورټول محاکم باید د مؤقت دولت په واسطه ایجاد شي، انتقالي اداره باید د ملګرو ملتو د سازمان په مرسته یو قضایي کمېسیون د داخلي قضایي نظام د بیا رغونې په خاطر چې د اسلامي اصولو، نړیوالو معیارونو، د قانون حاکمیت او د افغانستان د حقوقي عنعناتو سره مطابقت ولري رامنځته کړي).[۱]

زمونږ د هېواد اوسنی قانوني سېستم په جوړښت کې داسې تدابیر نیول شوي چې پورتني یاد سېستمونه په برکې رانیسي، د افغانستان اساسي قانون د هېواد تر ټولو لوړ قانون دی چې ټول قوانین او ارګانونه د همدې اساسي قانون سره په مطابقت کې تدوین او اداره کېږي، د دې اساسي قانون د ۳ مې، ۱۳۷ مې او ۱۳۱ مې

---

[۱] – رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان، (چاپ سوم، حمل ۱۳۸۸) ص ۳۲-۳۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

او ۹۰ یمې مادې له حکم سره سم زمونږ دهېواد نظام اسلامي جمهوري دی او باید ټول قوانین د اسلام سپیڅلي دین له احکامو سره په مخالفت کې نه وي. همدارنګه محاکم د ټولو دعواوو په حل او فصل کې د بشپړې خپلواکۍ ترڅنګ باید د اساسي قانون احکام او نورعادي قوانین تطبیق کړي که چېرته دیوې دعوې په اړه په دې اساسي قانون او نوروعادي قوانینو کې څه حکم موجود نه وي، محکمې کولی شي د اساسي قانون په حدودو کې حنفي فقه او په ځانګړو مواردو کې د شیعه مذهب احکامو تطبیق د سرچینې په توګه یو اځې په هماغې دعوې کې تطبیق او اجراء کېږي، داجرایه ځواک دنده داده چې عادي قوانین او د محاکمو پریکړې اجراء او عملي کړي. دعادي قوانینو وضعه کول د مقننه ځواک اصلي اولومړنی واک دملي شورادی چې دولس اوملت استازیتوب کوي.

ترکیب او هیأت: دافغانستان اساسي قانون ۱۱۶ مې مادې دحکم په اساس ستره محکمه د ستر قضائیه ځواک په سر کې چې له یوې سترې محکمې، د استناف له محکمو په ولایتي کچې او ابتدائیه محکمو د ولسوالیو په کچې او همدارنګه د ځانګړو محکمو څخه جوړه ده چې تشکیلات او صلاحیتونه یې د قانون له لارې تنظیمېږي.

ستره محکمه (۹) کسه غړي لري چې د اساسي قانون ۵۰، ۱۱۷ او ۱۱۸ مادې له حکمونو په رعایت، چې د سالمې اداري او سمون رامنځته کېدو او په شرایطو وړ اشخاص چې د سترې محکمې یوغړی دریږس او نور د سترې محکمې د غړو په توګه د ولسمشر له خوا د ولسي جرګې له تایئد سره په لاندې ډول ټاکل کېږي.

- درې تنه د څلورو کلونو له پاره.
- درې تنه د اوو کلونو له پاره.
- درې تنه د لسو کلونو له پاره.

باید یادونه وشي چې ستره محکمه دلاندې دیوانونو څخه جوړه شویده:

۱- دعمومي جزاء دیوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

۲-دعامه امنیت دیوان
۳-مدني دیوان
۴-دعامه حقوقو دیوان
۵-دترافیکې جرمونو دیوان[۱]

نقش او مسؤولیتونه:د افغانستان قضایه ځواک په صلاحیت کې ټولو هغو دعوو غور او رسیدګي شامله ده چې د دولت په شمول دحقیقي یا حکمي اشخاصو له خوا دمدعي یا مدعي علیه په حیث دقانون له حکمونو سره سم دمحکمې په وړاندې اقامه شي، په محکمو کې قضیې دمعیار او ماهیت پربنسټ په دوه ابتدایې او استناف مرحلو کې حل او فصل کېږي.ستره محکمه هغه قضیې چې داستناف دمحکمو څخه ورته احاله شوي وي، یوائې په هغو شرایطو کې ورته رسیدګي کوي چې موخه یې داوي آیا قانون په کره او سمه توګه پلي شویدی اوکنه؟ څو جوته شي چې دقانون احکام نه وي نقض شوي اویا داچې معلومات ترلاسه شي چې نومورې احکام په سمه توګه ندي تطبیق شوي نو پدې حالت کې ستره محکمه قانوناواک لري چې د لاندنیو(تحتاني) محکمو پریکړې نقض او دسره کتنې له پاره ور ولیږي او یاهم خپله پریکړه صادره کړي چې پدې حالت کې دسترې محکمې پریکړه وروستۍ او نهایې ګڼل کېږي، په لنډه توګه د قضائیه ځواک واکونه او صلاحیتونه په لاندې ډول دي:

- دقانون پربنسټ دحکومت یامحکمو دغوښتنې پراساس،له اساسي قانون سره دقوانینو ،تقنیني فرمانونو ،بین المللي معاهدواو نړیوالو میثاقونو دمطابقت څېړل او تفسیرول.
- دحکومت له لارې ملي شورا ته د قضایي چارو د تنظیم په ساحه کې دقانوني طرحي وړاندیز.

[۱] ددرې ګونوقواوو ځانګړتیاوې اوواکونه،دفیظان الله پټان لیکنه ۲۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په اړوندو قوانینو کې د اټکل شویو احوالو مطابق، دلوړ څارنوالۍ یا د دعوی دلورې د اعتراض پربنسټ، د نویو دلیلونو د پیدا کېدو په سبب د محکمو پرقطعي فیصلو باندې نوې کتنه کول.
- د قانون د حکمونو پربنسټ، بهرني دولت ته د مجرمینو د بېرته ورکړې (اعادې) په هکله د دلیلونو څېړنه او تصمیم نیول.
- د اساسي قانون اته ویشتمې مادې د حکم په پام کې نېولو سره بهرني دولت ته د اتباعو د تسلیمولو په هکله د تور او اتهاماتو د دلیلونو څېړل او تصمیم نیول.
- د قضایي تګلارې (رویې) د وحدت تامینول.
- د قاضیانو د جنایې او انتظامي سرغړونو په هکله تصمیم نیول.[1]

۲

[1] د درې ګونو قواوو ځانګړتیاوې اووا کونه، د فیضان الله پټان لیکنه، ۲۸۳۰ مخونه
د قضایه قوې په اړه نور معلومات د اساسي قانون په اووم فصل د ۱۱۲ مادې څخه د ۱۳۵ مادې پورې وګورئ
[2] د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، صفحه ۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د افغانستان سرحدي کربنې

څلورخواوې اوسیاسي پولې په حقیقت کې دیوهېواد دملي هویت پېژندنه کوي، چې دیو سیاسي واحد په توګه دنړۍ ملتونه یوله بله بېلوي. همدا پولې دي چې د هرهېواد جغرافیايي حدود تعین او مشخصوي او دحاکمیت سیمې يې یوله بله بېلوي اومعلوموي.دیوهېواد پولې که په وچه کې وي که په اوبو (سیند، سمندرګي یا سمندر) کې،خاوره يې ډېره او پراخه وي که لږه یا کوچنۍ، ځمکه يې متجانسه وي که غیرمتجانسه، دښته وي که غره ایزه، واحدملیت ولري که ګڼ شمېر،یوه ژبه ولري اوکه ډېلې،خوپه دننه کې،دټاکلوسیاسي پولوپه چوکاټ اودنړۍ دهېوادونو په لیکه کې دیوه واحدهېواد په توګه پېژندل کېږي.نوځکه په یوه هېوادکې ټاکلي پولې دیوې سیاسي سیمې هغه څرګندې ډېلونکې پدېدې دي چې دګاونډیو هېوادونواونړیوالومعیارونوپه منلو سره رسمي، ملي او نړیوال حیثیت غوره کوي.

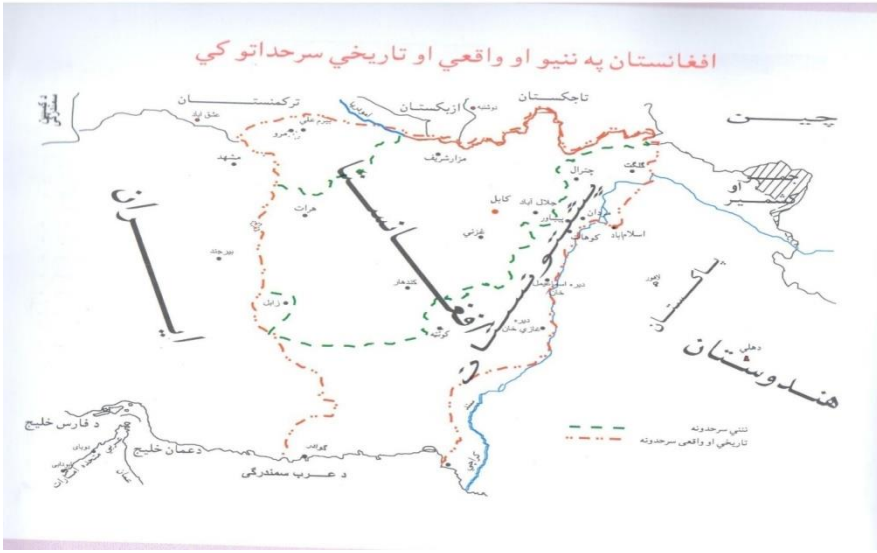

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديو هېواد د سياسي پولو ټاکنه دهغه داداري قلمرو ،ملي حاکميت اودقانون د تطبيق ساحې راپېژني اود همدغې ځمکنۍ پراختيا په چوکاټ کې اداري او قضائي وېشنه، داقتصادي اوټولنيزوپروژوترتيب، پرمختيايې پلانونه، انتخاباتي فعاليتونه،ګمرکي چارې،دبانکنوټونواوپيسو قانوني چلښت او داسې نورې چارې هم ترسره کېږي.

په لنډ ډول ويلای شو چې پولې د يو دولت يا هېواد ترکنټرول لاندې سيمې په خپله لمن کې رانغاړي او د يو هېواد متشکله عنصر يانې قلمرو تثبيت او مشخصوي.

سياسي سرحدونه هغه مهمترين عوامل دي چې يو سياسي متشکله واحد دبل سياسي متشکله واحد څخه بېلوی اويا په بل عبارت سياسي سرحدونه له يوې متشکله سيمې څخه دبلې سياسي متشکله سيمې دبېلتون ياجدا والي غوره ننبې دي، چې دانبې شونې دي طبعي اويامصنوعي وي.په ضمن کې دهمدې سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹

لیکو یا سرحدونو شتوالی دی چې په یوه ځمکه کې سیاسي یووالی او انساني وحدت ممکن کوي او جوړوي یې. سرحدي خطونه هغه اعتباري او قراردادي خطونه دي چې دیو سیاسي واحد حدود دو مشخص کولو په خاطر د ځمکې پر سر مشخص او تاکل کېږي بنا پردې سرحدونه د سیاسي جغرافیې د اصلي او مهمو بحثونو څخه شمېرل کېږي. سره ددې چې د سیاسي واحد څخه مطلب حکومت دی هغه خطونه چې دیو حکومت ځمکه دبل همسایه ملک څخه بېلوي په نړیوالو سرحدونو مشهور دي. خو که چېرته د سیاسي واحد څخه موخه او مطلب یو ولایت یا ولسوالي وي، چې دیو هېواد په داخل کې سیاسي پولې رامنځته کوي، نو دې ډول سرحدونو ته ملي سرحدونه (National Borders) وایي.

پوله په عربي ژبه کې په سرحد، په فارسي کې مرز او په انګلیسي کې په Border ژباړله کېږي، په حقیقت کې دیو هېواد د حاکمیت او صلاحیت سیمه تاکي.[۲] یا نې هغه سیمه تاکي چې یوازې یو دولت پکې خپل ځواک او واکمني پلي کولای شي او له هغه څخه هغه خوا به ګام نه پورته کوي ځکه هغه خوا ته د بل هېواد د واکمنۍ سیمه پیلېږي.

دیو دولت پولې هغه فرضي کرښې یا لیکې دي چې د یو هېواد ساحه له بل هېواده (یا دهغې ساحې په اړه چې د بل هېڅ خپلواک هېواد تر واکمنۍ لاندې راغلي نه وي، لکه آزاد بحرونه) بېلوي.[۳] یا په بله وینا، پولې هغه حدود دي چې دهغو پواسطه دیو دولت قلمرو مشخصېږي او دنورو ساحو څخه یې بېلوي، دا نورې ساحې امکان لري یا بل دولت وي او یا هم آزاد سمندرونه وي.[۴]

د پولو یا سرحدونو څېړنه د حقوقو، جیوپولېټیک او جغرافیې له مهمو اوپه زړه پورو موضوعاتو څخه ګڼل کېږي، په خاص ډول هغه پولې چې دیو واحد ملت،

---

[۲] حقوق بین الملل عمومی، (دوکتور محمد رضا ضیائي بیګدلي، م ۱۸۲

[۳] ، نړیوال عمومي حقوق، پوهاند دوکتور ودیر ساپی م ۹۹

[۴] ، نړیوال عمومي حقوق-لکچرنوټ، (الحاج پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش م ۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

نژاد ، قبیلې، دین، مذهب او کور وګړي سره ټبل او جلا کړي. دا ډول پولې همېشه د سیاسي ستونزو اولانجو لامل وي او د دوو ګاونډیو هېوادونو ترمنځ سوله او امنیت له منځه وړي. لکه د افغانستان سره چې د وخت د ښکرورا و ظالم ښکېلاکګر ځواک لخوا کابو (۱۱۷) کاله وړاندې دغه شان جبر او ناروا وشوه او ترنن ورځې پورې دواړولورو ته پراته وروڼه او عزیزان د دغه اور په لمبو کې سوځېږي. دا جوته ده چې پوله او سیاسي کرښه یوه قراردادي کرښه ده او د هېوادونو د سیاسي حاکمیت حدود تسجیل او بیانوي، خوله حقوقي اړخه او د سیاسي جغرافیې له مخې تر ټولو ښه پوله هغه پوله ده چې د سیاسي لانجې او مناقشې لامل ونه ګرځي، دواحد ملت، نژاد ، قبیلې، دین، مذهب او وګړي سره ټبل نه کړي، دیو هېواد سیاسي یووالی له منځه یونه سي، دیو قام او قبیلې ټولنیزې، اقتصادي، فرهنګي، مذهبي او سیمه ایزې ځانګړتیاوې په پام کې ولري او د ډېلډونکو وګړو غوښتنو ته پکې لومړیتوب ورکړي.[۱]

د پولو دټاکلو په موخه باید لاندې څلور پړاوونه او مراحل ترسره اوطی کیږي:

۱: د سرحدي کرښو ټاکنه ..... (Allocation)

۲: د سرحدي کرښو محدودول ..... (Delimitation)

۳: د سرحدي کرښو نښه کول ..... (Demarcation)

۴: د سرحدي کرښو قانوني او پارلماني تائید ..... (Ratification)

د سرحدونو ډولونه

کولی شو چې سرحدونه د څو اړخونو له مخې وېش کړو. یو دا چې سرحد څنګه منځته راغلی، د نژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی اوبله دا چې د فزیکي پدېدو سره د سرحد ورته والی او یا نه ورته والی څنګه دی. نو د همدې امله د وچې سرحدونه د وېش له مخې په لاندې توګه ټبلوو.

---

[۱] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱

مصنوعی سرحدونه: داهغه سرحدونه دي چې په حقیقت کې په طبیعي شکل نه وي موجود ،بلکې په غیرطبیعي ډول د دولتونو لخوا جوړیږي لکه دیوالونه، اغزن تار، پایې اوداسې نور..خود منځته راتګ اوفزیکي پدبدوسره دورته والي له مخې سرحدونه کولای شوله دووارخونوډلنبدي کړو. یو داچې سرحد څنګه منځ ته راغلی ، دنژادي او فرهنګي ګروپو نو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی.اوبل داچې دفزیکي پدبدو سره د سرحدورته والی اویانه ورته والی څنګه دی خوپه عمومي ډول سرحدونه په دریو ډولونو ویشل شویدي چې لومړی د وچې سرحدونه دي دویم بحري اودریم هوایي سرحدونه دي چې مونږاول دوچې په سرحدونو په تفصیلي ډول سره بحث کوؤ.

الف: هغه سرحدي کرښې چې په یوه سیمه کې دبشري ټولنوله مبشته کېدوڅخه وړاندې کښل شوې وي ،دا ډول سرحدونه د سرحدونو غوره ببلګې ګڼل کېږي، ځکه کله چې ورو ورو او په تدریجي توګه انساني ټولنې ددې ډول سرحدونو په څنډو او لمنو کې مبشت کېږي، نوځانونه د سرحد څرنګوالي اوقوانینو سره برابروي چې له همدې امله دا ډول سرحدونه هیڅ ډول ستونزې نه راولاړوي.غوره ببلګه یې دالاسکا (Alaska) اوکاناډا (Canada) ترمنځ سرحد دی ،ځکه کله چې په(۱۸۲۵- ۱۸۲۷زېږدیز)کلونو کې دروسانو اوانګریزانو ترمنځ ددې کرښې دویستلو پرېکړه کېده هیچا په دغو سیمو کې ژوند نه کولو ،داډول سرحدونه دانتي سیدنت (Anticedent)سرحدونو په نوم یادېږي.بله ببلګه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

دامریکادمتحده ایالاتو(U.S.A)اوکاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی چې په(۱۷۸۲-۱۸۴۲زېږدیز)کلونو کې ټاکل شوي.

ب: هغه سرحدونه چې له وګړو څخه په ګڼو سیمو کې غزیدلي وي خو د سیمو کلتوري ارزښتونو ته پکې درناوی شوی وي چې دا ډول سرحدونه د سبسي کونت (Subsequent) په نوم یادیږي ددې ډول سرحدونو غوره بېلګې دزیاتره اروپایي هېوادونو ترمنځ لیدل کېږي اوبله بېلګه یې دهند او پاکستان له ازادي او وېش (۱۹۴۷زېږدیز) کال څخه وورسته د دواړو هېوادونو تر منځ سرحد دی.

ج: هغه سرحدونه چې دیوې سیمې داوسیدونکو کلتوري ارزښتونو ته ددرناوي پرته یوائې دنړیوال سیاست په پایله کې کښل شوي وي چې ددې ډول کرښو په غزولو سره هغه وګړي چې دیوې ژبې، یوکلتوراویونژاد څخه وي اوکلونه کلونه یې یوله بل سره دیوکلتورپه درلودلوسره لکه دورونو په څېر ژوندکړی وي په ببلا ببلو هېوادونو پورې تړل کېږي چې د افریقایي هېوادونو تر منځ زیاتره سرحدونه او د افغانستان په ختیځ او سهیل ختیځ کې د دیورند Durand سرحدي کرښه یې غوره ببلګې دي.[۱]

طبیعي سرحدونه:هغه سرحدونه چې له فزیکي پدیدو څخه په ګټې اخستنې سره ټاکل کېږي او د طبیعي سرحدونو په نوم یادیږي.ددې ډول سرحدونو څخه ګټې اخستنې له ډېر پخوا څخه د هېوادونو په منځ کې رواج درلود. ددې ډول سرحدي کرښو دټاکلو اصلي لامل دادی چې د سرحدونو په نښه کولو او د

[۱] دافغانستان سرحد ونه،دپوهندوی کریم الله لیکنه،۲۱او۲۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

تثبیت پراوونه یې په اسانۍ سره بشپړیږي، همدارنګه ددې ډول سرحدونو دفاعي ارزښت هر وخت اوبیاپه ځانګړې ډول په پخوا وختونو کې زیات و. لیکن باید څرګنده شي چې دې ډول سرحدونو ته دطبعي سرحدونو اصطلاح ورکول ناسمه ده چې ګویا دا ډول سرحدونه په طبیعي بڼه رامنځته شوي اودبدلون وړنه دي. ددې ډول سرحدونو اصلي رول داوي چې ددوه هېوادونو قلمرو سیمې یوله بل څخه بېلوي اوعادتاً ددې ډول سرحدونو دوګړو ترمنځ اړیکې او پیوستون کم لیدل کېږي. پدې ډول سرحدونو کې دوګړود تېریدو راتېریدولپاره یویاځوځانګړي معبرونه یاد تېرېدوځایونه ټاکل کېږي چې همدامعبرونه په اسانۍ سره دفاعي وړتیا هم لري. اوپه همدې ترتیب ددې ډول سرحدونوڅارنه او کنترول د لږو لګښتونو په ګاللو سره کېږي دادول سرحدونه غوره او دوام لرونکي سرحدونه ګڼل کېږي ځکه چې سربېره پردفاعي اونظامي ارزښت یې دنقشې پرمخ ددې ډول سرحدونو ټاکل اوتثبیت اسانتیاوې لري. پردې ټولو غوره والو سربېره کېدای شي دادول سرحدونه ځینې ستونزې هم ولري د بېلګې په توګه شونې ده چې د غرونو په درو کې ځینې وګړي استوګن وي هغه وخت چې دا ډول سرحدونه ددې فرهنګي او ټولنیزو مرکزونو څخه تېریږي کېدی شي چې ستونزې راولاړې کړي چې همدغو غرنیو وګړو ته د منلو وړ نه وي د بېلګې په توګه له چین (China) او هند (India) ترمنځ د تبت (Tibit) دسیمې اود همالیادلړیومنځنۍ سرحدي کرښه (مکمهان) چې په ۱۹۱۴زېږدیز) کې تثبیت شوی وه لیکن هیڅ وخت په سیمه کې په ننبه نه شوه[1]

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۴-۲۴مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

سمندري سرحدونه: د ګوتو په شمېر له څو هېوادونو څخه پرته چې په وچې کې راګېر دي دنړۍ زیاتره هېوادونه د سمندرونو او سمندرګیو سره دګاونډیتوب له امله په ښه ولوا ټنو سره د سمندري سرحدونو لرونکي دي. یا په بله ژبه د دغې هېوادونو یوه زیاته اندازه پراخه سیمه په سمندرونو کې هم وي، په سمندرونو د برلاسۍ او حاکمیت څرنګوالی د وچو په پرتله توپیرلري، ځکه چې په سمندرونو کې انساني ټولنې د تل لپاره نه اوسیږي. ولې همدا د سمندرونو څنډې دي چې سربېره له هغو کانونو څخه چې د سمندر په بستر او یا ساحلي برخو کې دي نورې اقتصادي سرچینې لکه: له سمندر څخه د کبانو تر لاسه کول هم په زیاته پیمانه په همدې سیمو کې لیدل کېږي.

افغانستان د ښه او مناسب جغرافیایي او ستراتیژیک موقعیت، لوړو غرونو، پراخو جلګو، شنو اوښایسته درو او څپاندو سیندونو په لرلو سره د تاریخ په اوږدو کې په منځنۍ اسیا کې غوره شهرت لرلی دی.

له یوې خوا یې د مناسب اقلیم او ښه جغرافیایي موقعیت او له بله پلوه یې د ښې آب وهوا اودکرنې لپاره د مناسبې خاورې په لرلو او په همدې توګه شمال څخه د جنوب او له ختیځ څخه د لویدیځ په لوري د تګ راتګ او د تګ راتګ په پایله کې د بېلابېلو وګړو د کلتورونو د خلط کېدو او د لرغونو کرنیزو تمدنونو د راپیدا کېدو لامل ګرځیدلی.

د افغانستان په لرغوني خاوره کې بېلا بېل تمدنونه منځته راغلي چې د دغو بېلا بېلو تمدنونو د رامنځته کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

مرکزونه، سرحدونه او د قلمرو سیمې ښه ښکاره کړي، چې د ښکلګې په توګه یې له نظره تېروو.

هغه ټوټه ځمکه چې د پېړیو پېړیو څخه راپدېخوا زمونږ د نیکونو تر واکمنۍ لاندې وه او د حالاتو د ژرندې او توندو توپانونو څخه په ننې شکل او بڼه مونږ ته راپاتې ده، د تاریخ په ښه ښکاره پړاونو کې د ښه ښکاره حدودو اتو په لړلو سره په ښه ښکاره نومونو یاده شوې ده. د غه ټوټه ځمکه د پخوانۍ آریانا څخه رانیولې تر باختر، خراسان، لوی افغانستان او ننني افغانستان پورې د سترو سترو مدنیتونو ټاټوبی او زانګو وه او ده او د ډېرو سترو سترونو ابغو، مشاهیرو او شخصیتونو د روزنې او پالنې د ویاړ په لړلو سربېره وخت ناوخت د ښه ښکاره ښکیلاکګرو او امپراطوریولو یرغلونو او تېریو سره هم مخ شوې ده. په غالب ګمان آریایان هغه لومړنی قوم دی چې له دغې لارې (افغانستان) څخه هندوستان، د اروپا ختیځې برخې او د نړۍ نورو برخو ته تللي او رسیدلي دي. له تاریخي پېښو څخه ښکاري چې د افغانستان پولې په دایمي ډول او تلپاتې نه دي ځکه سیاسي بدلونونو، د یرغلګرو تاراکونو، کورنیو نا قراریو او قبیلوي ځانځانیو افغانستان په رازرازسیاسي محدودیتونو کې رابنکیل کړی دی.

د پخوانیو نقشو او تاریخي اثارو په مرسته د هرارخیزې پلټنې د چاپ شویو او قلمي اسنادو له پرتله کولو څخه وروسته کولای شو د دغې جغرافیاوي ټوټې (لرغوني افغانستان) پولې له ډېرو پخوانیو تاریخي دورو څخه ترننه ورځې پورې په مستنده توګه په لاندې ډول تثبیت او وټاکو:

لرغوني افغانستان (آریانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰ م ز پورې)

له ډېرو پخوازمانو څخه راپدېخوا افغانستان په مرکزي آسیا کې د کرنیز مدنیت ستر مرکز وو. د آمو او سیر[1] سیندونو د شتون له کبله نومورې سیمه، چې په

[1] دیو سیند نوم دی چې د تاجکستان، ازبکستان او قرغزستان په منځ کې بهیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپارسو (۱۲) حوزو مشتمله وه او داورال له شګلنو څخه د سند تر دلتا[1]، د سند له سیند څخه دهند ترسمندره او دهند دتارله دښتو څخه د اوسني ایران د ختیزو شګلنو پورې سیمې یې په خپله لمن کې رانغښتې، د پره ښپرازه، حاصلخیزه او سمسوره وه. د پخواني باختر یا بخدي لوړو ببرغونو او د دفاع کلکو استحکاماتو، چې د اُم البلاد په نوم یادیده، دغه مدنیت ته لاشهرت وربښلی و. هغه وخت (د لرغوني آریانا په وخت کې) د دغه مدنیت حدود په لاندې ډول وو:

شمالي سرحد یې د اورال جهیل[2] وو چې د آمو او سیر سیندونو د پای له تکي څخه پیل کېده، سویلي سرحد یې د عربو سمندرګی وو، ختیزه پوله یې د سند سیند له ګلګت څخه دهند ترسمندرګي پورې وه، لویدیزته یې د بلوچستان ولایتونه، سیستان او اوسني خراسان دایران سره ګډه پوله لرله او شمال ختیځ ته یې د چین له ختیز ترکستان سره پوله لرله.[1]

د یونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۶ تر ۲۲۷ م ز) د میلاد څخه (۳۳۶) کاله مخکې مقدوني سکندر په دغې ځمکې یرغل وکړ او کابو ټوله یې لاندې کړه. د سکندر په یرغل سره د دغې سیمې په تاریخ کې یوه نوې پاڼه پرانستل شوه، د سیمې د اوسیدونکو دژوندانه په هره برخه کې یو لړ بدلونونه رامنځته شول. د سکندر دراتګ څخه دمخه د دغې سیمې خلکو د آریایانو کلتور او دودونه خپل کړي وو خو د سکندر په راتګ آریایې او یوناني کولتورونه سره ګډ شول او یو نوی کلتور رامنځته شو چې د یونان او باختري کلتور په نوم

---

[1] دلتا: د سیند خوله یا د سیند په خوله کې درسوبي مواد ویوه سیمه چې د ځمکې هواریدو او د سیند د ځانګه کیدو سبب ګرځي.

[2] جهیل: د پرې پراخې ولاړې اوبه دي چې په طبیعي حالت باندې دوچې په واسطه چاپېر شوي وي.

[1] اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاڅون، م ۱

او د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لېکنه م ۲۰ _ ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادښت او د آریایي تمدن او کلتور په خبر یې د پرمختګ اوودې لوړ لوړ پړاونه یو په بل پسې ترشا پرښودل.[۲]

په (۲۲۷) مخ زېږدیز کال کې دیونان او باختر دخپلواک پادشاه له خوا یو ډول نظام رامنځته شو. دا نظام په اصل کې شاهي و خوددوو جرګویامجلسونوله خوا اداره کېده چې یوه جرګه یې د قومي مشرانو او شیخانو جرګه وه او بله یې ملي جرګه یا مجلس و.[۳]

د یونان و باختر په دوره او بیا په تېره د دمتریوس (۲۰۰—۱۷۰م ز) په دوره کې د دې خاورې ختیځ سرحدونه ترسند اودهندوستان شمالي برخواودګنګاترسواحلو ورسیدل ،نو ویلی شو چې د دې خاورې سیاسي سرحدونه د ایران له دښتو څخه تر ګنګااو له سیحون(سیرسند)اوجیحون (اموسیند)څخه ترد هند سمندر پورې وغزیدل.

د دغې امپراطورۍ پولې هم د پخوا په خبر ټاکلې او مشخصې نه وې اوکابودهر واکمن په وخت کې د بدلون په حال کې وې، مګر بیا هم شمال ختیځ ته تر چین، ختیځ ته ترهندوستان، سویل ختیځ ته ترعرب سمندرګي، لویدیځ ته تر پرسیس او ننني مشهد ،شمال ته تر اکسوس یا آمو سیند او کاشغر تر غرونو پورې رسېدې.[۴]

د دغې امپراطورۍ پولې هم د پخوا په خبر ټاکلې او مشخصې نه وې اوکابو دهر واکمن په وخت کې دبدلون په حال کې وې.

---

[۲] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. اواداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م ۲۲

[۳] تاریخ افغانستان، (احمد علي کهزاد ،م ۵۲

[۴] اطلس تاریخي افغانستان، محمد عتیق پاخون، م ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

دخراسان پولې (د ۷۴۶ تر ۹۲۲زېږدیز پورې)
کله چې د اسلام مبارک دین دغې سیمې ته راورسول شو او مسلمانان په دغه سیمه واکمن شول، نو ددغې سیمې اووګړو په تاریخ اودژوند انه په ببلابېلو اړخونو کې بنسټیز بدلونونه رامنځته اویو نوی تمدن (اسلامي تمدن) دپخوانیو تمدنونو لمن تړې بره بریده ورټوله اومحوه کړه. ددغو بدلونونو په ترڅ کې یوهم ددغې سیمې د نوم بدلېدل و ،یانې ددغې سیمې نوم له آریانا او باختر څخه په خراسان واړول شو.
داچې څه وخت پدغه سیمه دخراسان نوم کښنودل شو او کومې ځمکې یې په خپله لمنه کې رانغښتې وې، پدې هکله دتاریخپوهانو ترمنځ دنظر اختلاف شتون لري، خودکره تاریخي اسنادو پربنسټ ویلای شوچې په لومړنیو اسلامي پېړیو کې ټولو هغو اسلامي ولایتونو ته، چې په ختیځ کې دلوت ددښتو اودسند حوزې ترمنځ پراته وه، دغه نوم استعمالیده او تر اتلسمې پېړۍ پورې په دغه نوم یاد بدل د نولسمې پېړۍ څخه وروسته د پېرنګي د لاسوهنو له امله د افغانستان په لویدیځ کې یوه برخه په ایران پورې وترله شوه، چې داسیمه ترنن ورځې پورې د ایران تر واکمنۍ لاندې ده او په همدغه نوم (خراسان) یادېږي.[1]
دتاریخي شواهدو پربنسټ بایدوویل شي چې دخراسان سیمه په لومړنیو وختونو کې یوه محدوده اووړه سیمه وه خوورو سته یې په کراره کراره دآریایانولومړني حدود په خپله لمن کې راونغاړل. دخراسان دخاورې پراخوالی اوپولې په ببلابېلو تاریخي دوروکې (له ۵-مې مېلادي پېړۍ څخه تر ۱۸-مې مېلادي پېړۍ پورې) ثابتې او معلومې نه وې ځکه یووخت به یې سیمه ډېره لویه اوبل وخت به کوچنۍ وه، دېبلګې په توګه دغزنویانو او غوریانو په دورو کې دلرغوني افغانستان یاخراسان ځمکې ډېرې پراخه شوې. دغزنوي سلطان محمود په وخت کې دخراسان پراختیا دلوت له دښتو ،اصفهان، عراق، همدان اوطبرستان څخه نیولې په ختیځ

[1] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. اواداري ویش، پوهاند غلام جیلاني عارض لېکنه م ۲۳ _ ۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې دګنګاتر ساحل اوشمال کې ترسیرسیند یاخوارزم اوسویل کې تربلوچستان او کاتیاور پورې امتداددرلود ،یا په سیاسي وینا ،دغزنوي سلطان محمود په وخت کې دخراسان پولې دلرغوني افغانستان یا آریانا اصلي پولو ته ورسېدلې او پخوانۍ آریانا ،ماورالنهر او فرغانه یې په خپلو لمنو کې راونغښتل.[۲]

دیادولوړ ده چې هغه مهال خراسان په دوو برخو یادېده،عام خراسان اوخاص خراسان،د هندوکش (هندوکش) د غرونوځخه ښکته جنوبي سیمې،چې ختیزې سیمې،سویل اوسویل لویدیز افغانستان،ننني پښتونستان او بلوچستان پکې شامل وو ،دعام خراسان په نوم یادېده اودهندوکش دغرونوځخه بره خواته شمالي سیمې،چې لاندې څلور برخې یا ربعې یې لرلې،دخاص خراسان په نوم یادېده.

۱- دنیشاپور او شاریاخ ربع: په دغې ربعه کې نیشاپور، طوس، مشهد ، همدان، اسهیق، سبزوار، جوین،جاجرم، اسقراین،استوا ،کلات،سرخس ا ځېنې نورې برخې شاملې وې.

۲- د مروې ربع: په دغې ربعه کې دمرغاب سیند ، لویه مروه،خوارزم،جیحون اوځېنې نورې برخې شاملې وې.

۳- د هرات ربع:په دغې ربعه کې دهرات ښار ،دهریرود دپورته برخې ساحلي ښارونه، دشیندنډولایت، پوشنج، د بادغیس ولایت او ښارونه یې، غرجستان، غور، بامیان او ځېنې نورې برخې شاملې وې.

۴- د بلخ ربع: په دغې ربعه کې فاریاب، شبرغان، انبار، اندخوی، تخارستان، خلم، سمنګان، اندراب،تالقان او ځېنې نورې سیمې شاملې وې.

په ټول خاص خراسان کې پورته څلوربرخې شاملې وې چې دهندوکش (هندوکش) دسویل ترځمکو ،باباغره، فیروز غره اودهند ترسمندر پورې یې امتداد درلود.[۱]

---

[۲] ،اطلس تاریخي افغانستان،(محمد عتیق پاځون لېکنه م ۷

[۱] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لېکنه م ۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پنځمې مېلادي پېړۍ څخه تر اتلسمې پېړۍ پورې چې د افغانستان تاریخ ته وکتل شي نو وبه لیدل شي چې د مختلفو حکمرانانو د قدرت په اوږدو کې دهېواد اصلي حدود دهغوی د سیاسي حدودو سره یو شان نه وو ، دېېلګې په توګه د افغانستان سیاسي پولې یووخت د تارم (Tarim) صحرا او کاشغر ترغرونو پورې رسېدلې وې، کله به هم په ترکستان او یا ماوراالنهر (د اموسیند پورته خواوې لکه: تاجکستان، ازبکستان، اوترکمنستان)او کله به هم په ایران کې او ځېنې وخت به په هندوستان کې وې یانې دغزنویانو ، سلجوقیانو ، غوریانو او ځېنو نورو په دوروکې افغانستان دګاونډیو هېوادونو سره په شمال او لویدیځ کې یو واحد دولت و ،حال داچې ځېنې وخت به یې د پردیو د کامیابېدو له کبله پولې کوچنۍ شوې او یا به تجزیه شو.۲

په لومړیو کې د خراسان نوم یوې کوچنۍ ټوټې ځمکې ته منسوب و او ورو ورو پکې نورې پراخې سیمې راګیرې شوې ، د افغانستان د شمال او شمال لویدیځ ولایتونه لکه تخارستان (بدخشان او قطغن) بلخ (مزار شریف او میمنه) مرغاب، هرات، مرو ، طوس او نیشاپور د خاص خراسان په نوم یادیدل.

سربېره پر دې ځینې نورې سیمې یانې د هندوکش جنوبي سیمې یا د افغانستان ختیځې، جنوبي او جنوب لویدیځې سیمې او سنۍ پښتونستان او بلوچستان هم په خراسان کې شاملې سیمې وې چې دا وروسته یادې شوې سیمې د عام خراسان په نوم پېژندل کېدې.

د عام او خاص خراسان د سرحدونو په شمال کې د خوارزم (ماوراالنهر او فرغانه) جنوب خواته یې د هند سمندر ،ختیځ لورې ته یې سیند او جهلم او لویدیځ لورې ته یې د لوت دښته او کرمان پراته وو.

---

۲ پورتنی اخځلیک ،م ۹۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

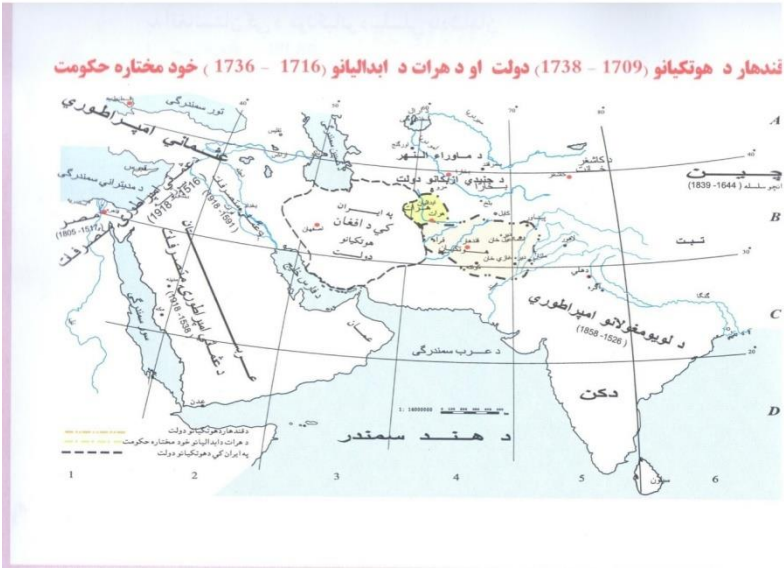

د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې)

دډېرې مودې څخه وروسته دافغانانو دخاورې د ۲۰۰ کلنې تجزیې او ګډوډۍ مرحله پای ته ورسېده او دافغانانو سره دروښانه راتلونکې هېلې پیدا شوې.په (۱۷۰۹)زېږدیزکال کې میرویس خان هوتک په کندهار کې د ایراني واکمنیو وروستنۍ پاتې شونې محوه کړې او په کندهار کې یې د افغان غلجیانو (هوتکیانو) مستقل حکومت رامنځته کړ. دمیرویس نیکه اودهغه څخه وروسته دشاه محمود هوتکي،شاه اشرف هوتکي اوشاه حسین هوتکي دواکمنیو پرمهال دافغانستان پولې شمال ته ترکابله، شمال ختیځ ته تر پېښوره،ختیځ ته ترملتانه، جنوب ته تر سنده اولویدیځ ته تر هراته پورې رسېدلې وې.دهوتکیانو په دولت کې اسماعیل خان ډېره،غازي خان ډېره،کوټه،کندهار، فراه او ځینې نورې سیمې شاملې وې.[۳]

[۳] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، (محمدعتیق پاخون، لېکنه م ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې)

په(۱۷۴۷زېږدیز)کال کې دایران واکمن نادر افشار ووژل شو،دهغه د وژل کېدو څخه وروسته ۲۵ کلن احمد ته د کندهار ښاردشېرسرخ بابا په زیارت کې د بې برخلیکه او ټوټه ټوټه وګړو د چارو واګې وسپارل شوې. احمد شاه په خپل ځانګړي سیاسي درایت او پوهې سره په پیل کې ددغې سیمې خلکو ته دملي هویت او پېژندنې په ورکولو سره په ملت جوړونه لاس پورې کړ،ټول لراوبرپراته ببلابېل ټبرونه یې د واحد افغان په ټغر سره راټول او کښینول او ورپسې یې د امپراطورۍ دحدودوپه ټاکلو پیل وکړ.بابادیوه امیراوافغان امپراطور په توګه دخپلو لسو نظامي،ستراتیژیکواوبرخلیک ټاکونکوسفرونوپه ترڅ کې دافغانستان پولې دآریانا د پخوانۍ ځمکې ترکچې ورسولې اوپه خاورېنه کره یې دآسیاپه زړه کې ددغوبې برخلیکه خلکولپاره دافغانستان په نوم د اوسیدنې او پېژندنې یو ستر ټاټوبی جوړ او رامنځته کړ او افغان توغ یې پرې ورپاوه.

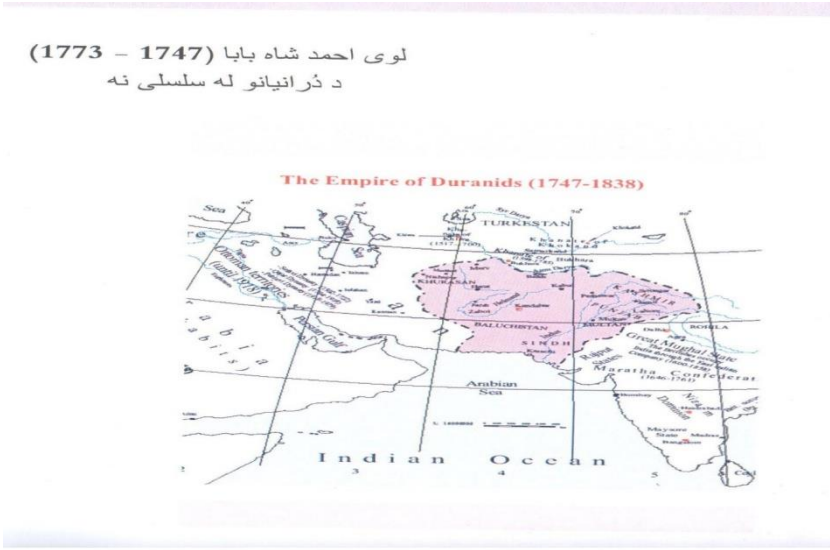

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

دلوی افغانستان بنسټ ایښودونکي، افغانانو ته دملي هویت وربښونکي او د افغانانو پلار اعلیحضرت احمد شاه بابا دډ پرستړي، ستومانه اوخادم ژوندانه څخه وروسته دوفات پرمهال لوی افغانستان په لاندې پراختیا او سیاسي پولو سره خپلو راتلونکو نسلونو ته د مور او ناموس په څېر په میراث پرېښود:

له مروه او آمو څخه تر عرب سمندرګي، بلوچستان، سند، ګجرات او دډ ېلي شاوخوا سیمې یې تر کشمېر پورې په خپله لمن کې رانغښتلې، یانې شمالي پوله یې دآمو سیند، سویلې پوله یې عرب سمندرګی او د عمان خلیج، لوېدیځه پوله یې مشهد او کرمان او ختیځه پوله یې سرهند او د تبت د غرونو لړی وې.[۲]

بابا دخپلې امپراطوری دپراخولو، ساتلو او پرمختګ په موخه کابو لس ځله د هند، خراسان او شمالي سیمو په لور نظامي سفرونه وکړل چې دډ بر ستړي شو او دهمدغې ستړیاله املهنا روغي ورپېښه او تري وفات شو، خو دوفات پرمهال (۱۷۷۳ زېږدیز) کال یې یوه پراخه امپراطوري په میراث پرېښودله چې په ختیځ کې تر سرهند، په لوېدیځ کې ترمشهد او سبزوار، په شمال کې د آمو تر سیند او په سویل کې تر عرب سمندرګي پورې رسېدله. دغه حدود چې پورته ذکر شول د اتلسمې پېړۍ په اوومه لسیزه کې د درانې امپراطوری حدود وو خو داټول افغانستان نه وو، بلکې پخپله احمد شاه بابا به د اباسیند څخه تر مشهده او د آمو سیند څخه تر عرب سمندرګي پورې سیمه افغانستان باله او نورې سیمې لکه کشمېر، پنجاب، سند، خراسان یې د افغانستان ملحقات ګڼل.[۱]

---

[۲] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض م ۳۳

[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لېکنه م ۳۲ _ ۳۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

د لوی افغانستان د پولو د نړیدو او بدلون بهیر

ددغې خاورې پراخوالی په ډیلابیلو وختونو او دوروکې دواک دخاوندانو د توان او دنړیوالې وضعې د څرنګوالي په ترڅ کې د تغیر او بدلون په حال کې وو.

دافغان ملي تاریخ لیکوال دیوه غربي تاریخپوه وګانکوفسکي دکتاب په حواله چې (درانې امپراطوري) نومېږي، لیکي((دلوی افغانستان جوړیدل او دپولوټاکل داحمد شاه(بابا) په واسطه په کال(۱۷۶۱) زېږدیزکې بشپړل شول.احمد شاه بابا په خپل ژوندانه کې ددوه میلیونه کیلومتره مربع (۲۰۰۰۰۰۰ Km۲) په مساحت افغانستان جوړ او راتلونکو نسلونو ته یې په میراث پرېښود.[۲]

احمد شاه بابا دغه ستره امپراطوري په اتو ولایتونو او پنځلسو اعلی حکومتونو وېشلې وه.

دبابا(دوفات څخه وروسته ددغې ستر امپراطوری دچارو واګې تیمور ته ورکړل شول.

تیمورشاه دداخلي توطیو او شورشونو په شنډولو، ځپلو او دبې شمېره ښځو او اولادونو په اداره بوخت شو او دهېواد چارې یې په ډېرو نازکو حالاتو کې ترشا پرېښودلې او په سم ډول یې ترتیب او تنظیم نه کړې. تیمورشاه په خپله(۲۱) کلنه واکمنۍ کې یوازې د داخلي توطیو اوځپنو باغي او بېلتون غوښتونکو پاڅونونو په ټکولو سربېره له پلاره ورپاتې امپراطوري وساتله او نوریې کوم پرمختګونه ونه کړل.

دتیمورڅخه وروسته دهغه ځوی شاه زمان واک ته ورسېد، شاه زمان دوخت په سیاسي ګردو کې ګېر شو او ویې نه شوای کړای چې ځان ددغه ګردو له داخلي او خارجي اغېزو څخه په آمان کې وساتي. دغه وخت انګریزانو په شمالي هند کې پرهغو افغاني مقبوضاتو دتسلط پروژې ترتیب او طرحه کولې چې له احمد شاه بابا او تیمورشاه څخه شاه زمان ته په میراث پاتې وو او دتیمورشاه په مرګ سره

---

[۲]، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لېکنه م ۴۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

یې د بغاوت جنډې پورته کړې. پنجاب چې تل د سکهانو د پاخونو مرکز وو د تیمورشاه له مرګ سره یو ځل بیا پکې د بغاوت سرونه پورته شول. شاه زمان د هغو د تصفیې او ارامولو په موخه یو ستر پوځي پلان طرحه او چمتو کړ، خو د اچې د غه مهال پنجاب د انګریزانو د استعماري کړیو او پروژو د تطبیق ځای او مرکز ټاکل شوی وو، نو شاه زمان په سخت تشویش کې شو او په ځان کې یې د دې توان ونه لید چې د پنجاب په ضد کوم ګام پورته کړي ځکه هرلورته چې به یې حرکت کاوه نو له بل لورې به پاخونونه پیل کېده. شاه زمان په دام کې د ننښتي زمري په څېر هرلورې ته لاسونه اچول او هڅه یې کوله چې له نیکه څخه ورپاتې امپراطوري په اصلي او پخواني حالت ژوندۍ وساتي، خو له بده مرغه د انګلیسانو، ایراني واکمنانو او داخلي مخربو عناصرو د مخالفتونو او خنډونو له امله یې د غې هیلې د عمل جامه وانه غوستله.[۱]

د شاه زمان دواکمنۍ پرمهال انګلیسانو د افغانستان په هکله دوه ډوله سیاست طرحه کړی وو، په لومړۍ مرحله کې د دوی سیاست دفاعي وو، یانې یوازې د دې مخه یې نیوله چې افغانان په هند برید ونه کړي او په دویمه مرحله کې یې سیاست تعرضي بڼه خپلوله او غوښتل یې چې افغانستان په راتلونکې کې کمځواکه او حتی تجزیه کړي.[۲]

شاه زمان څخه وروسته د شاه محمود دواکمنۍ پرمهال انګریزانو په افغانستان کې بربنډه اوښکاره لاسوهنه پیل کړه او خپل دفاعي سیاست ته یې تعرضي جنبه ورکړه او هڅه یې کوله چې د روسیې له خوا پر هند د احتمالي برید په وړاندې د افغانستان څخه د ډال او خنډ په حیث کار واخلي. همدارنګه انګریزانو له یوې خوا د سدوزیو او محمدزیو د کورنیو ځېنې غړي په غېږ کې ونیول او په ببلابېلو

---

[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لېکنه م ۴۴ _ ۴۵

[۲] ، مداخلات خارجي در امور افغانستان، د اصحاب الدین سیدي لېکنه م ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایونو کې یې بغاوتونو او شورشونو ته هڅول او له بلې خوا یې ایرانیانو، هندوانو او سکهانو ته پر افغانستان باندې دیر غل لپاره مرستې ورکولې.

په(۱۸۰۲)زېږدیزکال د شمال ازبکان د آمولې سیند څخه راتېر شول، په(۱۸۰۳) زېږدیزکال کې د ایران قاجاریانو، د نادر افشار د کورنۍ څخه خراسان او مشهد ونیول پدې حال کې چې نوموړې سیمې پخوا د افغان حکومت په امر اداره او کنټرول کېدلې.[۳]

انګریزانو د افغانستان د اوږد مهالې لاندې کولو، تجزیې او په هند د روسیې یا فرانسې د برید د مخنیوي په موخه دلومړي ځل لپاره د(۱۸۰۹)زېږدیزکال د فبروري په میاشت کې یاني د شاه شجاع دلومړنۍ واکمنۍ پرمهال د مونټ سټوارټ الفنسټون(Mount Stuart Elphinston) په مشرۍ د افغانانو ژمنې پلازمېنې پېښور ته یو پلاوی راولېږه، د پلاوي هدف ظاهراً د افغان ـ انګلیس دارېکو پیل ښودل کېده خو په حقیقت کې دغه پلاوی د سیمې د هرارخیزې څېړنې او جاج اخستنې په موخه راغلی وو او په دغه ارتباط سره انګلیس وکولای شول چې له شاه شجاع سره دیوترون په اساس په سیمه کې د نوک څرخېدو ځای پیدا او د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پیل کړي. دغه پلاوي په خپل ترکیب کې کابو څلور سوه تنه بېلابېل ملکي مامورین، انجینران، د سروې متخصصین، نظامي منصبداران، پلي او سپاره عسکر لرل.[۱] الفنسټون له خپلو راغلو ملګرو سره سیمه په ډېر دقیق ډول وڅېړله او معلومات یې انګلستان او برطانوي هند ته ولېږل. الفنسټون چې په خپلو لیکنو کې اباسیند دهند او افغانستان ترمنځ طبیعي او سیاسي پوله بولي.

---

[۳]، د افغانستان معاصر تاریخ-لکچرنوټ، (د پوهنمل محمد ایمل حقمل لېکنه م ۲۴

[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لېکنه م ۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود ددویم ځل واکمنی پرمهال د پنجاب حاکم رنجیت سنګهـ په ملتان بریدوکړاوملتان یې ترخپلې ولکې لاندې راوست.[۳] په کابل کې د سردار دوست محمد خان د حکومت پرمهال یانې هغه وخت چې په افغانستان کې مرکزي حکومت شتون نه درلود اوهېواد د محمدزیو ورونو له خوا په ملک الطوایفي ډول اداره کېده، سند، بلوچستان اوبهالپور محلي اداراتو ته وسپارل شول. کشمېر او ډېره جات د پنجاب سکهانو ونیول.[۴]

په (۱۸۳۰) زېږدیزکال پېښور د رنجیت سنګهـ له خوا ونیول شو.[۵] بلوچستان د لومړی افغان ـ انګلیس جګړې څخه وروسته په (۱۸۴۳) زېږدیزکال کې د خان قلات د خیانت له امله د افغانستان څخه بېل او د انګلیس د نفوذ په سیمه کې شامل کړای شو چې وروسته انګلیسانو کاملاً د افغانستان څخه بېل کړ.[۲]

پدې ترتیب د تیمورشاه دواکمنی څخه وروسته له یوې خوا د سدوزیانو ترمنځ واک ته درسېدو په خاطر خپل منځي اختلافات اوبې اتفاقی اوله بلې خوا د سدوزیانو او محمدزیانو د کورنیو ترمنځ اختلافات او همدارنګه د محمدزیانو خپل منځي اختلافات ددې لامل شول چې دوخت ښکیلاکګر ځواک خپل انساني ضد کړه وړه ترسره کړي، اوپه پایله کې دبابا په وینو ګټل شوی ملي ناموس یانې (لوی افغانستان) دلاسه ولاړ، له ختیځ، لویدیځ، سوېل او شمال څخه راکوچنی او په وچې کې رانښکیل هېواد ترې جوړ شو.

---

[۳] ، دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو ،د غلام محمد محمدي لېکنه م ۲۵

[۴] ، د افغانستان معاصر تاریخ-، پوهنمل محمد ایمل حقمل لېکنه م ۳۳

[۵] محمد عتیق پاځون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م ج

[۲] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، د محمدعتییق پاځون لېکنه م ۳۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

د شاه زمان څخه وروسته د بابا(د امپراطوري کابو دولس لکه متره مربع (۱۲۰۰۰۰۰ Km۲) خاوره د نا اهله اولادونو د نه پاملرنې،ناپوهۍ اوخپل منځي سرتنبګیو له امله د افغانستان له تن څخه بېله او د دښمن پلیتو قدمونو ته پرېښود له شوه.[۷]

په لاندې جدول کې د احمد شاه بابا څخه د راپاتې درانې امپراطوري د تدریجي تجزیې او ټوټه کېدو بهیرته نغوته کوو ،یانې په ترتیب سره دهغو سیمو نومونو او دېېلتون کلونه ذکر کوو چې د شاه محمود دواکمنۍ څخه د امیر عبدالرحمن خان تر واکمنۍ پورې د افغانستان له تن څخه بېلې او په ګاونډیو هېوادونو یا سیمو پورې ټرل شوې دي: ♠

: درانې امپراطوري تدریجي تجزیه او د لوی افغانستان له اصلي وجود څخه بېلې کړای شوې سیمې

ګڼه	بېل کړای شوی ایالت، ښار یا ځای	د بېلتون کال	د وخت واکمن	بېلونکی یا نیونکی
۱	د خراسان ایالت	۱۸۰۳	شاه محمود ابدالي	قاجاري ایران
۲	اباسین تر څېرمه د اټک کلا	۱۸۱۲	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۳	د ملتان ایالت	۱۸۱۸	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۴	د کشمېر ایالت	۱۸۱۹	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او وروڼه یې	د رنجت سنګه په مشرۍ پنجابي سکان
۵	غازي خان دیره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان	د رنجت سنګه په

[۷] ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لېکنه م ۴۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

			محمدزی د کابل والي او وروڼه یې	مشری پنجابي سکان
۶	اسماعیل خان دېره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او وروڼه یې	د رنجت سنګھ په مشری پنجابي سکان
۷	د پېښور ایالت	۱۸۳۰	دوست محمد د کابل والي او وروڼه یې	د رنجت سنګھ په مشری پنجابي سکان
۸	د سند ایالت	۲۵- ۱۸۴۳	امیر دوست محمد	انګلیس
۹	د بلوچستان ایالت	۵۴- ۱۸۷۶	امیر دوست محمد شېرعلي خان، افضل خان او محمد اعظم	انګلیس
۱۰	د خیبر، کرمې او بولان ستراتیژیکي درې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۱	د کوژک او پیوار غاښي (کوتلونه)	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۲	د لنډي کوتل ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۳	د شال، فوشنج او کوژک سیمې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۴	د کوټې ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۵	د سیبي او پېښین ښارونه	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۲	د سوات ایالت	۱۸۹۳	امیر عبدالرحمن	انګلیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	د باجوړ ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۸	د چترال ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۹	د ارناوې، وزیرو، داورو او چاغې سیمې	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۰	د چمن بنار	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۱	د مروه ایالت	۱۸۸۴	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۲	د پنجدې ایالت	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۳	د آق تپه، چمن یېد او چشمۀ سلیم بنارونه	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۴	د آمو سیند څخه بره خواته د پامیر سیمه	۱۸۹۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۵	د سیستان ایالت لویه برخه	۱۸۷۲	امیر شېرعلي خان	ایران

♠ په دې هکله دلاړ برو معلوماتو په خاطر په لمن لیک کې لېکل شویو کتابونو ته مراجعه وکړئ ۱

---

۱ محمد عتیق پاڅون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م ۲۴

◄ ،مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان د محمد عتییق پاڅون لېکنه م ۲۹۹

◄ ،د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لېکنه م ۴۰۲

◄ د ډیورنډ تراژیدي))، ډیورنډ د واحد ملت د ېېلتون کرښه، (محمد عتیق پاڅون، (لېکنه م ۱۸۲

◄ ،دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو د غلام محمد محمدي لېکنه م ۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

دافغانستان اوسنۍ پولې

کله چې په ببلابېلو وختونو کې دافغانستان ځمکنۍ پراختیا ګورو اویادا چې دافغانستان پولې څېړونو له هر افغان سره دوه ډول احساس پیدا کېږي.

• لومړی احساس چې هرږښتنی افغان پرې خوشحاله کېږي او روح یې پرې تازه کېږي هغه دملي غرور احساس دی، ځکه هرکله چې یو افغان خپلې پخوانۍ ځمکنۍ پراختیاوې اولویې امپراطورۍ ګوري اوددغو امپراطوریوپه لمنو کې ببلابېل له ویاړه ډک اوځلیدلي مدنیتونه ګوري، چې حدود یې دآمو دسیند څخه تر عرب سمندرګي، دپنجدې، سیستان او اسلام کلاځخه تر سیر سیند پورې رسېدل او خپلواکو ځواکمنو دولتونو پرې واکمني کوله اویادا چې بلوچستان، اسماعیل خان دېره، کشمېر، ډېلی اوسند زمونږ دامپراطوریو ملحقات وو، نود هر افغان لپاره دویاړ اوخوښۍ ځای وي.

• دوه یم احساس چې دهرافغان لپاره دژورخفګان سبب ګرځي هغه دادی چې په اتلسمه زېږدیزه پېړۍ کې ددوو لویوځواکمنو ګاونډیو هېوادونو (په ختیځ کې برتانوي هند اوپه شمال کې تزاري روسیې) ترمنځ زمونږ دهېواد موقعیت ددې لامل شو چې افغانستان دتېریو اوسیاسي بریدونو ډګروګرځي. افغانان او تاټوبی یې له انګریزانو سره دلومړۍ اودوه یمې جګړې په پایله کې ورو ورو کمزوری شول، دخاورې ځینې مهمې اوستراتیژیکې برخې یې دلاسه ورکړې اووروسته دروس او انګلیس ترمنځ د بفر یا حایل په بڼه رامنځته شو.

دافغانستان ننني پولې اوسرحدي کرښې چې پرسیاسي نقشوترسیم شوي کابو یوه پېړۍ وړاندې تثبیت او تاکل شوي دي. ددغو پولواوکرښوپه تاکلوکې ګاونډیانو، انګلسي اوروسي حکومتونومستقیم لاس اومهم رول درلود.[۱] دغو لاسوهنواومداخلاتو، چې په ټوله مانا دسیاسي موخو دترلاسه کولولپاره ترسره

---

[۱] ((د ډیورنډ د موافقه لیک حقوقي ارزونه))، ډیورنډ د واحد ملت د ببلتون کرښه، پوهنوال دوکتور محمد عثمان روستار تره کی، لېکنه ۱۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې، دپولو او سرحدي کرښو په ټاکنه کې دسیمې ددولتونو، قومونو اوحتی خلکو ترمنځ ډېرې سیاسي ستونزې رامنځته کړي دي.[۲] دلیکنې پدې برخه کې په ځینو هغو مطالبو لنډه رڼا اچوو چې دافغانستان داوسنیو پولو په ټاکنه او تثبیت کې یې په یو ډول نه یو ډول اغېزې لرلې دي.

د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې

دافغانستان په معاصر تاریخ کې دډیپلوماتیکو تحولاتو په رابطه دافغانستان داوسنیو پولواوسرحدي کرښو جوړښت اوبدلون ډېر مهم خوپه عین حال کې یومغلق اوپیچلی بحث دی چې د موضوع په اړوند د ډېرو سیاسي اسنادو، مذاکراتواومیثاقونوپه استنادبایدخبرې وشي.پدغه ځای کې به دموضوع د جریاناتو په توضیح بشپړه رڼا واچوو.

دافغانستان د اوسنیو پولواوسرحدي کرښومسئله که څه هم دنولسمې پېړۍ له دوه یمې نیمایې څخه بیا کابو د شلمې پېړۍ تر دوه یمې نیمایې پورې وخت په برکې نیسي خو دموضوع دلاروښانتیا اودقیق تحلیل په موخه بایدیو څه وخت وړاندې لاړ شو او دهماغه وخت څخه په موضوع تحلیل او څېړنه پیل کړو.

افغانستان دبابا د امپراطوری له پیل سره، چې داتلسمې پېړۍ د دوه یمې نیمایې سره سمون خوري، دیوسیاسي اوثابت کولتوري اورګانیزم په توګه شکل نیولی وو. بابااودهغه مشاورین دغې نقطې ته په بشپړ دقت سره متوجې ووچې افغانستان بایددسیاسي بقا څښتن شي، هماغه وو چې بابا په خپل

[۲]، دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش دښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م ۵۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

ټول ځواک سره هڅه کوله چې د هېواد د پولو سیاسي جوړښت د کلتوري جوړښت سره په مطابقت او مناسبت کې وټاکي. احمد شاه بابا دا باسیند او آمو سیند و نو ترمنځ سیمه افغانستان باله چې په همدغو حدودو کې یې پولې ټاکل کېدلې او نوري سیمې چې به یې فتح کولې هغه به یې د افغانستان د اقمارو په څېر ساتلې. د دغو سپوږمیانو یا اقمارو څخه به یې په سیاسي او اقتصادي لحاظ ډېره زیاته ګټه اخستله[۱]

دبابا تر وفات پورې د افغانستان پولې ډېرې پراخې وې خو روسته چې د سدوزیو او محمدزیو دفتنو او فتور دوره پیل شوه، نو د سرحدونو مفهوم ببخې د منځه ولاړ. دوخت ستروځواکونو د شمال څخه روس د سویل څخه انګلیس او دلوېدیځ څخه قاجاري ایران کابو یوه پېړۍ په دې هڅه کې وو چې افغانستان وخوري، خو افغانستان د دوی دا ټیاوو او خپل جغرافیوي موقعیت له مخې له منځه نه ولاړ.

روس او انګریز په خپلو منځو کې د ټکر د مخنیوي په خاطر پر افغانستان دبفر، حایل یا جدایې طرحه وتپله او اوسنۍ پولې او کرښې تر ډېره بریده د همدغه سیاست تر سیورې لاندې رامنځته شوې دي، چې په لاندې ډول یې په تفصیل سره څېړو:

د افغانستان شمال ختیزې پولې

په شمال ختیزه برخه کې افغانستان له پخوانۍ روسیې (ننني تاجکستان) او چین سره په داسې یوه سیمه کې ګډې پولې لري، چې د کال په اوږدو کې تقریباً همېشه تر واورو اوکنګلونو لاندې وي. دغه سیمې د پامیر او واخان کم بره منطقې دي. په دغه عنوان کې به لومړي د پامیر پوله او بیا له چین سره ګډه پوله تر څېړنې لاندې ونیسو.

---

[۱]، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

الف - د پامیر یا واخان پوله:

دامیرشېرعلي خان دواکمنۍ په وخت کې ددغې پولې ټاکلو یاتعینولو ته څوک متوجه نه وو ،خوکله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسېد نو ددغې پولې ټاکل اوتعینول یې هم اړین وبلل، نوموړي په(۱۸۸۲)زېږدیزکال کې یادونه وکړه چې د خواجه صالح څخه تر پامیر پورې سرحدي کرښه باید وټاکل شي.په همدې کال روسي ځواکونو په پامیرکې پر افغان سرحدي ځواکونو برید وکړ،ټول یې ووژل اوشمالي پامیر یې ونیو.په همدغه وخت کې دانګلیس د باندنیو چارو دوزیر روزیري او په لندن کې د روسیې دسفیرموسیو دوستال ترمنځ خبرې روانې وې چې داخبرې د پلاوي په ټاکلو پای ته ورسېدې.په دغه پلاوي کې دانګلیس له خوا جنرال جبراداوتوماس هولډیچ اود روسیې له خوامونوکوسکي اوبندیسکي وټاکل شول. پلاوي څېړنې پیل اونقشه یې چمتو کړه.همدارنګه سیمې ته یوګډ پلاوی هم ولېږل شو ،په دغه پلاوي کې دافغانستان څخه غلام محي الدین خان،دانګلیستان له لورې میجر جیرلو او دروسیې له خوا فیفروشویکوویسکي د خپلو ډلو مشري کوله.[1] د(۱۸۹۵)زېږدیزکال د مارچ په میاشت کې دانګلیستان د باندنیو چارو وزیر او دروسیې سفیر په هغه پروتوکول لاسلیک وکړ چې له مخې یې لوی پامیر،دشغنان اوروشان (دبدخشان ولسوالۍ دي)په ګډون،روسانو ته اوکوچنی پامیر،دواخان له دهلیز او دروازه

[1] ، دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه اواداري ویش دښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لېکنه م ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته ورسېد. دغه دهلیزچې ترچیني ترکستان پورې غزیدلی (۸۰-۱۰۰) کېلومتره اوږدوالی او (۱۳-۱۲) کېلومتره پلنوالی یا سور لري.[۲]

د پامیر سرحدي کرښه چې د افغانستان او تاجکستان ترمنځ ګډه پوله تشکېلوی، د ۹۰ کېلومتره اوږدوالي په لرلو سره دویکتوریا (زرکول) جهیل د ختیزې اخرنۍ برخې څخه پیل او دلوړو ځایونو څخه تر تېرېدا وروسته د یولې تر درې امتداد پیدا کوي.[۳]

ب- چین سره ګډه پوله: په (۱۹۴۹) زېږدیز کال کې په چین کې کمونیستي انقلاب رامنځته او له املا یې د چین ولسي جمهوریت جوړ شو. دهمدغه کال د سیپتمبر په میاشت کې د افغانستان سره د ګډې پولې د تاکلو خبرې پیل شوې او په (۱۹۵۷) زېږدیز کال کې پرېکړه وشوه چې پوله باید د ځمکې پرمخ تثبیت او وټاکل شي. بالاخره د افغانستان او چین ترمنځ ګډه پوله د یو لړ خبرو څخه وروسته د (۱۹۲۴) زېږدیز کال د اګست په میاشت کې رسماً د دواړو لورو د استازو له خوا په فني ډول د ستنو په وسیله په ټینه، تثبیت او وټاکله شوه.[۴] دا پوله د ۹۲ کېلو

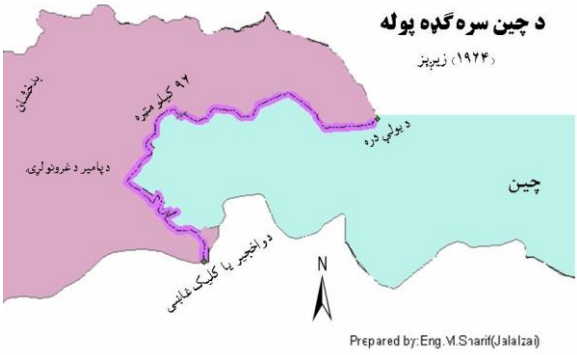

---

[۲] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانې، م. ۲۳۸

[۳] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لېکنه م. ۷۳

او د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۴] افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانې، م. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

مترہ اوږدوالي په لرلو سره د یولې له درې څخه د قوس په بڼه پیل او د کلیک تر کوتل یا د واخجیر د کوتل تر سویل ختیزې برخې پورې غزیدلې ده، چې غرونه یې همېشه په واورو پټ وي.[۵]

شمالي پولې

افغانستان په شمال کې د خپلو دریو ګاونډیو هېوادونو سره دوه ګډې پولې لري چې یوه یې د امیر شېرعلي خان پوله او بله یې د رجوي پوله ده. د اپولې نن ورځ د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان د حاکمیت سیمې بېلوی چې هره یوه یې د امکان تر بریده بېله بېله څېړو:

الف ـ د امیر شېرعلي خان پوله: کله چې د انګلیس او روس ترمنځ د بفر په طرحې هوکړه وشوه نو د افغانستان د شمالي پولو تعین او تثبیت ته یې جدي پاملرنه وکړه. د انګلستان له لورې د برتانوي هند دنوي ویسرای[۱] لارډ مایو د دفتر یو سیاسي مامور دوګلاس فرسایټ ته دنده وسپارله شوه چې د امیر شېرعلي خان د ټولو تصرفاتو او واک لاندې سیمو نقشه ترتیب او چمتو کړي، نومورې شخص د ډېرو څېړنو او کتنو څخه وروسته په لاندې ډول نقشه ترتیب او وړاندې کړه:

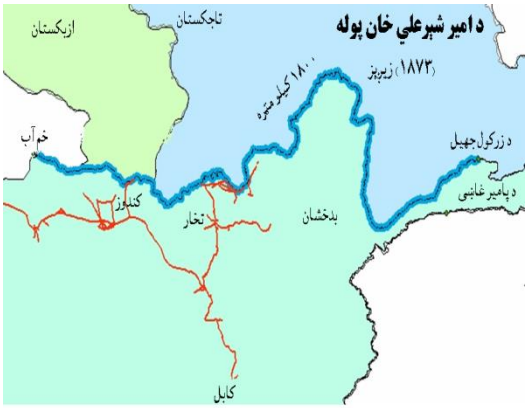

(د امیر شېرعلي خان شمالي سرحد دې د خواجه صالح څخه تر کرکي پورې د آمو د سیند په مسیر کې وټاکل شي چې په ختیځ کې تر پنج سیند

[۵] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[۱] په هند کې د انګلیس لوی حکمران دویسرای په نامه یاد یده

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

اوواخان پورې داکرښه رسېږي اودبلخ، میمنې اواندخوي ښارونه يې بهترين ټکي دي اوداکرښه بايدلاندې خواته تر هرات پورې دا مسير تعقيب کړي. همدارنګه په ختيځه خوا کې دهندوکش تر لړيو او د پامير له قلات سره وتړله شي.)[۲]

دغو خبرواوترتيباتو کابودوه کاله وخت ونيواوانګليس له روس څخه غوښتنه وکړه چې د خپلو نظرياتو مفصل راپور دې دبرتانيادباندنيوچاروورزارت ته وسپاري، خوروسي لوري ژرځواب ورنکړهماغه ووچې د انګليستان د سفير له لورې په سنپتربورګ کې دروسيې کابينې ته يو مکتوب وړاندې شو، په مکتوب کې دافغانستان د شمالي پولو په هکله داسې ويل شوي وو:

۱: بدخشان او د هغه متعلقات په ختيځ کې د واخان له يوې برخې سره اودسرقول څخه ترکوکچې پورې چې له آمو سره اتصال پيدا کوي، شمالي پولې ټاکلې کېږي.

۲: افغاني ترکستان چې پرکندز، خلم اوبلخ مشتمل دي اوشمالي سرحد چې ددووسيندونو (آمواوکوکچې) دجلاکېدولهبرخې څخه ترخواجه صالح پورې چې داميرشېرعلي خان متصرفات دي او د آمو سيند پر کينه خوا سيمې چې د خواجه صالح څخه دې خواته واقع دی، هم د اميرشېرعلي خان په تصرف کې بلل کېږي.

۳: داخلي ولايات آقچې، سرپل، ميمنه، شبرغان اواندخوي چې داوروستی يې دشمال لويديځ سرحد اخيري څنډه ګڼله کېږي دهغو ټولو بېدياووسره چې دآزادوترکمنودقبايلوسره تعلق لري، اميرشېرعلي تصرفات بلل کېږي.

۴: د افغانستان په لويديځ کې هرات د هغه دمتعلقاتوسره چې قسماً دايران سره همسرحده دی، ننباني کولو ته اړتيا نه لري، ځکه هغه د امير وطن دی.

روسی لوری په پيل کې د مکتوب منلو ته چمتو نه ووخو وروسته ځېنې داسې حالات رامنځته شول چې په خپل دريځ کې يې نرمښت راوست اوپه (۱۸۷۳ زېږديز) کال کې يې ديومکتوب په ذريعه دانګليس له خوا جوړه شوې نقشه تاييد او ومنله اودافغانستان، انګليستان اوروسيې داستازوترمنځ يې اسنادلاسليک

---

[۲] پورتنی اخځليک، م. ۴۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تبادله شول. دهمدغې نېټې څخه راپدې خوا دا پوله دافغانستان اوګاونډیانو په اسنادو کې دامیرشېرعلي خان دپولې په نوم یاده شوه.[۱]

دامیرشېرعلي خان پوله کابو ۱۸۰۰ کیلو متره اوږدوالی لري چې له زرکول جهیل څخه پیل اودخم آب په سیمه کې پای ته رسېږي. دا پوله افغانستان له ننې تاجکستان او ازبکستان څخه بېلوي.[۲]

ب ـ د ریجوي پوله: کله چې عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰) زېږدیزکال کې واک ته ورسید نو په دې هڅه کې شو چې د افغانستان شمال لوېدیځه پوله د روسیې سره پرځمکه تثبیت او معلومه کړي.[۳]

په (۱۸۸۴) زېږدیزکال کې روسانو په مروه بریدوکړ او لاندې یې کړه، دروسانو په دغه وړاندې تګ سره ترټولولومړی د هرات سیمه چې دهندوستان د کیلي حیثیت یې درلود، دروس له ګوابنس سره مخ

---

[۱] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لېکنه م ۴۱۷ _ ۴۱۸

[۲] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

او دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي لیکنه م ۱۴

دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م ۵۵

[۳] دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتود غلام محمد محمدي، لېکنه ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، پداسې حال کې چې ایران به پخوا هم دروس په لاربنسونه دهرات د نېولو سوچونه او فکرونه کول تر څوانګریز له دغې ناحیې څخه تهدید کړي. په همدغه وخت کې روسانو یو بل پلان هم تر تطبیق لاندې ونیو یانې پنجده یې تر فشار لاندې ونیوله. انګریزانو په ډېرتلوار روسانو ته خبر ورکړ چې په دغه سیمه کې باید دپولو دتاکلو کارونه ترسره شي. دوی موافقې ته ورسېدل، د(۱۸۸۴)زېږدیز کال په وروستیو کې دانګلیس له خوا دکرنل ریجوي، دروسانو له خوا د جنرال زیلونوي او دافغانستان له خوا دقاضي سعدالدین خان په مشرۍ پلاوي سیمې ته راورسېدل، پدغه وخت کې روسانو دپنجدې دتصرف غوښتنه وکړه، خو انګریزانو ونه منله. روسانو د(۱۸۸۵)زېږدیز کال دمارچ په دېرشمه پر پنجدې بریدوکړ اوکابو ۲۰۰۰ تنه افغان سرحدي ځواکونو دجنرال غوث الدین خان په مشرۍ د ژوند تر وروستۍ شیبې له خپل ناموس یانې خاورې څخه په مېړانه دفاع وکړه خو داچې له یوې خوا افغان ځواکونو شمېر کم وو او له بلې خوا یې تجهیزات نه لرل، ټولو دشهادت جامونه وځنبل او روسانو پنجده ونیوله.[1] دغه وړاندې تګ دانګریز لپاره دخطریو بل زنګ وو او انګلیس ډېر ورخطاشو، فوراً یې په لندن کې دروس له سفیر سره یو پنځه ماده ایز ترون لاسلیک کړ چې اصلي موضوع یې د افغانستان د شمال لویدیځې پولې دتاکلو دکار پیل کول وو. روسانو موافقه وکړه اوخپل پلاوی یې دکهولبرګ په مشرۍ سیمې ته ولېږه. د پولو په تاکلو کې لومړی یوه اندازه اختلافات پیدا شول خو وروسته دا اختلافات حل شول او د(۱۸۸۷ زېږدیز)کال د جولای په ۲۲ نېټه د پروتوکول وروستۍ کاپي دکرنل ریجوي او کرنل موسیوزینوف په وسیله لاسلیک شوه اوورپسې د(۱۸۸۸

[1] پوهاند غلام جیلاني عارض، دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیږدیز) کال د جولای په ۱۲ نېټه د دواړو لوریو له خوا د تایید مهرونه پرې ولګیدل او سره تبادله شول.[۲]

دغه پوله چې د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ واقع ده کابو ۵۴۰ کیلو متره اوږدوالی لري چې د خم آب څخه تر ذولفقار دري پورې د قوسي خط په بڼه تثبیت او تعین شوې ده.[۳]

لویدیزې پولې

د سیستان سیمه چې د افغانستان په سویل لویدیزکې پرته ده په ډیلابیلو تاریخي دورو کې به کله د ایران تر لاس لاندې او کله به هم افغانستان اداره کوله. د احمد شاه د وخت څخه د نولسمې پیړۍ تر نیمایي پورې سیستان د افغانستان دخاورې یوه برخه وه، تردې چې د سربندي قبیلې مشر علي خان د افغانستان سره خیانت وکړاود خپلې قبیلې او سیمې سره یوځای ایران ته تسلیم شو او د ایران تابعیت یې ومانه. سربېره پردې د سرحدي پولو ټاکنه او تثبیت هم اړین وو، خو ځینو سرحدي ستونزو له امله ایران او افغانستان په دې ونه توانیدل چې کومې پرېکړې ته ورسېږي، نوله ناکامه یې دهندله ویسرای سره تماس ونیو او د افغانستان د سویل لویدیزې او د ایران د سویل ختیځې پولې د ستونزې د حل په برخه کې د پرېکړې غوښتونکي شو.[۱]

الف - د میکمهان پوله: د اسرحدي کرښه چې د افغانستان او ایران ترمنځ پوله مشخصوي، یوه لانجمنه او له ستونزو ډکه کرښه ده، ځکه د هلمند د سیند پر اوبو

---

[۲] کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، (کابل: میوند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳)، م. ۴۲

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح. تراب، (پېښور: خټیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۵۲

[۱] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح. تراب، (پېښور: خټیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تر دې اواخرو پورې جنجالونه روان وو ،نو دنومورې سرحدي کرښې مسئله هم ورسره ګرمه او بحراني وه.

دامیر شېرعلي خان د واکمنۍ په دوه یمه دوره کې هغه ته د ایران له لورې تشویش پیدا شو ،نو پس له مفاهیمو یې حکمیت یا منځګړیتوب انګریز ته ورکړ چې هغه داوبو اوپولې د تاکنې په برخه کې خپل رول څرګند کړي.انګریزانو په(۱۸۷۲)زېږدیزکال کې فریډریک ګولډسمیټ ورته راواستاوه ،دافغانستان له خوا سید نورمحمد شاه دپلاوي مشري کوله او ایران له خوا دپلاوي مشرمیرزا معصوم وو.نومورې دري اړخیز پلاوي تر ډېرو خبرو وروسته پربکړه وکړه چې په ټوله مانا دایران په ګټه اودافغانستان په زیان وه،افغان لوري داپربکړه ونه منله اورد یې کړه.

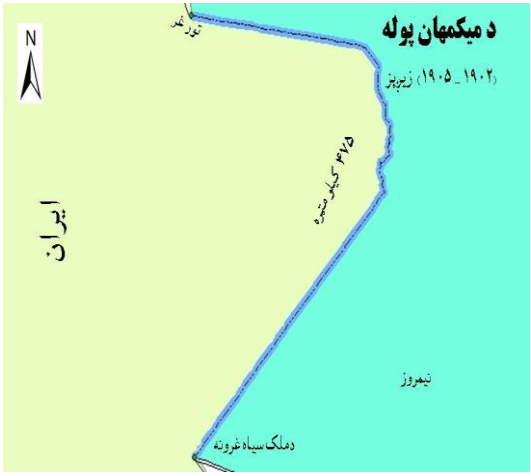

په(۱۸۸۸)زېږدیزکال کې ددویم ځل لپاره دامیرعبدالرحمن خان له خوا له انګریزانو څخه په دې مسئله کې د منځګړیتوب غوښتنه وشوه،داځل دافغانستان له لورې جنرال غوث الدین خان،دایران له لورې میرزاناظم الملک اوځوی یې اودانګلیس له لورې په مشهد کې انګریز سفیر جنرال میک نیل د موضوع دحل لپاره وټاکل شول. دا ځل هم ګډ کمېسیون د ایراني لوري دمخالفت له امله په دې ونه توانید چې کومه پربکړه وکړي.[۲]

[۲] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لېکنه م ۴۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

په(۱۹۰۲)زېږدیز کال کې ایران او افغانستان بیا انګریزته د منځګړیتوب بلنه ورکړه، انګریزد اځل میکمهان د۱۵۰۰انګلیسي اوهندي عسکروسره یوځای راولېږه، له افغان لوري څخه آخندزاده نصیرالدولة او فقیرمحمد خان اودایران له لوري عین النظام او معصوم خان پلاوي ته ورمعرفي شول. دغه ګډ پلاوي کابو دوه کاله او دري میاشتې په سیمه کې ګډې خبرنې وکړي اوپه پای کې یې خپله پرېکړه اعلان کړه، په پرېکړه لیک کې د کوه ملک سیاه چې دافغانستان په جنوب لویدیځه زاویه کې پروت دی او د سیاه کوه چې دهلمند د هامون په شمال غربي برخه کې موقعیت لري تر منځ وټاکل شوه.[۳] خوداپرېکړه هم تر ډېره بریده یو لوري ته هم د منلو وړ نه وه ځکه اصلي ستونزه د هلمند داوبو په وېش کې وه او کله چې د هلمند اوبه وېشلې شوي وای نو دا مسئله به هم په خپله حل شی وای. دمیکمهان کرښه تر ډېر وخت پورې په نوساني حالت کې وه چې بالاخره د(۱۹۷۳) زېږدیز کال دمارچ په میاشت کې دلومړي وزیر موسی شفیق په سیاسي هلوځلو دایران سره د هلمند داوبو په وېش سره ارامه اوومنل شوه. سربېره پردې چې دا یوه لانجمنه پوله وه خو بیا هم د فخرالتایي دکرښې په تعین اوتثبیت سره یې جنجال ډېر کم شو.[۱]

دا کرښه دافغانستان او ایران تر منځ ګډه پوله جوړوي چې کابو ۴۷۵ کیلو متره اوږدوالی لري.[۲]

---

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۱

[۱] دو سوی خط دیورند:باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو ،دښاغلي غلام محمد محمدي لېکنه م. ۱۲

[۲] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب - د فخري التاي پوله: څرنګه چې د میکمهان د سرحدي کرښې په کار نه افغانستان خوښ وو او نه هم ایران، نو دا ځل د ایران او افغانستان دولتونو په خپلو منځونو کې د ذوالفقار ددرې څخه تر تورغره پورې دګډې پولې د ټاکلو په خاطر په(۱۹۳۳) زېږدیز کال کې د ترکیې هېواد څخه دمنځګړیتوب غوښتنه وکړه. د ترکیې هېواد دا غوښتنه ومنله او یو ماهر نظامي مهندس جنرال فخر التاي یې ددو نورو مهندسانو هریوه بای کمال او البای ضیا په ملتیا سیمې ته دځېرنو لپاره ولېږه. دافغانستان له لورې ددغې پولې دټاکلو لپاره جنرال عبدالرحیم خان ساپی او دایران له لورې یو دیپلومات مهدي فرخ ولېږل شول.

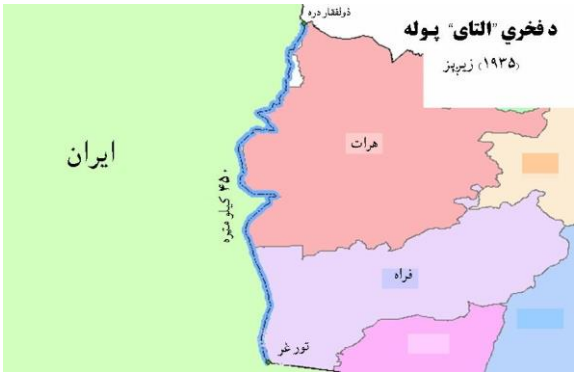

دغه ګډ پلاوي د میکمهان او ریجوي د پولو ترمنځ، په سیمه کې څېرنې پیل کړې او د ۱۴ میاشتو څېرنو څخه وروسته یې په سیمه کې په ننبه شوي سرحدي کرښه نقشې ته واړوله. دغه کرښه د تورغره څخه تر موشي آباد پورې او دهغه ځای څخه ترتومان آغا پورې، چې د ذالفقار ددرې یا درجوي پولې له پیل سره لګېږي، پرته ده او د دواړو هېوادونو ترمنځ د موافقې څخه وروسته رسمي پوله وبلله شوه.[۳] دا پوله ۴۵۰ کیلو متره اوږدوالی لري.[۴]

---

[۳] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لېکنه ۴۲۵

[۴] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م ۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد

مخکې له دې چې په ختیزه- سویلې کرښه وغږیږو ،لومړی دهغې د تپلوځخه په مخکینیو حالاتو او شرایطو لنډه رڼا اچوو.

د ګندمک توافق لیک :له امیر شېر علي خان څخه وروسته د هغه زوی امیر محمد یعقوب خان په لنډ مهاله څو میاشتني امارت کې (۱۸۷۹) زېږدیز کال چې دانګریزانو د مستقیم یرغل او کورنۍ اړو دور په نتیجه کې زمونږ هېواد له یو ستر کړکیچ سره مخامخ او د عصري ژوند بنسټونه او ټولې ننېې نښانې له منځه ولاړې ،هېواد په کنډوالې واوښت او بیا وروسته د امیر عبد الرحمن خان دواکمنۍ په وخت کې (۱۸۸۰-۱۹۰۱) زېږدیز کال کې د هېواد سیاسي ټولنیزه فضا ډېره خړه پړه او حکومتي استبداد په ټوله معنا واکمنه وه ،نومورې امیر خپل زیاتره مخالفین په یوه اوبله پلمه ووژل، یا یې د زندان تورو خونوته ولېږل او یا یې د هېواد دننه له یوې سیمې څخه بلې ته او یا یې له هېواد بهر ته قرار او جلاوطنې کړل، نو د غسې څه د پاسه دوه لسیزې په هېواد کې کوم څرګند سیاسي خوځښت نه لیدل کېږي اونه د روښانه او مترقي افکارو د څرګندولو اوخپراوي مناسبې لارې چارې موجودې وې. کله چې امیر محمد یعقوب خان واکمنۍ ته ورسید نو د خپل اقتدار په لومړیو ورځو یې د هېواد او خپل واک انګلیسانو ته وسپاره او د خپل تاج او تخت د دوام لپاره یې د انګلیسانو سره ګندمک له شرمه ډک ټرون لاسلیک کړ، پر یعقوب خان ترهرچا خپل خسر سردار یحیی خان ډېر اغېزمن واقع شو او پدې پسې منشي مختیار هم بد ابلیس نه و ،هغه هم په ټوکو ټکالو کې امیر ته سره او زرغون باغونه وروښودل څو امیر یې د ګندمګ سیمې ته ورساوه او هلته یې پرې ټرون لاسلیک کړ.[۱]

د ګندمک ټرون په ۱۰ مادو کې د مې د میاشتې په ۲۶ نېټه (۱۸۷۹ زېږدیز ـ ۱۲۵۷ المریز) کال لاسلیک شو چې په دې سره د خورا مهمو غرونو لرې د کرمې نه

[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ لنډه کتنه، د ښاغلي محمد ابراهیم عطایې لېکنه م ۱۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغائیو ترپیله پورې، دخیبر دره دهفت چاه دختیځي څنډې پورې، لنډې کوتل او پشین یې دکوژک تر غره پورې له لاسه ورکړل.

دګندمک دمعاهدې منځپانګه بناغلي غلام محمد غبار داسې نقل کړې ده.

((داژمنپانه چې لاندې شرایط لري دبرتانیي دحکومت اودافغانستان امیر والا حضرت محمد یعقوب خان او اړوندانو ترمنځ یې دسوله آیزو اړیکو او دوستۍ دټینګښت لپاره وشوه.

۱ـ له هغې ورځې نه چې داژمنپانه ددواړولولخوا منل کېږي نودبرتانې دحکومت اودافغانستان دحضرت امیر، اړوندانو او دامیر نه وروسته ناستو کسانو ترمنځ به دایمي سوله اودوستي ټینګیږي.

۲ـ دافغانستان حضرت امیر او اړوندان یې ژمن دي چې ددې ترون له منلو وروسته دهغوی ټولو کسانولپاره عمومي ببښنه ده چاچې دانګلیس پوځ لپاره کارکړی، دوی چې په هره درجه او دنده کې وي دمجازاتو اوزیان رسولونه به په امن وي لکه سردار محمد ولي خان لاتې اونور.

۳ـ دافغانستان امیر او اړوندان یې ژمن دي چې دبهرنیو هېوادونو سره داړیکو پروخت دبرتانیې دحکومت سره په سلاکولو پابندوي اوددې حکومتونوسره ژمنه وکړي اوپرضد یې وسله پورته نه کړي اودبهرنۍ حملې په صورت کې ددفاع لپاره نظامي مرسته وسله اوانګلیسي روپۍ چې انګلیس یې څنګه مناسبه وګڼي ښایي استعمال شي. انګلیس پوځ به ددفاع دکار ترسرته رسولو وروسته دبرتانیې نوي قلمرو ته ځي.

۴ـ دبرتانیې حکومت او حضرت ترمنځ دنږدې اړیکو دساتنې اوهم دحضرت د مقبوضه سرحدونو دساتنې لپاره به دواړه خواوې ژمنه کوي چې په کابل کې یو انګلیسي استازي دساتونکو نظامي ډلې سره پخپله له دبدبې نه ډک کورکې مېشت شي اودیوې مهمې پېښې دپېښېدو په ترڅ کې برتانیه حق لري چې افغانستان پولوته انګلیسي استازي اوساتونکي عسکر ولېږي په هغه اړین

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې چې د دواړو خواو ګټې پکې ولېدل شي د افغانستان حضرت امیر هم کولای شي چې خپل استازي دګورنر جنرال په دربار کې مېشت کړي همدارنګه دهند په ټولو ځایونو کې چې د دواړو رضایت پکې وي.

۵ـ دانګلیس استازیو ساتنه دافغانستان دحضرت امیر اواړوندانو پورې اړه لري دانګلیس حکومت ژمن دی چې استازي یې د افغانستان په داخلي چارو کې لاسوهنه ونه کړي.

۶ـ دافغانستان حضرت امیر اواړوندان یې دخپلو اوله ده نه وروسته کسانولخوا ژمن دي چې دانګلیسانو دتګ او راتګ لپاره په افغانستان کې ستونزې پیدانکړي ترڅو په امن سره تجارت وکړي.

۷ـ ځرنګه چې ددواړولوریو ترمنځ تجارت پرلپسې جاري دي، نودافغانستان حضرت امیرژمنه کوي چې دسوداګرو دساتنې او په عمومي لارو کې دتجارتي مالونو داسانتیاو په برخه کې ډېرې هڅې او دلارو په ساتنه کې کوښښ وکړي دسوداګرۍ دپراختیا دلارواوتجارتي مالیاتو دانتظام اونورو په برخه کې به دیوکال په اوږدوکې یو بل سوداګریز قرارداد ترسره شي.

۸ـ دتجارتي اړیکواوتګ راتګ لپاره دواړه لوري ژمن دي چې له کرمې نه ترکابله پورې چې دبرتانیې په لګښت دتلګراف یوه کرښه وکښل شي، دافغانستان امیر به یې ساتي.

۹ـ ځرنګه چې ددې معاهدې سره ددواړوحکومتونو ترمنځ دوستي ټینګه شي، دبرتانیې حکومت دکندهار اوجلال اباد ښارونه اوهغه علاقداري چې اوس دانګلیس قواو ترکنترول لاندې دي، پریږدي او ببرته یې سپاري، پرته له کرمې، پشین او سیبې (دا ړونده نقشې سره سم) نه چې دبرتانیې دواکمنۍ او انتظام لاندې دي، خو دانیونه دایمي نه ده اوددا خلي کلیولګښتونوترسپمونې وروسته به یې مالیې دافغانستان امیر ته ورکړل شي، دبرتانیې حکومت دمیچنۍ او خیبر انتظام چې دپښور اوجلال اباد ترمنځ واقع دي پخپل لاس کې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه برتانیه به دقبایلو تګ راتګ چې دهمدې دوو سیمو سره اړه لري په خپل لاس کې نیسي.

۱۰ـ دبرتانیې حکومت حضرت ته ددې لپاره چې خپل روا اختیارات حاصل کړي، دمرستې لپاره ددې شرایطو دمنلو په مقابل کې داژمنه کوي چې هرکال ۲۰۰زره روپۍ هغه او دهغه ځای ناستوته ورکړي. داژمنلیک د مې د میاشتې په (۲۲ مه ۱۸۷۹زیږدیز ـ دجمادي الثاني ۴مه ۱۲۹۲ هـ ق)کې په ګندمک کې تر سره شو. داژمنلیک دجمعې په ورځ د (۱۸۷۹زیږدیز)کال دمې په دېرشمه نېټه د هندوستان وایسرای اوګورنر جنرال لخواتصدیق شو.دګندمک معاهدې تر منلو وروسته انګلیسانونورمحمد یعقوب خان ته اړتیا نلرله هغه یې د(۱۸۷۹ زیږدیز) کال د ډسمبرپه لومړۍ نېټه ترځارنې لاندې دانګلیس دیوه جبره خوړونکې په توګه هندته یوړه ترڅو هلته مړشو.[۱]

د ډیورنډ د کرښې تاریخ

کله چې انګریزانوداومنله چې دوی په زورسره پرافغانانو حکومت نه شي کولای اونه ددوی یرغل پرافغانستان مثبتې پایلې لرلی شي نوله همدې امله یې د سیمې دارامولواودخپل اجتماعي شکست دمخنیوي لپاره بله دشیطانت لاره په کار واچوله چې دیوه سرحد په شکل دافغانستان دنفوذ مخنیوی وکړي په همدې خاطر یې سرهینري مورتیمرډیورنډ دیوهییت په مشرۍ کابل ته واستوه چې هغه طرحه یاپلان په عبدالرحمن خان باندې په پټه اودبډو په واسطه لاسلیک کړي.

---

[۱] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش، دښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لېکنه ، ۲۰۵۹مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹

ډیورنډ دزماني غاصب مامورو ،ددې غاصب دوکې له املـه ولـس دوه ټوټې شو.خوولس دغه کرښه په دې څه دپاسه یوه پېړۍ کې هم هېڅکله ونه منله اوس یې هم په هېڅ توګه څوکه نه مني.[۱]

په (۱۸۹۳زېږدیز) کال کې انګریزي استعمارپرافغانستان باندې دډیورنډ کرښه دبرتانوي هند او افغانستان ترمنځ دافغانستان په زړه کې تحمیل کړه .چې په ملیونونو افغانان له افغانستان د سیاسي،مدني،بشري قوانینو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره ببل کړای شول.

ډیورنډ سرحدي کرښه:په (۱۸۹۳زېږدیز)کال کې انګریزي استعمار پرافغانستان باندې ددیورنډ کرښه د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ د افغانستان په زړه کې تحمیل کړه .چې په ملیونونو افغانان دافغانستان له سیاسي ،مدني،بشري قوانینو اوله خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره ببل کړای شول. ددغې کرښې په کښلو کې دغه سیمې لکه:دازادو قبایلو

[۱] دشلمې پېړۍ په لومړیو درېیو لسیزو کې دافغانستان د سیاسي او فرهنګي بهیر څېړنه،دښاغلي جان محمد پیغام لېکنه ۲۰۷مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمې، وزیرستان، خیبر، پښور، کوټه، سمندري لار، بنو، سوات، چترال او داسې نور ښار ګوټي له افغانستان څخه د یوې مودې لپاره بېل کړای شول.

دغه کرښه چې نژدې (۲۴۳۰) کېلو متره اوږدوالی لري انګریزانو له پیل څخه په دقیقه توګه نه ده ویستلې، دا کرښه د انګریز کلونیل (استعماري) سېستم د ساتلو لپاره په موقته توګه ویستل شوې وه، دغه کرښه د برلین دیوال، د سویلي او شمالي کوریا ګانو، د کشمیر بېلوونکې کرښې سره هیڅ نه پرتله کېږي. افغانانو له پیل څخه ترننه پورې د دغې کرښې قانوني خیال نه دی ساتلی او زمونږ د کوچیانو تګ راتګ په دوامداره توګه پدې کرښې جریان لري.

دا سېمې هیڅکله د برتانوي هند امپراطورۍ سره ټولې سیمې نه وې. د دې سیمو ټولې په لاس راوړنې او مالیات به تر ډېره مودې پورې د انګریزانو له خوا د افغانستان شاهي دولت ته ورکول کېدل.

د دغې کرښې ټرون د افغانستان امیر عبدالرحمن خان او برتانوي هند د باندنیو چارو وزیر Sir Mortimer Durand له خوا په ۱۲ نومبر (۱۸۹۳ زېږدیز) کال پس له دوو افغان او انګلیس جګړو څخه د انګریز چل او فشار لاندې د لوی لوبې (The Great Game) په ترڅ کې پر امیر عبدالرحمن خان باندې وروتپل شو. افغانستان مجبور کړای شو چې یوه اړخې دغه کرښه د نړۍ په نقشه کې په موقتي توګه ومني.

د افغانستان په شمال کې روسي ځواکونه دېرغل په حالت کې ولاړ وو. روسانو او انګریزانو دنړۍ نېولو او ویشلو تجربو سره په افغان پولو د تیارسۍ په حالت کې وو. روسان او انګریزان د افغانستان له ستراتیژیکې موقعیت څخه پوره خبر وو، دلوې لوبې دواړه خواوې په دې پوهېدې چې په یوه اړخې توګه ټول افغان ولس نشي کنترولولی.

په (۱۸۷۹ زېږدیز) کال د برلین په کنګره کې د سمارک په مشرۍ روسانو او انګریزانو خپلو ټولو خپل منځني اختلافاتو، زبرځواکیو او سیالیو ته د پای ټکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښنود. د انګریزانو په پرېکړه د افغانستان نیمایي به انګریز او نیمایي برخې به روسان کنترول کړي. دا به د دواړو سیالیو امپریالستي هېوادونو په ګټه وي او هم به د افغانانو خاوره د دوی تر منځ یوه بېلوونکې سیمه (Buffer State) اعلان شي.[۲۱]

ګڼه	سرحدي کرښې	د ټاکلو نېټه	اوږدوالی (کیلومتر)	بڼه	پیل اوپای	ټاکوونکي
۱	امیرشېرعلي خان سرحدي کرښه	۱۸۷۳	۱۲۰۰	طبعي	ویکتوریا_خم اب	امیرشېرعلي خان
۲	دریجوي سرحدي کرښه	۱۸۷۸	۵۴۰	مصنوعي	خم اب_ذوالفقار	امیرعبدالرحمن خان
۳	دفخري سرحدي کرښه	۱۹۳۵	۴۵۰	مصنوعي	سیاه کوه_ذوالفقار	
۴	دډیورنډ سرحدي کرښه	۱۸۹۳	۲۴۳۰	طبعي		امیرعبدالرحمن خان
۵	دمکماهن سرحدي کرښه	۵_ ۱۹۰۳	۳۵۰	مصنوعي	ملک سیاه_سیاه کوه	امیرشېرعلي خان
۶	شمال ختیزه سرحدي کرښه	۱۹۲۴	۹۲	طبعي،م صنوعي		
۷	دپامیر سرحدي کرښه	۱۸۹۵	۹۰	طبعي	زرقول_یولې دره	امیرعبدالرحمن خان

[۱] د افغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۸۴.۸۲ مخونه

[۲] یادونه ډیورنډ سرحدي کرښې په اړه زیات معلومات (ډیورنډ کرښه یا ناسور زخم) په نوم کتاب چې حبیب الله غمخور لیکلی او (ډیورنډ ترون د حقوقو او سیاست په تله کې) د بناغلي ډاکتر رحمت ربي زیار کار لیکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

اووم څپرکی

دسیمې له هېوادونو سره دافغانستان سیاسي اړیکې

دافغانستان بهرنی سیاست

کله چې زمونږ ګران هېواد د احمد شاه بابا په وخت کې دافغانستان په نوم سره ونومول شو ،له هغه وخته (۱۷۴۷) زېږدیز کاله دافغانستان په بهرنۍ ګرنلاره کې دري ښکاره پړاوونه لیدل کېږي چې دا پړاوونه دافغانستان دستونزو داوارولو دلاس څنډونه رابنۍ اوبالاخیره افغاني بهرنۍ پالیسي ته موپام رااړوي چې مونږ دا پړاوونه صرف په عنواني شکل ذکر کوو:

۱ــ دپراختیاغوښتنې پړاوو: داپړاوود(۱۷۴۷زېږدیزکال نه شروع تر۱۸۰۰زېږدیز) کال پورې رسیږي پدې پړاوو کې دافغانستان سیاسي سرحدونه طبعي سرحدونه تعینیږي.

۲ــ دبهرنې لاس وهنې پړاوو:داپړاوو د(۱۸۰۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۸۸۰زېږدیز) کال پورې رسیږي چې پدې پړاوو کې دایران دلورې دپاریس،روسیې اوبرتانیې څخه علاوه دپنجاب پاڅیدونکو سک ځوانانوته په غیږه ورتګ وو.

۳ــ ددفاعي ګوښه والي پړاوو:داپړاوو د(۱۸۸۰زېږدیزکال نه شروع تر۱۹۰۱زېږدیز) کال پورې دوام کوي. وروسته لدې کله چې شلمه پېړۍ شروع کېږي اوپه دې پېړۍ کې هغه سیاسي،مرکزي اومحراقي نقطي چې دا پیړۍ یې دسیاست په میدان کې دتوجو وړ ګرځولې ده چې ترټولومهم یې لومړي نړیواله، دوهمه نړیواله جګړه ، دجامعه ملل سازمان ،اودملګرملتونوسازمان رامنځ ته کېدل، دسیاستوالولېدنې کتنې،نظامي اوساحوي ترونونه دي.افغانستان پدې پېړۍ کې خپله پالیسي دلاندې نقطوپه چارچوب کې عیاره کړې وه:

آلف: بطرفي له شرق اوغرب سره عدم تعهد چې پدې موردکې کولای شو دا یاداوري وکړوچې افغانستان دمثبتې بطرفۍ څخه په استفادي سره په(۱۳۳۴المریز) کال کې داسیایي اوافریقایي هېوادونو دباندونک په کنفرانس کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

عضویت درلود او هم یې د بطرفه هېواد و نو په لاندې غونډو کې ګډون کړی دی، د (۱۹۲۱ زېږدیز) کال د د سیمبر په لومړۍ نېټه په بلګراد کې، (۱۹۶۴ زېږدیز) کال اکتوبر پنځمه په قاهره کې د (۱۹۷۰ زېږدیز) کال د سپتمبر ۸مه په بوسکا کې، د (۱۹۷۳ زېږدیز) کال د د سمبر پنځمه په الجزایر کې، د (۱۹۸۶ زېږدیز) کال د اګست په ۲مه په کولمبو کې، (۱۹۸۹ زېږدیز) کال سپتمبر په ۲مه په هاوانا کې او همدارنګه د (۱۹۸۳ زېږدیز) کال د مارچ د میاشتې په ۲مه نېټه د نوي ډهلي په غونډه کې د دې ټولو غونډو د اعلامیو په تکوین کې افغانستان مهم رول درلود.

ب: د خپل هېواد ازادي ساتل

ج: د اړیکو پراخول

د: په اقتصادي لحاظه په ځان متکي کېدل.

د پورتنیو څلورو نقطو څخه تر ټولو مهمه د دې هېواد د بطرفي ده چې تر اوسه پورې یې ساتلې ده، ولې کوم وخت چې د بهرني سیاست دې برخې ته صدمه رسیدلې، دا دولت په زیاتو مشکلاتو کې راګېرشوی دمثال په ډول کله چې افغانستان د روسانو تر تسلط لاندې په اتیایمه لسیزه کې راغی د بطرفئ سیاست یې د اغجن شو نو ترنن پورې کوم مشکلات چې افغانستان و رباندې ځوریږي، د دې وخت نه یې نشاءت مونډلی دی ځکه پدې وخت کې دلویدیځ او د ختیځ چاکران پیدا شول، دګاونډیو لاس وهنې موجودي وي. هرڅومره چې د افغانستان سیاسي سرحدونه دلویو استعماري قدرتونو په واسطه لهبېنه وړل شوي او مخکنی سیاست ته یې صدمه رسیدلې، ولې بیاهم افغانستان د مهمو منطقوي هېوادونو خاصتاً همسایه ؤ سره دوستانه اړیکې او دهغوی اتباعوته یې په احترام کتلي او په داخلي چارو کې یې لاس وهنه نه ده کړې او س هم د اسیاست پرمخ وړي. د افغانستان او سنی بهرنی سیاست په لاندې نقاطو باندې راڅرخي: نبه ګاونډیتوب، دیو اسلامي هېواد په حیث د اسلامي هېوادونو په سازمان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضویت، دملګرو ملتونو په سازمان کې غړیتوب، له ټولو هېوادونو سره دوستان اړیکې او په نظامي تړونونو یا سازمانونو کې عدم عضویت.

سیاسي اوکنسلي نماینده ګي: څرنګه چې افغانستان دیوخپلواک دولت په حیث دنړۍ دزیاتو هېوادونو سره سیاسي اړیک لري. ددې جملې نه په ځېنو کې سیاسي نماینده ګي لري او په ځېنو کې نه اوخپلو ټول سیاسي اوغېرې سیاسي ارتباطات اوخارجي مسایل دهمدې نماینده ګېودلارې پرمخ وړي اوهم دخپل هېواد اوملت دمنافعو تحفظ اوساتنه دهمدې نماینده ګېو په واسطه کوي.ددې په خاطرچې د افغانستان دهغو نماینده ګېو په مورد کې چې په خارج یې لري، ښه پوه شو د وضاحت په خاطر به لومړی دافغانستان په سیاسي اوغېرې سیاسي نماینده ګېو باندې بحث وکړو:

آلف: سیاسي نماینده ګي: لکه مخکې چې موتر یادونه وکړه افغانستان دزیاتروهېوادونو سره سیاسي اړیکې لري ولې ددې جملې نه په ځېنو کې مقېمې نماینده ګي لري او په ځېنو کې یې بیا نه لري چې په دې هېوادونو کې خپلې سیاسي اړیکې ددې سره په څنګ کې په بل هغه هېواد کې چې نماینده ګي لري دهغې په واسطه یې پرمخ وړي نوددې لپاره چې په موضوع باندې ښه پوه شو دافغانستان سیاسي نماینده ګي به په دوه ډوله تقسیم کړو اول مقېمې اودوهم غېرې مقېمې کولای شو په ترتیب سره هریوې په جلا توګه وڅېړو.

لومړی مقېمې سیاسي نماینده ګي: افغانستان په لاندې هېوادونو کې مقېمې سیاسي نماینده ګي لري چې دهرهېواد پلازمېنه یادوو: اسلام اباد، تهران، ریاض، دوشنبه، تاشکند، ډاکا، ببجینګ، نوی ډهلی، جاکارتا، بغداد توکیو، الماتا، سویل، کویټ، کولالمپور، مسکټ، انقره، عشقاباد، ابوظبۍ، لندن، کېف، مادرید، پاریس، روم، وارسا، اوسلو ترییولې، برلین، سویس، ویانا، پراګ، کانبرا، قاهره، اوتاوا، سویزرلنډ، واشنګټن، بروکسل چې پدې کې افغان سفیر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵
اروپایي اتحادیه کې هم دافغاني هیئت په حیث کارکوي او همدارنګه په ملل متحد او یونسکو کې دائمي نماینده ګي لري.
دوهم غبرې مقبمې سیاسي نماینده ګی: افغانستان دخپلومالي او پرسونلي امکاناتو او یا هم دمسایلود مطرحوالي په اساس په لاندې هېوادونو کې چې رسماً اړیکې ورسره لري ولې مقبمې سیاسي نماینده ګي نلري چې بیاپدې هېوادونو کې یې دسفارت چارې ددې سره په خواکې په کوم بل هېوادکې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي هغه په لاندې ډول دي:
ارجنټاین، برازیل، بولیویا، چلي، کولمبیا، اکوادور، مکسیکو، نیکاراګوای، یورګوای، پانامه، ونزویلاچې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په واشنګټن کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي. بېلا روس، جورجیا، اومالدف چې پدې هېوادونو کې دسفارت چارې په روسیه کې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي. بوسنیا، استونیا، لتویا، اوسلواکیا پدې هېوادونو کې سفارت چارې په بروکسل کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي، مراکو او پرتګال کې دسفارت چارې په پاریس کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي. یونان کې دایتالیې په هېوادکې دافغان سفارت لخوا، په نیوزیلاند او بروني دارالسلام کې، په استرالیاکې دافغان سفارت لخوا او همدارنګه په یمن کې دافغانستان دسفارت چارې په سعودي عربستان کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي
ب: غبرې سیاسي (کنسلي) نماینده ګی: دافغانستان هېوادد ځینو هېوادونو سره چې دسیاسي اړیکو څخه علاوه پراخې مدني قضایاوې لري. ددې مسایلود ترتیب اورسیده ګي لپاره پدې هېوادونو کې غبرې سیاسي نماینده ګی یانې کنسلي نماینده ګی لري چې کولای شو هغې څخه په لاندې ډول سره یادونه وکړو.
۱ـ په پاکستان کې افغانستان درې کنسلي نماینده ګی لري په کویټه، پېښور او کراچۍ کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ دایران په مشهد اوزاهدان کې ۳ـ دقزاقستان دالماتا په ښارکې ۴ـ دتاجکستان دخارغ بدخشان په ښارکې ۵ـ دهند دبمبۍ په ښارکې ۶ـ دامریکا دمتحده ایالاتو په نیویارک اولاس انجلس کې ۷ـ دترکیې په استامبول کې ۸ـ دسعودي عربستان په جده کې اوهمدارنګه دهالنډ په مرکزکې.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې دافغانستان دریځ

څرنګه چې ددې جګړې عمده دلیل اوعامل داروپا داستعماري هېوادونو دخپلې خاورې دپراختیا حرص اودمستعمرو په سرسیالۍ وې، خوپه ظاهره کې داتریش دشهزاده اوشهزادګۍ وژل وو. داجګړه د(۱۹۱۴زېږدیز) کال دجولای په ۲۸مه پیل اود(۱۹۱۸زېږدیز) کال دنوامبر په ۱۱مه پای ته ورسیده پدې جګړه کې المان، ترکیه ،اتریش، هنګري اوبلغاریا یوطرف چې متحدین هم ورته ویل کېده اوبل طرف ته انګلستان، فرانسه ،ایټالیا ، روسیه اودامریکا متحده ایالات ووچې متفقین ورته ویل کېده.

داچې پدې جګړه کې افغانستان څه دریځ غوره کړی و ؟ ددې سوال جواب په لنډو کې دادی چې بطرفي یې غوره کړې وه خوپه اوږدو کې به ووایو چې کوم وخت پدې جګړه کې ترکیه چې دعثماني خلافت مرکز و. دالمان په طرفداری دانګریزان پر ضد جګړې ته داخله شوه دترکیې ګډون په افغانستان کې سیاسي حالات نورتازه کړل د(۱۹۱۴زېږدیز) کال داګست په اتمه دهندوایسرا افغان واکمن امیر حبیب الله خان ته یولیک راواستوه پدې لیک کې یې لیکلي وو ، چې اتریش اوهنګري په سربستان باندې غېرې حقه حمله کړې ده نوانګلستان دخپلو ګټو په نظرکې نېولو سره دفرانسې په طرفداری جګړې ته داخل شوې ده ،ده وغوښتل چې امیر باید بطرفي غوره کړي اودخپلو سرحداتو کلکه ساتنه وکړي هیڅ کوم بهرني هیئت ته دداخلېدو اجازه ورنکړي.

ددې نه وروسته امیرحبیب الله خان ددرباریانو اوقبایلي مشرانو یوه غونډه جوړه کړه اوددې غونډې په ترڅ کې یې خپله بطرفي اعلان کړه خوبیاهم پدې وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزي او داخلي مخالفتونه رامنځ ته شول ځکه یوخوا د دیني وروریانې ترکیه اوبل طرف ته دوست هېواد انګلستان و.پدې وخت کې د ترکیې خلیفه یولېک افغانستان ته راولېږه په لیک کې یې د امیر څخه وغوښتل شوچې د برتانیې پرضد جګړې ته داخل شي ولې امیر په ځواب کې ورته ولېکل چې داجګړه مذهبي نده اوداسې کوم دلیل نشته چې افغانان دې د برتانیې پرضد جګړې ته وردا خل شي. د امیر ډېر درباریان د امیر خلاف شول چې په رائس کې یې سردار نصرالله خان ،عنایت الله خان، سردار عبدالقدوس خان، محمود طرزي او د حبیبیه لیسې استادانو چې اکثره یې دهند دعلي ګړ د پوهنتون مسلمان فارغ التحصلان وو. اوپدې وخت کې د اتریش او المان هیئتونه هم افغانستان ته راغلل.[۳۱]

ددوهم نړیوال جنګ په دوران کې د افغانستان دریځ

دوهم نړیوال جنګ چې په(۱۹۳۹ زېږدیز) کال کې شروع شوی او په(۱۹۴۵ زېږدیز)کال کې پای ته ورسید. ددې جنګ لمبې چې له اروپا څخه اوچتې شوې وې ډېر ژر اسیا او دنړۍ نورو برخوته خپرې شوې.ددې جنګ دوه طرفونه د محوري اومتحدینو په نامه یادیدل چې په محوري کې المان ،ایټالیا ،جاپان او دختیځې اروپا واړه هېوادونه شامل و.اوپه متحدینو کې انګلستان، فرانسه، شوروي، د امریکا متحدایالت او یو شمېر نورارو پایي هېوادونه شامل ؤ.

دا یو خطرناک جنګ و ،هغه هېوادونه چې په مستقیم ډول پکې شامل و ډېرزیات ځاني او مالي تاوانونه ورته ورسیدل او هغه هېوادونه چې هیڅ پکې شامل نه و هغه هم بې زخمه پاتې نه شول داکثرو ملي حاکمیت خراب او داخلي امنیت خراب شو.ددې جنګ په دوران کې ترافغانستان د شمال او جنوب اوختیځ له لورې

---

[۱] د افغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه، دکاندیداکاډمیسن محمد ابراهمی عطایې لیکنه،۱۲۱مخ

[۲] دلومړۍ نړیوالې جګړې په اړه زیات معلومات د(لومړۍ نړیواله جګړه)لیکوال:سید محمد فضل الله بخاري کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحدین (روسیه او برتانیه) او دلو دیځ له لوړې ایران وربانديې راچاپیره و پدې وخت کې دافغانستان باچا محمد ظاهر شاه او محمد هاشم خان صدراعظم ؤ. محمد هاشم خان په ډېر لوی تدبیرنه یوازې افغانستان دجنګ له لمبو څخه وساته اووطن ته یې زیان ونه رسیده داقتصاد لپاره یې هم ډېرالرو سپما وکړه دجنګ په پیل کې د (۱۹۳۹ زېږدیز) کال د ډسمبر په شپږمه په باچاهي فرمان سره په جنګ کې افغانستان بې طرفي اعلان کړ.

کله چې جنګ زور واخیست او دمحوري طرف قواوې دختیځې اروپا له لارې دشوروي خاورې ته داخلې شوې پدې وخت کې محوري هېوادونو کامیابۍ لپاره داضروري وه چې دافغانستان مرسته ترلاسه کړي ځکه افغانستان دمحوري ځواکونو هند او روسیې ته درسیدو لپاره ښه دروازه وه. هغوی غوښتل چې افغانستان هم لکه ایران خپله پایګاه جوړه کړي. د (۱۹۴۱ زېږدیز) کال دجولاي په ۲۸ مه افغانستان یوځل بیا خپله بې طرفي تائید کړه. په دې پسې د همدغه کال په نومبر کې لویه جرګه راوغوښتل شوه او دجرګې په ترڅ کې افغانستان په جدي توګه بې طرفي اعلان کړه. څرنګه چې په دې وخت کې دافغانستان په مختلفو پروژو کې یو شمېر المانې او ایټالوي انجینران اوکارپوهانو کارونه کول پدې باب روسي او انګلستان تشویش درلود، روسي د (۱۹۴۱ زېږدیز) کال په اکتوبر کې او برتانیې افغانستان ته یادانښتونه ورکړل چې دا کارکوونکي وباسي افغان حکومت په دې شرط چې برتانیه به یو بې طرفه هېواد ته ددې کارکوونکو دتللو لپاره به په خپلو سیمو کې دتېریدلو اجازه ورکوي. برتانیې حکومت دافغان حکومت داغوښتنه ومنله هغوی ته یې اجازه او لیکلی ضمانت ورکړ چې پدې حساب افغان حکومت دجرمني نه داوغوښته چې ددوی مجبوریت ومني چې داسې نه افغانستان دایران غوندې برخلیک سره مخامخ شي، ده داژمنه هم وکړه چې ددې کارکوونکو دلارې مصرف به هم افغان حکومت ورکړي. پرېکړه وشوه چې دمحوري هېوادو اتباع به دپښور دلارې کراچۍ، بصري اوله هغه ځایه ترکیې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورسول شي، ددې هئیت دایستلو کار پیل شو دا هئیت ۱۸۰ کسه جرمني او ۸ کسه ایټالوي ؤ. په دوه کاروانونوکې چې لس بسونه او په سامان آلاتو بار د برش لاري وې داکتو بر په د برشمه اویود برشمه له کابل څخه ووتل. وتونکو هریو ته ۲۵۰ هندی روپۍ او د ۳۷ کیلو سامان اجازه ورکړه، له وتونکو نه هغه کسان چې دکار کولو ترڅنګه یې درلودل د افغان حکومت لخوا ورته ښه سوغاتو نه ورکړل شول.

لکه مخکې چې موویل هغه هېوادونه چې پدې جګړه کې داخیل هم نه و ولې بې زخمه پاتې نه شول افغانستان چې په مکمل ډول بې طرفه وو، ولې د جنګ سنګینۍ پرې راپریوې یوشمېر امنیتي ستونزي یې داخل کې رامخ ته کړې خو مد برصدراعظم محمد هاشم خان چې په عیني زمان کې یو مستبد شخص وو په جدي توګه د افغانستان او ضاع نورمالـه وساتله او د هغه وخت د شرائطو سره مطابق د محمد هاشم خان کار دهرډول ستاینې وړ وو.[۱]

د افغا نستان او پاکستان سیاسي اړیکې

د برتانیاله لورې د هند د اشغال څخه وروسته دلاهور معاهده په (۱۸۳۱ زېږدیز) کال کې دګندمک معاهده په (۱۸۷۹ زېږدیز) کال او د ډیورنډ معاهده په (۱۸۹۳ زېږدیز) کال کې د افغانستان هند او بریتانیا دواکمنانو ترمنځ لاسلیک شوي چې ددې معاهدو په اساس د افغانستان یوه

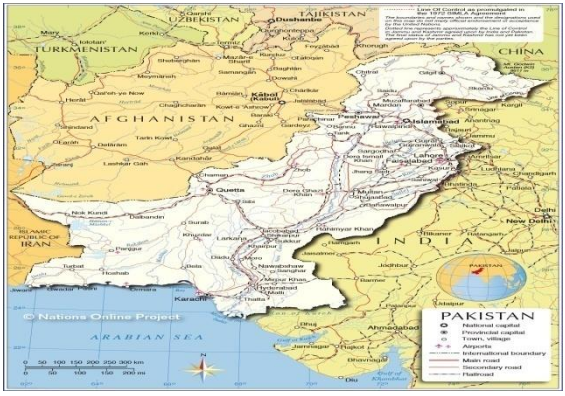

[۱] د افغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه، کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایې، لیکنه ۲۳۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه خاوره دبرتانوي هند تر واک لاندې راغله. امان الله خان له ازادۍ وروسته په (۱۹۱۹زېږدیز) کال کې زیاتې هڅې وکړې ترڅو داخاوره بېرته تر لاسه کړي ولې بریالي نشو. په (۱۹۴۷زېږدیز) کال کې کله چې هند خپله آزادي واخیسته او په دوه هېوادو هند او پاکستان باندې وویشل شو دافغانستان دهغه وخت حکومت چې په سرکې یې شاه محمود خان و، له ځان څخه کوم عکس العمل ونه ښود چې داحالت دخلکو دنیوکولاملو وګرځید، چې بالاخره دافغانستان حکومت په دې باندې مجبور کړای شو چې یو رسمي یادداشت په (۱۹۴۷زېږدیز) کال کې دجون په ۱۳ د پښتنو دبرخلیک په هکله چې د ډیورند دکرښې دواړه غاړو ته پراته و، په کابل کې دبرتانیا سفارت ته وړاندې کړي دا هغه وخت و، چې کار دې ځای ته رسیدلی و چې د افغانستان ددې دعوې څېړل د بریتانیا لپاره نا شونې و، او همداسې د پاکستان لپاره د منلو وړ نه وه.

په (۱۹۴۷زېږدیز) کال کې د د سپتمبر په ۳۰ نېټه افغانستان د پاکستان دغړیتوب په هکله دملل متحد په سازمان کې منفي رایه ورکړه چې داکار د دواړه هېوادونو ترمنځ د بدبېنۍ د زیاتوالي لامل وګرځید.

د (۱۳۳۶\۱۲\۱۱المریز) کال داعلامې په بنسټ د دواړو هېوادواړیکې د سیاسي نمایندګیو په جوړولو سره د سفیرانو کچې ته ورسیدلې اما د دواړو هېوادو اړیکې د تل لپاره ناسمې وې لکه څنګه چې په کال (۱۳۴۲المریز) د افغانستان دوخت حکومت د پاکستان په لوړ مصادرې امر صادر کړ اما د یو شمېر هېوادو په منځګړیتوب سره د جګړې خطر له منځه لاړ.

په (۱۹۴۹زېږدیز) کال د مارچ په میاشت کې د پاکستان حکومت قبایلي سیمې د پاکستان څخه نه ببلیدونکې وشمېرلې چې داکارد دواړو هېوادو تر منځ د ترینګلتیا لامل وګرځید وروسته له هغې څخه د همدې کال د جون په میاشت کې د پاکستان الوتکو د پکتیا په ولایت کې یو کلی بمبارد کړ چې دا کار د دواړو هېوادو په منځ کې حالات نور هم خراب کړل او د افغانستان ملي شورا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۴۹زېږدیز)کال دجولاي په ۲۲ پخواني ترونونه له هغې جملې څخه د ډیورند معاهده هم لغوه اعلان کړه.
تر(۱۹۵۸زېږدیز)کال پورې په پاکستان کې دکم وخت حکومتونه دیوبل پسې واک ته ورسیدل چې دا حکومتونو په تدریج سره انګلستان او امریکا ته متمایله و او په پایله کې په نظامي او سیاسي پیمانونو(لکه سیاتو او سنتو)کې غړیتوب ترلاسه کړاود سیاتو ترون په کال(۱۹۵۷زېږدیز)د دیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد په توګه په رسمیت وپېژندله.
وروسته د اړیکو د یو څه ښه والي څخه د پاکستان ګورنر جنران سکندر مرزا په (۱۹۵۷زېږدیز)کال کې کابل ته سفر وکړ چې په مقابل کې محمد داود خان په(۱۹۵۷زېږدیز)کال دنومبر په ۲۴ نېټه کراچۍ ته سفر وکړ،د پاکستان د چارواکو سره یې بحث او خبرې اترې وکړې.
په(۱۹۲۲زېږدیز)کال محمد ایوب د پاکستان ریس جمهور کابل ته سفر وکړ او د افغاني چارواکو سره یې دا اړیکو د ښه والي په اړه خبرې اترې وکړې په (۱۹۲۲زېږدیز)کال د اګست په لومړۍ نېټه دریل د پټلۍ قرارداد چې د چمن څخه تر سپین بولدکه پورې غزیده د عبدالوهاب حیدر د افغانستان د پلان د وزارت معاون او معین الدین د پاکستان د اورګاډي د پټلۍ د کمیشنر له خوا لاسلیک شو.
د ثور د کودتا څخه وروسته پاکستان خپل ملاتړ په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک د حکومت د مخالفینو یانې د افغانستان د مجاهدینو سره اعلان کړاود افغانستان د حکومت سره یې اړیکې سړې شوې په داسې حال کې چې د پاکستان سفارت په کابل کې فعاله و،ولې بیاهم اړیکې ورځ تر بلې خرابې دلې که څه هم د(۱۳۵۸المریز)کال په بهیر کښې شاه محمد دوست د افغانستان د هغه وخت د حکومت د بهرنیو چاروو زیر د اسلام آباد څخه لېدنه وکړه او ډېره هڅه یې وکړه ترڅو آغا شاهي د جنرال ضیاءالحق سیاسي مشاور د کابل څخه لېدنه وکړي ولې پاکستاني چارواکي د دې کار څخه تېر شول او د دې په ځای یې خپل ملاتړ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

افغانستان مجاهدینو څخه چې دهغه وخت دحکومت په وړاندې جنګیدل اعلان کړ اودهغوی سره یې نظامي کومکونه کول.

په افغانستان کې دمجاهدینودبریالیتوب څخه وروسته دافغانستان اوپاکستان ترمنځ یوځه قراردادونه چې یوهم عملي نشولاسلیک شو.په(۱۳۷۱لمریز)کال دمیزان په ۵نېټه دافغانستان لوړپوړي هیات دوخت دریس جمهوربرهان الدین رباني په مشرۍ دپاکستان دجمهور ریس اولومړي وزیرپه غونډتنه پاکستان ته سفر وکړ اوداړیکودنېه والي په هکله ددواړوهېوادوترمنځ خبرې اترې وشوې. او وروسته له دې څخه پاکستان دهغو هېوادونو څخه و چې دطالبانوپه منځته راتګ کې رول درلود اوهغوی یې په رسمیت پېژندلي و او دمؤقتي اداري څخه وروسته دافغانستان سفارت په اسلام آباد اوجنرال قونسلګرۍ په پېښور، کوټه، اوکراچۍ کې له سره پرانستل شوې اوهمداسې دپاکستان سفارت په کابل کې وروسته دیوې لنډې مودې څخه فعالـه کړای شواوخپلې قونسلګرۍ یې په مزارشریف، قندهار اوننګرهارکې پرانستلې.

په (۲۰۰۳زېږدیز) کال ددسمبرپه ۲۲نېټه پاکستان اودافغانستان دنورو ګاونډیو هېوادو لخواځخه دنېه ګانډیتوب اعلامیه په کابل کې امضاکړای شوه په (۲۰۰۳زېږدیز) کال داګست په ۲۲نېټه دپاکستان دبهرنیو چارو وزیر میر ظفرالله جمالي کابل ته راغی اودافغاني چارواکوسره یې دیولړ موضوعاتو په هکله خبرې اترې وکړې.

دافغانستان اوایران سیاسي اړیکې

افغانستان دخپل ګاونډي هېوادایران سره تقریبا(۹۳۲)کیلومتره ګډه پوله لري او په تاریخي لحاظه دواړه هېوادونه فرهنګي،نژادي اونورتولنیزورته والی لري ایران اوافغانستان ترډېره حده پورې پخپل منځ کې سوله ایزژوند تېرکړی دی اوکله کله دپولوپه سردچارواکوترمنځ ستونزې رامنځته شویدي چې داستونزې ترلوړو پوړیو پورې ندي رسیدلي اودلږوخت څخه وروسته ببرته حل شویدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمعاصرافغانستان سیاسي بنسټ دسدوزیانودواکمنۍ په وخت کې کښودل شوی ولې بیاهم ددواړه هېوادو ترمنځ تاریخي اوفرهنګي تړونونه پخپل ځای پاتې و.

افغانستان دازادۍ څخه وروسته دایران سره دیپلوماتیکې اړیکې ټینګې کړې ولې ددواړوهېوادودمېشته سفیرانوپه کچې اړیکې په(۱۳۰۰)لمریز کال دمودت دمعاهدې په اساس چې دافغانستان استازی لوی سفیر عبدالعزیزخان په تهران کې اودتهران استازی مجدالملک لخواڅخه دتهران په ښارکې لاسلیک شواو ددواړو هېوادونمایندګۍ په ایران اوکابل کې پرانستل شوې.

په(۱۳۱۲)لمریز کال دافغانستان اوایران ترمنځ دنه،تېري معاهده دترکې اوعراق په ګډون لاسلیک شوه دهلمنددسندد اوبو لوړوالی اودهغه دلورې بدلول په پولو کې کلـه ناکلـه ددواړو هېـوادوترمنځ اړیکې خرابې کړیدي نوکلـه هم داستونځې ددیپلوماتیکو لپارو څخه حل شوي اوکله کله هم پدې هکله نوي تړونونه رامنځته شوي دي په(۱۳۵۴لمریز)کال دثور دمیاشتې په ۲نېټه محمـد داودخان ددولـت ریـس اولـومړی وزیردایـران دشـاه پـه غوښـتنه دایـران دهېوادڅخـه لېدنـه وکـړه پـه دې سـفر کـې دواړو خواوپـه یوشـمېرپروژوباندې موافقې ترسره کړې دي.

دایران اسلامي انقلاب په(۱۹۷۹زېږدیز)کال کې په دې هېواد کې لوی بدلون راوست اودافغانستان دولت هم داانقلاب په رسمیت وپیژانده په افغانستان دشوروي دیرغـل څخه وروسته دایران دولت(دافغانستان ددیموکراتیک خلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

ګوندسره)خپلې مرستې بندې کړې پداسې حال کې چې ددواړوهېوادوسیاسي نمایندګۍ په دواړوهېوادوکښې فعاله وې اودخپلواړیکوکچې یې شارژدافیرته راکښته کړه اودافغانستان دحاکم دولت ټول وړاندې بزونه یې داړیکودښه والي په هکله ردکړل اوپه مقابل کې دایران هېواد په افغانستان کې دایران په ځپرداسلامي حکومت غوښتونکی و ،وروسته له دې څخه چې دشوروي ځواکونه له افغانستان څخه ووته دایران داسلامي جمهوریت دسفارت اړیکې په موثرشکل دافغانستان دبهرنیو چارووزارت سره ټینګې شوې اوداړیکوپه پراخوالي یې ټینګار وکړ،له دې جملې څخه دډاکترنجیب الله سفرو په(۱۳۶۹المریز) کال کې دایران اسلامي جمهوریت ته اوهمداسې هلته دلوړپوړو چارواکو لېدنه کتنه اودیوشمېر ترونونو ترسره کول اوترڅنګ دایران هېواد دشارژدافیر لیدنه دډاکترنجیب الله سره اود ویزوله سره نیول ددواړو هېوادو اوسیدونکوته دیادونې وړدي،دمجاهدینولهبریاځخه وروسته ددواړو هېوادو اړیکې خپل عادي حالت ته راوګرځیدې په(۱۳۷۱المریز) کال کې برهان الدین رباني دافغانستان ولسمشر له تهران څخه لېدنه وکړه اوعلي اکبر رفسنجاني دایران دولسمشرسره لېدنه اوکتنه وکړه چې ددې لیدنې اوکتنې څخه وروسته د دواړوهېوادوترمنځ په اقتصادي ،سیاسي،فرهنګي برخوکښې لاسلیکونه وشول. دطالبانودمنځته راتګ سره ددواړوهېوادواړیکې خپلې ټپټې کچې ته چې ددواړوهېوادو داړیکودتاریخ په اوږدوکې ساری نه درلودراښکته شوې طالبانو اوه تنه دایران قونسلي استازي په مزارشریف کې ووژل په مقابل کې دایران سفارت اوقونسلګریانې په افغانستان کې وترل شوې اوایران دافغانستان په شمال کې دمقاومت ځواکونه دطالبانوپه وړاندې تقویه کول وروسته دسپتمبر له واقعې څخه چې دطالبانورژیم دبېن المللي ځواکونو لخوا دامریکاپه رهبرۍ له منځه ولاړنوایران لومړنی هېوادو چې خپل سفارت یې په کابل اوجنرال قونسلګري یې په مزارشریف کې پرانستلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

دافغانستان او تاجکستان سیاسي اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر داسې دلایل شته چې د دواړو هېوادونو دا ړیکو په ټینګښت یې مثبت تاثیر غورځولی د شلم قرن پخوانۍ جمهوریتونو کې د غړیتوب له کبله چې د دواړو هېوادوا ړیکې په مستقیم ډول د مسکو او شوروي اتحاد سره ننښلولې د شوروي اتحاد د تیت او پرک کېدو څخه وروسته تاجکستان هم د یو مستقل هېواد په شکل را منځته شو او بې له ځنډه یې موافقې وکړې او خپل سفیران یې نورو هېوادو ته ولېږدول، د تاجکستان د داخلي جنګونو په وخت کې د تاجکستان د دولت مخالفان زمونږ د هېواد په شمال کې مېشته شول چې دا رنګه ا ړیکې د داخلي شخړو د تاثیر لاندې راغلې وې او وروسته ا ړیکې ببرته ښې شولې او د افغانستان دهغه وخت ولسمشر د دوی د داخلي شخړو په حل کې منځګړیتوب او مرسته وکړه په (۱۹۹۲ زېږدیز) کال د جون په میاشت کې افغانستان خپل سفارت د تاجکستان په پایتخت دوشنبې کې پرانیست او په (۲۰۰۲ زېږدیز) کال د دسمبر په ۲۲ نېټه حامد کرزي د افغانستان ریس جمهور د تاجکستان سفارت په کابل کې پرانیست او همداسې په (۱۳۸۲ لمریز) کال د ثور د میاشتې په ۲۴ نېټه افغانستان خپله قونسلګري د تاجکستان په خاروق ښارکښې پرانیسته او پدې موافقه وشوه چې تاجکستان به خپله قونسلګري د افغانستان د مزار شریف په ښار کې پرانیزي. او د برق رسونې پروتوکول چې په ترست کې به یې د تاجکستان د بدخشان ولایت څخه د افغانستان بدخشان د درواز منطقې ته برق لیږدوي د تاجکستان او افغانستان ترمنځ لاسلیک شو او همداسې د افغانستان او تاجکستان د روغتیا وزارتونو ترمنځ ګټوره موافقتنامه د متقابلې همکارۍ په موخه لاسلیک شوه. او په (۲۰۰۴ زېږدیز) کال د فبروري په ۱۱ نېټه د آمو د سیند په سر د یو پل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

دجوړید وقرارداد دافغانستان اوتاجکستان ترمنځ لاسلیک شو چې دتاجکستان د(پنج پایان)منطقه دافغانستان دکندز دشبرخان بندرسره نښلوي چې ددې پل په شروع کې دافغانستان دریېس جمهورمعاون نعمت الله شهراني اودتاجکستان ریس جمهور امام علي رحمانوف اودنړۍ داسماعلیه مذهب مشر آغاخان ګډون کړی و چې ددې پل دافتتاح څخه وروسته دمنځنۍ آسیادپوهنتون دبنسټ تیرې هم په بدخشان کې کېښودل شوه.

په(۲۰۰۴زېږدیز)کال دسپتمبرپه۱۴نېټه(داقتصادي مرستو)دسازمان دغړوهېوادودمشرانوناسته چې دتاجکستان په پلازمېنه دوشنبې کې ترسره کړه اوحامدکرزي چې دې غونډې کې دګډون لپاره دوشنبې ته سفرکړی و ددې غونډې ترڅنګ یې دامام علي رحمانوف اوشوکت عزیزسره لیده کاته درلوده چې ددې ناستې په ترڅ کې دیوې لویې لبارې په جوړولوباندې چې دافغانستان څخه په تېریږي اوتاجکستان اوپاکستان به سره نښلوی اوهمداسې دافغانستان دقلمروڅخه دبرق مزي،پاکستان ته له تاجکستان څخه غزول کېږي موضوع ترڅېړنې لاندې ونیول شوه اوپه(۲۰۰۵زېږدیز)کال داپرېل په۲۷نېټه امام علي رحمانوف کابل ته راغی اودحامدکرزي سره یې یوپه یوخبرې وکړې ددې لیدنې څخه وروسته څومواقتنامې ددواړوهېوادوترمنځ ترسره شوې چې له دې جملې څخه یې دنبه ګاونډیتوب اوهمداسې دښوونې اوروزنې،فرهنګ،علم اوتخنیک په هکله جوړجاړی اودبرق دانرژي اوصنعت په هکله موافقتنامې لاسلیک شوې .اوپه(۲۰۰۶زېږدیز)کال دجولاي په۲۲نېټه حامدکرزي دافغانستان،تاجکستان اوایران په درې اړخیزې غونډې کې دګډون لپاره دوشنبې ته سفروکړاوددې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرپه دوهمه ورځ حامد کرزي او امام علي رحمانوف ددې هېواد ګلخانې په مانۍ کې یوپه یوخبرې وکړې چې ددې خبروڅخه وروسته ددواړوهېوادو دریېس جمهورانولخوایــوه ګډه اعلامیــه نشرشــوه چــې پــه دې اعلامیــه کــې ددواړوهېوادوداقتصادي اوفرهنګي اړیکو په پراخوالي اودتروریزم اومخدره موادوسره مبارزه اودامنیت په هکله داړیکوپه پراخوالي باندې ټینګارشوی و اوهمداسې د بندیانودتبادلې اوپه لوړوزده کړوکنبې دمرستې په هکله موافقې ترسره شوې.

په(۱۳۸۵المریز)کال کې دیادداشتونوتبادله دافغانستان اوتاجکستان ترمنځ دویــزي اوسیاســي پاســپورت دلېــرې کولوپخاطراوهمداســې ددواړوهېوادودبهرنیوچاروزارتونوترمنځ تفاهم دافغاني محصلینوتګ راتګ پرتــه لــه دویــزې اوپاســپورت څخــه دتاجکســتان دخــاورې څخــه دافغانســتان دبدخشان ولایت ته.

دترکمنستان اوافغانستان سیاسي اړیکې

دترکمنســتان اړیکــې همېشــه دافغانســتان سره نیکــې اوښــې وې زمــونږ هېــواد دترکمنستان سره اوږده ګډه پولــه لري ددواړو هېوادو فرهنګي اوتاریخي ورتــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

والـي دا ډيکـو پـه نښـه والـي او تينګښـت بانـدې مثبتـه اغيـزه اچـولې ده.

کلـه چـې ترکمنسـتان د پخـوانۍ شـوروي اتحاد څخـه خپلـه آزادي واخيسـته نو افغانستان هم په (۱۹۹۱ زېږديز) کال کې ديوخپلواکه جمهوري دولت په حيث هغه په رسميت وپيژانده چې د افغانسـتان دا په وخت اقدام د ترکمنسـتان لوړې دخوشـحالۍ لامـل وګرځيـده اوورو سـته لـه دې دا ډيکـو د تينګښـت لپـاره ددوا ډوهبـوا دو ترمنځ د سـفارت پـه کچـې مشـورې پيـل شـوې چـې بالـآخره ددې پلوماتيکو ا ډيکو د تينګښت سند په (۱۹۹۲ زېږديز) کال د فبروري په ۲۱ نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان دبهرنیو چارو وزیر اودترکمنستان دبهرنیوچارو دوزیر قلي اُف لخوا لاسلیک شواوپه(۱۳۷۰المریز)کال دقونسلګریو دپرانستلو معاهدې دترکمنستان اوافغانستان لخواترسره شوې چې پدې سره ترکمنستان په هرات اومزارشریف کې دقونسلګرۍ دجوړولوامتیازترلاسه کړواوپه دې هکله دافغانستان د قونسلګرۍ دجوړولوحقوق په ترکمنستان کې حفظ شوي دي اود(۱۹۹۱\۴\۸) زېږدیز کال کنوانسیون سره سم ترکمنستان خپله قونسلګرۍ داکتوبرپه ۲۸تاریخ دهرات په ښار کې پرانیستله چې دهغې دپرانستلو په مراسمو کې دافغانستان له پلوه جنرال اسماعیل خان دهرات پخوانی والي اودترکمنستان څخه دهغه هېواد د بهرنیو چاروو زیرحاضرو ،ترکمنستان دخپلې بې طرفۍ دموقف له املې چې په افغانستان کې دطالبانو دحکومت په وخت کې درلوده دیوې خواڅخه یې درباني نماینده ته په خپله خاوره کې دفعالیت اجازه ورکړې وه اودبلې خوائې د طالبانو درژیم دغوښتنې پربنسټ دهغوی نماینده حاجي فضل محمد ته دفعالیت اجازه ورکړې وه اوهمداسې ددواړو هېوادو ترمنځ دنفتي موادوداخیستلوپه هکله او سوداګریزومسایلولکه دبرق لېږدول دهرات،بادغیس اوفاریاب ولایتونو ته مؤافقتنامې لاسلیک شوی و ، په(۱۹۹۳زېږدیز)کال داګست په میاشت کې دترکمنستان، افغانستان اوپاکستان ترمنځه درې اړخیزه یادداشت دترکمنستان څخه جنوبي آسیاته دګازواونفتودلیږدپه هکله لاسلیک شواوتر(۱۳۷۵المریز) کال پورې پدې هکله ددې درې هېوادوترمنځ مذاکرات روان و اوپه پایله کې ددې پروژې دتطبیق لپاره دیو نیکال امریکایي کمپنۍ اوبریداس ارجنټاینې کمپنۍ په سیالۍ واچول شوې چې په پایله کې یونیکال امریکایي کمپنۍ ددې پروژې د تطبیق په هکله ورونکې اعلان شوه ولې په افغانستان کې دکورنۍ جګړو اود طالبانودرژیم د واک له املې چې ددې هېواد په زیاترو هغوسیمویې درلودچې نل لیکه دهغو ځایونو څخه غزیدله نوددې لپاره موضوع په ځنډواچول شوه پدې هکله خبرواترو د(۱۹۹۹زېږدیز)کال پورې دوام وموند ترڅوچې په(۲۰۰۲زېږدیز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مې دمیاشتې په ۲۰نېټه د دریو واړوهېوادو افغانستان،پاکستان او ترکمنستان ترمنځ توافقتنامه لاسلیک شوه چې دافغانستان له لورې حامد کرزی اودپاکستان دارخه پرویزمشرف اودترکمنستان دارخه سفرمراد نیازاف لخوا یاده شوې موافقتنامه لاسلیک کړه.

ددې موافقتنامې په اساس باید دنل لیکي دلېږدکار د ۱۴۰۰کېلومتره د اُوږدوالي په اندازه دکراچۍ دګوادربندرته په (۲۰۰۳زېږدیز)کال دجون په میاشت کې پیل شوې وای او همداسې دافغانستان دهوایې چارووزارت اودترکمنستان دهوایې چارودادارې ترمنځ پروتوکول د کابل اوعشق آباد او د هرات اوعشق آباد ترمنځ دپروازوپه هکله په (۱۹۹۰زېږدیز)کال کې لاسلیک شو البته داپروتوکول بیاکتنې ته ارتیالري چې په نژدې راتلونکې کې به وکتل شي په (۱۳۸۰\۳\۱۲المریز)کال کې دصفر مراد نیازاف دغوښتنې په بنسټ حامد کرزي د انتقالي اسلامي دولت ریس دیوجیګ پورې هیبت په راس کې د ترکمنستان دجمهوري دولت څخه رسمي لېدنه وکړه چې په دې لېدنه کې یو تعداد پروتوکولونه اومؤافقتنامې چې دهغې جملې څخه دافغانستان دسرحدي پولېسو مریضان دعلاج لپاره دترکمنستان هېوادته لېږدول و او همداسې دهرات دبرق د تمویل په هکله اودمحصلانو دمنلو په هکله ګډه اعلامیه ددواړو هېوادو د مشرانو له لورې څخه په امضا ورسیده.[۱]

[۱] افغانستان وجهان،کشورهاي آسیایي،افریقایي و آسترالیاکابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه،سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوازبکستان سیاسي اړیکې

د(۱۹۹۱زېږدیز)کال د دسامبر په ۲۱نېټه افغانستان دازبکستان استقلال په رسمیت وپیژانده، په(۱۹۹۲زېږدیز) کال داکتوبر په ۱۳نېټه کې افغانستان خپل سفارت په ازبکستان کې پرانیست چې ددې دمخه یې په تاشکند کښې قونسلګرۍ اودآریاناهوایي شرکت نماینده ګۍ هم فعاله وه نوکله چې سفارت پرانیستل شو دافغانستان سره یې دیپلوماتیکي اړیکې شروع شوې اودمؤقتې اداري څخه وروسته ازبکستان خپل سفیرپه افغانستان کې وټاکو اوهمداسې قونسلګرۍ یې هم په مزارشریف کې پرانیستله په(۲۰۰۲زېږدیز)کال دمې دمیاشتې په ۲۲نېټه دافغانستان اوازبکستان دفوایدعامې دوزارت ترمنځ دافغانستان دپل اوپلچک جوړونې په هکله موافقتنامه په تاشکند کې وشوه، په (۲۰۰۲زېږدیز)کال دمارچ په ۵نېټه حامد کرزي له ازبکستان څخه یوه رسمي اودوستانه لیدنه وکړه اویوه ګډه موفقتنامه یې په هغه ځای کې لاسلیک کړه.[۱]

په(۲۰۰۲زېږدیز)کال داپریل په ۲۹نېټه کې یوه تفاهمنامه د(اوزنرګیا)دولتي کمپنۍ دهیئت سره دبرق دلیږدپه هکله له ازبکستان څخه افغانستان ته په تاشکند کې وشوه.

په(۲۰۰۲زېږدیز)کال دمې دمیاشت په ۲۲نېټه یوه لوړرتبه هیئت دشاکر(کارګر)په مشرۍ دمؤقتې اداري دریېس دمعاون اودفوایدعامي وزیر، ملکي هوانوردي

---

[۱] افغانستان وجهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیاکابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

وزیراود کرهنې اودتجارت وزیرپه ګډون له تاشکند څخه لېدنه وکړه اودازبکستان له لورې سره یې موافقتنامې لاسلیک کړې.[۱]

په(۲۰۰۲زېږدیز)ددسمبرپه۲۲نېټه دکابل داعلامي په نوم دښه ګاونډیتوب اعلامیه دګاونډیانوسره لاسلیک شوه چې دازبکستان هېواد په نماینده ګي دهغه هېواد سفیرپه افغانستان کې دااعلامیه لاسلیک کړه اوپه(۱۳۸۱المریز) کال کې دمیزان په میاشت کې دازبکستان دبایسکل جوړونکي شرکت په افغانستان کې په کارپیل وکړاودافغانستان دسوداګرۍ وزیرکاظمي لېدنه له ازبکستان څخه او موافقت نامه دافغانستان دعلومو داکادمۍ اودازبکستان دزمین شناسۍ دانستیتیوت ترمنځ په(۱۳۸۳المریز)کال کې موافقتنامه چې د ترانسپورتي آسانتیاوولپاره دافغانستان،ایران اوازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه اودبین المللي لوی لېارې جوړولوموافقتنامه چې دایران اوازبکستان ترمنځ لاسلیک شوه اودحامد کرزي سفرچې په(۲۰۰۴ زېږدیز)کال دجون دمیاشتې په ۱۷نېټه یې دشېږوهېواد وجلسې کې دګډون لپاره تاشکندته کړې وه،په(۲۰۰۲ زېږدیز)کال کې دازبکستان لوړپوړو چاروا کوله کابل څخه لېدنه وکړه،په(۲۰۰۲ زېږدیز)کال ددسمبر په میاشت کې دافغانستان دبهرنیو چارووزیر داکتر سپنتاازبکستان ته سفروکړ،داکتر سپنتااو دازبکستان دبهرنیو چارو وزیر ولادیمیرامایچ په هغه لېدنه کې چې درلوده دتفاهم یادداشت لاسلیک کړاوددوه اړخیزه اقتصادي کمېسون جوړښت اودهغه دریېس ټاکنه اودکمېسون دغړو ترمنځ لېدنه،خبرې اودنظروتبادلې صورت ونیوه داټول ذکرشوي مواد هغه څه دي چې ددواړوهېوادودپراخواړیکونښکارندویې کوي.[۲]

---

[۱] افغانستان وجهان،کشورهاي آسیایي،افریقایي و آسترالیاکابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه،سال۲۰۰۷م

[۲] افغانستان وجهان،کشورهاي آسیایي،افریقایي و آسترالیاکابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه،سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دچین او افغانستان سیاسي اړیکې

چین او افغانستان دوه پخواني دوستان دي، ددواړو هېوادو اړیکې دنن اوصبا څخه ندي پیل شوي بلکې ددواړو هېوادو اړیکې ډېرې پخوانۍ اړیکې دي دافرهنګي او اقتصادي اړیکې دچین او افغانستان ترمنځ دپخوانۍ پېړیو څخه کلکې وې، دابریشم دلوی لېارې څخه به دچین کاروانونه دافغانستان له قلمرو څخه تېریدل زمونږ دخلکو تاریخي آثار اوروایات دچین دخلکو دپرمختګ، لوی والی اود ښکلا حال وایې. نړۍ ګرځیدونکي چینایان په پخوانۍ پېړیو کې زمونږ دهېواد څخه لیدنې کړیدي، ددې لپاره چې ددواړو هېوادو اړیکې په ښه توګه ترڅېړنې لاندې ونیولی شو (۱۳۰) کال دمیلاد څخه مخکې دهان دامپراتورۍ لمړی استازی دافغانستان شمالي سیمو دیوچې هادربارته واستول شوپه (۲۳۱) زېږدیزکال هیون تسانګ چینایې زیارت کونکي له سمرقند څخه حرکت وکړ او ۲۰ دمارچ خلم (تاشقرغان) ته اوپه ۲۰ داپرېل بلخ او په ۳۰ داپرېل بامیانو ته ورسید، دسمبر په اخرکې دسند له رود څخه تېرشول اودهند په لوړې لاړل اویوڅه وخت په هند کښې پاتې شول ددوهم ځلې لپاره زمونږ هېوادته راستانه شول په (۲۴۴) زېږدیزکال کې په غزني اوڅه موده بدخشان ته لاړل اوددسپتمبر په ۱۲ نېټه پامیر له لېارې دیارکند اوختن ته چې دچین په هېواد پورې تړلې دي، روان شول په (۹۲) زېږدیزکال کښې دابریشم لېاره پرانستل شوه.

دکوشاني امپراتورۍ په ځانګړې ډول دلوی کنشکا په وخت کې دبودایې دین دلته مروج شو. زمونږ هېوادد هند، چین اوبین النهرین ترمنځ دترون نقطه وګرځیده کنکشا - دکوشاني امپراتور خپل سفیر داتورهان دربارته واستاوه اودچین سفیر دکوشانیانو په دربارکښې موجودو په (۳۳۹) زېږدیزکال کې فوسیان چینایې زارینو له جلال آباد اوکابل څخه لېدنه وکړه اویولېدلیک یې ولېکه دتانګ دکورنۍ په وخت کې چیني مشهور راهب شوان چوانګ په اوولسمه مېلادي پېړۍ کې له بامیانو څخه لېدنه وکړه اودبامیانو له بوتانو څخه یې صفت

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه ۱۵م پیړۍ کې د چین شاهي دولت د مینګ دلړۍ څخه په (۱۴۴۴ز) کال د شارخ د بارته ۱۵۰ تنه نمایندګان د هرات ولایت ته واستول احمد شاه درانی په (۱۷۲۲ز) کال کې خپل ځانګړی نماینده د مینګ د کورنۍ د امپراتور د بار ته واستاوه دوارو هېوادو ترمنځ ډالۍ یوبل ته ورکول شوې، په (۱۷۶۵ز) کال کې امیرشېرعلي خان یو هیئت چین ته واستاوه اولس اسان یې د چین امپراتور ته ډالۍ ورکړه.

د افغانستان خلکو د چین د خلکو قهرمانه مبارزې چې په ۱۹ پیړۍ کې د یرغلګرو په وړاندې د درلودې په ډېره دلچسپۍ سره څارلې او دهغوی له بریالیتوبونو څخه خوشحالیدل. په (۱۳۰۱المریز) کال د سنبلې په میاشت کې چینې هیئت د چینګ لین یونګ په نوم کابل ته راغی، دا ریکو په بیارغولو کښې مذاکرې ترسره کړې په (۱۹۲۲ز) کال د اګست په میاشت کې محمد شریف خان د افغان دلومړي قونسل په توګه د چین ترکستان ته سفر وکړاو د کاشغر په ښارکښې مستقرشو، په (۱۳۱۲المریز) کال کې حبیب الله خان لخوا طرزي د مختار وزیر په توګه په نانکن کې وټاکل شو، له دې وروسته د چین د خلکو جمهوریت په (۱۹۴۹ز) کال کې رامنځته شو، افغانستان دلومړیو هېوادونو څخه وه چې چین یې په (۱۹۵۰ز) کال کې په رسمیت وپېژانده او په (۱۹۵۵ز) کال کې د چین هېواد د افغانستان د شاهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت سره دلوی سفارت په سطح خپل سیاسي اړیکې ټینګې کړې، ښاغلي عبدالصمد دافغانستان لومړنی سفیرو چې خپل باورلیک یې په(۱۳۳۴المریز) کال وړاندې کړ اودچین لومړنی سفیر دتینک کواپرپه نوم خپل باورلیک په(۱۳۳۴المریز)کې وړاندې کړ.

افغانستان اوچین هغه هېوادونه دي چې د(۱۹۵۵زیږدیز)کال دباندونګ په تاریخي کنفرانس کې ګډون وکړاودې تاریخي کنفرانس ته یې تقویت ورکړاوهمداسې د پنځه اصولو لرونکي دښه ګاونډیتوب اعلامیه یې لاسلیک کړه چې دافغانستان دلورې څخه سردارمحمدنعیم دصدراعظم مرستیال اودبهرنیو چاروزیراودچین دلورې څخه چین چوپن لاي دچین صدراعظم ګډون درلوددامهمې مذاکرې یې ترسره کړې د۵۰کلونوپه موده کې ددواړه هېوادونو اړیکوپه بهیرکښې دسلوپه شاوخواکښې استازي دیواوبل دهېوادونوځخه لېدنه اوکتنه کړیده چې۵۵شاوخوا افغاني او۴۵چینې استازي جوړوي په دې ۵۰کلونوکې په ببلابېلوبرخولکه فرهنګي،علمي،فني، اقتصادي،اوسوداګریزي موافقتنامې لاسلیک شویدې او۵۰کالوپه موده کې اوه سفیران دافغانستان څخه لکه عبدالصمد ،محمد شعیب مسکېنیار،داکترمحمدآصف،محمدعثمان صدیقي،میرمحمدیوسف، داکترمحمدیاسین عظیم تر(۱۹۷۹زیږدیز)کال پورې خپل باورلیکونه دچین هېوادته وړاندې کړیدي اووروسته(شارژدافیرانو)هم باورلیکونه دچین هېوادته داعتماد دحاصلولپاره وړاندې کړیدي.په(۲۰۰۲ زیږدیز)کال کې پروفیسورقیام الدین(برلاس)خپل باورلیک دچین هېوادته وړاندې کړ.[۱]

---

[۱] افغانستان وجهان،کشورهاي آسیایي،افریقایي و آسترالیاکابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه،سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان او امریکا ستراتیژیکي اړیکې

په(۱۹۱۹زېږدیز)کال کې امان الله خان یو هیئت د محمدولي خان دروازي په مشرۍ د اروپا او د امریکا متحده ایالاتو په لور واستاوه ترڅو د افغانستان دخپلواکۍ خبرددغوهېوادونوحکومتونواوملتونوته ورسوي او د رسمي او غیر رسمي اړیکو د ټینګیدو په اساس د هغوی توافق او پاملرنه ترلاسه کړي، ددې پلاوي سره محمد ګل خان مهمند ،عبدالرحمن لودي ، فیض محمد خان ذکریا ، میرزا محمد خان یفتلي او ځینې نورمل وو ، دې پلاوي اروپا او امریکا ته د سفر په ترڅ کې د (۱۹۱۹زېږدیز)کال په سپتمبر کې تاشکند ته ورسید ،ددې ښار څخه یې د امریکا جمهور ریس ورین هاردینګ په نوم پیغام واستاوه،په پیغام کې ویل شوي و چې د سولې په نړیوال کنفرانس کې د افغانستان استازیتوب کوي او په ضمن کې د امریکا د متحده ایالاتو څخه د همکاري او دافغانستان داستقلال درسمي پېژندنې غوښتونکي دي،خو کله چې دې پلاوي غوښتل چې لویدیځي اروپا اوامریکا په لور روان شي نو برتانیې یې مخه ونیوله،په دغه کال افغاني پلاوي ونه شو کولای چې امریکا ته سفر وکړي خو واشنګټن د تاشکند څخه د پلاوي لخوا د لېږل شوي پیغام په هکله جواب ورنکړ اوداددې ښکارندویي کوي چې امریکادبرتانیادتسلط څخه د خپلواکۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره کې د افغانستان هڅو ته اعتنا نه لري، خو شوروي د افغاني پلاوي تودهرکلی وکړاودافغانستان خپلواکي يې د لومړني هېواد په توګه په رسميت وپېژندل.[1]
په (۱۹۲۱ زېږديز) کال کې يو پلاوي د محمد ولي خان دروازي په مشري بيا د اروپا او امريکا په لور روان شو، دا هيئت داروپا څخه وروسته په (۱۹۲۱ زېږديز) کال دجولاي په ۱۲ امريکا ته ورسيداودجولاي په ۲۰ يې د بهرنيو چارو د وزير سره وکتل، تر دې کتنې مخکې نومورې وزير ته په فرانسې کې د برتانيې دسفيرله خوا يو ليک رسيدلی ؤ چې په ليک کې د نورو خبرو سربېره د افغانستان او شوروي ترمنځ د ښو اړيکو يادونه شوې وه، پلاوي دمحمود طرزي ليک کوربه وزير ته وړاندې کړ اودافغانستان دخپلواکۍ او د دواړو هېوادونو ترمنځ د اړيکو دټينګيدو خبره يې راپورته کړه خودهغوی د منفي غبرګون سره مخ شول او افغاني هيئت بېرته افغانستان ته راغي.
د امريکا متحده ايالات د محمد نادر خان د سلطنت په موده کې هم د افغانستان سره د رسمي او ډيپلوماتيکو اړيکو برقرارولو ته حاضر نشول، خو چې په (۱۹۳۲ زېږديز) کال د مارچ په ۲۲ نېټه د افغانستان او متحده ايالاتو ترمنځ د سياسي اوکونسلي روابطوموافقه په پاريس کې دامريکا سفيرجيسمي ايزدورستراوس اود افغانستان د بهرنيو چارو د وزير علي محمد خان ترمنځ لاسليک شوه.[2]
دمحمد ظاهرشاه په وخت کې دافغانستان اوامريکا ډيپلوماتيکې او سياسي اړيکې: کله چې په (۱۹۳۳ زېږديز) کال کې محمد ظاهرشاه د پلار د وژل کېدو وروسته پاچا شو، نويولیک يې دامريکا جمهورريس فرانکلن روزولټ ته واستو، چې په ليک کې يې دخپل سلطنت پيل اوددواړوهېوادونو ترمنځ د دوستانه اړيکو د ټينګولو هېله څرګنده کړې وه.

---

[1] : امريکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم انديشمند ليکنه. صفحه ۱۴۰
[2] امريکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم انديشمند ليکنه. صفحه ۱۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

واشنګټن دمحمد ظاهرشاه دلیک څخه دري کاله وروسته دافغانانو سره دډیپلوماتیکواړیکو په ټینګولو اقدام وکړ یانې کله چې خپله ګټه په افغانستان کې ولېده، خو متحده ایالاتو دخپل سیاسي نماینده ګي دفتر په کابل کې ډېر وروسته پرانیستی او دامریکا دمتحده ایالاتو په افغانستان کې وان انچ انګرت دلومړني هستوګن مختار وزیر په توګه معرفي کړ او په(۱۹۴۲ زېږدیز) کال په جولاي کې یې خپل باورلیک رسماً محمد ظاهر شاه ته وړاندې کړ، په(۱۹۴۳ زېږدیز) کال کې عبدالحسین عزیز په لومړي ځل د افغانستان د مختار وزیر په توګه واشنګټن ډي سي ته ولاړ.

د امریکا دمتحده ایالاتو او افغانستان ترمنځ سیاسي او ډیپلوماتیکي اړیکې د محمد ظاهرشاه ددوهم صدراعظم شاه محمود د صدارت په وخت کې ډېر انکشاف وکړ او په(۱۹۴۸ زېږدیز) کال کې د دواړو هېوادونو د سفیرانو په تبادله کولو موافقه وشوه اومحمد نعیم خان په متحده ایالاتو کې د افغانستان سفیر وټاکل شو او ایلي ایل پلامر په کابل کې د امریکا د سفیر په حیث وټاکل شو.

پوځي او نظامي اړیکې: د افغانستان سره د امریکا نظامي او پوځي اړیکې د محمد ظاهر شاه دسلطنت تر پایه پورې ترټولو اړیکو سړې وې، امریکا په دې ټول دوران کې هیڅ وخت د پوځي همکاري دوسلو او حربې وسایلو په اړه د افغانستان ددولت او دولتي چارواکو غوښتنو ته مثبت جواب ونه وایه او ددې سړو اړیکو علت د پښتونستان د مسئلې پر سر د پاکستان سره اختلاف ؤ او د افغانستان د چارواکو په وینا امریکا همیش په بې انصافۍ سره د پاکستان طرف نیولی او علت یې داؤ چې امریکا افغانستان د شوروي په لمن کې سقوط ګڼي او د افغانستان چارواکي بالخصوص داؤد خان یې د شوروي طرفدار ګڼه او دبلې خوا امریکا چې په سیمه کې کوم ستراتیژیک اهداف لري هغه اهداف د پاکستان سره په ښو اړیکو ترسره کېږي بناءً امریکا خپل دوست هېواد پاکستان هېڅکله د افغانستان یا کوم بل هېواد په خاطر نه خپه کوي. او د افغانستان چارواکو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد ظاهرشاه، شاه محمود خان، داؤدخان اونورو چې کله هم د وسلو او پوځي برخو کې کومک غوښته نو امریکایې چاروا کوبه پرې خندل او هیڅکله یې ددوی داغوښتنه نده منلې او دا ټول دشوروي سره دطرفداری او د پاکستان سره د اختلاف په خاطر.

د(۱۹۵۱ زېږدیز) کال په وروستیو کې د افغانستان د حکومت د لوړ پوړو چارواکو لکه صدراعظم شاه محمود، دفاع وزیر محمد داؤد، په امریکا کې د افغانستان سفیر محمد نعیم خان او په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازي عبدالحسین عزیز په ډېرو وړاندېزونو او کوښښونو سره امریکا دې ته چمتو کړه چې د افغانستان سره پوځي مرستې وکړي ولې امریکا داسې شرایط وضع کړه چې هیڅ د عملي کېدو نه وه او دا شرایط د امریکا سفیر جارج آرمیریل په واسطه وړاندې شول چې په لاندې ډول ورته اشاره کوو:

۱: د افغانستان حکومت باید وسلې په نقدو پیسو او هغه هم د مال د حاصلولو څخه مخکې تسلیموي.

۲: کله چې معامله عملي بڼه غوره کړي نو د امریکا حکومت به مال یو امریکایې بندر ته وړي او افغاني لورې ته به یې سپاري او په لېږلو کې یې هیڅ ډول مرسته نه کوو.

۳: افغانستان باید دیوې اعلامیې په خپرولو سره رسمي ژمنه وکړي چې اخیستل شوې وسله به یوازې دځای د دفاع په خاطر او په هېواد کې د کورنۍ امنیت د تأمین په خاطر کارول کېږي نه د تعرض لپاره.

ددې شرایطو څخه یې هدف داؤ چې وسله پر افغانستان ونه پلورې.

د امریکا دبهرنیو چارو وزیر د افغانستان سفیر ته د یوې پوښتنې په جواب کې ویلي و چې افغانستان ته پوځي مرستې ستونزې راولاړوي، په دې سره به چې کوم ځواک رامنځ ته کېږي مخه نیول یې ناشوني دي نو افغانستان دې ددې پر ځای چې د وسلو وړاندېزوکړي د پاکستان سره دې د پښتونستان مسئله حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بناءً د امریکا د دا اسې چالچند څخه معلومیږي چې امریکا هیڅکله هم د افغانستان سره په صداقت همکاري نه ده کړې، که څه هم امریکا د پوځي برخو څخه پرته په نورو برخو کې همکاري کړې ولې دومره ناچیزه ده چې په هیڅ حساب دي او هغه هم د دې لپاره چې افغانستان په دوهم نړیوال جنګ کې آلماني اتباع د خپل هېواد څخه وباسي او بې طرفي اعلان کړي چې همدا سې هم وشول خو د جګړې څخه وروسته چې د امریکا هدف ترسره شو هو خپله پښه یې د افغانستان څخه ټوله کړه، که چېرې دوی په علمي برخو کې همکاري کړي وي نو هدف یې ورڅخه د خپلې مفکورې راویستل و افغانستان ته او بس، که چېرې دوی زمونږ سره همکاري کولای نو ښه مثال به یې نظامي اوپوځي مرستې وای نو بناءً دوی هیڅکله د پاکستان په تاوان زمونږ سره همکاري ته چمتو نه دي ځکه دوی په منطقه کې تر هرچا پاکستان زیات ضرورت لري.

علمي او کلتوري اړیکې: د امریکا او افغانستان ترمنځ علمي او کلتوري اړیکې هغه وخت شروع کېږي کله چې په (۱۹۳۰ زېږدیز) کال کې امریکایي استادان افغاني زده کوونکو او محصلینو ته د درس او تدریس او همدارنګه د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته د هغوی د استولو لپاره د حبیبې او اماني لیسو او د کابل پوهنتون ته راغله او د همدې لسیزې په دوهمه نیمایې کې د افغاني ځوانانو زده کوونکو او محصلینو لومړنۍ ډله د خپلو زده کړو د دوام په هدف د امریکا په لور روان شول، ځینو د غو کسانو څخه چې د تحصیل د دورې د سرته رسولو او تخصص د حاصلولو وروسته هېواد ته راغلل نو د محمد ظاهرشاه د سلطنت په اوږدو کې لوړو مقامونو او آن تر وزارت او صدارت پورې ورسید لکه ډاکتر عبدالظاهر تر صدارت پورې، د ده ورور ډاکتر عبدالقیوم د داخلي تر وزارت پورې، موسي شفیق تر صدارت پورې او نور.

د امریکا متحده ایالات سربېره پردې چې په افغانستان کې یې د تحصیل او تخصص زمینه مساعده کړه په ببلابېلو برخو کې یې که څه هم کمې مرستې وکړې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۶۴ زېږدیز)کال کې یې د کابل پوهنتون او دمحصلینو د لیلې کار بشپړ کړ او په(۱۹۶۵ زېږدیز) کال کې یې د حبیبې د لېسې ودانۍ جوړه کړه.
همدارنګه دکابل پوهنتون دانجینري اوزراعت په پوهنځیو کې دامریکایې استادانو لخوا تدریس او په ولایاتو اوولسوالیو کې دمختلفو ښوونځیو جوړول اودهغوی لپاره دکتابونو چاپول دافغانستان دمعارف سره د امریکا د مرستو څخه دي.
سردار محمد داؤد خان او د امریکا متحده ایالات:محمد داؤد خان په(۱۳۵۲ لمریز) کال د سرطان په ۲۲ نېټې د یوې سپینې کودتا په ترڅ کې د قدرت واګې ترلاسه کړل او د سلطنت د اعلانولو پرځای یې د جمهوري نظام په جوړولو پیل وکړ، په پوځ کې دمحمد داؤدملګري چې په کودتاکې یې ورسره همکاري وکړه یادخلق دیموکراتیک ګوند پټ غړي وو او یا خو هم د چپه لاس د کمونیستو نظریاتو خاوندان اودشوروي پلویان واومحمد داؤد خان د لومړۍ کابینې ځینې غړي هم ددغه ګوند د پرچم ډلې څخه و.
څنګه چې داؤد خان د شوروي پلوه کېنې ارخه ګوند د کودتا په واسطه واک ته ورسید او همدارنګه د هغوی څخه یې یو شمېر خپل وزیران مقرر کړل او دېلې خوادخپل صدارت په دوره کې یې د شوروي سره پوځي اړیکې ټینګې کړې اواوس د محمد داؤد خان واک ته رسیدل داسې فکر رامنځ ته کړچې د شوروي د یو دښمن په توګه نور د امریکا متحده ایالات د خپلو اړیکو دروازه پر افغانستان تړي.
ولې ددې ټولو اټکلونو سره سره د محمد داؤد خان د جمهوریت په کلونو کې دافغانستان اوامریکا اړیکو هغسې بڼه غوره نکړه لکه څنګه چې یې اټکل کېده، په(۱۹۷۴ زېږدیز) کال کې دامریکا دبهرنیو چاروزیر هنري کېسنجر افغانستان ته راغی اودمحمد داؤدخان اونعیم خان له خوا یې تود هرکلی وشو او د امریکاد بهرنیو چارو وزیر هم ددوی سره په علاقمندۍ خبرې وکړې او افغانستان ته یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

زیاتو اقتصادي مرستو په اړه خبرې وکړي او د خبرو په ترڅ کې یې هغوی ته توصیه وکړه چې د پاکستان سره خپل روابط ښه کړي او محمد داؤد خان هم دخپل پخواني دریځ په خلاف ډاډ ورکړ چې هېوادیې اوس چمتو دی چې د یودوست هېواد په منځګړیتوب دخبرو دلارې څخه د پښتونستان مسئله حل کړي.[۱]

په(۱۹۷۷ زېږدیز)کال د جولاي په ۲۹ کله چې د افغانستان نوي سفیر عبدالواحد دامریکاجمهور ریس جیمز ایرل کارتر ته خپل باورلیک وړاندې کړ نوکارټرهغه ته وویل: امریکا ستاسې نوی اساسي قانون په مینه تعقیب کړی دی او مونږ د هغه چانس څخه چې بشرحقوقو ته مو پکښې ورکړی دی خبر یو ،همدرانګه مونږ پوره خبرتیا لرو چې جمهور ریس داؤد هوډمن دی چې د افغانستان د خلکو اقتصادي سطحه لوړه کړي او مونږ چمتو یو چې په دې برخه کې مرسته وکړو.

په(۱۹۷۶ زېږدیز)کال کې ذوالفقارعلي بوټو کابل ته راغې اوددواړوخواووترمنځ تودې خبرې وشوې او همدارنګه دخبرو د دوام او د ستونزو په حل هم موافقه وشوه او داؤد د ذوالفقارعلي بوټو بلنه پاکستان ته ومنله او داؤد خان ورته وویل چې خپلو پاکستاني ورونو ته ستاسې او ستاسې د ملګرو په واسطه ډاډ ورکوم چې د افغانستان ملت دپاکستان دملت سره دورورګلوی اودوستۍ نه پرته بله هیڅ کومه هبله نلري.کابل ته د ذوالفقارعلي بوټو دراتګ څخه دوه میاشتې وروسته محمد داؤد خان پاکستان ته سفر وکړ،په پاکستان کې تودهرکلی وشو ، دپاکستان سره د محمد داؤد خان د اړیکو پراختیا د امریکا لپاره په زړه پورې وه.

محمد داؤد خان چې په(۱۹۷۴ زېږدیز)کال کې د اساسي قانون د تصویب څخه وروسته دلویې جرګې دخوا د منتخب جمهور ریس په توګه وټاکل شو ، نود بهرنیو مرستو دلاسته راوړلوپآره یې په نوي نظر لا زیاتې هڅې پیل کړې اودهغه په نوي نظر کې په بهرني سیاست کې دپاکستان سره داړیکو ښه کول، دامریکا د متحده ایالاتو ، اروپایې هېوادونواوهغوی ته نژدې اسلامي هېوادونو ته مخه

---

۱ امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۹۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

کول وه، خو داسیاست د شوروي سره دا ډیکو د قطع کولو په مانا نه ؤ بلکې داؤد خان غوښتل چې په خارجي سیاست کې یو تعادل راولي چې تر دغه وخته پورې یې د شوروي پرمرستو یوا ړخیزه تکیه کړې وه او غوښتل یې چې ددوا ړو بلاکونو څخه د خپل اووه کلن پلان د پروګرامونو د بشپړولو په هدف پربمانې مرستې لاسته راوړي.

داؤد خان خپل لومړنی سفر شوروي ته وکړ، دا سفر ددې ښکارندوی ؤ چې داؤد اوس هم د مسکو سره دنژدې روابطو په درلودلو مکلف دی خو په دې سفر کې داسې حالت رامنځ ته شو چې دخبرو فضاء یې خرابه کړه اود شوروي سره دا ډیکو راتلونکې یې شکمنه او په تیاره کې واچول، دخبرو په جریان کې د برژنیف له خوا یوه ګیله په ډېره سخته لهجه او د نیوکې په بڼه چې ټول ناست خلک یې حیران کړل په داسې ډول داؤد خان ته وشول چې د شوروي اتحاد د پولو په نژدې سیمو کې ولې لویدیځ کارګران او متخصصین په چارو بوخت دي؟ داؤد خان بې له کوم ځنډه جواب ورکړ: مونږ به هیڅکله دا حق تاسې ته درنکړو ترڅو مونږ ته امر وکړې چې په څه شکل د خپل هېواد چارې پرمخ بوځو، یا داچې څوک په افغانستان کې استخدام کړو اویا داچې څه ډول او چېرته بهرني متخصصین په دنده وګمارو، دا دافغانستان د دولت په صلاحیت پورې اړه لري او دا صحیح ده چې افغانستان غریب خو په خپلو کړنو او هوډ کې به ازاد وي.

کله چې یې خپلې خبرې پای ته ورسولې بې له ځنډه دخبرو دمیز څخه راپاڅید اود خپلو ملګرو سره د کوټې څخه را روان شو، برژنیف او نور په ډېره چټکۍ سره په افغاني پلاوي پسې راپورته شول، خو یواځې د وحید عبدالله په ټینګار سره داؤد خان دومره ودریدل چې د شوروي د طرف د پلاوي سره یې خدای پامانې وکړه. ښایې داؤد خان دبرژنیف سره ددې تاوتریخوالي څخه وروسته په دې فکر کې شوی وي چې د شوروي سره خپلې اړیکې پای ته ورسوي او بیا به یې غوښتل چې ددې ډول تصمیم او سیاست د خپلولو په اړه امریکا ته د خپل سفر په ترڅ کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

امریکایې چارواکو سره وږغېږي او دا موضوع ورسره مطرح کړي، خو په(۱۹۷۸ زېږديز) کال کې چې داؤد خان امریکا ته د هغوی په بلنه سفر درلود ، ددې سفر څخه مخکې په(۱۹۷۸ زېږديز) کال په اپرېل کې د شوروي پلوه کمونیستي ګوند (خلق دیموکراتیک) لخوا د کورنۍ سره یو ځای شهید شو. داچې ایا امریکایانو به دده سره په خلاص مټ کومک کړی وای ترڅو افغانستان د شووري څخه نجات پیدا کړی وای؟ جواب یې منفي دی، ځکه امریکایانو هر ډول سیاست په افغانستان کې د خپلو ګټو او اهدافو په خاطر ؤ خو افغانستان په هغه وخت کې د هغو ټولو درنو مصارفو د تأدیه کولو توان نه درلود او د بلې خوا د امریکا متحده ایالاتو لا پخوا افغانستان د شوروي په نفوذ کې شمېرلی ؤ او ددې نفوذ څخه د افغانستان د ایستلو هڅې د امریکا د ګټو سره سمون نه درلود.

سردار محمد داؤد خان یو داسې واکمن ؤ چې د افغانستان د ترقۍ او پرمختګ سره یې مینه لرله خو ده دا پرمختګ او ترقي تر خپلې مشرۍ لاندې غوښته چې داؤد په عین حال کې یو مطلق العنانه ، دیکتاتور ، حساساتي ، کېنه کښ او د رنګ په رنګ مزاج خاوند ؤ ، داؤد په خپل سیاست کې په بې ثباتي ، ناڅاپي بدلون او پرته د کوم فکر څخه عمل کاوه، په داسې حال کې چې د پاکستان سره یې د پښتونستان د مسئلې او د ډیورنډ د کرښې پر سر خبرې تر جګړې او پوځي ټکره ورسیدلې خو د خپلې واکمنۍ په پای کې پاکستان ته ولاړ او د هغه هېواد سره یې د دوستۍ او ورورګلوی خبرې شروع کړې.

په افغانستان کې د(۱۹۷۸ زېږديز)کال د اپرېل کودتا د امریکا لپاره کومه ناڅاپي پېښه نه وه ځکه امریکا د افغانستان او شوروي د نژدې پوځي اړیکو او د افغانستان په پوځ کې د ورځ په ورځ زیاتیدونکي نفوذ څخه باخبره وه.

دامریکا دملي امنیت اداري په(۱۹۵۱ زېږديز) کال کې یو رپوټ نشر کړ، په رپوټ کې ویل شوي و چې کرملین وایې دافغانستان نیول اسانه دي او دیرغل په وړاندې دافغانانو اراده دومره مهمه نه ده خوکېدای شي چې د برید په صورت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې قبایل په ځانګړي توګه پښتانه قومونه خپل مقاومت ته دوام ورکړي، نو امریکا هم د افغانستان سره خپلې اړیکې حساسې کړلې ترڅو د شوروي د مخ په زیاتیدنکي نفوذ مخه ونیسي. او امریکا د شوروي د تېري څخه وروسته د افغانستان د حکومت سره د مناسباتو د تأمینولو څخه مخ واړاوه او خپل سفارت په کابل کې وتړي او د حکومت پرځای یې د حکومت مخالفو ځواکونو ته پام واړاوه او همدارنګه د خلق دیموکراتیک حکومت یې تر فشار لاندې راوست. د شوروي د پوځي تېري وروسته امریکا د افغانستان د بهرنیو چارو د وزارت هیڅ ډول غوښتنو ته اهمیت نه ورکاوه حتی د افغانستان د حکومت سره د خبرو اړتیا پر وخت یې د دې حکومت پرځای د شوروي د حکومت سره تماس نیوه.

د (۱۹۸۰ زېږدیز) کال د جنورې په ۹ په واشنګټن کې د سنا په مجلس کې چې د سي.آي.اي استازي هم موجود و موضوع مطرح شوه چې په افغانستان کې د سي.آی.اي پتې ملیشي باید خپل فعالیتونه شروع کړي، چې د دې سره سناتورانو هم مخالفت نه درلود او بالاخره دا موضوع سپینې مانۍ ته ولاړه او جمهور ریس هم په افغانستان کې د عملیاتو په کولو خپل فرمان صادر کړاو د اهغه سیاست ؤ چې د جمهور ریس د ملي امنیت په چارو کې سلاکار برژنسکي مخکې له مخکې پیشبینې کړې ؤ، او وړاندې یې کړی ؤ چې په افغانستان کې باید ډېر ژر او که په هره طریقه وي باید د شوروي د نفوذ د مخه ونیول شي، زبېګنیو برژنسکي د امریکا په سیاست کې یو د هغو اشخاصو څخه ؤ چې د کمونیزم او شوروي سرسخته مخالف ګڼل کېده او امریکا په بهرنۍ سیاست کې په خاص ډول د افغانستان په اړه یې فعال او غوره رول ولوباوه. برژنسکي په پولنډ کې زیږیدلی او د خپلې ځوانۍ دوره یې په جرمني او فرانسې کې تېره کړې ده او په سیاسي علومو کې ډاکتري د امریکا د هاروارډ د پوهنتون څخه واخیستله او د امریکا تابعیت یې ترلاسه کړ، نوموړي د خلق دیموکراتیک د ګوند سره د اړیکو په درلودلو مخالف ؤ او همیش به یې ویل چې په موجوده حکومت باید فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړل شي او په مقابل کې يې د حکومت د مخالفينو سره مرستې وشي ترڅو موجوده حکومت سقوط وکړي او د تودواوبو اوپه منځني ختيځ کې د انرژي د زېرمو په وړاندې بايد د شوروي مخه ونيول شي اوپه افغانستان کې ورسره مقاومت وشي، اوددې نظريا توهغه وخت نور هم عملي بڼه غوره کړه چې په افغانستان کې د خلق ديموکراتيک ګوند لخوا د خلکو ټکول او زورول زيات شول او په مقابل کې د خلکو مخالفت د حکومت په وړاندې پراخه شو او کله چې په(۱۹۷۸ زېږديز) کال د ډسمبر په پنځمه د کابل او مسکو ترمنځ د دوستۍ ټرون لاسليک شو او د شوروي پوځي مداخلې ته يې لاره جوړوله نور نو امريکا د بهرنيو چارو دوزارت نظريا توخپل ځای د برژنسکي نظريا تو ته خالي کړ او ددې د نظريا تو تطبيق شروع شو اونور نو د برژنسکي نظريا تو د امريکا د بهرني سياست شکل پيدا کړ.[۱]

د امريکا استخباراتي سياست د نورو متحده اسلامي او غيراسلامي دولتونو او سازمانونو د استخباراتي او جاسوسي سياستونو په ځانګړي ډول د پاکستان او سعودي عربستان د سياستونو سره په ګډه عملي شو ، که څه هم په افغانستان کې د شوروي په خلاف مرستې د سي.آي.اي لخوا په پټ ډول ورکول کېدلې خو د دغو مرستو څخه د ګټې اخيستلو او د هغې دويشلو واک د پاکستان سره ؤ اوپاکستان دې خطر ته غاړه ايښودل د يو ډېر غټ مصلحت په خاطر کړی ؤ اوهغه د اسلام او افغانستان په خاطر نه بلکې په دې کلنو کې د پاکستان اټومي پروګرام ډېر مخکې ولاړ او بالاخره د اتيايمي ليسزې په پای کې په يو اټومي ځواک بدل شو په داسې حال کې چې د شوروي د يرغل څخه مخکې په پاکستان باندې امريکا خپلې مرستې په دې خاطر بندي کړې چې اټومي پروژه يې پوځي اهداف لري خو امريکا وروسته نه يوازې داچې د پاکستان د اټومي پروګرام په هکله پټه خوله شول بلکې

---

[۱] امريکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم انديشمند ليکنه. صفحه ۱۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورې زیاتې پوځي مرستې چې پرمختللي ټانګونه، ایف ۱۶ جیټ جنګي الوتکې اونور شامل وه ورسره وکړي.

امریکا هم دافغانستان دجګړې پر سر د پاکستان سره د معاملې د لارې غوښتل چې خپل ځانګړي اهداف لاسته راوړي د شوروي لپاره دافغانستان جګړه د ویتنام جګړه جوړول، دپاکستان په خاوره کې دپوځي تاسیساتو نصبول ترڅو په منځني ختیځ کې دشوروي دتوغندیو مخه ونیسي د دغو اهدافو بنسټیز ټکي و، دایران د شاهي نظام تر نسکورولو مخکې امریکا ایران انتخاب کړی ؤ خو په ایران کې د امریکا ضد حکومت منځته راتګ او پر افغانستان د شوروي یرغل پاکستان ته زرین چانس په لاس ورکړ.

د(۱۹۸۰ زېږدیز) کال د فبروري په دریمه نېټه برژنسکي په خیبرکې د پاکستان او افغانستان ترمنځ یوې پوځي سرحدي اډې ته راغی او جنرال ضیاء الحق سره یې خبرې اترې وکړې، ضیاءالحق غوښتنه کوله چې هغه پیسې اووسلې چې امریکا یې مجاهدینو ته استوي باید ددوی په اختیار کې ورکړل شي اودا امتیاز هم بالاخره ورکړل شو او جنرال ضیاءالحق هم ددې پروګرام لپاره د آي.ایس آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن وټاکه او د اي.ایس.آي ریس هم دنورو غوښتنوڅخه علاوه لاندې غوښتنې امریکایې چاروا کو ته یادې کړې چې امریکایې چاروا کوهم ټولې ورسره ومنلې:

۱: هیڅ امریکایې اجازه نلري چې د پاکستان د خاورې څخه افغانستان ته داخل شي.

۲: وسله یوازې د آي.آیس.آي د افسرانو په واسطه ویشل کېږي.

۳: مجاهدینو ته پوځي روزنه د آي.آیس.آي په کمپونو کې د دوی د افسرانو په واسطه د افغانستان د پولې په اوږدو کې ورکول کېږي.

۴: د سي.آي.اي افسران مجاهدینو ته د روزنې ورکولو حق نلري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵: د نوو وسلو د سیستم د پېژندنې لپاره به د سي.آي.آي افسران د آي.آیس.آي ښوونکو ته روزنه ورکوي.

نور نو آي.آیس.آي چې څنګه غونښتل د امریکا باد راوړي پیسې او وسلې یې به یې ویشلي، د آي.آیس.آي د افغاني برخې ریس په پېښور کې په مېشتو افغان مجاهدینو وسلې او مهمات ویشل او هغه تخصیص چې په کال (۱۹۸۷ زېږدیز) کې مجاهدینو ته ورکول کېده په لاندې ډول ؤ: ګلبدین حکمتیار ته ۲۰٪ ، رباني ته ۱۸٪ ، سیاف ته ۱۷٪ ، خالص ته ۱۵٪ ، محمد نبي ته ۱۵٪ ګیلاني ته ۱۱٪ او مجددي ته ۵٪ .

د امریکا سیاست د جیمي کارټر وروسته د رونالډ ریګن په راتګ سره نوي پړاو ته داخل شو او په دې پړاوکې په افغانستان کې شوروي ته د ګوزار ورکولو او د جګړې د زور اخیستلو په هدف د زیاتو پیسو او وسلو لمنه پراخه شو ، د کارټر په وخت کې د امریکا دا سیاست په ډېر احتیاط مخکې روان ؤ او یوازې برژنسکي ؤ چې په شوق او جدیت سره یې د مجاهدینو سره مرسته کوله او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر سایرس وانس دده د نظریاتو سره موافق نه ؤ ځکه هغه د (۱۹۷۸ زېږدیز) کال د اپریل کودتا کې د شوروي لاس داخل نه بلي. خو کله چې ریګن د امریکا جمهور ریس شو نو د شوروي امپراتوري یې د شیطان امپراتوري وبلله او د مجاهدینو سره د زیاتو مرستو ډګر ته راووتو ، په (۱۹۸۰ زېږدیز) کال کې د کارټر په وخت کې مرستې ۳۰ میلونه ډالره وي په داسې حال کې چې په (۱۹۸۵ زېږدیز) کال کې مرستې ۲۸۰ میلونه ډالره وي او په دې کچې او یا د دې څخه زیاتې سعودي عربستان هم ورکولې او په پای کې خو سپین چکونه ورکول کېدل چې څومره پیسې مو پکار وي اخیستلای یې شي او په (۱۹۸۷ زېږدیز) کال کې د مجاهدینو لپاره ۲۲۰ میلون ډالره مرسته ځانګړې شوه ، او د (۱۹۹۱ زېږدیز) کال په پای کې چې کمونیستي حکومت سقوط وکړ او د سي.آي.آي د پټو عملیاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني صلاحیت هم پای ته ورسید د پنځو ملیارد ډالرو مرسته شوې وه.[۱] چې د دې مثلث اصلي کارکوونکي چې عملاً بوخت وه د نورو څخه علاوه د آي.آیس.آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن، د سي.آي.آي ریس ویلیام کېسي او د سعودي عربستان د استخباراتي اداري ریس شهزاده ترکي الفیصل وه.

د امریکا متحده ایالات او حامد کرزی: نومورې په (۲۰۰۱ زېږدیز) کال د سپتمبر په ورستیو کې د طالبانو پر خلاف د خلکو د راپارولو لپاره کندهار او اورزګان ولایتونو ته ولاړ، خو مخکې له دې چې د طالبانو لخوا د یوې کلابندۍ په ترڅ کې ونیول شي، د امریکایي چورلکو په واسطه نجات ورکړ شو او کوټې ته واستول شو. په دوهم ځل کله چې د امریکا د هوایي بمباریو سره سم د امریکایي سرتېرو د یوې ټولې سره د اورزګان ولایت ته ولاړ بیا د طالبانو دیوې پنځه سوه کسیزې ډلې تربرید لاندې راغی په دې وخت کې امریکایي ځانګړو ځواکونو د هوایي بمبارۍ غوښتنه وکړه چې دا بمونه په ترینکوټ کې حامد کرزي ته نژدې په دوه سوه متري کې هم وغورځول شول، د غو عملیاتو د طالبانو د ځواکونو ملا ماته کړه او ډېر ژر کندهار سقوط وکړ.

حامد کرزي د پوپلزیو د قبیلي څخه دی او د کندهار د کرزد سیمې اوسیدونکی دی، پلار یې عبدالاحد کرزی د ظاهرشاه په وخت کې د پارلمان وکیل او د پوپلزیو د قبیلي مشر ؤ چې د (۱۹۹۹ زېږدیز) کال په جولای کې د پاکستان د کوټې په ښار کې ووژل شو، حامد کرزي د ماسټري ترکچې پورې خپلې زده کړې د هندوستان د هماچل پردیش په پوهنتون کې سرته رسولې دي او د شوروي پر ضد د جهاد په وخت کې د ملي نجات د تنظیم غړیتوب یې درلود او د مجاهدینو په حکومت کې د څه وخت لپاره د بهرنیو چارو په وزارت کې سیاسي معین ؤ خو وروسته ببرته په (۱۳۷۲ المریز) کال کې کوټې ته ولاړ او وروسته کله چې طالبان را پیدا شول نو ده اړیکې ورسره درلودې خصوصاً د طالبانو د بهرنیو چارو د وزیر ملا محمد غوث

---

[۱] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه. صفحه ۲۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او د هغوی سره یې ځینې مالي مرستې هم کولې خو کله چې په(۱۹۹۹ زېږدیز) کال کې یې پلار عبدالاحد کرزی ووژل شو او پرطالبانو تاوان شو نو د طالبانو سره یې اړیکې قطع کړې او په مقابل کې یې خپل سیاسي فعالیتونه تیز کړل او د امریکا سره یې اړیکې قایمې کړې، کرزی وایې چې زه به هره هفته یو ځل اسلام اباد ته تلم او د امریکایانو ،انګلیسانو ، جرمنیانو ،فرانسویانو او ایټالویانو سره به مې کتل اوورته ویل به مې چې د افغانستان خلک د طالبانو په خلاف پاڅون ته چمتو دي خو هغوی زما په خبرو باور نه کولو.[۱]

د(۲۰۰۱ زېږدیز)کال د سپټمبر یوولسمې د طالبانو په اړه د امریکایانو په سیاست کې تغیر راوست، امریکایانو لومړی غوښتل چې د طالبانو په رهبري کې تغیر راولې او که داسې ونه شي نو رژیم به د منځه وړي، ددې پلان د تطبیق کولو لپاره یې د طالبانو په عوض د پښتنو ځای ناستو په توګه قومندان عبدالحق او حامد کرزي ملاتړ شروع کړو لې قومندان عبدالحق ډېر ژر په دې لاره کې خپل سر بایلود اوکرزی د امریکایانو د یوازېنې انتخاب په توګه پاته شو اودبن په غونډه کې دزلمي خلیلزاد دهڅو په نتیجه کې دموقتې اداري دریاست مقام ته ورسید.

محمد قسیم فهیم وایې: چې ما ته له بن څخه څو ځله سید مخدوم رهین او ډاکتر عبدالرحمن ټلیفون چې دموقتې اداري د ریاست لپاره عبدالستار سیرت ومني اوحامد کرزی رد کړي ، زه رباني او سیاف ته ورغلم چې سیرت ومنو او که یا؟ خو استاد سیاف د سیرت په هکله مخالفت وښود اومیز ته یې ډب ورکړ چې سیرت خاین دی،هغه ونه منې همدارنګه زلمي خلیلزاد هم راته ټلیفون کاوه چې د سیرت پر ځای د موقتې اداري لپاره حامد کرزی ومني ترڅو د پښتو او فارسي ستونزه رامنځ ته نه شي.

---

[۱] امریکا په افغانستان کې، دنباغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرزي د (۲۰۰۱ زېږدیز) کال د ډسمبر په ۲۲ نېټه او د (۱۳۸۰المریز) کال د قوس د میاشتې په ۲۲ نېټه کابل ته راغی او یوه هفته وروسته یې د برهان الدین رباني څخه واک ترلاسه کړ او د بن د موافقې سره سم د شپږو میاشتو لپاره د ببرنۍ جرګې تر جوړېدو پورې د موقتې اداري ریس شو، د واک د لیږدا ودموقتې اداري دریس په حیث د حامد کرزي د انتخابېدلو څخه وروسته امریکا په کابل کې خپل سفارت خلاص کړاو په واشنګټن کې د افغانستان سفارت هم په (۲۰۰۳ زېږدیز) کال کې پرانیستل شو او هارون آمین د شارژدافیر او وروسته بیا اسحق شهریار او بیا سید طیب جواد او بالاخره اوس اکلیل حکیمي په امریکا کې د افغانستان د سفیرانو په حیث وټاکل شول.

کرزي د (۲۰۰۲ زېږدیز) کال د جنورې په ۲۷ نېټه خپل لومړنی رسمي سفر امریکا ته وکړ او په نیویارک کې د یو مطبوعاتي کنفرانس په ترڅ کې یې د ملګرو ملتونو د سرمنشي کوفي عنان سره په ګډه ببرنۍ لویې جرګې د جوړولو لپاره د یو ۱۹ کسیزه کمیسون اعلان وکړ، حامد کرزي د موقتې اداري د شپږ میاشتنې ریاست څخه وروسته په ببرنۍ لویې جرګې کې چې د (۲۰۰۲ زېږدیز) کال په جون او د (۱۳۸۱المریز) کال کې جوړه شوې وه او پخواني پاچا ظاهرشاه پرانیستله د دوهم ځل لپاره د انتقالي دورې د ریس په توګه د بل یو نیم کال لپاره وټاکل شو.[۳]

---

[۱] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه. صفحه ۲۲۰

[۲] کولای شي د امریکا او افغانستان په اړیکو زیات معلومات (افغانستان د ډبمنانو لومې رسوا کیږي) نومې کتاب کې چې ښاغلي شاه محمود حصین لیکلی، همدا شان (لس کلنه ډیموکراسي او د افغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتابونه وګورئ همدارنګه په افغانستان د امریکا د استخباراتو په اړه نور معلومات د (دسي ای ای پټې جګړې له ویتنامه تر افغانستانه) دښاغلي محمد زبیر شفیقي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

اتم څپرکی

په افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې

دافغانستان په اړه د پاکستان دریځ

داخو ټولو ته جوته ده چې زمونږ ګاونډی ورور هېواد پاکستان کله؟ څنګه؟ او په سیمه کې د کومو، کومو اهدافو د ترلاسه کولو په غرض جوړ کړای شو؟

کله چې انګرېزان دهند دنیمې وچې پر بښود واړکړای شول، نو په سیمه کې یې خپلو سیاسي اهدافو ته درسېدو په خاطر یونوی هېواد د پاکستان په نوم رامنځته کړ او د خپل شیطاني سیاست له مخې یې دهند او پاکستان ترمنځ د کشمیر او د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ډیورنډ متنازع مسایل ترشا پربښودل، ترڅو هر وخت او به خړې وي او په اسانۍ په کې ماهیان ونیول شي.

پاکستان د خپل پیدایښت له لومړۍ ورځې هلته دهند او دلته له افغانستان سره خپلې زړې دښمنۍ ته یونوی، مګر خطرناک شکل ورکړی دی. د دواړو هېوادونو پرخلاف یې نا اعلانه جنګ پیل کړی او هره ورځ زمونږ د بې ګناه هېواد والو کورونه ورانېږي، بې دفاع خلک په کې وژل کېږي او په دې توګه زمونږ د هېواد په بربادۍ کې د خپلې آبادۍ کرغېړن پلانونه عملي کوي چې مثالونه یې د سر په سترګو مشاهده کوو.

نن زمونږ یو نالوستی او ساده سړی هم په دې حقیقت پوهیږي چې پاکستان له افغانستان سره دوستي او ورورولي نه غواړي، بلکې غواړي د افغانستان د پنځه زره کلونو ملي افتخارات د تاریخ د کندې ته وغورځوي.

باید داخبره هم واضحه کړو چې د پاکستان مومن او غیرتي ولسونه زمونږ وروونه دي اوورونه به وي، خو د پاکستان حکومتي چارواکي او استخباراتي اداره، هېڅکله هم زمونږ رښتیني اوواقعي وروونه نشي کېدلای ځکه چې هغوی پخپل هېواد کې پرخپلو وروونو هم ترحم ونه کړ او د القاعدې په نامه یې د باجوړ، سوات او وزیرستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې ګناه مسلمانان په امریکایي ډالرو وپلورل او بیایې د امریکي ډرون حملو ننبتـه وګرځول.

دا به یو عارفانه تجاهل وي چې خپل دښمن ته وروروایو او دا به نهایي ساده ګي وي چې نورهم په خپل قسم خوړلي دښمن باور وکړو. زمونږ ولس مشرښاغلي کرزي هم دیوه نېک نیت لـه مخې پاکستان تـه د(وروروهبواد) خطاب کوي او کلـه بیاورتـه دښمن هم وایي. زمونږ پاک زړي هبوادوال هم دیوه سپېځلي نیت پر اساس، غواړي چې پاکستان یې رښتینی او واقعي دوست شي او پاکستان تـه هم په خپل ګاونډ کې دیو(دوست هبواد) ضرورت دی، خو پاکستان د افغانانو سره دهابېل او قابېل د وروروليـ لوبه پیل کړې ده او غواړي چې دې لوبې ته دوام ورکړي.

پاکستان هڅه کوي چې افغانستان خپلـه پنځمـه صـوبه وګرځوي او ددې کرغېړن پلان دعملي کولو پـه خـاطر پـه افغانسـتان کې روزل شوي ایجنټان هم لري چې د(ISI) بدنامه اداره یې ترشاه ولاړه ده او دهغوی تمویـل او تجهیـز پـه غـاړه لري. ترڅوپورې چې پـه هبـوادکې ملـي او اسـلامي ارزښـتونوتـه وفـادار او دملي ګټو واقعي ساتونکي مشران او کشران راټول نه شي او دې خونړیـ مسئلې تـه دحل یـوه کوټلې لاره ونه سنجوي، نوزمونږ سر، مال اوناموس به دتل لپاره دخطرسره مخـامخ وي او داور اووینې داډرامه به جریان لري.

دایوه مشـهوره خبره ده چې دپاکسـتان دمسـلم لیـګ (ن) ګروپ مشر، نوازشریف دخپل یوه انتخاباتي کمپاین پرمهال خپل یوه پیپلې سیال تـه پېغـورورکړچې ((تـم نـے بنګـال دیـا اورهم نـے افغانسـتان لیـا)) زمونږ دورورولـیـ دروغجـن دعـوه دارخپل سیال ته داهم ویلي ووچې ((مادافغانسـتان دوه سـوه کلنـه اردو لـه منځـه یوړه، تاپاکستان ته کوم خدمت کړی دی؟))

ددروغجـن داخبـره رښتیاده چې زمـونږدوه سـوه کلنـه اردویـې دړې وړې کـړه، خـو پرافغانستان دقبضې خوبونه به ورته ګران تمام شي او هغه اوریې چې زمونږپه کـور لګولی، خپل کوربه یې هم په کې غرغنډه کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

یو پاکستان الاصله امریکایي، چې دنیویارک ټایمز لپاره لیکنې کوي وایي: ((مادنړۍ ببلابیل ملتونه ولېدل اودې نتیجې ته ورسېدم چې له پښتنو (افغانانو) پرته، که په هربل قوم کې کومه شخړه رامنځ ته شي،نویوه خوافاتحه اوبل خوا یې مفتوحه شي ،خوکه په پښتنوکې داعمل تکرار شي نویوه ډله فاتحه اوبله مغروره شي مغروره ډله ترهغې په قرارنه کښینې، چې ترڅو یې له مقابل لورې خپل کسات نه وي اخیستی)).

نومورې وایي:چې داخبره مې دیوې مرکې په ترڅ کې جنرال ضیاءالحق ته وکړه. اوزیاته مې کړه چې: ((دافغانستان مسئله په جنګ اوتشدد نه حل کېږي، باید دامن لپاره یوسوله ایز اقدام وشي تاسې خوپه خپل هېواد کې هم هغه ډول نظام نه غواړئ، کوم چې په افغانستان کې یې راوستل غواړئ؟نوپه سیمه کې ددې ویرانۍ اوبربادی څه هدف دی؟))

نومورې لیکي چې ضیاءالحق ځواب راکړ چې پدې اړه جنرال اخترعبدالرحمن وپوښته.کله چې مې هغه ته همداخبره وکړه، نو ویې ویل: ((مورږ ته د (STRATEGIC DEPTH) عسکري ژورتیاضرورت دی. زمورږ هوایي جنګي جهازونه له اګرې وړاندې نشي تللای اودهندله هوایي ځواکونوزمورږ یوه هوایي اډه هم په امن کې نه ده.)) ماویل: ښه، خبره دافغانستان دقبضه کولو ده..؟

له پورتنیو اظهاراتو زمورږ هېوادوال څه ډول قضاوت کوي؟آیاپاکستان دافغانستان خواخوږی او واقعي ورور هېوادکېدای شي؟ نه، هېڅکله نه![1]

د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې

په افغانستان کې د پاکستان د سیاسي موخو اوله افغاني تنظیمونو سره د جنرال ضیاء الحق دحکومت دچلند په اړه د پاکستان دآي اس آي (ISI) دادارې دمشرتابه یوه غړي،ډګروال محمد یوسف د(خوګ تلک)ترعنوان لاندې یوکتاب

[1] للمه مجله ، دجرار ادبي ، کلتوري او ټولنیزې ټولنې مهالنی خپرونه ۱۳۹۰قوس څلورمه ګڼه. م۴،۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلی دی، پدې کتاب کې لیکوال هڅه کړې ده چې له یوې خوا د روسانو پرضد د افغانانو د جهاد په ویاړنویوائې ځان او پاکستان وویاړي ، اوبلې خوا یې تر ډیره حده پورې یې د پاکستان سیاسي اغراض چې دلوڅولو وړ وو ، لوڅ کړي دي.

د افغانستان غمیزه د پاکستان د مارشل لازیم لپاره یوه (غیبي تخفه) وه، زمونږ پرهېواد د شوروي د سره لښکر یرغل د هغه هېواد مشرانو ته دا نبه فرصت ورپه برخه کړ چې له یوې خوا له افغانانو څخه د تاریخي بدل اخیستلو او له بلې خوا د خپل هېواد د څوارڅیزو بحرانونو د لرې کولو په لور په افغانستان کې خپله لاس وهنه د مرحوم محمد داود خان د جمهوریت په زمانه کې پیل کړې وه، ګرندۍ کاندي که څه هم چې دا لاس وهنه په ظاهر کې د افغانانو سره د اسلامي خواخوږۍ په نوم روانه وه ، خو په حقیقت کې د هغې شاته پخې تاریخي سیاسي موخې پرتې وي، پدې کې شک نشته د ډیورنډ لاین هاخوا ته میلونونه افغانان مهاجرین پراته وو او د پاکستان حکومت ورسره ترخپله وسه پورې بشري مرستې کولې او افغانانو پرکورد کمونیزم اووړپسې بیاروسانو درالویدلي تندرسره په مقابله کې افغانان د خپلو ګاونډیو مرستو ته احتیاج ووخو پاکستان افغانانو ته د دې مرستو ورکولو په عوض کې د خپلو موخو د ترلاسه کولو په هڅه کې وو .

د جنرال ضیاءالحق چې تر دې دمه د ګردې نړۍ لخوا د بشپړ تجرید سره مخامخ و ، لومړی هدف یې دا وچې پرسیاسي ځواک باندې خپلې پښې ټینګې کاندي ، ډګروال محمد یوسف چې له (۱۹۸۳-۱۹۸۷ زیږدیز) کلونو پورې په ای اس ای کې د افغان جهاد لارښوونکي وو (خوک تلکه) (په ۲۰ او ۲۵) مخ کې وای چې جنرال ضیاء الحق د پاکستان د ای اس ای د نوي ټاکل شوي رئیس جنرال اختر عبدالرحمن اونورو ورته نږدې جنرالانو سره په یوه غونډه کې د افغانستان روانه وضع وڅېړله او جنرال اختر ته یې وویل: چې د دې لپاره چې په پاکستان او نړۍ کې خپل درېځ پیاوړی کړای شم، نو دوه کاله مودې ته اړتیا ده، او د دې لپاره باید په افغانستان کې اوبه په مناسبه تودوخه ویشول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړیوال ډګرکې د پاکستان د مارشل لا ایزیم دستونزو پرهکله ډګروال یوسف دخپل کتاب په(۲۲)مخ کې زیاتوي چې په (۱۹۷۹ زیږدیز)کال کې جنرال ضیاء الحق دخپل پخواني صدراعظم (بوټو) دوژلو له کبله د ټولې نړۍ له کرکې او محکومیت سره مخامخ ؤ، په پاکستان کې دننه اوله نړۍ له کرکې او محکومیت سره مخامخ ؤ، په پاکستان کې دننه اوله هغه څخه بهرپي شهرت په ژوره توګه ځپل شوي ؤ، او په بشپړه توګه يې ځان تجريد سره مخامخ احساسوه، که څه هم په نارسمي توګه د يوه کمونېست زبرځواک پرضد له جهاد سره يې د ملاتړ له لارې غوښتل د لويديځ زړه سوي ځانته راواړوي، په دې کې يې شک نه و چې امريکا به يې مرستې ته ورودانګي ،د يوه کلک مسلمان په توګه نومورې دې ته چمتوؤ، چې خپلو اسلامي ګاونډيو ته مرسته ورکړي، نو داسې ليدل کېدل چې ټول ديني، سياسي او ستراتيژيک فکتورونه د دې کارلپاره سم وو، چې په ريښتيا سره ډېر د خوښۍ تصادف وو.

همدا غه ؤچې د دې، خوښ تصادف ترسېورې لاندې داي اس اي د ننه چې مشري يې د جنرال اختر عبدالرحمن په لاسو کې وه، د افغانستان د تنظيمونو په لسګونوزره مجاهدينو د روزلو او د سلګونوزره تنه وسلواوګولیو اونورو لويو مالي او تخنيکي امکاناتو د برابرولو لپاره په عملي کارلاس پورې شو، نومورې جنرال چې د ضياءالحق نږدې اوخورا پياوړی دوست وو، نومورې د(۱۹۸۰)تر(۱۹۸۷) زیږدیز کلونو پورې د پاکستان د پوځي استخباراتو ريس پاتې شو، اوبيا د(۱۹۸۸) زیږدیز کال د اګست په مياشت کې له جنرال ضياء الحق سره د هغوی د سپرلۍ په يوه پوځي الوتکه کې د چاودنې له کبله ووژل شو.

ډګروال محمد يوسف او مارک ارکېن د(خوګ تلک) په ۴۲ مخ کې وايي:چې جنرال اختر د پاکستان دارد و ټولې زيرمې مخ پرشاوارولې، اوله هغوی څخه يې (۳۰۳) نمبر انګريزي ټوپک او د ټانک ضد ماينونه او چينايي توغندي راويستلي و، داي اس اي اړوندې اداري دشپې په تياره کې افغانستان ته وسلې ليږدولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

ځینو قوماندانانو اوځینو تنظیمونو ته دوسلو لېږدولو دنده وروسپارل شوه، دجګړې دسمون اوبهبود لپاره داسلاوي لیږدیدي دامکان ترهغه کچې پراخه شو چې له دې لپاري څخه تر (۱۹۸۶) زېږدیزکال پورې افغانستان ته په اونۍ کې زرتنه وسله لیږدیدله، ډګروال یوسف لیکي چې زمونږ بنسټیزه موخه داوه چې کابل باید دکال په دولس (۱۲) میاشتوکې دتوغندیوترېریدلاندې وي، هوایي ډګرونه اولویي لارې په تېره بیاترامو سیند پورې دشمال په لویه لار اودسالنګ په تونل بریدونه هیڅ کله هم ونه دریږي.[۱]

پرلویو پوځي اودولتي مرکزونوباندې دتوغندیوپرېریدسربېره باید پرلویو فابریکو دبریدلپاره هم تخریب کاروان واستول شي، دکابل ویجاړول دجنرال اختر دپلان مرکزي هسته جوړوله، په (۱۹۸۰) زېږدیزکال کې ای اس ای د مجاهدینو بېلابېلوډلوته په زرګونوتنه وسلې اومهمات ورکړي وو، اوپه همدې ډول په زرګونوتنه مجاهدین پاکستان ته دروزنې لپاره راتلل.

د(۱۹۸۰) او(۱۹۸۷زېږدیز) کلونوترمنځ دآي اس آي له لارې دپاکستان داردو ډلې افغانستان ته دمجاهدینو دمرستې اولارښوونې لپاره تللي، خوپه خپل وارپه افغانستان کې دپاکستا ن دنقش پرهکله دخورا اوږده بحث په ترڅ کې ښاغلي حق شناس، چې دجمعیت اسلامي دتنظیم مخورغړي وود (تحولات سیاسي وجهاد افغانستان) کتاب دلومړي ټوک په (۱۱۲) مخ کې لیکي چې پاکستان دشروع نه په تمامه مینه اومحبت په ډېره اوچته توګه دافغانستان مسئله او دروسي عسکر وویستل زمونږ دګران هېوادنه په معلومه اومعین وخت سره په دغه لاره کې ترسره کړل، داسلامي هېوادونو سره په جدا ډول اوپه غیرعمومي غونډې کې یوازې دملل متحد ترقیادت لاندې دغه مسله ترخه کړي، دپاکسنان حکومت چې پرله پسي کوم کوششونه کړي دي، په څلورومادوباندې یې ډېرتینګارکړی دی.

۱- دافغانستان څخه به غیر دقید اوشرط نه دروسي فوځ ویستل.

---

[۱] افغانستان تروروستي افغانه، دښاغلي غلام محمد زرموال لېکنه م ۹۷،۹۸،۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- په خپله د افغانستان د خلکو لخوا د نوي نظام غوره کول.
۳- په خپله خوښه او رضا سره د روسي پوځ وتل
۴- په اینده کې ضمانت ورکول او ساتل د اسلامي نظام
واقعیت دادی چې افغانانو ته د پاکستان د مرستې اساسي موخه له دې سره سره چې په افغانستان کې یې د روسانو شتون نه شوز غملای، بې غرضه او في سبیل الله نه وه، پر افغانستان باندې د روسانو یرغل په پیل کې د افغانستان دګاونډیو په شمول د نړۍ لرې او نږدې هېوادونو هیڅ یوه هم دا فکر نه کاوه چې ګوندې هغوی (روسان) دې پرشاولاړ شي، نو د ټولو پر بکړه داوه چې په افغانستان کې روسانو لپاره چې هرڅومره کولای شي جګړه اوږده کاندي او د پاکستان د امنیت لپاره د افغانستان سرونه په دوی کې واچوي، ډګروال محمد یوسف د (دخوګ تلک) په (۲۵) مخ کې وایي چې جنرال اختر، ضیاء الحق ته وویل چې د افغانانو مقاومت باید د شوروي په مقابل کې د پاکستان د دفاع په لومړنیو لیکو واړول شي، که هغوی پرېښوول شي چې په اسانۍ سره افغانستان اشغال کړي، نو بل کار به یې د پاکستان پرلور ممکن د بلوچستان د ایالت له لارې یو لنډ ګام پورته کول وي.
له همدې کبله وچې د جنرال ضیاالحق رژیم، له یوې خوا د پاکستان د امنیت لپاره اوله بلې خوا له امریکې څخه د اوږدې مودې پوځي او اقتصادي ګټو د ترلاسه کولو په بدل کې د واشنګټن کړنلاره تعقیبوله او په افغانستان کې یې روسان د اوږدې مودې لپاره غوښتل، ډګروال محمد یوسف په دې کتاب کې دغه خبره په وار وار تکراوي.
زه په آي اس آي د افغان څانګې د مشر په توګه نه یوا ځې د دې مسؤلوم چې مجاهدین وروزم او وسله ورته تیاره کړم، بلکې په افغانستان کې د هغوی د عملیاتو پلانول هم زما په لاس کې وو، زمونږ هدف دا وچې شوروي انو ته افغانستان پرېږدنام بدل کړو افغانستان باید په ورو ورو په اوراړول شوی وای، ډګروال یوسف وایي: چې مونږ ته د (۱۹۸۳ زېږدیز) کال په اوږدو کې اټکل لس زره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنه وسله اوګولې راورسیدي اوداکچې په (۱۹۸۷) زېږدیز کال کې (۲۵۰۰۰) تنوته ورسیده ،ددې وسلوزیاته برخه له چین ،مصراوبیا وروسته له اسرائیلو راتله اودافغانانو دجهاد سره دجنرال ضیاالحق دحکومت دمرستو ،دویمه موخه داوه چې دافغانستان اوافغان اولس دپښو لویدلو په نتیجه کې دببرک کارمل په رژیم باندې دبرتانوي ښکېلاک له خوخیالي اوتش په نامه کښل شوې (ډیورندلاین) ددواړوهېوادوترمنځ دنړیوال پولې په توګه ومني.

دامعزله چې ولې ،څنګه اوله کومې لپارې پاکستان هڅه کوله چې افغانستان ناتوانه اوله پښو لویدلی وساتي ډېره پیچلي نه ده ،په وچې پورې تړل شوي هېوادوپه توګه افغانستان تل خپلوګاونډیانوته اړپاتې ؤ. دافغانستان اوپاکستان دخرابو اړیکو تښتیدونکو ته پاکستان سم له واره پناه موندلو کومک وکړ((په خپله دلږ اهمیت وړ وو ،خو افغاني بنیادګرانو ته نه صرف دپاکستان د مسلمانو همخبالوحلقوکې هرکلی وویل شو ،بلکې دبهټوحکومت لخوایې هم پذیرایې وشوه((جهادي تنظیمونه))چې ډېرژریې هغې کې پرتې سیاسي ګټې بوی کړي دبهټوترخپل نظرلاندې پاکستاني مقاماتو دافغان منحرفینو روزلواوهغوی ته دوسلې ورکولو دنده پیل کړه پاکستانیانوبه هغوی لیږل چې دافغانستان دننه په ځایونوحملې وکړي، چې حکومت ته مشکلات پیداکړي دپاکستان تماس دکورنیوچاروزارت کې دکمونیستو لپاره دبنیادګرانوخلاف دعملیاتوجواز موندلوکې اسانې راوسته،هغې حالت نه دګټې اخستلو لپاره کمونستانو ځینې مسلمان روحانیون ونیول ، چې دهغوی خوښ نه وو ،خو هغوی یقیناًدپاکستان اېجنټان نه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابیدل

د پښتونستان سیمه چې له چترال څخه د هندترسمندر پورې سند دسیند په ښي خوا د (۸۰۰) میله او تقریبا (۲) میلونو نفوسو په لرلو سره پرته او دافغانستان د خاورې طبعي برخه وه، د(۱۸۱۰) او (۱۸۲۳) زیږدیزکلونو ترمنځ هغه مهال چې افغانستان کې دمحمدزیوورونو ترمنځ کورنۍ جګړې وې. دپنجاب دسکانو حکومت، د انګلیسانو د لمسون له مخې ددې سیمې ځپنې برخې دسند سیند دواړو خواووته ونیولې، دانګلیسانو حکومت دلاهور د مثلث ټرون پوسیله د سکانو او انګلیسانو له خواد نیول شویو سیمو په اړه دتبعید شوي شاه شجاع په رسمي ډول ددې سیمو له ادعا څخه تېرکړ. اما د افغانستان خلکو په (۱۸۴۲ زیږدیز) کال کې د شاه شجاع په وژلو او د انګلیس فوځ د له منځه وړلو او ماتې پواسطه دا ټرون باطل او دهغه ټول مواد یې عملاً له منځه یوړل. امیر دوست محمد خان انګلیسانوته وخت ورکړ چې تر (۱۸۵۴) زیږدیز کال پورې دسند اوبلوچستان ولایتونه ونیسي ،ځکه امیر دوست محمد خان دسک حکومت ترړنګیدو وروسته له ګجرات، ګیرات او اټک څخه شاته راغئ انګلیسانو خپل ځانونه د سکانو ځای ناستي او وارثان اعلان کړل[1]

انګلیسانو په دې سلوکلونو کې افغاني ولایتونه لومړی په مختلفو برخواونومونو لکه چترال، سوات، دیر، باجوړ بیا یې په شمال کې د مختلفو ریاستونو په نوم لکه مکران، خاران، لس بېله، پشن ډوکی تریو (شور) اود برتانوي بلوچستان په نوم ونومول او په جنوب کې یې یو محکومه سرحدي پوله د ډېرې، پېښور، هزاره، اټک او ازاد سرحد لکه تېرا، شمالي وزیرستان، جنوبي وزیرستان اوکرمې په سیمو وویشل شوي. له نومورو سیمو سره د انګلیسانو اړیکې دمختلفو ایجنسیو پواسطه لکه ډېره جاتو ایجنسي، پېښور ایجنسي، دهزارهایجنسي، داټک ایجنسي، ملکنډ ایجنسي اوچکې ایجنسي ټینګیدلې.

---

[1] په افغانستان کې توپان، غوث خیبري لېکنه م (۹۷۸) او (۹۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ایجنسیو اساسي دندې اوکړنلارې دبې اتفاقۍ پیدا کول. دهر ډول ټولنیزو، اقتصادي اوفرهنګي چاروپرمختک مخنیوی و. ورسره ورسره د نظامي کلاګانو اوسړکونو جوړول، دحاکمونقطواومهمولاروباندې تسلط او کنترول وو.[۱]

انګلیسانو دپورتنیوهیلواوموخوته درسیدولهپاره دهرډول مقاومت مقابله کوله. په دې لارکې دخلکو وژل، د قوي وسلې ټوپک، توپ اوالوتکو داستعمالولو پواسطه ددې سیمې خلک له هرې خواکلابندکړل. ځکه دوی د ډیورند له کرښې ورو ورو ازاد سرحد په لورې دسړکونودجوړولاره ځان ته خلاصه کړي، ځکه د ډیورند د کرښې او برطانوي هند دمحکوم سرحد ترمنځ آزاد سرحد په نوم یوه مستقله سیمه موجوده وه. تر ډېره وخته دغه سیمه د آزادو قبایلو یا آزاد سرحد په نوم یادیده. دموجوده افغانستان او د وخت برطانوي هند منځ د ننبلونې لویه لاره وه.

د ایران سیاسي موخې

دافغانستان په اړه دایران لاس وهنه په تاریخي ډول له ښکېلاک سره په خوا اود ښکېلاک په ګټه عیاره شوې وه ،رضاشاه پهلوي دایران په سیمه کې دامریکا(ژاندارم)په توګه تل په دې هڅه کې ؤ، چې افغانستان تر فشار لاندې وساتي، که څه هم له هېواد سره دهلمنداوبولهوبشه پرته په پولوکې بله لویه شخړه موجوده نه وه، خوپه سیمه کې دتهران چال چلند دانګریزانواوامریکادګټوساتلواوپه ګاونډ کې د(ایران کلتور)دپراخولو پراصولو ولاړو ،تهران چې لویدیځ اوختیځ ترمنځ دسړې جګړې په وخت کې دبغداد سیتو او سینتو غړی پاتې شوی و ،اود تاریخ په اوږدو کې یې سیمې ته داروپایې ښکېلاکي ځواکونو دلاسونو اوږدولو لارې چارې برابرولې اود هغوی دنارواګټوساتندوی و ،درضا شاه پهلوي تر نسکوریدو وروسته تر ایت الله خميني لاندې داسلامي ایران چلند هم دافغان اولس له ګټو سره په تضاد کې و.

---

[۱] په افغانستان کې توپان، غوث خیبري لېکنه م (۵۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

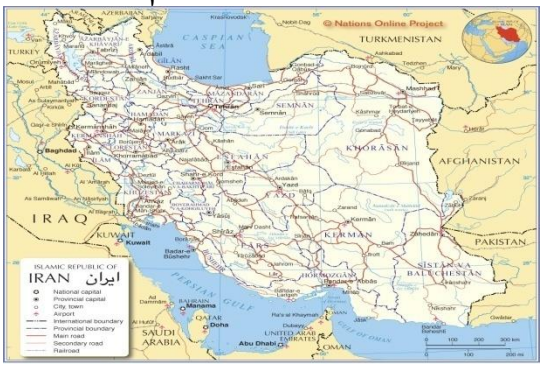

دایران اسلامي انقلاب په پیل کې په هغه هېواد کې دامریکا ضد مظاهرې روانې وې او اسلامي رژیم یې له خورا جدي بحران سره مخامخ کړی وه، د (۱۹۷۹) زېږدیزکال د نومبر دمیاشتې په (۴) نېټه د تهران د پوهنتون محصلینو په تهران کې دامریکا پرسفارت یرغل وکړ او د سفارت (۵۵) کارکوونکي یې یرغمل ونیول، له بلې خوا د اسرائیلو او امریکا پر لمسون له عراق سره لاس اوګریوان و، په ایران کې دهمداسې امریکایې ضد احساساتو په بهیر کې د دسمبر دمیاشتې په (۲۷) روسانو پر افغانستان یرغل وکړ.

پر افغانستان دروسانو دیرغل څخه دوه ورځې وړاندې په تهران کې د شوروي سفیر له ایت الله خميني سره کتنه کړې وه، هغه یې په کابل کې د حفیظ الله امین درژیم دنسکورولو پراړه دروسانو پر پرېکړه خبر کړی و، د شوروي له سفیر سره د دې یرغل په هکله تائید په خپله د خميني لخوا شوی وو، چې بیاوروسته د (۱۹۸۴) زېږدیزاو (۱۹۸۵) زېږدیزکال د دسمبر او جنورې په میاشتو کې د (حبل الله خپرونې) په (۳) مخ کې خپور شوي وو، داچې د شوروي د سفیر اود ایران داسلامي حکومت ترمنځ په دې اړه څه خبرې شوې وې څرګنده نه وه اوممکن تاریخ یې ډګر ته را وباسي، خو په داسې حال کې چې په غیاب کې یې له روسانو سره دیو شمېر منابعو پر بناء دتائید سر ښورولی و، په ظاهر کې د دې زمانې تهران تر (ستم لاندې مسلمان افغان ملت) دملاتړ خبرې یې کولې، مګر په واقعیت کې یې خپله سیاسي لوبه لرله چې د افغانانو په کورکې یې ولوبوي، ایت الله خميني غوښتل چې د اسلامي انقلاب تر پردې لاندې د مرکزي افغانستان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

شیعه مذهبه پرګنو کې د شیعیزترپردې لاندې خپله نظریه خپره کړي، دې عمل په افغانستان کې(ملیتونو)دحقوقو پرنامه دشوروي ایډیالوژي دخپرولودندې سره چې کارمل لخوا پلي کېده یوځای دافغانستان په ملي یووالي خوار ویجاړونکي اغېزه درلوده.[۱]

ګڼ شمېرخميني پلوه افغان شیعه ډلې د(۱۹۸۱ زیږدیز)او(۱۹۸۹) زېږدیز کلونوترمنځ ګوابښبدل اوهڅول کېدل او ترفشار لاندې نیول کېدې چې په مرکزي افغانستان کې دخپلو اوسیدو سیمو ته راستانه شي، دې ډلوته په واقعیت کې دایران درژیم له خوا په دې سترګه لیدل کېده چې په افغانستان کې به(اسلامي انقلاب) پرمخکښه هډې جوړې کړي، دا کار دروسانو کار ملي پرچمیان او(ستمیانو) له خوا پیل شووتعصباتودافغاناتوترمنځ قومي، مذهبي او ژبنې تعصبونه اوشخړې، لانورې هم سختې کړې، دافغانستان دمجاهدینود (بنسټپالو او منځلیارو) ډلوترمنځ ددې ایراني پلوه ډلوځای پرځای کول دجهاد په لیکو کې دلا پخوا نه موجود تاو تریخوالی نورهم پسې شدید کړ.

په(۱۹۸۹ زیږدیز)کال کې دوه ایراني مامورین(جعفري او هاشمي) چې په نړۍ کې دامام خميني دلبارې دفاعي انقلابي ډلو ددفاع کولو مسؤل و دهزاره جاتوسیموته سفر وکړ، ددې سفر په نتیجه کې د(پاسدارانِ انقلاب) یوه ډله چې د ایران دانقلاب ساتونکي واودایران دګټوپې دفاع کوله وزیږول شوه، دې عمل دیوه شمېر هېوادپالوافغاني ډلودټولوپه سرکې دشیخ محمد اصف محسني (اتحاداسلامي) سخته کرکه اوغبرګون وپاراوه له هغې نه وروسته یې د(۱۹۸۱ زیږدیز) او (۱۹۸۴)زېږدیزکلونوترمنځ په شیعه ډلو کې ژورې کرکې وپارولې ، او ترمنځ یې سختې نښتې وشوې.

ایران دې ته چمتو نه و چې په ګاونډي افغانستان کې یې یو پیاوړی سني دولت په پښو ودرېږي له دې کبله یې تهران په افغانستان کې دسعودي عربستان نفوذ هم نه

---

[۱] دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه دښاغلي محمد ابراهیم عطایې لېکنه. م ۵۸،۵۹،۶۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښت ځکه چې هغه هېواد ته يې نه يوازې ديوه سني رقيب په سترګه کتل بلکې دعراق ملاتړ کوونکی باله چې ايران يې په ګوندۍ وکړی و.

په افغانستان کې دايران موخې په کابل کې د(۱۹۹۲)زېږديزکال ستمیانو اوپرچم له ګډې کودتا څخه وروسته (فاینا نشل ټایمز)ورځپاڼه چې دلندن مشهوره ورځپاڼه اواوږده مقاله ده ليکي:چې ايران په افغانستان کې دکورنۍ جګړې په اوږدوکې دشيعه ګوندونوملاتړکاوه،شيعه مجاهدينو ته يې وسلې ورکولې،اوپه دې توګه له سني عربستان اوپاکستان سره پرجهادباندې دکابومونډلوپه سيالۍ کې ډوب و خوپه کابل کې دشوروي پلوي رژيم له ړنګېدو وروسته په افغانستان کې دتهران ابتدايي موخه بدله شوه،ايران دشيعه اسلامي انقلاب دخپرولو پرځای يې دپارسي کلتور خپرولو ته ملاوتړله،ايران خپل ټول وزن دپارسي ژبو،تاجکواوازبکو په تله کې واچاوه،چې په کابل مسلط وو.

دايران حکومت داسلامي انقلاب پرصادرولوسربېره د(خط امام)دپالندويانو له لارې د(بشري مرستو)په نامه پرافغانستان باندې کلتوري(امپرياليزم)دتپلو په هڅه کې هم وو، د(فائنانشنل ټایمز)ورځپاڼه وروسته بيا په پارسي يادې شوې مقاله کې په پېښور کې دايران قونسل(حميد رضا شېر)له قوله ليکي چې غواړم ددې خبرې يادونه وکړم چې مونږ دافغانستان دجهاد په دې(۱۴)څوارلس کلونوکې ښه ګټه کړيده،ورځپاڼه زياتوي چې ديوه لويديځ وال څارونکي په خبره ايران افغانانو ته له هرې يوې بوجې غنموسره دفرددوسلې يو ټوک کتاب هم وراستوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه یو وخت ایران دافغانستان دبامیانوولایت خپل یوولایت ګانه،نوځکه په بامیانوکې ډېر لوحې داسې لیکل شوي(جمهوري اسلامي ایران ولایت بامیان)[۱]

دایران اسلامي جمهوریت دافغانستان دتجزیه کولوموخه داسې ټاکلې وه چې له هرڅه نه وړاندې باید په افغانستان کې دمبشتو ورونو قومونو (پښتنو، تاجکو، هزاره اوازبکو) خپل منځي تاریخي یووالی چې ددغو قومونو دژوندانه یوازینۍ وسیله ده له منځه یوسي،شیعه له شیعه،هزاره له هزاره،تاجک له تاجک،ازبک له ازبک او پښتون له پښتون سره وجنګوي،چې دغه کار یې په کابل کې دهزاره، پښتون اوتاجک په جګړه کې چې کله برهان الدین رباني جمهور رئیس و،په ښه شان سره سرته ورساوه او په شورای نظارباندې یې هزاره ګان ووژل،له کابل نه وروسته دحزب وحدت اسلامي ځواکونه یې دازبک ځواکونو سره چې شمال دملي اسلامي غورځنګ پورې یې اړه درلوده داسې وجنګول چې زرګونه کسان په کې مړه اودمزار شریف ښار په کې ډېر سخت تاوانې شو.

له افغانستان څخه دشوروي پوځونو له وتلوورسته،ایران په افغانستان کې دیو ملي پیاوړي اوواکمن حکومت له نشتوالي څخه ناوړه ګټه واخیسته او دافغان ولس په کورنیوچاروکې یې لاس وهنه زیاته کړه دایران سیاسي هڅې له بل هر وخت نه زیاتې شوې اودایران دبهرنیوچاروسره معین علاؤالدین بروجردي تګ راتګ افغانستان ته دومره زیات شو چې ښایې دایران ولایتونو ته یې هومره سفرونه ،نه وي کړي.[۲]

دویمه سقاوي ،دښاغلي سمسورافغان لېکنه مخونه ، ۱۲۰- ۱۲۳،۱۲۲،۱۲۱

په افغانستان کې توپان،دښاغلي غوث خیبري لېکنه م ۲۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

ازبکستان سیاسي موخې

دازبکستان جمهوریت چې دافغانستان دمیړني اوننګیالي ولس په همت اوتوره دشوروي اتحاد دټوټه کېدو یو نتیجه ده دافغانستان دګاونډي هېواد په توګه یې دافغانانو په کورنۍ جګړې کې نیغ لاس لرلی اوپه شمال کې یې دازبک اقلیت ملاتړ ته دوام ورکړی دی.

ازبکستان دمنځنۍ اسیادهغو جمهوریتونو نوله جملې څخه دی چې دشوروي امپراطورۍ له ړنګېدو وروسته دیو جلا هېواد په توګه منځته راغلی دی چې دشوروي امپراطوري ړنګیدل هم دافغان ملت دجهاد نتیجه ده.

ازبکستان په افغانستان کې دیوملي اوقانوني حکومت دنشتوالي له امله درامنځته شوي سیاسي خلاځخه ناوړه استفاده وکړه اولکه چې امریکایې اواروپایې مطبوعاتو تبصرې کړي دي، ازبکستان ددې کارسره بې علاقې هم نه دی چې دافغانستان شمالي برخه په تېره بیا هغه برخه چې دامو سیند ته په لنډ واټن کې پرته ده، دازبکستان دجمهوریت خاوري پورې تړي او په دې کار کې دافغاني ازبک مشرانو مرسته هم ترلاسه کړې، خو سیاسي کتونکي اود سیمې دمسایلو ماهران ددې کار عملي اړخ ډېر کمزوری ویني اوښایې دتل لپاره دخیال او تصور په حدودو کې پاتې شي.[۱]

---

[۱] په افغانستان کې توپان، دښاغلي غوث خیبري لېکنه م ۱۲۵- ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

دتاجکستان سیاسي موخې

تاجکستان دافغانستان بل ګاونډی هېواد دی چې په (۱۹۹۱ زیږدیز) کال کې دشوروي اتحادله ړنګېدلو وروسته دیونیم خپلواک هېواد په توګه په منځنۍ اسیا کې دنړۍ په سیاسي نقشه کې راښکاره شو، دشوروي اتحاد په وخت کې تاجکستان یوکمونستي هېواد و چې کمونستي مشران په کې واکمن وو او روسي قوانین په کې چلیدل لیکن په افغانستان کې دسپیڅلي جهاد دبریالیتوب اود شوروي امپراطورۍ له ماتېدو وروسته یې دیوغیرکمونستي هېواد بڼه غوره کړه خو بیاهم دجمهوري چارو واګې دپخوانیوکمونستانو په لاس کې پاتې شوې چې جمهور رئیسان نیې اوف او بیا وروسته امام علي رحمانوف په کې سیاسي ځواک درلودونکي مشران وټاکل شول.

تاجکستان اسلامي جګړه مارانوله خپلو مشرانوسره یوځای دافغانستان په شمالي سیمولکه:تالقان، تخار، کندزاونوروکې خپل مرکزونه جوړاودجمهور رئیس رحمانوف دځواکونوپرخلاف یې بریدونه پیل کړل، دتاجکستان زیات کورنۍ دجګړې دخطر له ویرې افغانستان ته راغلې چې دتاجک کډوالو شمېره نژدې شپیتو یا اویا زرو ته رسیدله چې په مزارشریف، کندز، تالقانو، بدخشان اوتخارکې ورته کمپونه اوخیمې جوړې اود ملګرملتونودکډوالونړیوالې ادارې ورته خپلې مرستې هم پیل کړې هغه وخت چې افغانستان ته شوروي سرې لښکرې راننوتلې په دوی کې دزرګونو په شمار دازبکستان، تاجکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرغزستان، تاتارستان او نورو توکمونو زلمیان هم وو.

شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته تاجکستان دیوځانګړې اوجلاهېواد حیثیت پیدا کړ، تاجکستان دیوغلط تصورپربنسټ اودیو ناسالم فکر تر مخې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په کورنیو چارویادافغانانوپه کورنۍ جګړه کې خپله لاس وهنه پیل اود افغانستان دتاجک قوم سره عزیز ولي اوخواخوږۍ په نوم یې سیاسي لوبه راواخیسته او دې لوبې هغه وخت یوه رسوابنه غوره کړه کله چې دطالبانو اسلامي غورځنګ چې اکثریت یې پښتنو جوړاوه دجګړې په ډګرکې ځینې پرمختګونه وکړل او بریاوې یې ترلاسه کړې.

په ټپي شوي اوبربادشوي افغانستان کې دافغان تاجک قوم دتاجکستان دحکومت خواخوږي یوازې یو سیاسي نیرنګ اودافغانانوپه کورنیوچاروکې دنوي ازاد شوي تاجکستان په لاس وهنې اووران کارۍ باندې پرده غورول دي په داسې حال کې چې دافغانستان ولس دتاجکستان له کمزورتیا و اوکورنیو ستونزو او ویجاړیو څخه ډېر ښه خبردی، دافغانستان ولس دې عمل ته دکرکې په سترګو وکتل چې د تاجکستان حکومت دکوم ناپاک مقصدلپاره خپله دکولاب ولایت یا سیمه ددې شوم غرض لپاره ځانګړې کړه چې دوسلواوګوله بارودو کاروانونه له هغه ځایه دافغانستان خاورې ته را ننوځي اوهغه وسلې اوراکټ لانچرې افغاني مخالفې ډلې یو پر بل باندې استعمال کړي، ددې په نتیجه کې جګړه لا اوږده شي اود سولې مرغۍ دافغانستان خواته را نږدې نه شي.

اوس هم تاجکستان لاس وهنې دوام لري چې ښکاره ببلګه یې په افغانستان دخپل تاجک توکمه ولس بې دریغه مرستې دي[۱].

---

۱. په افغانستان کې توپان، دښاغلي غوث خیبري لېکنه م ۲۲۹. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چین سیاسي موخې

په افغانستان باندې دشوروي له یرغل څخه وروسته چین هم له افغانانو سره په اړیکو کې خپل ځانګړي غرضونه او ځانګړي سیاسي موخې لرلي، که څه هم په خبرو کې په وار وار چین له افغانستان څخه دشوروی (بې قیده او شرط) وتلو غوښتنه کوله، خو په حقیقت کې افغان اولس د پیکنګ له خود شوروي په مقابل کې، چې ورسره نږدې درې لسیزې اوږدې ایډیولوژیکي شخړې

باندې بوخت و، دیوې پرلاس راغلې ارزانې وسلې او وسیلې په توګه کاریده، په دې شکل چې په سهیل او سهیل لویدیځه اسیا کې د شوروی او نود نفوذ مخنیوی، خپل نفوذ پلي او ټینګ کړي، له بلې خوا پیکنګ د هند سره له پرنګي بنکېلاک څخه ورپاتې د (تبل شو و ټرونو نو پربنسټ) کښل شوو پولو پر سر یو لسیزه شخړې لرلې، د هند او شوروي ترمنځ د نښو اړیکو د چین لپاره ویره پیدا کړې وه، نو د دې لپاره چې د شوروي او هند په اړه خپل اهداف ترسره کړي. چین تل تر تله د سیمې په سیاسي، پوځي معامله کې له پاکستان څخه ملاتړ کاوه او پاکستان هم پر خپل وار له امریکا سره د چین د اړیکو په رغولو کې غوره نقش لوبولی وو، نو له دې کبله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړو هېوادونو په سیمه ایزه اونړیواله کچې خپل ځان دیوه بل ستراتیژیک ملګري بلل او پرافغانستان باندې دشوروي له پوځي یرغل څخه وروسته ددوی ترمنځ دهمکاریو کچې نوره هم لوړه شوه.

د(۱۹۸۰)زېږدیزکال دجنوري په میاشت کې دامریکا ددفاع وزیر(براون)چې په یوه راپورکې لیکي:چې نوموړي ددې سفرپه اوږدوکې دیوې وینا په ترڅ کې په ډاګه کړه چې دافغانستان په هکله دامریکا اوچین دریځونوددې ضرورت په هکله چې پدې سیمه کې نورهېوادونه پیاوړي کړي اوپه خپل وار دواړه پدې اړه مناسب ګامونه واخلي له یوه بل سره نږدې تعلقات درلودل اودامریکا ددفاع وزیرزیاتوي چې کوم ځواکونه وغواړي، دامریکا اوچین ګټې له ګوابښ سره مخامخ کړي،نوموړې به دعمل په یووالي سره دهغه مقابله هم په دفاعي اوهم په دیپلوماتیکو برخو کې وکړو.

دثوردکودتا په پایله کې دمرحوم محمدداودله شهادت څخه بیا وروسته دچین مشرانو هم فکرکاوه چې چانس ته یوګام نږدې شوي اوپدې هېله ووچې دقدرت پېچې به یوه ورځ ددوي پرنوم وخیژي اوله خپلو روسي حریفانوسره به لاس اوګریوان شي،له همدې کبله یې په افغانستان کې خپلوروزلوډلوته مرسته رسوله ،پاکستانی لیکوال اوژورنالست(راجاانور)دلندن د(ډیلي تلګراف)له قوله پدې هکله لیکي چې:چین دافغانستان پاخون کوونکوته ډېره اندازه وسلې اوګولۍ استوي،دډیپلوماتیکي راپورونوپربنسټ دااکمالات پاکستان ته دقراقروم له لارې لیږدول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

د هند سیاسي موخې

په افغانستان کې د شوروي پوځي سیاسي موخې په هکله د هند دریځ په افغانستان کې د پاکستان دلاس وهنې پر ضد او په سیمه کې راتلونکو پېښو د احتمالي بهیر پربنسټ ولاړ و، د مېرمن اندرا ګاندي ترمشرۍ لاندې د هند حکومت د افغانستان دلانجې په تورتم کې هڅه کوله چې په هند سمندر کې دلویدیځ اوختیځ دوسلوالې سیالۍ له شدت څخه مخنیوی وکړي، هغه هېواد په وار، وار په نړیوالو غونډو کې پدې خبره زور اچولی و چې د هند په سمندر کې د ناټو پوځي شتوالی په زیاتیدو دی، هند سمندر دې په سوله ایزه سیمه باندې بدل شي، ځکه چې د هند د سمندر (دیګو ګارسیا) هډه په هستوي وسلو سمبال او د امریکې چټک ځای پرځای کېدونکی پوځ هلته سنګرونه نیولي وو، د هند صدراعظم اندرا ګاندي د (۱۹۸۰) زېږدیز کال د جنورۍ د میاشتې په (۱۵) نېټه په یوه مرکه کې وایې چې هند د نورو هېوادونو په کورنیو چارو کې د هرډول دلاسوهنې مخالف دی.

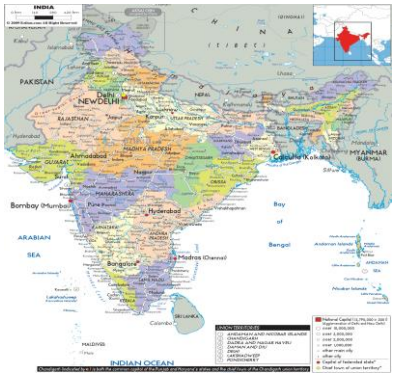

په افغانستان کې د شوروي پوځي شتوالی به په سیمه کې کړکېچ زیات کړي او د هند پولې یې له خطر سره مخامخ کړي دي، د هند دریځ په اړه چې غوښتل یې له روسانو سره موضوع په سوله ایزه توګه حل کړي هم د کارمل او هم د تنظیمونو د مشرانو چلند ضد کې و، که څه هم هند دا کار لکه څنګه چې د واقعي سیاست غوښتنه ده دخپل هېواد په ګټه، له پاکستان سره د رقابت او روسانو سره د قرابت له کبله کاوه[۱]

[۱] افغانستان تر وروستي افغانه، د ښاغلي غلام محمد زرموال لیکنه. مخونه ۱۱۹. ۱۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روس سیاسي موخې

دوخت کمونستي حکومت په نظامي قطعو کې د شوروي اتحاد دروزل شویو منصبدارانو یوه ډله وه دعام یقین په خلاف دهغو شمېر داتوسوو نه زیات نه و، دمنصبدارانو دډلونه زیات وطندوست، اوپاخه مسلمانان و، خو کمونستان په سیاسي توګه تیاراو انتهایي فعال و، په کامیابه کودتاکې دوندې اخېستلونه زړورشوي، کمونستانو منصبدارانونظامي اوولسي ببروکراتانو سره په تماسونوکې په منظمه توګه داسې اثرورکاوه چې دهغوسیاسي موقف ته دسردارمحمد داؤدخان پشتي حاصله وه، هغوی به ښکاره لاپې وهلې چې(پاچا جوړونکی) اود(تخت په شا طاقت)وو اودا صلاحیت یې لرلو چې خپلو برېښوته تحفظ اوترفیع ورکړي چې د(انقلاب داتلانو)واګون ته ورتوپ کړي، سردارمحمد داؤدخان په نظامي اوولسي تشکیلاتوکې دکمونیستي نفوذ ګرندی

ودې اند ښښنه محسوس کړې وه خو سیاسي بصیرت دهغه فوري قدم اوچتولو، نه منع کاوه هغه ته دامعلومه وه چې پوځ نه دکمونیستانو ویستل یا دهغوی شنډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

به یو اوږد اونازک عمل وي ځکه چې د کورنۍ حالاتو ،د افغانستان او شوروي اتحاد د اړیکو د استحکام په خاطر په لږ لږ زیان د اسې قدم او چتول په کار و ددې لپاره د جمهوریت په اولنۍ او نازک پړاو کې د کمونېستو له تېریو سره د رژیم د مستحکم کولو لپاره یو اندازه نرمي لازمې وه.

د یوه خپلواک ملت په توګه د افغانستان ملي حاکمیت هغه وخت له منځه ولاړ چې د تره کي حکومت د (۱۹۷۸) زېږدیزکال د دسمبر په (۵) نېټه له شوروي اتحاد سره د دوستۍ او همکارۍ پنځه ویشت (۲۵) کلن تړون لاسلیک کړ ،د کابل کمونستانو خپله مورنۍ ځمکه په یوه بهرني هېواد و پلورله، ترڅوچې په قدرت کې پاتې شي او د خلکو سره خیانت وکړي، حفیظ الله امین به ویل چې شوروي اتحاد به د افغاني انقلاب حمایت کوي.

شوروي اتحاد جوته کړه چې د افغان شوروي تړون به د ددې څخه سوا چې د افغان شوروي اړیکې ټینګې کړې بلکې په اسیا او ټوله نړۍ کې د سولې او امنیت په ګټه وې شوروي اتحاد د افغانستان استقلال په رسمیت وپیژانده، نوې معاهدې ورسره وکړې او افغانستان یې ترزیاتې اندازې په شوروي اتحاد باندې متکي او مربوط وګرځاوه[۱]

یوکال وروسته شوروي لښکرې افغانستان ته داخلې او د افغانستان خاوره یې اشغال کړه، د افغانستان دزامنو لپاره دشرم خبره ده چې دیوخپلواک دولت او اوږده تاریخ لرونکي او اصیل کلتور خاوندان اونه ماتیدونکي خلک اوس د شورویانو له خوا خپل کېږي.

---

[۱] افغانستان سقوط، دښاغلي عبدالصمد غوث لیکنه مخ ۱۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

په (۱۹۷۹) زېږدیزکال د سپتمبر پرمیاشت زمونږ څلورمیلونه افغانان له خپلو کورونو څخه وشړل شول چې په پاکستان او ایران کې دبیچاره ګي اوخواري ژوند ته اړ شول، دافغانستان دننه حتی زمونږ بوډاګان، تورسرې اوماشومان دشوروي پلوه ګوډاګي رژیم او شوروي عسکرو لخوا دبې رحمۍ او زجر سره مخامخ شوي دي، شوروي اتحاد په افغانستان کې له دې کبله مداخله وکړه چې دهغه هېواد په سویلي پولو منځنۍ اسیاکې امنیت او استقرار وساتي، د (۱۹۸۴) زېږدیزکال دا پرېل په لومړۍ نېټه له یوه لویدیزخبرپال سره دمرکې په ترڅ کې دشوروي د استخباراتو مشر، اندروپوف وایې چې له افغانستان سره مورږ اوږده پوله لرو اودا دغوره اهمیت ورځبره ده چې مونږ افغانستان ته راغلو، لنډه داچې روس زمونږ کورونه، جوماتونه، لارې اوکوڅې ویجاړې، اود خاورو سره خاورې کړې، قران مجیدونه یې په بې رحمۍ سره وسوزول، زمونږد تورسرو نه یې حیا اوعزت واخیسته، پلرونه یې شهیدان، میندې، کونډې اوماشومان یې راته یتیمان کړه..[۲۱]

یادونه په افغانستان کې خارجي هېوادونو ډېر کم مستقیمې لاس وهنې کړي، زیاتره وخت دوی له افغاني اجنټانو اووطن پلورونکو څخه ګټه پورته کړې چې په دې لاس وهنو کې دده خارجیانو په پرتله افغانان ډېر مسئول دي.

---

[۱] للمه مجله، دجرار ادبي، کلتوري او ټولنیزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰ قوس څلورمه ګڼه. مخونه ۳۸- ۳۹

[۲] کولای شئ چې په افغانستان کې دبهرنیو دلاسوهنو په اړه نورتفصیل د (لسه کلنه ډیموکراسي اودافغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتاب کې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

د افغانستان خارجي سوداګري

د سوداګرۍ لفظي مانا د توکو راکړې ورکړې څخه عبارت ده، خو په اصطلاح کې د تولیدونکو او لګښت کوونکو ترمنځ د توکو تبادله ده[۱]. په بل عبارت سوداګري د منقولو اجناسو او اموالو د پیرا و پلور څخه عبارت ده چې د ګټې لپاره د یوې دندې په ډول په دوامداره توګه تر سره کېږي.

بهرنۍ سوداګري: د تاریخ په لومړنۍ دوره کې د انسانانو اړتیاوې ډېر محدود او ساده وې څه وخت چې انسان پرمختګ وکړ، هغه سره انساني اړتیاوو کې هم زیاتوالی رامنځ ته شو چې انسان د خپلو اړتیاؤ د رفع کولو په خاطر اړشو چې د غه احتیاج سوداګري رامنځ ته کړه.

د بهرنۍ سوداګري تعریف: بهرنۍ سوداګري عبارت د هغه سوداګري څخه ده چې په هغې کې د دوه مختلفو هېوادونو د اوسیدونکو تجارانو او سوداګرانو ترمنځ داجناسو او خدماتو تبادله صورت نیسي. یا په بل عبارت ټولې هغه سوداګري اړیکې چې دیو هېواد د سرحداتو څخه دباندې صورت نیسي عبارت د بهرنۍ سوداګري څخه دي.

یو هېواد که هر څومره پرمختللی هم وي د اقتصاد د نظره خپلو ټولو اړتیاؤ په رفع کولو کې خود کفا کېدای نشي پدې اساس د خپلې اړتیا وړ شیان له نورو هېوادونو څخه د سوداګرۍ له لارې لاسته راوړي، د غه سوداګرۍ ته بهرنۍ سوداګري ویل کیږي. مادرنې تکنالوژۍ، ننۍ نړۍ سره ډېره کوچنۍ او نږدې کړې ده، نن د نړۍ ټول ملتونه په یو ډول سره په خپلو کې اقتصادي پیوند رامنځ ته کړي دي، بهرنۍ سوداګري د بېلا بېلو هېوادونو د ملتونو او خلکو په پیوند کولو کې ارزښتناک اهمیت لري د غه سوداګري بېلا بېلو هېوادونو ترمنځ د شیانو او خدمتونو د مبادلې څرنګوالی پرته د عامل او واسطې په پام کې نېولو څخه تر غور لاندې نیسي.

---

[۱] د سوداګرۍ اساسات، ننګرهار پوهنتون، د ګلاب شاه سبحاني لیکنه ۱۳۸۳ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

په افغانستان کې صادرات:اوس مهال دهېواد غټ صادراتي توکي غالۍ، میوې (وچې اوتازه)، سابه، طبي بوټي اوقیمتي ډبري جوړوي چې ډېرکمی ددغو توکو څخه پاکستان اوهند ته عرضه کېږي، په تېروو ختونوکې د افغانستان نور صادراتي قلمونه دنړۍ نورو هېوادونوته هم صادریدل لکه:طبعي ګاز چې دهېواد دصادراتو لویه برخه جوړوله شوروي اتحاد ته اودقره قل پوټکي داروپا بازارونوته غالۍ، وړۍ، مالوچ اوداسې نوردهېواد صادراتي قلمونه د نړۍ نورو هېوادو ته صادریدل.

په تېر وخت کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري د دولت له خواکنټرول کېده.په هغه وخت کې دهېواد دصادراتو او وارداتوزیاته برخه له پخواني شوروي اتحاد سره کېده، چې زیات وخت افغاني توکي دنړیوالوبیوڅخه یوڅه ارزانه صادر کېدل. طبعي ګاز چې په (۱۹۸۱ زېږدیز) کال کې دهېواد صادرات په سلو کې ۴۰ جوړول د اتیایمې لسیزې په اخرو کې بشپړ بند شول. لاندې لست لیک د هېواد د ځینو لویو سوداګریزو قلمونو د صادراتو اندازه په اتیانیمو او نوینیمو کې ښیي.

د افغانستان صادرات په ملیون ډالر (۱۹۸۰-۱۹۹۲)					
کلونه / صادراتي قلمونه په ملیون ډالر	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۸۹	۱۹۹۲	۱۹۹۶
طبعي ګاز	۲۳۳،۱۲۸	۳۰۹،۴۰۰	۱۴۳،۰۰۰	-	-
میوې او سابه	۲۰۹،۲۴۰	-	۱۱۵،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۳۰،۰۰۰
غالۍ	۱۰۳،۵۹۰	۵۸،۴۰۰	۳۸،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰
وړۍ او څرمن	۲۱،۰۹۸	-	۱۱،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰

اخځلیک: د IMF او UNDP د ۱۹۹۴ کلنۍ راپور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد ځېنې صادراتي قلمونه لکه چارتراش لرګي او غوايې چې پاکستان ته صادرکېدل په دغه جدول کې نه دي ثبت شوي ځکه دهېواد صادراتو دغه برخه په نوي نیمې لسیزې کې دغیررسمي سکتور له لارې ترسره کېده، چې د دولت په سوداګري سند ونو کې نه ثبت کېدله لکه څرنګه چې موږ په مخکې لستلیک کې وویل پخوا د افغانستان صادراتي عمده توکي طبعي ګاز، میوې او سابه، غالۍ، وړۍ او څرمن وو، خو اوس مهال د افغانستان صادراتي عمده توکي عبارت دي له: وچې میوې، تازه میوې، غالۍ او نورقیمتي ډبرې او چارتراش تریاک چې په قاچاق دغیررسمي سوداګرۍ له لارې بهر ته صادریږي. د عمده صادراتي توکو برخه د سلنې په اساس په لاندې چارت کې ښودل شویده.

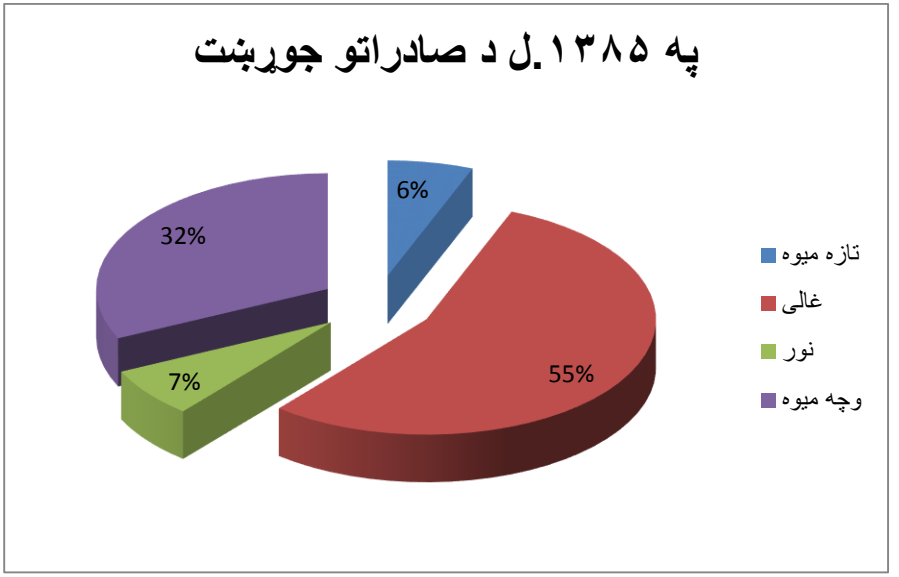

اخځلیک: د افغانستان د ۱۳۸۶ کلنۍ احصاییه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې واردات: افغانستان خپل لګښتي جنسونه له بهرنیو بازارونو څخه واردوي، دکورنۍ جګړې دوام کولو دهېوادا اقتصادي بنسټونه له ویجاړیدلو او ددولتي جوړښتونو لمنځه تللو سره دهېوادواردات د هغه صادراتو په پرتله ډېر زیاتیږي.

په تېروخت کې یانې دجګړې دپیل څخه دمخه نساجي فابریکوابتدایې حالت درلود. کتان، ساري، تافته او داسې نور... ټوکران یې دهېوادګڼ شمېرکورنۍ رانیونکولپاره تولېدکاوه همدارنګه دبوټ جوړولوفابریکو چې نژدې دهېوادپه ټولوګوټونوکې یې رانیونکي پیداکړې ؤ د دا ډول لومړنیولګښتي شیانو دراواردلو لپاره یې اړتیا را کمه کړې وه.

اوس مهال افغانستان اکثریت دا ړتیا وړ توکي له بهرڅخه راواردوي چې داوارداتي توکي لکه: غنم، وریجي، غوړي او داسې نور... ودانیز توکي، ماشین الات، دسوندمواد، درمل، او داسې نور... راواردوي چې ډېرکې دغه توکي د پاکستان، چین، هند، ایران څخه راواردیږي.

د پاکستان او چین څخه واردات ځکه ډېر دي چې یوارزانه پریوزي اوبل لوړې څخه دسوداګرو په وړاندې څه ستونزې په دغو هېوادونو کې کمې دي لکه څرنګه چې وینو دافغانستان بازارونه د وارداتي توکو څخه ډک دي او افغانستان د ګاونډیو هېوادونو لپاره یوښه بازار ګڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاونډیانو سره سوداګري

الف_پاکستان سره سوداګري:دافغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري تاریخي سابقه لري، افغانستان هغه هېواد دی چې د وریښم لویې لارې په اوږدوکې پروت او دمرکزي اسیاهېوادونه لـه هند ،پاکستان اوایران سره ترې کـه څـه هـم د افغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري د دواړوخواوو په ګټه تمامیږي،ولې د تاریخ په بهیرکې ددې دواړوهېوادونوترمنځ سوداګریزې اړیکې د سیاسي پېښو اوبدلونو قرباني شوي دي،دهېوادوالومهاجرت پاکستان ته دروسانودیرغل پر وړاندې ددې هېواد ملاتړ دافغانستان دملي ولسي مقاومت څخه اوداسې نورد دواړوګاونډیوهېوادوترمنځ دتاریخي دوستۍ لپاره لاره هواره کړله. تردې حده پـورې چـې دهېوادسـوداګریزو فعالیتونوتـه یـې بـدلون ورکړاوزیـات وخـت افغانسـتان لـه اقتصادي پلوه پـه پاکسـتان تکیـه ده،خودغـه اړیکې د طالبـانو د غورځنګ څخه دپاکستان ملاتړ له امله یوځه خړې پړې کړلې.پاکستان هغه هېواد دی چې دهغه لهلارې افغانستان دترانزیت سوداګریز ټرون په اساس چې په(۱۹۲۵ زیږدیز) کـال کې شوې ده.افغانسـتان دپاکسـتان څخه تخنیکي وسایل، ودانیز تـوکي، خـوراکي مواد ،دسـون تـوکي اودرمـل را واردوي چـې ورځ پـه ورځ د پاکستان په صادراتوکې افغانستان ته ډېروالی راځي،دطالبانودواکمنۍ پرمهال افغانسـتان تـه دپاکسـتان صـادرات شـاوخوا ۳۲ ملیونـه ډالـروو،خـو پـه(۱۳۸۵المریز) کـال کې دپاکسـتان صـادرات افغانسـتان تـه ۴۱۹ ملیونـه ډالـرو تـه رسیدله،البته دادقاچاق اوغیررسمي سوداګري څخه پرته ثبت شوې افغانسـتان ته دصادراتودکچې لـه اړخـه پاکسـتان پـه سرکې دی،ایران،چین اوترکیـه دویم، دریم او څلورم ځایونه لري اودافغانستان صادرات پاکستان تـه وچې میوه،تـازه میـوه،قیمتي ډبرې اوغـالۍ دي چـې افغـاني غـالۍ دپاکسـتانیوغالیوپه نـوم دپاکستان له هېواد څخه نورې نړۍ ته لېږل کېږي،چې پاکستان ددغې لارې څخه خورا ګټه لاس ته راوړي په کال کې دوه نیم ملیونـه متـره مربـع غـالۍ مونږ جوړوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ۲,۵ په سلو کې ګټه یې افغانستان او پاتې یې پاکستان ته رسیږي. همدا شان ډېر هغه تـوکي چـې د اسـلام کلا او تورغونـډی لـه لارې افغانسـتان تـه دنـورو هېوادو څخه راوړل کېږي د قاچاق په ډول پاکستان د افغانستان نه صادریږي.

په وروستیو څو کلونو کې د افغانستان سوداګریز ارقام له پاکستان سره پـه لاندې لښتلیک کې ښودل شوی دی.

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د صادراتو او وارداتو ارقام په ملیون ډالر(۱۳۸۰-۱۳۸۵)						
کلونه صادرات او واردات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
واردات له پاکستان څخه	۱۵۷	۲۰۷	۱۸۱	۳۲۲	۳۹۴	۴۱۹
پاکستان ته صادرات	۳۲	۳۲	۹۹	۲۵۸	۲۹۸	۲۲۵

لـه ایـران سره سـوداګري: تـاریخي پېښـې ښـئ چې پـه تېروخت کـې د افغانسـتان اقتصـادي اړیکـې د ایـران سره هـومره ښـه نـه وې، لکـه د شـوروي اتحـاد او پـه دې ورسـتیو کې له پاکستان سره دي دجګړې ددورې په کلونو کې ایران پـه دې بریـالی شو ترڅوله افغانستان سره خپلې ګډې پولې دمخدره موادو د قاچاق پر اخېدو څخـه دمخنیوي په دلیل ټینګې کنترول کړي.

که څه هم د افغانستان او ایران ترمنځ ګډه پولـه ۹۰۰ کېلو متره اوږدوالی لري، ولـې ددې دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګري په دوه رسـمي لارو محدوده کېږي چې دغـه لارې پـه خپـل وار عبـارت دي لـه ددو اغـون ښـار ګوتې پـه ایـران کـې او د اسـلام کلا ښار ګوتې په افغانسـتان کې او بلـه لاره جغلایـادیږي چې د فـراه ولایـت پـه لاس اوچوپن ولسوالی پورې لاره لري او همدا رنګه د نیمروز لـه لارې چې د ایـران سره ګډه پولـه لري، تـوکي صـادراو وارد کېږي چې اکثـره غیـر رسـمي مالونـه د همـدې ولایت له لارې تېریږي.

ایـران د افغانسـتان لپـاره سـوداګریزه اسـانتیاوې رامنـځ تـه کـړي دي چې د عبـاس بندر له لارې افغانستان ته دنـورو هېوادونو څخـه تـوکي راوارديږي، د ایـران څخـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتره خوراکي توکي، درمل، رغیزتوکي اونفت راواردیږي د ایران توکي دکچې له مخې په افغانستان کې په پنځم قطار کې ځای لري.

له شمالي ګاونډیانو سره سوداګري: دافغانستان سوداګریزې اړیکې دمنځنۍ اسیا له هېوادونو سره چې دهېواد په شمال کې پراته دي ډېرو پخوازمانوته رسیږي. په تېر وخت کې دغه اړیکې زیات د سیاسي موخو له مخې ټاکل کېدلې.

افغانستان په اویایمو اواتیایمولسیزوکې دپخواني شوروي اتحادترولکې لاندې و، دافغانستان زیاتې سوداګریزې معاملې د شوروي اتحاد غړو هېوادونو او سوسیالیستي بلاک سره کېدلې په اتیایمې لسیزې کې د هېواد له ټولې سوداګرۍ څخه په سلو کې له شپېتو څخه زیات له شوروي اتحاد سره کېدې.

دشوروي اتحاد له نسکورېدو سره دمنځنۍ اسیا دهېوادونو صنعت هم له ماتې سره مخ شو، زیات شمېر دغه صنایع خپلواک اوپه خپل ځان باندې متکي نه وو او نه د اقتصادي موخو په بنسټ نه ؤ جوړ شوي، ددې کبله دافغانستان د سوداګرۍ کچې لدغو هېوادونو سره راټیټه شوله. دجګړې په اوږدوکې دافغانستان سوداګریزې اړیکې له شمالي ګاونډیانو سره سختې زیانمنې شولې، پرته له ترکمنستان څخه له ازبکستان اوتاجکستان سره سوداګري ډېره راکمه شوه، د طالبانو دواکمنۍ له نسکورېدلوروسته داوسني دولت په راتګ سره د افغانستان او د شمالي ګاونډیانو سوداګري ډېره شوه او د افغانستان او شمالي ګاونډیانو تر منځ ډېر ترونونه لاسلیک شول.[۱]

---

[۱] کولای شئ دافغانستان دطبیعي زیرموپه اړه نورمعلومات د(په افغانستان کې کاني زیرمې)لیکوال:انجینرستانه میرزهیرلیکنه(دافغانستان کلک پوستې میوي)لیکوال:سرمحقق دوکتورسکندرحسیني(دافغانستان اقتصادي حالت ته یوه کتنه)لیکوال:ښاغلی عبدالحق امیري،(دافغانستان سوداګریزه کتنه)په نوم لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

لسم څپرکی

د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې

داچې افغانستان دمنځني ختیځ، جنوبي اومرکزي اسیاترمنځ دیوپله رول لوبوي، نوهمیش ددې مهم ستراتیژیک موقعیت دلرلو له وجهې دنړیوالو استعماري قوتونو ترمستقیم یرغل لاندې راغلی اوخپل هدف ته درسیدولپاره یې دافغانستان قبضه کول اړین ګڼلي ترڅو ددې مهم ستراتیژیک موقعیت نه په استفادې نړۍ تر خپلې ولکې لاندې راولې داهرڅه دیونان سکندر مقدوني، چنګیز، ګوډتیمور، دبرطانیې شیطاني صفته استعمار، روس، ننۍ غربې نړۍ اوداسې نورو دتبروکړنوڅخه په ډاګه کېږي چې دوی هریوه خپل نوبت دافغانستان څخه دخیز دتختې کاراخستی، خوداچې افغانان په ازادۍ مین ملت دی نودوی یې موخې ته درسیدو نه دمخه ددې تختې څخه غورځولې دي چې بیا استعماري قوتونودغچ اخستلو په خاطر دې غیرتي ملت ته اوږد مهاله ستونزې را پیداکړي دي چې یو ښه مثال یې دانګلیسي استعمار دغچ اخستلو لپاره دستر ویاړلي پښتون قوم په سینه دجبر کړښه(ډیورن لاین)تیریدل دي چې تراوسه ددې کرغیړنې کړښې له املې سیمه نا امنه اودپښتون قوم وینه بې حسابه تویږي اودانګلیس ځای ناستی دپښتون په سر سودا کوي کله یې په یو او کله یې په بل ازاد بازار کې پلوري او دې کړنې ته د ادامې لپاره دا قوم د علم اوپوهې نه لرې ساتي او دبنسټ پالنې په روحیه یې روزي.

افغانستان دمرکزي اسیایودهغوهېوادونوڅخه دی په کوموکې چې دڅولسیزنه اوربل دی، خودنورو هېوادونوسره داتوپیرلري چې په نوروهېوادونوکې اور دوخت په تبربدوسره کم یا ختمیږي، مګر افغانستان کې دوخت په تیریدوسره اور(جنګ اوجګړه)ورځ تربله زیاتیږي، اوبله دحیرانتیاخبره خو داده چې ټول وګړي یې د جنګ څخه نفرت کوي اوسوله غواړي، مګرېیاهم دهېوادحالات د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

وګړو د زړونو برعکس دي په افغانستان کې د امن نه راتللو څو سببه دی، زه غواړم چې د هغوی څخه ځینې په لاندې ډول بیان کړو.

۱: د افغانستان موقعیت د جنګ او جګړې یو دلویو سببونو څخه شمېرل کېږي، هغه داسې چې که چېرته مونږ تاریخ ته وګورونو د تاریخ په صفحو کې داځرګنیږي چې په تېروختونو کې افغانستان دوریښمو د تجارت یوه لویه لاره و، نه صرف لاره بلکې څلورلارې وه، او دهمدې کبله پر افغانستان بار بار حملې کېدلې ترڅو داځلور لارې ونیول شي او دوریښمو کاروانونه لوټ کړای شي.

په همدې ډول اوس هم افغانستان د تیلو او ګازو د پایپ لاینونو څلور لارې ده او دهمدې له املې هر هېواد کوښښ کوي چې یا خو دا لاره ونیسي ترڅو په هغو هېوادونو چې د دوی دګټو سره یې ګټې ټکر کوي پرهغوی دا لاره بنده کړي، او یا هم دالاره نا ارامه وساتي ترڅو دګازو او تیلو د پیپ لاینونو د غزیدو مخه ونیول شي.

۲: د افغانستان څخه ګېرچاپېرتول اتومي هېوادونه چې اوس پکې ایران هم شاملیدونکی دی، پراته دي، که چېرې د دې ټولو اتومي هېوادونو ترمنځ روابط بنه وي او هرا ړخیزې اړیکې یوله بل سره ولري، نو د راتلونکي لپاره داسیمه د (Super Powers) یادلویو طاقتونو سیمه جوړېدلای شي، او د بلې خوا د افغانستان ترڅنګ چین، روسیه او ایران چې د ټولو اقتصادورځ پرورځ وده کوي، د دوی څخه چین تقریبا د ټولې نړۍ د بازارونو اتیا په سلو کې برخه نیولې، نو که چېرې افغانستان ونیول شي یا دلته دایمي اډې جوړې شي، نو دیوې خوا نه به د دې هېوادونو په ټولو اړیکو اسانۍ سره نظر وساتلی شي او دبلې خوا د همدې سیمې نه په اسانۍ سره کېدلای شي چې د دې ټولو هېوادونو ارتباطات خراب کړی شي، او هم که چېرې داځلورلارې د چین، روسیه او ایران لپاره وتړل شي، نو د دوی اقتصاد ته به هم یوه کافي اندازه ضربه ورکړل شي. چې اوږد مهاله نتیجه به یې دا راووځي چې داوس نه به د دې سیمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

راجګیدونکو لویو قوتونو سر پرې کړای شي او دراتلونکې لپاره به دیوې لوې خطرې نه وژغورلی شي.

۳ :دریم لوی سبب ددې سیمې د ناارامه کېدلو دادی چې دنړۍ دګوتو په شمېر په هغو سیمو کې افغانستان راځي چاچې تراوسه خپل قدرتي زخېرې ندي راویستلي اوخام موادیې لا خام پاتې دي، حتی تراوسه یې ددې قدرتي زخیرولو یوبرخوته ګوتې هم ندي ورورړل شوي، خو بیاکه نورې نړۍ ته یامخ پرودې هېوادونوته وکتل شي نو تقریبا هغوی خپل ټول قدرتي زخېرې یا خوختمې کړي اویا هم مخ په ختمېدودي، نوهغوی چې ددې مشکل سره مخامخ شوي اوس غواړي چې که په زور وي او که په رضا باید د نورو هېوادونوخخه خام مواد ترلاسه کړي، او د راتلونکې لپاره یې زخیره کړي، چې دافغانستان پشان یوجنګ ځپلي هېواد ورته دیو تیارخور دسرتخوان نه کم ندی. ځکه که چېرې په زور ونه شي کړای، په رشوت اوبډوخوضرورکولای شي چې په ډېرلږقیمت ددې هېواد د ټولو زخیرو ټېکه واخستل شي، اوبلاخبر دادقدرتي نعمتونوخخه ډکه سیمه په خپل کورکې تشه کړي. د یادونې وړ ده چې د یوې سروې له مخې دافغانستان اوسنی دولت په نړۍ کې په رشوت اوبډواخستنو کې دویم ځای لري، چې دادخاموموادو د وړولو یا ترلاسه کولو لپاره یو ښه سبب جوړېدلای شي.

۴ :د افغانستان د ناارامۍ څلورم لوی سبب دګاونډیانولاسوهنه ده، اودخفګان وړخوداده چې ټول ګاونډیان یې په لاس وهنه بوخت دي، ښه مثال یې ایران روسیه، چین اوپاکستان دي خو اوس د افسوس وړ دا هم ده چې د دې هېوادونو ترڅنګ هندوستان هم په لاسوهنه کې پوره پوره ونډه اخلي.

-ایران د پانې ایرانیزم په فلسفه کارکوي اوغواړي چې په راتلونکې کې ددې سیمې یولوی قوت جوړ شي اود دې لپاره هغوی غواړي چې ټول فارسي ژبي هېوادونه دځان سره یو ځای کړي، ترڅوپه راتلونکې کې دمثلث په ډول یولوی ایران جوړکړي چې افغانستان اوتاجکستان به هم په دې لوی ایران کې موجود

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي. خو ددې پلان د عملي کولو څخه مخکې باید دافغانستان دري ژبه په پوره توګه په ایراني فارسي تبدیله کړي، چې تر ډېره حده یې دا کار کړی، اوخپل ټول کوښښ کوي چې افغاني کلتوراو دودونه دایراني فرهنګ اودودونو تراغبزې لاندې راولې او ددې لپاره هغوی ددوو لارو نه کار اخلی چې یوه یې مذهبي ده او بله یې هم سیاسي ده یانې نه یوائې دا چې سیاسي لیډران د خپلو ګټو لپاره کاروي بلکې د مذهبي رهبرانو څخه هم فایده ترلاسه کوي.

-روسیه په دې ویره کې ده چې باید دراتلونکې لپاره په افغانستان کې یو داسې حکومت جوړ نشي چې د لویدیځ چې دروسیې دګټو دایمې دښمنان دي، دلاس لاندې وي یادهغوی په اشاره کار وکړي، اودهمدې ویرې له املې ټولې هغه کړی چې په پټه او بنکاره د دولت ضددي اویاهم دلویدیځ سره ورانې دي، تقویه کوي او ورسره مرسته کوي، اوغوښتنه ترې کوي چې مرکزي دولت په هرصورت چې کېږي، کمزوری کړی ترڅو په راتلونکودولتونو باندې داوسني دولت اثرات پاتې نشي.

-پاکستان سره ترټولو لویه ویره داده چې هغه سیمې چې دانګلیسانو په وخت کې د افغانستان څخه جلا کړي، که چېرې په افغانستان کې یو سم حکومت رامنځ ته شي نوهغوی به ترې ددې سیمو دبېرته اخستلو غوښتنه یا کوښښ وکړی او د همدې ویرې له املې د روسیې پشان ټولې کړی تقویه کوي. خواوس ورسره صرف داویره نده چې په لاس ورغلې سیمې به ترې بیرته لاړې شي، بلکې دشمالی ټلوالې پرمخونو دهندوستان عکسونه هم ویني، اوویره لري چې داسې نه چې هندوستان ورسره دوه طرفه لوبه شروع کړي چې تر ډېره حده یې شروع کړې هم ده.

- بل هېواد چې که څه هم د افغانستان نږدی ګاونډی ندی خو بیا هم افغانستان دخپل ځان لپاره استعمالوي هغه هندوستان دی.

ویل کېږي چې تکړه سیاست دانان هغه وي چې دخپلو سرحدونو څخه جنګونه دنو سرحدونو ته یوسي اوخپلې ګټې په نورو لاسته راوړي، هندهم همداسې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

د هندوستان ددولت ترټولو سترارمان د پاکستان کمزوري کول دي، چې د کمزوري کول نه وروسته هغوی بیا په اسانۍ سره کوله شي چې خپلې ګټې په دې سیمه کې ترلاسه کړي چې هغه کشمېر دی، خو هغوی په یو طرفه جګړه نشي کوله چې د ګټې ترلاسه کړي، نو د همدې لامله یې اوس یو نوی محاذ په افغانستان کې خلاص کړ او د هغې لارې څخه د اکو ښبس کوي چې په پاکستان کې په ښکاره او پټه لاسوهنه وکړي. اوهم کو ښبس کوي چې افغان دولت د پاکستان پرضد وکاروي او په دې طریقه د خپل سرحد څخه وکولی شي چې یو څه بوج کم کړي او د خپل سرحد جګړه د افغانستان سرحد اتو ته راوړي، مګر که مونږ وګورو، هندوستان د اکار په افغانستان کې د شمالي ټلوالې په لاس کوي او هغوی غواړي چې د ټلوالې تل په مرکزي دولت کې پوره ونډه ولري خو بیا که چېرته وګورو نو د دې ټلوالې په مرکزي دولت کې ونډه د افغانانو د هیلو او ارمانونو او هم د افغانستان د ګټو خلاف ده، ځکه چې د دې ټلوالې دغړو څخه افغانان ډېرې بدې خاطرې لري، په زرګونو هېوادوال یې قتل کړي، د کابل ښار یې لوټ کړی، او همدا سې نورې ډېرې فاجعې یې ترسره کړي، چې د دوی په دولت کې پاتې کېدو سره به د افغانستان او هندوستان ګټې تل په ټکر کې وي. چې نتیجه به یې د داخلي جګړو زیاتیدل وي.

که چېرې مونږ پورته لاملونو او لاسوهنوته وګورونو د افغانستان مثال به راته دیوهغه بې سره دیګ په شان ښکاره شي چې هره شخص پکې په اسانۍ سره کولای شي ګوتې ووهي اوهم د خپلې خوښې خواړه پکې تیار کړي، خو د دې ټولو د سیسو اولاسوهنو مخنیوی صرف اوصرف په هغه صورت کې کېدلای شي چې افغانستان یو قوي مرکزي دولت ولري.

د مرکزي دولت د کمزوي کېدلو بل لوی سبب دا هم دې چې په دولت کې تل پښتنو ته سمه برخه نه ورکول کېږي، او تل د اکو ښبس کېږي چې د ریښتینو او په هېواد مینو پښتنو پرځای د پښتنو څخه یو څو سمبولیک شخصیتونه چې ځینې خو یې حتی په پښتو هم نه پوهیږي، په دولت کې شامل کړای شوي، چې د دا سې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

شخصیتونو شاملیدلو سره ددې پرځای چې پښتانه خوشحاله کړي، نور هم خفه کوي چې داخفګان بیا دمرکزي دولت په کمزوری کېدلو بدلیږی.

که چېرې اوس مونږ وګورو نو مونږ یو دولت لرو مګر د حد نه زیات ضعیفه او سبب یې د ملی پالیسیو نشتون دی، یانې زمونږ اوسنی دولت چې کومه فیصله کوي، لږ نه بریښي چې نومورو ملي ګټې په نظر کې ندې نیولې بلکې دنږیوالو ګټو ته په کتو سره یې فیصله کړې اوهم ددې پرځای چې ملي ګټې په پام کې ونیسي د ځینو بدنامو ګوندونو او اشخاصو ګټې په نظر کې نیسي چې له املې یې مرکزي دولت ورځ تر بله نورهم کمزوري کېږي چې ښه مثال یې نوې کابینه[1] هم کېدلای شي چې دملي ګټو پر اساس نه بلکې دځینو هېوادونو او اشخاصو ګټو پر اساس جوړه کړای شوې ده.

زمونږ ګران افغانستان په داسې سیمه کې موقعیت لري چې د ۱۹ عیسوي پېړۍ په اوږدو کې دانګریزي استعمار دخوا دستر پښتون اوتاریخي بلوچ قومونو په وېش سره زیاتې جغرافیوي ستونزې رامنځ ته شوي دوخت په تیریدو سره دهغوی پنجابي ځای ناستو په سیمه کې نوې ستونزې وزیږولې اودسیمې د پرمختګ په لار کې خنډونه راولاړ کړل چې له املې یې سیمه کې دصبر، زغم اوبرداشت په ځای بنسټ پالنې، عدم برداشت اومذهبي جنون رشدو کړ ددې هرڅه پایله داشوه چې د سیمې میشت قومونه په ځانګړې ډول پښتانه داقتصاد، کلتور، پوهې، صنعت، ټیکنالوژي اونږیوالو اړیکو کې دنورې نړۍ نه شاته پاتې شي همدا شاته پاتې والی دپاکستان چارواکو (فوځي اواستخباراتي) دځان پاره غنیمت وګانه او ساده بې علمه پښتانه یې سترا تیژیک ژورتیا ته درسیدو د پاره قرباني کړل اوهم یې ازاد قبایل دسیمې ناامنه کولو سره دپنجاب تروالک لاندې راوستل، ددې لپاره چې پنجاب دایندې لپاره پښتانه په اسانۍ سره خپلو موخو ته درسیدو لپاره استعمال کړي په لر اوبر کې ښونځي داورپه لمبو سوزوي اوپښتانه په لوی لاس د

[1] ددولت دریس سلاکار ارګان

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهالت کندې ته ټیل وهي دبل طرفه سیمه کې مذهبي ، کلتوري، ژبني او اقتصادي سیالي دافغان ستونزې داوږدید وباعث ګرځیدلي او هرهېواد خپل رقیب ته افغانستان کې دجنګ جبهه خلاصوي هغه دایران نه واخله ترسعودي پورې.

۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه:

د افغانستان دستونزې داخلي فکتورونه په اصل کې دنړۍ والو اوسیمېزو فکتورونو زیږنده دي، په لاندې ډول تشریح کېږي:

۱.دملت جوړونې پروسې ته لازمه توجه نه کول

۲. ددولت دناسمو کړنلارو له امله د حکومت اوخلکو ترمنځ دفاصلې زیاتوالی.

۳.په دولتي سېستم کې دمکافاتو اومجازاتو نه موجودیت.

۴. په چارو ګمارل دروابطو په واسطه نه دضوابطو په اساس.

۵.دپروژو په سرته رسولو کې داولیتونو نه تطبیق کول.

۶.د امنیت دوامداره نه شتون.

۷.د هېواد په کچې دبنسټیزو جوړښتونو نه رغول.

۸.داقتصاد اوټولنیز پرمختګ کمزورتیا.

۹. د اداري فساد پراخ موجودیت.

۱۰.دبې سوادۍ کچې لوړوالی.

۱۱. دهېواد په کچې کارونو کې کمیت ته په کېفیت باندې فوقیت ورکول.

۱۲. د هرې ورځې په تېریدوسره نظام کې دمافیایې باندونو مسلط کېدل.

۱۳.دهېواد په سیاسي ډانچې کې دسیمواوقومونونا اندولي.

۱۴. افغاني ټولنه کې دبنسټ پالنې روزل او دود کول.

چې دهمدې بنسټ پالنې په واسطه زمونږ ازلي دښمنان دافغانستان ملي ارزښتونه ګوابنوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپورتنیو فکتورونو دحل لارې چارې

دافغانستان دستونزې دداخلي فکتورونو دله منځه وړلو لپاره باید دهېواد موجوده چارواکي دځمکني حقایقو په بنیاد پالیسي اوستراتیژیک پلان جوړکړي اودستونزودکموالولپاره دې دښه حکومت والي،عدالت،امنیت ،اقتصادي او ټولنیزپرمختګ لپاره پیاوړي ګامونه اوچت کړي اوخلکو ته په ښه خدمت کولوسره دې ددولت اووګړوترمنځ موجوده واټن راکم کړي چې پایله کې به دخارجي فشار مقابل کې افغانستان ښه دریځ ولري بله دا چې فقر دغلامۍ حلقه ده نو ددې حلقې څخه دخلاصون لپاره باید افغانستان دمصرفي هېواد څخه په تولیدي هېواد بدل شي چې دې موخې ته درسیدو لپاره باید بنسټیزجوړښتونه په کم وخت کې جوړ او ورغول شي،چې دې سره دهېواد اقتصاد پرمختګ کوي کوم سره چې به امنیت هم بهتر شي.دسیمېزو فکتورونو دله منځه وړلو لپاره دهېواد استخبارت باید دسیمې په کچې فعال شي ترڅودهېواد ددښمنانو افغان دښمنه پلانونه په هسته کې خنثی کړي،دبل طرفه دپښتونخوا ملي ګوندونه اوقومي مشران چې افغان پاله احساس لري باید تقویه شي اودهغوسره دې په ګډو هڅو پښتني سیمه کې دصبر،زغم اواعتدال لپاره هلې ځلې پیل شي اوهم دې د ډیورنډ کرښې څېرمه سیمو کې دپرمختیالپاره زیاتې بنسټیزې پروژې عملي شي چې له املې به یې دسیمې خلک مصروف اودهمسایه استخباراتو دجال څخه به دهمیش لپاره خلاص شي اودوخت په تیریدوسره به دسیمې دښه اقتصادي رشد دوجهې اشغال شوي پښتانه قومونه به دازادۍ اودهېواد سره دپیوستون لپاره پاڅون ته وهڅېږي کوم چې دپښتون قوم اصلي هدف دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنړیوالو فکتورونو سره دمقابلې لپاره فعاله خارجي پالیسي جوړول اړینه خبره ده اوهم دې دهېواد سیاسي، کلتوري، اقتصادي اوفوځي جوړښتونه په بنسټیز ډول ورغول شي ترڅوایندې کې زمونږ دهېواد څخه څوک په اسانۍ دخیز دتختې استفاده ونه کړي.[۱]

[۱] یادونه: کولای شئ په افغانستان کې دبحران اوستونزود حل لارولپاره (دبنسټیزوستونزود حل لارې)لیکوال:ملاعبدالسلام(ضعیف)،(دافغانستان دبحران سیاسي حل)لیکوال: دکتور فاروق اعظم،(د افغانستان د اوسنۍ وضعې یو هر اړخیز تحلیل) لیکوال:جنرال عتیق (پاڅون)،(په افغانستان کې جګړه څنګه پای ته ورسوو؟) ژباړن:رحیم الله (بشارت)،(دعادلانه نظام لار) لیکوال:محمد اشرف غني.(دټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې دواک جوړښتونه)،لیکوال:ښاغلي ډاکترمحمد عثمان روستارتره کی(سیاسي فلسفه)لیکوال :ښاغلی ډاکترسید شیرا قاحرکت ،(دافغانستانن یوه لنډه دیارلس کلنه تجربه)دپوهاند بشیردودیال،(لس کلنه دیموکراسي اودافغانانوسیاسي بېوسی)،(افغانستان په سیاسي کرلیچ کې) دښاغلي اسماعیل یون لیکنه ،په نوم کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

دافغانستان د سیاسي جغرافیې اصطلاحات

اجرائیه قوه: هغه قوه چې د قوانینو د ترسره کولو، د مقننه قوې د پلانونو د پلي کولو، د هېوادد کارونو د اداره کولو او د کورنۍ اوباندنۍ سیاست او اجرا دنده په غاړه لري.

اساسنامه: دیوه ګوند یا اداري د داخلي قوانینو او مقرراتو مجموعه ده، یا یوه اداره چې د هغې ترکیب او جوړښت د کار ترتیب او فعالیت د ګوند یا اداري کاري هدفونه ښئ.

استېضاح: استېضاح د پارلماني مبارزو یوډول دی، چې د مجلس نماینده ګان د دولت او کابینې د ریاست څخه د دې یا هغې سیاست مشخص عمل د توضیح غوښتنه وکړي، نو د استېضاح شوي اړخ د جوابونو څخه وروسته د مجلس نماینده ګان درایو پرلوړې ځي او ګوري چې د دولت د چارواکي توضیحات او جوابونه د مجلس نماینده ګانو ته قانع کوونکي نه وي، د بې باوري درایې اودلړې کېدو د خطر سره مخامخ کېږي.

مقرارات: د حکومتي بنسټونو له خوا په ملي او ځایې کچو باندې صادرشو، اصولو او قواعدو ته وایې که څه هم هغه قوانین نه ګڼل کېږي خو د قانون اعتبار لري ځکه چې هغوی د موضوعه قوانینو د اعتبار له مخې صادریږي او زیاتره د سرغړونو د مجازاتو لپاره وي.

حکم: په یوه سند یا قانون کې له یوه جزیا بند څخه عبارت دی چې د یوې ټاکلې موضوع په هکله بحث کوي.

اعلامیه، بیانیه: یو سند دی چې په هغې کې دوه یا څو هېوادونه د یوې مشخصې موضوع په هکله خپله رسمي تګلاره یا د نظریو والی اعلانوي.

افغان: هغه څوک دی چې د ګران افغانستان په غېږ کې اوسیږي، د افغانستان تابعیت ولري، د افغانستان د استقلال، ملي مصالحو، مادي او معنوي ګټو څخه دزړه له کومې دفاع وکړي. د افغانستان دوروڼو قومونو هر فرد ته افغان ویل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او افغانستان د ټولو افغاني وروڼو ، قومونو ګډ کور دی.
ملت: دهغو خلکو پیوستون ته وایي چې د تاریخ په اوږدو کې په جغرافیایي، کلتوري او اقتصادي وحدت کې پیل شوی وي. نو موږي عناصر دیوه ملت غوره تشکیل کوونکي عوامل ګڼل کېږي. ژبه، نژاد او دین هم د ملت په جوړښت کې مهم رول لري، مګر حتمي نه ده چې دیوه ملت ټول خلک دې دیوې ژبې، نژاد او دین خاوندان واوسي، خو که چېرې په یوه ملت کې یوه ژبه، یو نژاد او یو دین وي، نو موږی ملت به ډېر متحد او په معنوي لحاظ به ډېر قوي او متین وی.
هېواد (وطن): هېواد هغه خاوره ده چې د جغرافیایي حدودو په واسطه محدوده شوې وي او یو ګڼ شمېر وګړي دګډو خصوصیاتو د درلودلو له امله په کې ژوند وکړي.
ریاستي جمهوریت: هغه دولت ته وایي چې د اجراتو صلاحیت له جمهوررییس سره وي کوم چې د دریو ګونو قوا و (اجرائیه، مقننه او قضایه) په سرکې موقعیت ولري لکه د افغانستان جمهوري دولت
صدارتي جمهوریت: هغه دولت ته ویل کیږي چې د چارووا ک په کې له صدراعظم سره وي، درئیس جمهور واکونه په کې لږ وي، او یو سمبولیک حیثیت لري، لکه د پاکستان جمهوري دولت
مطلقه سلطنت: هغه دی چې په راس کې یې پاچا قرارلري، د پلارنه زوی ته انتقالیږي او میراثي بڼه لري. پاچا ټول واک او اختیار په لاس کې لري او د ډې ګونې قوا وې (اجرایه، مقننه او قضایه) په سرکې ځای لري.
مشروطه سلطنت: دا ډول دولت د اساسي قانون او پارلمان لرونکی دی، په دې ډول دولت کې د مطلقه سلطنت پر خلاف د پاچا اختیارات د قانون له مخې محدودیږي او تصمیمونه د خلکو د استازو له خوا نیول کیږي. په دې سېستم کې پاچا په واقعیت کې یو سمبولیک حیثیت لري، عملي واکمني د صدراعظم په لاس کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

قانون: د قانون کلیمه دلایتنې کلیمې له کانون څخه اخستل شوې چې کانون په لاتینې ژبه کې هغه شي ته وایې چې بندونه ولري په اصطلاح کې د هغه اصولو او اساساتو څخه عبارت دی چې دیوې ټولنې د عنعناتو سره سم دیوعالي او باصلاحیته مقام لخوا جوړ او تصویب شوی وي او دټولنې په ټولو افرادو باندې بې له امتیازه تطبیق کیږي.

قانون هغه مصوبه ده چې د ملي شورا دواړو جرګولې خواتصویب او د جمهورریس له خواتوشیح شوي وي.

کلتور: د بشري ټولنو هغه مادي او معنوي ارزښتونه چې د انسان د ذهن او فکر محصول او یو مسلسل او پرله پسې عمل په توګه دیونسل څخه بل نسل ته په میراث لیږدول کیږي او په انساني ژوند کې ژوره اغیزه او تاثیرلري، کلتور بلل کیږي.

طبقه: هغه شمیر خلکو ته چې یو شان اقتصادي او اجتماعي موقعیت او مؤقف ولري، طبقه ویل کیږي. طبقات په هره ټولنه کې موجود دي.

مبارزه: هغه سیاسي کشمکش دی چې یوګوند ،ډله او یاطبقه یې د خپلو سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او ستراتیژیکو اهدافو د ترلاسه کولو له پاره کوي.

دولت: دولت هغه سیاسي سازمان دی چې د خپلو وګړو په ارادو باندې بشپړ حاکمیت لري، حاکمیت، قدرت او قانوني انظباط د ځان حق ګڼي او خپل انحصار یې بولي او د خلکو د احتیاج پر بناء په عالي سطحه منځ ته راغلی وي. لاندې شرایط او صفتونه د دولت له نورو سازمانونو څخه جلا کوي.

۱. محدوده جغرافیایي سیمه: هغه سیمه چې سرحدات یې تعین وي او د هغو سرحداتو په قلمرو کې حکومت د کافي صلاحیت خاوند وي، د سیمې کوچنیوالی او پراخوالی شرط نه ګڼل کیږي.

۲. دولت باید داسې حکومت ولري چې د حاکمیت د عملي کولو طاقت او توان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

ورسره وي او په بین المللي تعهداتو کې د اعتبار وړ وي، نمونه او شکل یې دبحث وړ نه دی.

۳. دولس یا اوسیدونکو شته والی، بې له دې چې لږوالی او زیاتوالی یې په نظر کې ونیول شي.

۴. دحاکمیت صلاحیت(د دولت عالي قدرت په داخل کې او بهرنی واکمنتوب) په دیموکراتیک دولت کې دقواوو (مقننه، اجرائیه، قضائیه) تفکیک اساسي شرط ګڼل کېږي.

حکومت: د دولت په چوکاټ کې هغه اجرائیوي ارګان دی چې د مقرراتو او قوانینو تطبیق یې په غاړه وي. حکومت هغه اجرائیوي ارګان دی چې ددولت دقدرت اوحاکمیت ښکارندوی وي. حکومت یا انتخابې وي یا انتصابې. نور مؤسسات هم اجرائیوي ارګانونه لري، خو په دې توپیرچې دیوه دولت حکومت دحاکمیت داعمال صلاحیت لري اودنورو مؤسساتو د اجرائیوي ارګانونو سره دا صلاحیت نشته.

حاکمیت: دیوهېواد په داخلي قلمرو کې د انحصاري صلاحیت څخه عبارت دی. همدارنګه په بین المللي چارو کې دیوه هېواد دعمل واکمنتوب دی چې دبل هېواد دحقوقي کنټرول اوتاثیر لاندې وي اویاپه بل عبارت، حاکمیت د دولت هغه عالي قدرت دی چې هم قانون وضع کوي او هم یې تطبیقوي او د هغې نه بل لوړ قدرت نشته.

انقلاب: هغه مثبت او بنیادي اوښتون دی چې د یوې ټولنې دژوندانه په سیاسي، اقتصادي او اجتماعي برخو کې په کیفي او کمي توګه منځ ته راځي.

د ټولنپوهنې له نظره په یوه ټولنه کې د یوه زاړه نظام پرځای د نوي او مترقي نظام ټینګیدل د انقلاب څخه عبارت دی.

ریفورم: ریفورم داصلاح معنالري. هغه اقدامات په ریفورم کې حسابېږي چې دیوې ټولنې دسیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند دښه کولو له پاره په کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اچول کېږي.
کودتا: په فرانسوي ژبه کې د دولت د رانسکورولو معنا ورکوي. ددولت هغه ناڅاپه بدلون چې دزور په وسیله د دولتي لوړو مقاماتو او اردو په وسیله رامنځ ته کېږي، دکودتا په نوم یادیږي.
ایډیالوژي: ایډیالوژي په لغت کې مفکورې ته ویل کېږي او په اصطلاح کې دټولو سیاسي، اقتصادي، اجتماعي، هنري او حقوقي نظریاتو مجموعې ته ایډیالوژي وایې. یا په بله ژبه د تاکتیک او ستراتیژۍ مجموعې ته ایډیالوژي وایې.
ستراتیژي: دمبارزې په یوه ټاکلې مرحله کې، ټاکلو سیاسي، اقتصادي او اجتماعي اهدافو ته ستراتیژي وایې اوددغې ټاکلې مرحلې په موده کې اساساً تغیرنه منونکی وي. نومورې اصطلاح برسېره پرګوندي مسئلو، په نظامي او دیپلوماتیکو ساحو کې هم استعمالیږي، دمثال په توګه په نظامي مسایلو کې دهغو پراخو اوقاطعو هدفونو، عملیاتو او نقشوترسره کولو ته ستراتیژي وایې چې په یوه جګړه کې د بریالیتوب له پاره تر نظر لاندې وي.
ستراتیژیک شعارونه هغه شعارونه دي چې د حزب غوښتنې په یوې ټاکلې مرحله کې بیانوي.
تکتیک: هغه سیستماتیکه او منطقوي تګلاره ده چې د ستراتیژۍ د ترلاسه کولو له پاره دمحیطي اوټولنیزو خاصو شرایطو په رنا کې ټاکل کېږي.
ډیموکراسي: ددیموکراسۍ کلمه دیوناني ژبې Demo (خلکو) او Kratia د(حاکمیت) څخه اخیستل شوې ده
د ډیموکراسۍ ډېر معمول او عام تعریف دادی:
د یوې ټولنې افرادوته د داسې فرصتونو برابرول چې د هغو په وسیله وکولی شي د ټولنیزو ارزښتونو او آزادیو څخه په مساوي توګه استفاده وکړي. دغه ډول آزادي د حقوقو تساوي، دټولنیزو ارزښتونو څخه دمساوي حقوقو په اساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده ،ډیموکراسي ده.

ریفرنډم:ریفرنډم د سیاسي ډیموکراسۍ یو اصل دی او د یو سازمان ټولو غړو ته اویا د ټول ملت اراوو ته مراجعه کول، ریفرنډم نومیږي. په ریفرنډم کې پېښنهاد شوې موضوع د ملت له خوا د مستقیمې رایګیرۍ له لارې منل کېږي اویا ردیږي.عمومي اراوو ته د مراجعې له لارې یوه ټولنه کولی شي خپل هېواد د نامطلوبو اوزیان لرونکو قوانینو له وضع کولو څخه وژغوري.

فیوډالیزم:فیوډالیزم د منځنیو پېړیو سیاسي او اقتصادي مضمون تشکیلوي اوداسې یې تعریفوو:

د فیوډال(ځمکه وال) کامل تسلط دی په ځمکه او ناقص تسلط دی په بزګر. فیوډالي نظام د څلورمې اوپنځمې مېلادي پېړۍ نه وروسته ورو ورو په اروپا کې وده وکړه.دانګلستان دصنعتي انقلاب پورې دې نظام دوام وکړ، ترڅو د فرانسې لوی انقلاب دې نظام ته په اروپا کې خاتمه ورکړه.

سوسیالیزم:سوسیالیزم هغه تیوري یا سیاست دی چې غواړي د ټولنې پر ټولو تولیدي منابعو او تولیدي وسایلو د ټولنې د ټولو افرادو څارنه او کنټرول موجود وي،دا وسایل او منابع د ټولنې ملکیت وي. د دغو وسایلو او منابعو په ګټه کې د ټولنې ټول افراد شریک وي.

کمونیزم:دغه اصطلاح د لاتیني ژبې له Communism څخه اخیستل شوې ده چې د اشتراک او اشتراکیت معنا ورکوي. د کارل مارکس او ده د پیروانو له نظره د اجتماعي تحول وروستۍ مرحله کمونیزم دی. په دغه اجتماعي نظام کې هر انسان د خپل قدرت په اندازه کار کوي او د خپلو غوښتنو او ضروریاتو په اندازه له مادې نعماتو نه ګټه اخلي.

فاشیزم:فاشیزم له هغه روش او حکومت څخه عبارت دی چې په افراطي اندازه دسته جمعي استبداد منځ ته راوړي.

ناپېیلې هېوادونه:دغه اصطلاح په هغو هېوادونو اطلاق کېږي چې د خیتځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

اولویدیځ تړونونو څخه د مستقل سیاست پېروي کوي. په عمومي ډول ناپېیلې هېوادونه هغو هېوادونو ته ویل کېږي چې د ختیځ اولویدیځ بلاک هېوادونو د سیاست تابع نه وو، مستقل خارجي سیاست یې درلود.

لیبرالیزم: دغه اصطلاح د لاتیني ژبې له Libber څخه چې د آزادۍ معنا لري، اخیستل شوې ده. لیبرالیزم داسې نظریه یا سیاست دی چې په ټولاټولو دوروکې د بشر د آزادۍ، د ساتنې پلوي کوي. دغه ډول حمایت او غوښتنه د هرې هغې مؤسسې او ټولنې په وړاندې کېږي چې د خلکو آزادي تهدیدوي.

سیاست: Politics: په کارونو او چارو کې د موجوده وسایلو په مرسته دیو مشخص هدف له پاره په پوهې او تدبر سره کړنې ته سیاست وایي. یا د ټولنې د رهبرۍ، لارښوونې او حکومت داري او تسلط لاندې راوستلو طرزته سیاست وایي. سیاست د ټولنې د عینې او ذهنې شرایطو تابع وي او د وخت او ځای په تغیر سره تغیر کوي. ښه سیاست هغه دی چې د ټولنې د اکثریت په ګټه، په لږه موده کې، په لږو ضایعاتو سره د خلکو یا د ټول ملت مادي او معنوي ضرورتونه رفع کړي. یا په بل عبارت سیاست داسې تعریفیږي: د پرابلمونو خلقول او د پرابلمونو حلولو ته سیاست وایي او یا ټولې هغه لارې چارې چې په مستقیمه توګه دیو هدف د ترلاسه کولو لپاره په کار لویږي، د سیاست په نوم یادیږي.

پارلمان: Parliament: په دیموکراتیکو او هغه هېوادونه کې چې د دولت د رې ګونو قواووپه ښلوالې عقبده لري، پارلمان د قانون جوړولو، وضع کولو، تصویب او اجرا له پاره د نظارت د ټولو نه لوړ ملي ارګان دی. د پارلمان یا مقننه قوې نماینده ګان معمولاً د مستقیمو پټو او عمومي انتخاباتو له لارې انتخابېږي. پارلمان د خلکو د حاکمیت یا د ډیموکراسۍ سمبول بلل کېږي او اجرائیه قوه یا حکومت ورته مسؤولیت لري.

دیپلوماسي: د دولتونو ترمنځ د خبرو له لارې تعامل، د تفاهم او توافق فن

(c) ketabton.com: The Digital Library

اومهارت څخه عبارت ده چې د دولتونو په منځ کې تریخوالی اومخالفت په دوستۍ اوسازش باندې بدلوي.دیپلوماسي معمولاً دخارجي پالیسۍ په ځای کې استعمالیږي. هغه څوک چې په خارجي پالیسۍ کې مهارت ولري اوعملاًکار وکړي، دیپلومات بلل کیږي. د دیپلوماسي د ملي حاکمیت یو مهم عنصر اودملتونودخارجي سیاست یوه وسیله ده.

فدراسیون:د څوسیاسي واحدونو(ایالتونو ،هېوادونو)اتحاداودواحدمرکزي دولت تشکیل ته فدراسیون وایې.د فدراسیون غړي واحدونه په اکثرو داخلي چاروکې مستقل اوپه خارجي چاروکې دواحدې مرکزي اداري دصلاحیت تابع وي.داختیاراتوحدود دفدراسیون په اساسي قانون کې واضح وي. په داسې دولتونو کې دوه ډوله شوراګانې او دوه ډوله حکومتونه موجود وي، فدرالي شورا او حکومت او ایالتي شوراګانې او حکومتونه،خوایالتي قوانین باید هیڅکله د فدرالي قوانینو مخالف نه وي. د امریکا متحده ایالات، فدرالي المان، استرلیا او د هند دولتي سیستمونه فدرالي دي.

کانفدراسیون:دڅوهېوادونوداسې یواتحاد ته چې د یو مرکزي دولت شکل ونه لري اودخارجي حملې په صورت کې په متقابل کومک متکي وي،کانفدراسیون بلل کیږي چې په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک وي.

جبهه:د ګوندونو او سیاسي ډلو ترمنځ موقتي یو ځای کیده چې د یو مشخص هدف له پاره سره یوځای کیږي،جبهه بلل کیږي.

پروتوکول:دسیاسي اسنادواومعاهدوهغه اصلي مسودې ته پروتوکول وایې چې دواړومعاهده کوونکوخواوو لاسلیکونه پرې کړي وي. په عام ډول دغه اصطلاح ځینو ضمني ترونونو له پاره هم استعمالیږي.

استعمار:په لغت کې عمران غوښتلواوآبادي غوښتلوته وایې اوپه اصطلاح کې کله چې یو قوي او غښتلی هېواد په بل ضعیف هېواد باندې په اقتصادي، سیاسي،کلتوري او نظامي لحاظ تسلط پیدا کړي،داستعمار په نوم یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپرېالیزم:د امپرېالیزم لغت د لاتینی ژبې له Imperia نه چې د امپراتوری معنا لري،اخیستل شوې ده.دیوهېواد هر ډول تسلط په بل هېواد باندې امپرېالیزم بلل کېږي.

استثمار:استثمار په لغت کې دثمرې اخیستلو معناورکوي اوپه اصطلاح کې دتولېددوسایلودمالکینولهخواد کارکوونکوداضافي کار دمحصول څخه ثمرې اخیستلو ته وایي. په دې معنا کله چې دتولېددوسایلومالکین،کار کوونکوته د دوی دکار په اندازه دکار ارزښت ورنه کړي او د دوی دکار ارزش له یوې برخې څخه د وسایلو مالکین استفاده وکړي، داعمل استثمار بلل کېږي.

انارشي: Anarchyدغه لغت د یوناني ژبې له انارکیا Anarchia نه اخیستل شوی دی،معنا یې د یوې ټاکلې،مثبتې او فعالې رهبرۍ او حکومت نشتوالی دی.

دیکتاتوري- دیکتاتور:د دیکتاتوری کلمه له دیکتي نه اخیستل شوې ده.په اصطلاح کې هغه روش دی چې یونفرخپله خبره یاامرپه مطلقه شکل په نورو خلکوتحمیلوي.په پخواني روم کې دیکتاتورهغه چاته ویل کېده چې په بحراني حالاتو کې به یې د شپږو میاشتو له پاره په کاملو اختیاراتو حکومت کاوه.

رانسکورول::دیوحکومت،سیاسي نظام اوداسې نورو دچپه کولو یا خرابولو لپاره پټې هلې ځلې(هغوی دحکومت دچپه کولولپاره توطیه وکړه) کوم څېز کمزوری یابې اغېزې کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی
پیشنهاد	وړاندیز،درخواست	بیت المال	د ملت مال	استعفا	په خوښه یا ناخوښه وظیفه او کار پریښودل،د کاره ګوښه کېدل/کول	جمهور رییس	ولسمشر،د هېواد مشر تابه
ملاقات	لیدنه کتنه، مجلس	داخله چاري	کورني کارونه	مستعفي	بیکاره کېدل، بې وظیفې	د ولسمشر دفتر وياند	د ولسمشر خبر لوڅې
بین الدول	د هېوادونو ترمنځ	خارجه چاري	بهرني، بېروني، باندني	استفسار	تحقیق، پوښتنه، پلټنه	فیصله	تصمیم، پریکړه
دنیاوال	نړۍ وال،جهاني	تصویب	فیصله،پریکړه،منل	دولتي کارونه	حکومتي کارونه	فرمان	د ولسمشر یا پاچا لیکلي امر
خارجي مداخله	بېروني لاس وهنې	اعتبارنامه	باور لیک	حکومتي کسان	چارواکي+ځوا کونه+مامورین	غندل	محکوم ول،بد ګڼل
اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی
دیپلومات	سیاستمدار،سیاستوال،سیاسي شخصیت	سفیر	سیاسي استازي ،د دولت نماینده	دیپلوماسي	سیاست	سیاسي چلند	سیاسي بهیر،سیاسي روش
سیاسي ټکلاره	سیاسي کرنلاره	سیاسي روغه جوړه	سیاسي موافقه	سیاسي تغیر	سیاسي بدلون	هیئت	پلاوي،رسمي ډله
						سیاسي مذاکرات	دیپلوماتیکي خبري اتري
						غندل	
						حکومتي کسان	سیاسي کړۍ
							سیاسي حلقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضدملي	د ملت مخالف	غښي خبري	سياسي وينا	بيانيه	وينا	پيغام	پيام،تبصره	رقيب،هماتا
انتقالي دوره	موقتي دوره	ږيڅ	اردو،قواوي	طويل المدت پروګرام	اوږد مهاله پروګرام	حمايت	ملاتړ،پشتيباني	سياسي ملګرتيا
نجات	خلاصون،آزادي	خارجي موسسې	بهرونۍ سازمانونه،بهرني ارګانونه	سياسي څېړي	سياسي شخصيتونه	د ملتونو سرنوشت	د ملتونو د ژوند مسير	تګلاره، کړنلاره
تاټوبي	هېواد،وطن،ميهن،کشور،مملکت،مينه،ملک	ږمن	متعهد	مقررات	اصولونه	ملي ګټې		

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

اخځليکونه

۱ـ آرینزی، احسان الله (۱۳۸۲ ه ش)دنړۍ هېنداره آسیا. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز
۲ـ اندیشمند ، محمد اکرام.(۱۳۸۹ه ش) امریکا په افغانستان کې، ژباړن: سید عبدالله پاچا ، چاپ: میوند خپرندویه ټولنه کابل
۳ـ الفنستون، مونټ ستوارټ.(۱۳۷۹ ه ش) افغانان، ژباړن: محمد آصف فکرت. مشهد: د اسلامي څېړنو بنسټ
۴ـ امین، پوهاند حمیدالله.(۱۳۸۷ه ش)جغرافیۀ سیاسي. کابل: کابل پوهنتون
۵ـ بیدار، کریم الله(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان سرحدونه.جلال اباد:گودرخپرندویه ټولنه
۶ـ دانش، الحاج دوکتور حفیظ الله (۱۳۸۷ه ش)نړیوال عمومي حقوق، لکچرنوټ. ننګرهار: ننګرهار
۷ـ د عدلی وزارت ،رسمی جریده ،پرله پسی ګڼه (۸۱۸) .(د افغانستان اساسي قانون ۱۳۸۳ هـ ش کال ۱۴ د جدی)
۸ـ د ولسي جرګې د دریم تقنینی کال د دوهم دور د شپږمې غونډې دکړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست. ۱۳۸۷ هـ ش کال)
۹ـ د ولسي جرګې د څلورم تقنینی کال د اول دور د اوومې غونډې دکړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست.۱۳۸۷هـ ش کال)
۱۰ـ د مشرانو جرګې د دریم تقنینی کاری کال دکړنو لنډ رپوټ.(د مشرانو جرګې د اطلاعاتو او عامه اړیکو د ریاست له خپرونو څخه. ۱۳۸۷ هـ ش کال)
۱۱ـ پاځون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۵زیږیز)اطلس تاریخي افغانستان. کابل: ایمان خپرندوی مرکز
۱۲ـ پاځون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۷ زیږدیز)مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیۀ پشتونستان. کابل: دافغاني مطبوعاتو مرکز

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ــ پټان ،فیضان الله (۱۳۹۴ه ش).ددې ګونو قواوو ځانګړتیاوې اوواکونه. پټان ادبي ټولنه
۱۴ـ پژواک، فضل ربي. د افغانستان د بین المللي روابطو تاریخ. کابل: د پوهنې مجلې چاپخونه، (ـــ).
۱۵ــ حبیبي، عبدالحی.(۱۳۹۱ه ش)دافغانستان لنډ تاریخ.ژباړن:عبدالروف بېنوا.علامه رشاد خپرندویه ټولنه
۱۶- طوفان، برید جنرال محمد نبی.(۱۳۹۰ه ش) اهمیت جیوپولیتیک افغانستان برای کشورهای منطقه و جهان در مسیر تاریخ.کابل:انتشارات مطبعه عسکری
۱۷ـ کاکړ، حسن او نور... (۱۳۸۶ه ش) . ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه. کولن: د افغانستان دکلتوري ودې ټولنه_جرمني
۱۸ــ ضعیف، ملاعبدالسلام.(۱۳۹۰ه ش)دبنسټیزوستونزوحل.کابل:مستقبل خپرندویه ټولنه
۱۹ـ پوستنیکوف، الکسي ولادیمیروویچ. (۱۳۸۴ه ش)افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کاني. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_جرمني
۲۰- پژوهش، محقق محمد امین.(۱۳۸۸ه ش)سیر تاریخی افغانستان از آریانای باستان تا اخیر قرن نزدهم میلادی.کابل:مطبعه دولتیي
۲۱ـ تره کي، دوکتور محمد عثمان روستار.(۱۳۸۷ه ش) دټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، ژباړن: پوهندوی محمد اسماعیل یون. کابل: یون کولتوري یون
۲۲ـ کهزاد ، احمد علي.(۱۳۳۳ه ش) تاریخ افغانستان. کابل: تاریخ ټولنه
۲۳ــ حقمل، محمد ایمل. (۱۳۸۶ ه ش)دافغانستان معاصرتاریخ، لکچر نوټ. ننګرهار: ننګرهار پوهنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵
۲۴ـ مولانا گوهر رحمن.(۱۴۳۰ ه ش)، اسلامی سیاست. ژباړن: قریب الرحمن ،سعید.د پیغام خپرندوی مرکز
۲۵ـ محمدي، غلام محمد. (۱۳۸۷ ه ش)دو سوي خط دیورند: باطلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو. کابل: سعید خپرونې
۲۶ـ ساپی، دوکتور ودیر.(۱۳۸۸ ه ش) نړیوال عمومي حقوق، ژباړن: امان الله ایمان. کابل: IDLO،
۲۷ـ سئیدي، اصحاب الدین. (۱۳۸۳ ه ش)مداخلات خارجي در امور افغانستان. پېښور: حرم خپرندویه ټولنه
۲۸ـ عارض، غلام جیلاني. (۱۳۸۲ ه ش)د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري وېش، ژباړن: حفیظ الله تراب. پېښور: ختیځ بیارغونې اداره (کور)
۲۹ـ عطایې، اکاډمیسین محمد ابراهیم.(۱۳۸۳ ه ش) د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه. کابل: میوند خپرندویه ټولنه
۳۰ـ فرهاد ، قدرت الله حداد. (۱۳۸۳ ه ش)د افغان ملي تاریخ. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز،
۳۱ـ فقیری ، عبدالحمید .(۱۳۸۸ ه ش) شوری پارلمان. کابل:مطبعه شاکر صمیم
۳۲ـ قدیری ، عبدالرسول.(۱۳۸۵ ه ش)مروری بر تاریخچې شوراها در افغانستان. کابل:(ریاست اطلاعات و ارتباط عامه ولسي جرګه
۳۳ـ ولسي جرګه ، د ولسي جرګې د کورنیو دندو اصول. (د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست ۱۳۸۶ هـ ش کال د وری ۱۲ مه)
۳۴- سعیدی، احمد.(۱۳۹۱ ه ش)افغانستان آماجگاه فتنه ها و آسیب ها.کابل: مطبعه مسلکي افغان
۳۵- عزتی، دوکتور عزت الله.(۱۳۸۶ ه ش) جیوپولیتیک.نشر ذره ایران تهران.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library